મુદ્રણાલય :
કૃષ્ણ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં
શા. જગન્નાથ મોહનલાલે છાપ્યું.
ભાવનગર.

પ્રકાશક
શાહ નાનાલાલ પરમાણંદ
ઓનરરી સે. : પબ્લિકેશન
ભાવનગર

•

[illegible] પ્રાપ્તિસ્થાન
સ્થાનકવાસી જૈન કાર્યાલય,
પંચભાઈની પોળ,
અમદાવાદ

અનુક્રમણિકા

દરિયાપરી સંપ્રદાયનાં સાધ્વીજીઓ

નામ	દીક્ષાભૂમિ તિથિ
પાર્વતીબાઈ	[illegible] ૧૯૩૯ મહા વદ ૧૩
[illegible]	[illegible] ૧૯૪૭ પોષ વદ ૫
નાનીબાઈ	અમદાવાદ ૧૯૫૦ માગશર સુદ ૫
[illegible]	,, ૧૯૫૦ ચૈત્ર વદ ૧૩
[illegible]	[illegible] ૧૯૫૪ મહા વદ ૬
[illegible]	[illegible] ૧૯૫૮ આસો વદ ૧૩
મોઘીબાઈ	[illegible] ૧૯૬૦ આસો સુદ ૧૫
[illegible]	[illegible] ૧૯૬૧ માગશર સુદ ૫
નાથીબાઈ	પ્રાંતીજ ૧૯૬[illegible] માગશર વદ ૭
[illegible]	[illegible] ૧૯૬૧ મહા વદ ૧૩
[illegible]	[illegible] ૧૯૬૨ માગશર સુદ ૫
અમીબાઈ	[illegible] ૧૯૬૩ ફાગણ વદ ૫
સંતોકબાઈ	પ્રાંતીજ ૧૯૬૪ ચૈત્ર સુદ ૧૫
નાનીબાઈ	[illegible] ૧૯૬૫ ફાગણ વદ ૨
મણિબાઈ	પ્રાંતીજ ૧૯૬૩ પોષ વદ ૫
[illegible]	[illegible] ૧૯૬૬ ફાગણ વદ ૨
મોતીબાઈ	[illegible] ૧૯૬૬
સુંદરબાઈ	[illegible] ૧૯૬૯ વૈશાખ સુદ ૧૫
[illegible]	અમદાવાદ ૧૯૭૦ માગશર સુદ ૩
[illegible]	સિદ્ધપુર ૧૯૭૦ મહા વદ ૪
ગવરીબાઈ	,, ૧૯૭૦ વૈશાખ વદ ૩

નામ	દીક્ષાભૂમિ તિથિ
સુરજબાઈ	અમદાવાદ : ૧૯૭૧ માહ સુદ ૫
અમરતબાઈ	ધોરાજી ૧૯૭૩
સુરજબાઈ	વીરમગામ : ૧૯૭૫ ફાગણ સુદ ૩
[illegible]	વીરમગામ ૧૯૭૮ અષાઢ સુદ ૯
[illegible]	૧૯૭૯ અષાઢ સુદ ૧૫
[illegible]	[illegible] : ૧૯૭૯ ફાગણ વદ ૧૧
[illegible]	[illegible] : ૧૯૮૧ ફાગણ વદ ૨
[illegible]	વીરમગામ ૧૯૮૩ અષાઢ સુદ ૯
[illegible]	[illegible]પુર ૧૯૮૪
[illegible]	[illegible] : ૧૯૮૫
[illegible]	[illegible]પુર ૧૯૮૭
[illegible]	અમદાવાદ ૧૯૮૭
[illegible]	અમદાવાદ ૧૯૮૭
[illegible]	[illegible] ૧૯૮૮
[illegible]	વઢવાણ કેમ્પ ૧૯૮૮ માહ સુદ ૫
[illegible]	
[illegible]	
[illegible]	વઢવાણ ૧૯૯૨ ફાગણ
[illegible] (નાની)	
[illegible]	ધોરાજી : ૧૯૯૩ માહ સુદ ૨
	[illegible]પુર ૧૯૯૫ ચૈત્ર

નામ	દીક્ષાભૂમિ	તિથિ
હીરાબાઇ	અમદાવાદ	૧૯૯૪ વૈશાખ
ગજરાબાઈ	,,	૧૯૯૪
નારંગીબાઇ	અમદાવાદ .	૧૯૯૫ માહ શુદ ૩
જશવંતીબાઈ	,,	૧૯૯૫ માહ શુદ ૧૧
મંગળાબાઇ	પ્રાંતીજ	૧૯૯૬ માગશર શુદ ૫
ધીરજબાઇ	અમદાવાદ :	૧૯૯૬ માગશર શુદ ૧૫
વસુમતીબાઇ	પાલણપુર	૧૯૯૬ માહ શુદ ૧૦
કમળાબાઈ	કલોલ	૧૯૯૯ વૈશાખ વદ ૧૧
પાર્વતીબાઈ	પ્રાંતીજ	૨૦૦૦ વૈશાખ શુદ ૬
હીરાબાઇ	પાલણપુર	૨૦૦૦ વૈશાખ શુદ ૧૧

પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આજે શ્રી મહાવીર જીવનને અંગે જુદી જુદી દિશા-એથી અનેક પુસ્તકો બહાર આવી ચૂક્યાં છે અને હજી પણ આવશે. પણ ક્યાં શ્રી મહાવીરના જીવનની નિર્મળતા તથા સંપૂર્ણતા અને ક્યાં આજના લેખકોની અલ્પજ્ઞતા! છતાં ભિન્ન ભિન્ન લેખકો પોતપોતાની રુચિ અનુસાર શ્રી મહાવીર જીવન સંબંધી કાંઈક બતાવી શક્યા છે, અને તેઓએ બતાવેલ બાબતમાંથી કાંઈક આ નાના પુસ્તકમાં શ્રી મહાવીરની જીવન રેખા-રૂપરેખા દોરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

શ્રી મહાવીર સ્વામી તેમજ જૈનદર્શન પ્રમાણે આ અવસર્પિણી કાળના ચોથા આરામાં છેવટે થોડાં વર્ષ બાકી હતાં ત્યારે થયા. એ મહાપુરુષનો ત્યાગ, તેમનો યોગ, અને તેમનું જ્ઞાન કેવાં સર્વોત્કૃષ્ટ હતાં એ આ જીવન-રેખા ઉપરથી સમજી શકાશે. તેમણે કેવું દુઃખ સહન કર્યું પછી જીવોનો કેવી રીતે ઉદ્ધાર કર્યો, ઇત્યાદિ પણ આમાંથી જોઈ શકાશે. શ્રી મહાવીરની કવિતા સાથે જયાદિ ને ગૌતમાદિની કવિતા પણ તેમાં આવી છે કારણ કે તેઓ શ્રી મહાવીરના શિષ્યો હતા, ને તેઓ સ્વચ્છ ને ઉદાત્ત ભાવનાવાળા પુરુષ હતા. આ ઉપરાંત ગૌતમ ગુરુની પણ કવિતા આ પુસ્તકમાં લીધી છે એ તો સ્પષ્ટ છે કે શ્રી મહાવીર સાથે ગૌતમ ગુરુનો સંબંધપણું સમજાય નહિ તો; છતાં ગુરુ તેમના સમકાલીન હતા ઉપરાંત જ્યાં જ્યાં શ્રી મહાવીર વિચર્યા છે, ત્યાં ત્યાં ગૌતમ ગુરુ પણ વિચર્યા છે, તેમજ અનેક સંબંધ અખંડપણું ઉપદેશ પદ્ધતિ, ને કેટલીક રીતભાત સરખાં હતાં, જેમ કેટલીક બાબત લોકોને લાગે છે, એટલે કે ગુરુ વિષે ને લોક ધર્મ વિષે એવ તેમજ વ્હેવાર વિષે

અજ્ઞાત છે તો તેઓ સાથે સાથે એ હકીકત વાંચે ને વાકેફ થાય એ ઉદ્દેશથી બુદ્ધ સબધી પાચમા તથા આઠમા પ્રકરણમા વિસ્તારપૂર્વક હકીકત આપી છે વસ્તુથી અજ્ઞાત છતાં કેટલાક ગૌતમ બુદ્ધ વિષે એવો દાવો લાવે છે કે 'ખરેખર, લોકો બુદ્ધ દેવ ઉપર બે ખોટા આરોપ ઉભા કરે છે એક તો એ છે કે તેમણે માસાહાર રગવાની છૂટ આપી છે, બીજો મોટો આરોપ એ છે કે 'આત્મા' કોઇ ચીજ નથી એમ બુદ્ધ દેવ કહે છે' પણ આ આરોપો સત્ય છે કે અસત્ય તે પ્રો ધર્માનદ કોસબી તરફથી બૌદ્ધ સાહિત્ય પરત્વેના પુસ્તકો વાચતા જણાશે આ પુસ્તકમા પ્રો કોસબીના 'બુદ્ધ ધર્મ અને સઘ' સબધીના ભાષણોમાથી થોડા ઉતારો લીધો છે, તે વાચનાર પોતે અવશ્ય વિચારપૂર્વક વાચી જઇ પોતાના દિલને ખાત્રી કરી આપશે

આ વિશ્વ ઉપર કાલની અગમ્ય અનતતા વ્યાપી રહી છે, તેમજ આ ભરતક્ષેત્ર ઉપર કાલચક્રની ધુરા ચાલી રહી છે, એટલે આ ભરત ક્ષેત્રમા એક વખત સર્વથા અનુકૂલ–સુંદરમા સુદર–કાલ હતો તેમાથી ધીમે ધીમે ક્રમે ક્રમે ખસતો ખસતો એ કાલ એક વખત વિરૂપમા વિરૂપ અસુદર રૂપ પકડે છે સુદરતાથી વિષમતા થતાં સુધીમા કાલ મુખ્યત્વે છ ભાગમા વહેચાય છે આ અવસર્પિણી કાલના પહેલા ભાગમા ઘણી ઘણી સુદરતા–અનુકૂળતા મનુષ્યો અનુભવે છે, એમ બીજા ભાગમા સમીચીનતા હોય છે, પણ વસ્તુસ્થિતિ ઘણી ઉતરતી થાય છે એથી પણ ઉતરતી સ્થિતિ ત્રીજા ભાગમા આવે છે રૂપમા સૌંદર્ય, સુખમા પુષ્કલતા, બલમા અધિકતા, આયુષ્યમાં વિશિષ્ટતા, એ બધુ મનુષ્યો જ્યારે બેહદ ભોગવતા હોય છે, ત્યારે સહેજે તેઓમા અધર્મ કે અનીતિનો ઉદ્ભવ થતો નથી; તેમજ ધર્મ પ્રવૃત્તિ પણ તેઓમા હોતી નથી પણ વખત

જ્યાં એ સ્થિતિનો પલટો થયો જુગલિયાં તેઓ મટી ગયા, તેઓ હવે વિકાસમાં આવ્યા ને સમજવા લાગ્યા. તેઓમાં જેમ જેમ સમજણ ખીલી, તેમ તેમ તેઓ વિશેષ વિકાર-વશ થયા. તેઓમાં વિકાર વધ્યો તેમ અનીતિ શરૂ થઈ. આ અનીતિને ટાળી દેવા મોટા વખત સુધી એક એક કુલકર-સાંસારિક અગ્રપદ પુરુષો થયા. તેઓ તે મનુષ્ય સમાજને સમજાવવા લાગ્યા. ત્યાર પછી મહાન પુરુષ ઋષભદેવ થયા. તેમણે વધતી જતી અવ્યવસ્થાને ટાળી દીધી ને લોકોને પ્રેમથી સમજાવી લીધા. એ વખતે એ દેવે લોકોને વ્યવસ્થિત કર્યાં અને લોકો સમાજ તેમ નિયમો થયા. જેમ જેમ વખત ચાલ્યો, તેમ તેમ મનુષ્ય જીવનમાં રાગ-દ્વેષની આકુળતા વધી. લોકો અધર્મના રસ્તે ચાલવા લાગ્યા. ત્યાર પછી એ મહાપુરુષ મહાત્યાગી થયા. લોકોને તેમણે ધર્મ અધર્મની વ્યાખ્યા સમજાવી ને લોકોના માર્ગ-નિર્ણય માર્ગ-નું સ્વરૂપ બતાવ્યું ત્યારે કેટલાક લોકો એ નિર્વાણ—શાન્તિ—માર્ગ ભણી વળ્યા. આમ ઋષભદેવ પ્રભુએ પુલસમાન એક માર્ગ બાંધી આપ્યો [illegible] એ સેતુ ઉપર લોકો ક્રમશ ચાલવા લાગ્યા. અગણિત વર્ષે જ્યાં જ્યાં ધીમે ધીમે એ સેતુ જીર્ણ-શીર્ણ થઈ ગયો, ત્યારે તેવા મહા સમર્થ બીજા અજિત પ્રભુ થયા. તેમણે ફરીથી એ પુલ તૈયાર કરી દીધો ને લોકો ત્યારે ને ત્યારે એ પુલ ઉપર થઈ પરમપુરીમાં પહોંચવા લાગ્યા. એમ જ્યારે જ્યારે એક માર્ગ—એ પુલ—શિથિલ પડે છે ને સમાજની સ્થિતિ નબળી પડે છે, ત્યારે ત્યારે એ વિશ્વમાંથી ઉદ્ધાર એક એક તેવા મહા પુરુષ થઈ આવે છે. એમ ક્રમે ધર્મનાયકના થયા પછી આ આર્યાવર્ત ઉપર ઘેર

અંધકાર ફેલાઈ રહ્યો હતો, ત્યા દીવાદાડી સમાન મોક્ષપથ દર્શક આ મહાપુરુષ-મહાવીર થયા એ મહાવીર જેઓને ચક્ષુઓ હતા, પણ જેઓ અંધકારથી મુઝાતા હતા, તેઓને દીવાદાડી સમ આવશ્યક થઇ પડયા હતા એ મહાવીર આજે સર્વને સમાન છે, ને સરખા ઉપયોગી છે

એ મહાવીરનું આ જીવન નથી પણ જીવન રેખા છે એ જીવન-રેખા સાથે પૂર્વ જન્મની થોડી હકીકત પણ આવશ્યક હોઈ અત્રે લીધી છે

શ્રી મહાવીરનો સિદ્ધાન્ત આત્મા ઉપર રચાયો હતો પણ આત્માનો યુગ વખતના વહેવા સાથે બદલાતો જતો હતો. સયોગવશાત્ ને કાલવશાત્ શરીરનો યુગ દાખલ થયો જનતાની દૃષ્ટિ શરીર ઉપર ઢળતી જતી હતી, એ જૈન ભિક્ષુઓએ જોઇ લીધુ આજે દુનિયા એ શરીર (ઢાંકણુ)ને જૈન દર્શન સમજી રહી છે ઘણા દુ ખની વાર્તા એ છે કે જગત્ જેમ એ ઢાંકણુ ઉપર ઢળી પડયું તેમજ જૈન સમાજ એજ વસ્તુ ઉપર ઢળી પડયો, એટલે કે લોકોએ મઠ, મંદિર, દેવાલય, આકૃતિ, મૂર્તિ, બાહ્ય રીત-ભાત, ક્રિયા, વગેરેને ધ્યેય માન્યું, તેમ જૈન લોકોએ સ્વીકાર્યું. વસ્તુ એ હતી કે જૈન ભિક્ષુઓએ આત્મા (સિદ્ધાન્ત) પ્રતિ વાળવા જૈન સમાજને શરીર બતાવ્યું હતું, પણ તે શરીર હમેશને માટે સ્થાયી થઈ પડયું, ને આત્મા ધીમે ધીમે ખસી જવા લાગ્યો

આ જગ્યાએ એટ એ પણ ખુલાસો કરવો ઘટે છે કે આ પુસ્તકમા શ્રી મહાવીરની અતિશયતા ને ગૌતમ બુદ્ધની ન્યૂનતા બતાવવામા આવી છે તે કોઈ પણ વાચનારને કદાચ ક્ષણભર ખુચશે, પણ આ સ્થલે કહેવું જોઇએ કે મહાવીરને માટે જે [illegible]

મહાવીરના પુસ્તકમાંથી જેમ મળ્યું તેમ લીધું છે અને વર્ણન કે વિવેચન કર્યું તેમાંથી પણ ન્યૂન લીધું છે પણ અધિક કે અધિકતર કર્યું નથી. તેમજ બુદ્ધ માટે નોંધ આદિત્યમાર્ગ વાપરનાર પ્રો. જેકોબીનાં ભાષાંતરોમાંથી કર્યું તેમ લીધું છે, પણ તેથી ન્યૂન કર્યું નથી. પ્રો. જેકોબી બુદ્ધને માટે શાક્યમુનિ કહે છે કે બુદ્ધના જન્મ વખતે જે જે નામ કરી ગયા છે તે લલિતવિસ્તરાદિ સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં છે પણ મૂળ પાલિ પુસ્તકોમાં નથી. તેમ બુદ્ધનું નામ જ્યાં ત્યાં સિદ્ધાર્થ આચાર્યે આપ્યું છે તે નામ પણ તે પુસ્તકોમાં નથી.

આટલું કહ્યા પછી ગૌતમ બુદ્ધ માટે એક વિશેષ ખુલાસો આપવાનો જરૂર છે. આજે જૈન સમાજમાં જૈન દર્શનને અંગે અનેક પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે તેમાં કેટલાકમાં ગૌતમબુદ્ધની હકીકત લીધેલી જણાય છે. તેમાં બુદ્ધનું નામ મૂળ બુદ્ધકીર્તિ કહ્યું છે. તેમ તે પુસ્તકો કહે છે અને તે બુદ્ધકીર્તિ પાર્શ્વનાથના પરંપર શિષ્ય પિહિતાશ્રવ નામે શિષ્યના શિષ્ય હતા. તે કેટલોક વખત આગમ પ્રમાણે પોતાની ઇચ્છાનુસાર વર્ત્યા, પરન્તુ નદી કિનારે વખત ફરતાં નિર્જીવ માછલી જોઈ છે. ત્યાર પછી તે વિચાર કરે છે કે નિર્જીવ માંસાહાર કરવામાં શું પાપ છે? છેવટે તે નિર્ણય કરે છે કે તેમ કરવામાં કંઈ પાપ છે જ નહિ. આમ થવા સાથે બુદ્ધકીર્તિના વિચારોમાં અનેક પરિવર્તનો થવા લાગ્યાં. ત્યાર પછી ત્યાંથી તે જુદા થાય છે ને સ્વતંત્ર માર્ગ શરૂ કરે છે. આ વાત કોઈ જગાએ જૈન દિગંબરમાં દેખાય કે જે ઉપરથી આજનાં પુસ્તકોમાં બહાર આવી હોય પણ મૂળ નિર્ગ્રન્થ પુસ્તકોમાં આ વાત ક્યાંયે નથી. કદાચ

ધારીએ કે તેજ બુદ્ધ છે તો તે માનવાને કારણ એ છે કે તેમણે બુદ્ધ, અર્હત્, જિન, એવાં અભિધાન ધારણ કર્યાં છે તે, તથા સંપ્રદાય બંધારણ જૈન સંપ્રદાય બંધારણને મળતું બાંધ્યું છે તે ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે બુદ્ધકીર્તિ તે બુદ્ધ હોય તો ના નહિ. ઘણી વખત એમ બને છે કે કોઈ વ્યક્તિ, જ્યારે મૂલ મંડળ-સંસ્થામાંથી જુદી થઈ બીજું મંડલ તૈયાર કરે છે ત્યારે તે મંડળમાં મૂળ બંધારણની છાયા કે પદ્ધતિ અવશ્ય આવે છે. જે તત્ત્વોથી વાકેફ હોય છે એ તત્ત્વો ફેરવવા જેટલું પરિવર્તનીય હોય છે તેટલું તે પરિવર્તન કરે છે, પણ જેટલું રાખવા જેવું હોય છે, તે પરિવર્તન કરનાર રાખી લે છે. એટલે બુદ્ધકીર્તિ માટે જો તેમ થયું હોય તો ના નહિ. ધારો કે કદાચ તેમ તે નથી તો પછી તે તદ્દન સ્વતંત્ર ધર્મ માર્ગ સંસ્થાપક હોય.

આ પુસ્તક લખતાં શ્રી મહાવીર તથા ગૌતમબુદ્ધને અંગે જે પુસ્તકોમાંથી હકીકત લીધી છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ આચારાંગ	અધ્યયન	૯મું-૪થું
૨ સૂત્રકૃતાંગ	”	૨૨મું
૩ ભગવતી	શતક	૧૫મું
૪ જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ		
૫ કલ્પ સૂત્ર		
૬ ત્રિષષ્ઠિ શલાકા પુરુષ ચરિત્ર પર્વ ૧૦મું		
૭ બુદ્ધ ધર્મ અને સંઘ	પ્રો૰ કોસંબી	
૮ બૌદ્ધ સંઘનો પરિચય		
૯ બુદ્ધ લીલા સાર સંગ્રહ		

કલોલ;
એપ્રિલ, ૧૯૨૯

મુનિ હર્ષચન્દ્રજી

દ્વિતીયાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

કોઈ શાસ્ત્ર જાણનાર ઉપાધ્યાય કહેવાય છે. ઘણાં શાસ્ત્રો જાણનાર મહોપાધ્યાય કહેવાય છે અને સર્વ શાસ્ત્રો જાણનાર મહામહોપાધ્યાય કહેવાય છે તે પ્રમાણે સામાન્ય કોટિના મનુષ્યો આત્મા, ઉચ્ચ કોટિના મહાત્મા, અને ઉચ્ચતમ કોટિના પરમાત્મા કહેવાય છે. પરમાત્માની ઉચ્ચ ભૂમિકામાંથી ક્રમિક ઉત્ક્રાંતિ થયેલી હોઈ તેમનું ચરિત્ર બોધપ્રદ હોય છે. આથી રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ, ક્રાઈસ્ટ, મહાવીર, વગેરેનાં ચરિત્રો રામ, કૃષ્ણ, વગેરેને માનનાર કે તેમના અનુયાયી લોકોને વાંચવાં જોઈએ એટલું જ નહિ પણ આત્માર્થી દરેકે અવશ્ય જોઈએ.

ત્રણે ભુવનના એક ગુરુ, અજોડ જ્ઞાની, ધર્મતીર્થને ધારણ કરનાર, મિથ્યાત્વ તિમિરનો નાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન, એવા શ્રી મહાવીર, પૂર્વે તિર્યંચ, દેવતા અને મનુષ્યાદિ ભવે અનંત, અનંત અને વારંવાર આ સંસારમાં વારંવાર ભમીને આ અવસર્પિણીમાં પ્રથમ ગ્રામચિંતકના ભવમાં સમસ્ત ભુવનના અદ્ભુત ઉત્તમ સમ્યક્ત્વ પામ્યા. ત્યાંથી ઉત્તમ દેવત્વ પામી, ભોગ ભોગવી ચ્યવીને ભરત ચક્રવર્તીના મરીચિ નામના પુત્ર થયા. તેમણે જિનપ્રણીત દીક્ષા લીધી, પાછું દુઃસહ ચારિત્રથી મનમાં ભગ્ન બની, કપિલના કુદર્શનથી મિથ્યાત્વમાં પ્રથિત થઈ ત્રિદંડીમત પ્રગટ કરવામાં પ્રયત્ન કર્યો. આ કુધર્મની પ્રરૂપણાથી તેમણે પોતાનો સંસાર વધારી મૂક્યો. તે પછી ૭ ભવ ભમીને તેમણે પરિ-વ્રાજકપણું લીધું ત્યાંથી દીર્ઘ સંસાર ભમતાં રાજગૃહ નગરમાં રાજપુત્ર વિશ્વભૂતિના ભવમાં તેમણે ઘોર સંયમ

આચરણ કર્યું, પરંતુ મરણ વખતે નિયાણુ બાધ્યુ ત્યાથી દેવલોકના ભોગ ભોગવી પોતનપુર નગરમા તે ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ થયા ત્યાથી તે મૂકાનગરીમા પ્રિયમિત્ર નામે ચક્રવર્તી થયા અને છત્રા નગરીમા નદન નામે પ્રજાપતિ થયા ત્યા તેમણે પ્રવ્રજ્યાનુ પાલન કરી વીસ સ્થાનક તપ આદરી તીર્થંકર નામકર્મનુ ઉપાર્જન કર્યું ત્યાથી પ્રાણુત દેવલોકમા દેવપણુ ભોગવી તે ક્ષત્રિયકુડ નગરમા સિદ્ધાર્થ રાજાના વર્ધમાન નામે પુત્ર થયા અને જગજ્જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા સર્વવિરતિ આદરી બાવીસ પરિષહ સહન કરી કેવળ કમળા પામી અક્ષય્ય મોક્ષસુખ પામ્યા

મહાવીર સ્વામી પછીના આચાર્યો

આવા દેવાધિદેવ ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામીનું ચરિત્ર લખનાર સ્થાનકવાસી જૈન, દરિયાપરી આઠ કોટિ સપ્રદાયના સિદ્ધહસ્ત લેખક વિદ્વાન્ મુનિ શ્રી હર્ષચન્દ્રજી મહારાજ છે મહાવીર સ્વામી પછી સુધર્મા, જબૂ, પ્રભવ, શય્યભવ, યશોભદ્ર, સભૂતિ, ભદ્રબાહુ, સ્થૂલિભદ્ર, આર્ય મહાગિરિ, આર્ય સુહસ્તી, સાર્દ્રણુ, કાલિકાચાર્ય, સ્કદિલાચાર્ય, વયર, અને વજ્રસેન સ્વામી અનુક્રમે થયા વીર સવત્ ૬૦૦ લગભગ દિગબર મતની ઉત્પત્તિ થઈ અને 'સમયસાર'ના લેખક કુદકુદાચાર્ય થયા એ પછી ભદ્રગુપ્ત, ફાલ્ગુનીમિત્ર, આર્યરક્ષિત, શિવભૂતિ, આર્ય નાગહસ્તી, રેવતી આચાર્ય, સિહાચાર્ય, સ્કદિલાચાર્ય (બીજા), નાગજિતાચાર્ય, ગોવિદાચાર્ય, સ્કદિલાચાર્ય ત્રીજા, અને દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ થયા આ અરસામાં વીર સવત ...

વલ્લભીપુરમાં સૂત્રો લખાવ્યાં. એ પછી આર્યસૂરિ, ધર્મસિંહ, જિનભદ્ર, સોમાચાર્ય, આર્યચંદ્ર, ત્રિભુવન, ધર્મચંદ્ર, ભૂતાનંદ, સુરત, સુહસ્તી, વરદત્ત, સુબુદ્ધિ, શિવદત્ત, વીરદત્ત, જયદત્ત, જયદેવ, જયઘોષ, વીર ચક્રધર, સ્વાતિસેન, શ્રીવંત, અને સુમતિ આચાર્ય પછી ઇ. સ. ૧૨૦૭માં [illegible]

લોંકાશાહ

ત્યારે ધર્મપ્રાણ લોંકાશાહે ધર્મમાં ક્રાંતિ આણી. પોતે ગૃહસ્થ હતા પણ ગુરુપદે ગુરુ જેવા હતા. તેમણે ૪૫ જણને દીક્ષા અપાવી. તે પૈકીના શ્રી ભાણજી સ્વામી હતા. તેમના પછી શ્રીદાજી, નુનાજી, ભીમાજી, જગમાલજી, સરવાજી, રૂપજી, જીવાજી, કુંવરજી, શ્રીમલજી, રત્નસિંહજી, કેશવજી અને શિવજી સ્વામી થયા.

ધર્મસિંહજી

શિવજી સ્વામીના શિષ્ય ધર્મસિંહજી જામનગરના હતા. શ્રીમાળી વણિક હતા. તેમણે વિ. સં. ૧૬૮૫માં અમદાવાદમાં દીક્ષા લીધી હતી. અમદાવાદના દરિયાપુરીમાં ઉતારા માટે જે એવું માગ્યું હતું તે [illegible] ઉપાશ્રય છે. તેમણે ૨૭ સૂત્રોના ટબા રચ્યા હતા. શિવજી ગુરુ પરિગ્રહી બન્યા હતા તેથી તેઓ [illegible] શિષ્યો સહિત જુદા થયા અને દરિયાપુરમાં વિશેષ વાસ કરતા હોવાથી તેમનો સમુદાય દરિયાપુરી સમુદાય તરીકે ઓળખાયો.

ધર્મસિંહજી પછી

પૂ સોમજી, મેઘજી, દ્વારકાદાસજી, મોરારજી, નાથાજી, જેચંદજી, મોરારજી, નાથાજી, જીવણજી, પ્રાગજી, શંકરજી, ખુશાલજી, હર્ષચન્દ્રજી, મોરારજી, ઝવેરજી, પૂજાજી, ભગવાનજી, મલુકચંદજી, હીરાચંદજી, રઘુનાથજી, હાથીજી અને ઉત્તમચંદજી આચાર્યો થયા અને હાલમા પૂ ઈશ્વરલાલજી છે

હર્ષચન્દ્રજી

આ પુસ્તકના લેખક મુનિ શ્રી હર્ષચન્દ્રજી પૂ રઘુનાથજી સ્વામીના વિદ્વાન્ શિષ્ય છે તેમનો જન્મ ઇ સ ૧૮૮૨ ના સપ્ટેમ્બરમાં વઢવાણ પાસે રાજપરમાં થયો હતો, અને ઇ સ ૧૮૯૫ ના નવેમ્બરમા તેમણે પ્રાંતીજમા દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી છેલ્લા પચાસ વર્ષોથી તેઓશ્રી ધર્મ અને સાહિત્યની અનન્ય સેવા બજાવે છે તેમનુ પહેલું પુસ્તક 'રઘુનાથજી સ્વામીનું જીવન ચરિત્ર' પોતાના સુગુરુ પ્રત્યેનો પૂજ્યભાવ બતાવવા ઉપરાત જીવન ચરિત્રો કેવાં લખાવા જોઇએ તેનો ઉત્તમ નમૂનો છે (૨) 'શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર વિચાર નિરીક્ષણ'મા શ્રીમદ્‌ની વિચારસરણીમા તેમની દૃષ્ટિએ જે સંગતતા કે અસંગતતા લાગી તે બતાવવામા આવી છે (૩) ભારતનાં દર્શનોમાં હિંદુ ધર્મ અને જૈન ધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તોનું નિરૂપણ કરવામા આવ્યુ છે (૪) જૈન દર્શનમાં વિકારમા આગમોમા પાછળથી જે પાઠાન્તર અને અર્થાન્તર થયા તે બતાવવામા આવ્યા છે (૫) સૂત્રસમાધિ ધર્મસિંહજી મુનિએ રચેલ પુસ્તક સંશોધિત કરી સૂત્રો માહેની શંકાઓનુ નિરસન કરવામા આવ્યુ છે (૬) મહાવીર ચરિત્રમા મહાવીર સ્વામીના સત્તાવીસ પૂર્વભવો, દીક્ષા, વિહાર, કેવળજ્ઞાન તથા ઉપદેશ

ઉપરાંત જૈનત્વના સિદ્ધાન્તોનું વિવરણ છે. (૭) 'ધર્મ તરંગ' વિવિધ વિષયો પરત્વે સ્વમત મંતવ્યોનો સંગ્રહ છે અને (૮) ધર્મસિંહજી અને ધર્મદાસજીનાં સંપ્રદાયના સંસ્થાપકોનો ઇતિહાસ છે

પુસ્તક તથા કર્તાનો પરિચય

સ્થા. જૈન દરિયાપુરી સંપ્રદાયના સાધુવર્ગમાં મુનિશ્રી હર્ષચન્દ્રજી નામ સુપ્રસિદ્ધ છે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપમાં આદર્શ હોવા ઉપરાંત તેઓશ્રી ધર્મ, સમાજ સમાજ, અને સાહિત્યની અનેરી રીતે અનુપમ સેવા કર્યા છે. વિદ્વત્વ જેવા સ્વતંત્ર વિચારક અને સાચોસ ચુસ્ત આચારી અને સહકાર્યી અનુસાર વગેરે જૈન જૈનેતર આલમમાં સારી પેઠે જાણીતા છે આજના જમાનામાં નિડર, સ્વતંત્ર અને યથાર્થ વક્તાના બહુ વિરલ છે. તદુપરાંત પંડિતાઈ કે પાંડિત્યનો જરા પણ ન હોય તેમ છતાં નામની આજ્ઞા પાળનાર અનેક શિષ્યો ધરાવનાર આજના સાધુવર્ગમાં હર્ષચન્દ્રજી મહારાજે નિર્ભય રીતે સમાજને એમનું જાગ્રત ઉદાહરણ પૂરું પાડ્યું છે એમ કહેવામાં જરાપણ અતિશયોક્તિ નથી. એ વિદ્વાન્ મુનિશ્રીની સંવત્ ૨૦૦૭ના ફાગણ વદી ૭ ને દિવસે દીક્ષા પર્યાયનાં પચાસ વર્ષ પૂર્ણ થયાં હોઈ તેમની ઉત્તમ કૃતિ સુવર્ણ મહોત્સવના શુભ અવસરે સમાજને સાદર ધરી એ પણ ઉચિત એક પુણ્ય લહાવ છે

પ્રતીક શ્રી શ્વેતાંબર સ્થાનકવાસી જૈન સંઘના ઉત્સાહથી તા. ૨૫-૧૧-૫૫ દરિયાપુરી પૌષધ દરિયાપુરી ઉપાશ્રયમાં એક સભા ઉત્સાહપૂર્વક યોજવામાં આવી હતી.

અર્ધશતાબ્દી મહોત્સવ

મુનિશ્રી હર્ષચન્દ્રજીની દીક્ષાપર્યાયના કાર્તિક વદિ ૭ ના રોજ પચાસ વર્ષ પૂરા થતા હોઈ દીક્ષાભૂમિ પ્રાંતીજમાં તા. ૨૫-૧૧-૪૫ રવિવારે બપોરે ઉપાશ્રયમાં એક ભવ્ય મેળાવડો યોજવામાં આવ્યો હતો અધિકારી વ મના હિંદુ મુસ્લીમ નાગરિકો તથા જૈન જૈનેતર ભાઈ બહેનોથી ઉપાશ્રય ચીકાર ભરાઈ ગયો હતો શરૂઆતમા સ્વાગત ગીત ગવાયા બાદ પ્રાંતીજ શ્વે સ્થા જૈન સંઘની પાઠશાળાના અધ્યાપક શાસ્ત્રી રમણલાલ દીનાનાથે રચેલ કાવ્યો જૈન શાળાના વિદ્યાર્થીઓએ ગાયા હતાં —

પ્રાંતિજ નગરે દીક્ષા લીધે, વર્ષ પચાસ થાય,
તે ઉત્સવમાં આજે માનવ-મેદની ઉભરાય
એકાવનમા વર્ષ વિષે તો હર્ષચન્દ્ર પ્રવેશે,
પ્રાણીઓને જ્ઞાની બનાવી શીઘ્ર વન એ વટાવે.
પૂર્ણિમાની ધવલ નિશામા, ચન્દ્ર પૂર્ણ પ્રકાશે,
તે દેખીને નદીપતિ બહુ, હર્ષઘેલો બને છે
સામગ્ર સ્થાનકવાસીઓને, સુતિચિ સાપડી એ,
ચન્દ્ર સમા હર્ષચન્દ્ર મળે તો, વર્ણવુ શુ પ્રમોદ ?

× × ×

પધારો મોઘેરા મહેમાન, આજે આનંદ ઉત્સવ છે,
વાણી-પુષ્પે વધાવે સંઘ, આજે
પૂર્ણ ચન્દ્રને ભેટવા સાગર ઘણો ઉભરાય છે,
હર્ષચન્દ્રજીને મળવા, સભા-સાગર અતિ ઉભરાય—પધારો.
વિદ્યાવયોવૃદ્ધ એવા, ગુરુ મળ્યા છે નાવિક
સંસાર-સાગર તરવા કાજે, અમૃતવાણીની નાવ, લો લ્હાવ, આજે..
પ્રિય વસ્તુને જોતાં જનનું, મન ઘેલું ઘણું થાય છે,
હર્ષચન્દ્રના દર્શન અર્થે. માનવ-મેદની ઉલટાય આજે

પધારી ઘરેં પૂજ્ય અમોમિ, ગુણાકર વિમલચિત્ત,
આભાર માને ઘરેં ઘણ, હરી હરી ઉલ્લાસ કરીને આજ આજે...
નીરખીને આપશ્રી, ગુણ મને ગુણી અનો,
ગુણ પૂર્ણ રે અર્હત, એવી આશ ધરની છે. પધારો
શ્રી દર્શન સ્થાપીને નમતું, હર્ષ અનેરો આજ છે
પ્રભુ શ્રી હર્ષે વરે ગુણ ધામ, એવી સ્તવે સેવક દાસ આજે...

એ વખતે આચાર્યો તથા સાધુસાધ્વીઓમાં પ્રીત ઘણી હતી. ત્યાર બાદ વિદ્યાર્થીઓમાં કુમ ભાવ ઘણી જાગૃત હતી. એ વખતે શ્રી. વિજયસેન સુરીશ્વર સાથે દીક્ષાથી અંતેવાસી શ્રી હર્ષનંદન મહારાજે સાહિત્ય સેવાને અર્થે જે અદ્વિતીય સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તે પર વિવેચન કર્યું હતું. શ્રી. વિજયદેવ સુરીશ્વર સાથે મહારાજશ્રીએ પ્રભાવ વિશાળ કર્યાં કર્યાં કર્યાં હતાં તેની વિગત આપી છે. ૧૬૫૨ ના માગશર વદિ ૭ ના રોજ ખાસ તેર વરસની ઉંમરે આ બાળબ્રહ્મચારી મુનિએ પ્રતિષ્ઠામાં પૂજ્ય રત્નાકર સ્થાપી ઘણી દીક્ષા અગીઆર કરી પહેલું ચોમાસું વીરમગામમાં અને પછીનું ચોમાસું પ્રતિષ્ઠામાં કર્યું હતું.

૧૬૫૨-વીરમગામ	૧૬૬૧-ખંભાત	૧૬૭૦-ખંભાત
૧૬૫૩-ધરણ	૧૬૬૨-અમદાવાદ	૧૬૭૧-ખંભાત
૧૬૫૪-સ. ૧૫૫	૧૬૬૩-ખંભાત	૧૬૭૨-ખંભાત
૧૬૫૫-અમદાવાદ	૧૬૬૪-વીરમગામ	૧૬૭૩-સુરત
૧૬૫૬-પાલનપુર	૧૬૬૫-અમદાવાદ	૧૬૭૪-ચાંદપુર
૧૬૫૭-ખંભાત	૧૬૬૬-ખંભાત	૧૬૭૫-પ્રાંતીજ
૧૬૫૮-પ્રાંતીજ	૧૬૬૭-,,	૧૬૭૬-વીરમગામ
૫૯-ધરણ	૧૬૬૮-	૧૬૭૭-ધરણ
	૧૬૬૯-અમદાવાદ	૧૬૭૮-ઘ-ઘ

૧૯૭૯–કલોલ	૧૯૮૭–ઇંટોલા	૧૯૯૫–પ્રાંતીજ
૧૯૮૦–પ્રાંતીજ	૧૯૮૮–કલોલ	૧૯૯૬–વીરમગામ
૧૯૮૧–અમદાવાદ	૧૯૮૯–પાલી	૧૯૯૭–વઢવાણ
૧૯૮૨–વીરમગામ	૧૯૯૦–પ્રાંતીજ	૧૯૯૮–અમદાવાદ
૧૯૮૩–લખતર	૧૯૯૧–કડી	૧૯૯૯–વીરમગામ
૧૯૮૪–કલોલ	૧૯૯૨–વઢવાણ	૨૦૦૦–કલોલ
૧૯૮૫–અમદાવાદ	૧૯૯૩–વીરમગામ	૨૦૦૧–પ્રાંતીજ
૧૯૮૬–વીરમગામ	૧૯૯૪–કલોલ	

પચાસ ચાતુર્માસમાં ૧૩ કલોલ, ૮ વીરમગામ, ૭ અમદાવાદ, ૬ પ્રાંતીજ, ૫ વઢવાણ શહેર અને બાકી ઇતર ગામોમાં હતાં.

એ પછી શ્રી ભોગીલાલ સાંકળચંદ શાહે પ્રાસંગિક વિવેચન કરતાં અમદાવાદથી આ પ્રસંગે ખાસ આવેલ શ્રી. ભોગીલાલ છગનલાલ શાહ, શ્રી ચંદુલાલ અચરતલાલ શાહ, શ્રી પી એન શાહ, તથા શ્રી શાન્તિલાલ મણિલાલ મહેતાને હાર્દિક આવકાર આપ્યો હતો.

શ્રી ભોગીલાલ છગનલાલ

શ્રી. ભોગીલાલે પ્રવચન કરતાં પ્રાંતીજને મહારાજશ્રીનો અમૂલ્ય લાભ મળ્યો તેનો ઉલ્લેખ કરી આવો વિરલ પ્રસંગ પ્રાંતીજે ઉજવ્યો એ માટે હર્ષ વ્યક્ત કર્યો હતો

શ્રી ચંદુલાલ અચરતલાલ

શ્રી ચંદુલાલ અચરતલાલ શાહે મહારાજશ્રીની વિદ્વત્તા તથા તેમના વિનયગુણની પ્રશંસા કરી હતી અને માપબધીની તકલીફ ન હોત તો આ પ્રસંગે ગામો ગામનાં હરિયાપરી શ્રાવક શ્રાવિકાઓ પ્રાંતીજમાં આવ્યાં હોત એમ કહ્યું હતું

શ્રી પી. એન. શાહ

ત્યાર બાદ શ્રી પી. એન. શાહે જણાવ્યું હતું કે જેમ આજકાલ જગતમાં ક્રાંતિની જ્વાળા ફેલાઈ ભક્તિમાર્ગની પરંપરામાં ઊભો થઈ જો તેનો ધર્મ પ્રતિ નહોતો તેથી આધુનિક સમયમાં ની તેમ દીક્ષાથી જૈનધર્મ ભારે વિરોધ અને બાલદીક્ષા પ્રકરણમાં દર્શનવિજય મહારાજની મુલાકાતે ગઈ આવી છે તેમ નથી. પરંતુ મુનિઓએ ધ્યાન ધર અને જૈનધર્મની સેવા આપવી નથી પણ સાહિત્યની-ગુજરાતી વિદ્યાની-સેવા આપવી છે એ તેમનું દર્શન 'આત્માનું દર્શન' અને 'આત્મીય મતિ' પ્રાપ્ત કરી છે 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વિચાર વિવેચન' માં તેમણે મોક્ષના તત્ત્વજ્ઞાન અને કર્મ સમજાવ્યા છે વિજ્ઞાનની પણ 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ઉપર ચર્ચા પ્રતિપાદન કરી તેમાં રહેલી અપેક્ષાના આત્મતત્ત્વની પણ દીપાવ્યા કરી છે. આજે મુનિઓ વિરલ હોય છે જેમ મુનિશ્રી આત્માનંદજી જેવી સાધુઓ દીક્ષાથી જૈનધર્મ અને જૈનેતરની સેવા આપતી છે. સાધુઓ હવે એ માર્ગ અપનાવવા જેવું ગણાય છે

કુળ ર ત્યાગી ભાવી, ત્યાં રહે સર્વ ગુણ ધામ. [૨]

આ પ્રસંગે પ્રતિભાવમાં શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ અને શ્રી ફૂલચંદ જેવા ધર્મગુરુઓ કાર્યકરો પણ છે. આત્મરસ શરીર-મૂર્તિ, જેમના ધ્યાન જ નિત્ય સ્વાધીન સ્થિતિ, ત્યાં આ પ્રસંગે ગાઢે પણ ઉભા રહી આભાર આપનાર શ્રી ફૂલચંદ શેઠની ભક્તિ જોઈ સમાજમાં આવો ફૂલચંદ ગણે કે જેણે સાધનો ઉદ્યોગ ધન-સેવી પ્રભુ પ્રતિ માર્ગના પ્રેમે ભીંજે. નાણાં જ ધાર્મિક ભાવના હવે વધી આવે પ્રતિપાદન પૂર્વક સમાજ આગળ હું આ ફૂલચંદ પણ છું. તેમ કહી આ ફૂલચંદની એક નાનકડી સમારંભ ભક્તિ ભિન્નપૂજાના સમારંભમાં આવી હતી.

એ પછી કાન્તિલાલ ચુનીલાલ નામના વિદ્યાર્થીએ સુમધુર સ્વરે ગીતો ગાયાં હતાં તેમને તથા બાળાઓને શ્રી. શાન્તિલાલ મણિલાલ મહેતા તરફથી તથા શ્રી સંઘ તરફથી પારિતોષિક આપવામાં આવ્યા હતા

ત્યાર બાદ મહારાજશ્રીએ ટૂંક પ્રવચન કરતાં જણાવ્યું કે ભક્તિ અને અનુરાગ એ પ્રશસ્તિના કારણો છે એ ભક્તિ અને અનુરાગ દૈહિક કે પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ કરતાં આત્મા અને પરમાત્મા તરફ વળે તો કેવું કલ્યાણ થાય। મોહમયી પ્રમાદમદિરા પીને જગત્ ઉન્મત્ત બન્યું છે તેને અમારે તો અમારા ઉપદેશથી અને વર્તનથી, આચાર, વિચાર અને ઉચ્ચારથી સવળે માર્ગે લાવવા પ્રયત્નશીલ બનવાનું છે એટલે માત્ર 'સ્વ' નહીં પણ 'પર' કલ્યાણ સાધે ત્યારે જ 'સાધુ' બને છે અને 'સાધુ' થવાય છે

છેવટે શ્રી ભોગીલાલ છગનલાલ શાહના હસ્તે ઇનામોની વહેંચણી થઇ હતી અને આભારવિધિ થયા બાદ ચાર વાગે મેળાવડો પૂરો થયો હતો આજના પ્રસંગની યાદગીરી માટે 'શ્રી હર્ષચન્દ્રજી કન્યા પુસ્તકાલય' ખોલવાનો નિરધાર કરવામાં આવ્યો હતો

આ પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિ ' મહાવીર–જીવન–રેખા ' નામથી ૧૯૨૯મા કલોલથી બહાર પડી હતી આ બીજી આવૃત્તિમા ઘણો સુધારો વધારો કર્યો છે ત્રિષષ્ટિશલાકા પુરુષમાથી કેટલુંક લેવામા આવ્યું છે તથા બુદ્ધ સબંધી કેટલીક વધુ પડતી હકીકત કાઢી નાખવામા આવી છે પૃષ્ઠ ૧૩૭–૧૬૦ પુસ્તકની ઉપયોગિતા વધારવા મારા અગાઉના લેખોમાથી છે ઉપદેશ વિચારમા મહારાજશ્રીએ તેરમા સૈકામા થયેલ સોમપ્રભસૂરિના 'સિંદૂર પ્રકર'ના અનેક શ્લોકોનું વિવરણ કર્યું છે હજી ઉપદેશવિચારનો હસ્તલિખિત ભાગ બાકી છે

આ પુસ્તકમાં પાઠ પાંચ મહાવ્રત સુધી છે. કાયોત્સર્ગ પચ્ચક્ખાણનો સમાવેશ મહારાજશ્રીનું તથા સામાયિકસૂત્ર બનાવવું ખરેખર અનન્ય છે. આ પુસ્તકને સમાજ કેવો આકાર આપે છે એ જોઈ એ પુસ્તકનું પ્રકાશન કરવા ઇચ્છા હતી, પરંતુ જણાવતા હર્ષ થાય છે કે આ પુસ્તક બે ભાગમાં મુદ્રિત કરવા ધાર્યું હતું તે પૈસા નિયમન ધારાને લીધે તથા બીજા અનેક મુશ્કેલીઓને લીધે ઓગસ્ટમાં શરૂ કર્યું અને નવેમ્બરમાં પૂરું કર્યું, પણ જાન્યુઆરીમાં તેની આખેઆખી નકલ નકલ સોંપવામાં હતી તેથી હર્ષ-વશ થઈ કેટલાંક કાવ્યો, 'ઉપદેશ વિચાર'નો બાકીનો ભાગ, તથા પ્રતિ વસ્તુ વગેરે બીજા પુસ્તક ૧૯૪૪માં બહાર પાડવા ધારેલ છે. પરંતુ તે પુસ્તકને બાર વ્રતનું કામ જોઈએ છે. પૂજ્ય રઘુનાથજી સ્વામીની જન્મની ભાવના નહિ આભારસ્થાને છે તેઓ પવિત્ર ઉજવે છે તેમ આ વર્ષે ઉજવણી આવશ્યક નિર્માણ કરે એવી ઇચ્છા તથા વિનંતિ છે.

ઉદાર સહાયકો

આવાં ધાર્મિક પુસ્તકો સસ્તી કિંમતે આપી શકો એ માટે જેમની ધાર્મિક સહાય આપનાર આપણા સમાજમાં છે એ મોરબીનો વિક્રમ છે ચોકસી પુસ્તકાલય ઉપ અમરશીભાઈ પ્રમુખ તથા તેમના સુપુત્રોની સખાવત અનોખી છે. ધાર્મિક, સામાજિક અને કેળવણીના દરેક કામમાં તેઓ ઉદાર સાથ આપે છે. તેમના સુપુત્ર શેઠ શામળભાઈએ આ પુસ્તકના પ્રકાશનમાં રૂ. ૧૫૧) સહાયમાં આપ્યા છે તે માટે તેમનો હૃદયનો આભાર માનીએ તેટલો ઓછો છે.

શ્રી ઈશ્વરલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહપુર દરિયાપરી ઉપાશ્રયના એક આગેવાન કાર્યકર્તા છે ધર્મોન્નતિ અને સાહિત્યપ્રચારના કામમા તેઓ તન, મન, ધનથી સહાય કરે છે આ પુસ્તકના પ્રકાશન માટે શ્રી ઇશ્વરભાઇની પ્રેરણા ન હોત તો હુ મારા અન્ય વ્યવસાયમાંથી મુક્ત થઈ આ કામ હાથ ધરી શકત કે કેમ એ પ્રશ્ન છે.

શ્રી કચરાભાઈ વાડીલાલ 'હર્ષ–તરંગ' ના પ્રકાશક છે. સંપ્રદાય પ્રત્યેનો તેમની સદ્‌ભાવના સ્તુત્ય અને અનુકરણીય છે

શેઠ શ્રી છગનલાલ વનમાળીદાસ વૃદ્ધ વયે પણ સપ્રદાય પ્રત્યે અત્યત મમત્વ ધરાવે છે અને જૈન સાહિત્યના બહોળા પ્રચારની હરેક પ્રવૃત્તિને વેગ આપે છે

કલોલવાળા શેઠ આત્મારામ મોહનલાલમા સઘપતિના ઉચ્ચ ગુણો છે દરિયાપરી સપ્રદાય ચતુર્વિધ સઘથી ઝળહળતો છે, અને સપ્રદાયના શ્રાવકો માટે આત્મારામ શેઠનુ સાદુ સરળ અને ધાર્મિક જીવન ખરેખર અનુકરણીય છે

ખોટાદનિવાસી મારા પ્રિય મિત્ર શ્રી ઠાકરશી જસરાજ વોરા તેમના સદ્‌ગત ભાઇઓની માફક ધર્મ અને સાહિત્ય પ્રત્યે અભિરુચિ ધરાવે છે, અને મુબઈની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમા હોવા છતા આવા કાર્યમા અત્યત રસ લે છે બાલ્ય સમયથી તેમનો ધર્મપ્રત્યેનો અનુરાગ ખરેખર શ્લાઘ્ય છે

શ્રી ભોગીલાલ મણિલાલ શાહ તથા શ્રી પૂજીલાલ હીમતલાલ શાહ પ્રાતીજ સ્થાનકવાસી જૈન ઉપાશ્રયના

આગેવાન ગણાયેલા છે ધર્મ અને ધર્મનાયકો પ્રત્યેની તેમની ભાવના માત્ર પ્રશંસનીય નહીં પણ અનુકરણીય છે અંતીજના અનેક સમારંભોની સફળતા તેમને આભારી છે

શ્રી શાંતિલાલ મગનલાલ શેઠ માટે સ્થાનકવાસી જૈન સમાજ કે આમાભાઈને વિશેષ લખવા જેવું રહ્યું નથી. આપણાપણાના ક્યા. જૈન સમાજના પ્રશ્નો અને તેની મુશ્કેલીની એમને મમતા અને સહૃદયતા છે કે તે અંગે તેમની ભિન્ન દૃષ્ટિ અને કુશળ વ્યક્તિત્વ જાણ છે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નહીં પણ અલ્પોક્તિનો ભય રહે છે. આ પુસ્તકમાં સહાયની નહીં પણ સલાહોની જરૂર હતી તેથી તેમની સર્વદેશીય ઉદારતાનો વિશેષ લાભ લીધો નથી. તેઓશ્રીએ તથા ધર્મ કાર્યમાં સદા તત્પર શેઠ આત્મારામ માણેકભાઈએ આ પુસ્તકની ૨૫-૨૫ નકલ નિઃશુલ્ક તથા જ્ઞાન પ્રચાર માટે લીધી છે

શ્રી. પ્રેમચંદ ચાંપશી શાહ સ્થા. જૈન સમાજના કર્તવ્યનિષ્ઠ, સેવાપરાયણ, બલિષ્ઠ આગેવાન છે. અમદાવાદની સ્થાનકવાસી જૈન ભોજનશાળાના તે પ્રાણવાન્ મંત્રી છે. એ ભોજનશાળાની એક વ્યવસ્થા જે પ્રગતિ થઈ છે તેનો યશ મુખ્યત્વે તેમને શિરે છે. સમાજમાં કાર્યકુશળ અન્નદાન અને પ્રીતિ રાખનાર સમાજને ભગવાનનો ચહેરો ઉત્તમ સ્વર્ગ ઘરની સમાજના કેટલાક કહેવાતા આગેવાનોએ શ્રી પ્રેમચંદ ચાંપશીની નિસ્પૃહી શૈલીમાં પણ સમજવાનું છે આ પુસ્તકની પડતર કિંમત લગભગ રૂ. ૧) થાય છે તે

સહાયકોની સહાયથી સવા રૂપિયે તથા અગાઉથી ગ્રાહક થનારને અઢાર આને આપવાનુ હતુ, પણ શ્રી પ્રેમચંદ ભાઈની સહાયથી અગાઉથી ગ્રાહક થનારને માત્ર એક રૂપિયે આપી શકાયુ છે

કલોલના શ્રી નાથાલાલ ઉમેદચંદ, શ્રી હકમચંદ ડોસાભાઈ, શેઠ મોહનલાલ વખતચંદ, શ્રી કાળીદાસ મગનલાલ, શેઠ દોલતચંદ કચરાભાઈ, વગેરેએ ઉત્તર ગુજરાતમા સ્થા. જૈનોનુ વર્ચસ્વ વધારવા યશસ્વી ફાળો આપ્યો છે સ્વર્ગસ્થ પૂજ્યશ્રી રઘુનાથજી સ્વામીએ પુનિત કરેલ કલોલ દરિયાપરી સંપ્રદાયના શ્રાવકોને તીર્થ સમાન છે અને માગશર માસની અમાવાસ્યાની તિથિ હજુ પણ કલોલ ઉજવે છે અને એ રૂએ પૂજ્ય શ્રી પ્રત્યેનુ પોતાનુ ઋણ અદા કરે છે

શ્રી. ભોગીલાલ, શ્રી. ચંદુલાલ

આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિનો યશ જેટલો સહાયકોનો છે તેટલોજ આ બે શ્રાવકરત્નોનો છે. શ્રી ભોગીલાલ છગનલાલ શાહ નિરાશ્રિતના સહાયક અને ધર્માદા ફંડનો આદર્શ વહીવટ કરનાર તરીકે અમદાવાદમા સુપ્રસિદ્ધ છે માનવપ્રેમ તેમની રગેરગમા છે મૂક પ્રાણીઓની સેવાથી મૂક અને નિરાડંબરી સેવા તેમના જીવનમા વણાઈ ગઇ છે સમાજસેવાના કપરા કાર્યમા,ધર્મ અને સંપ્રદાયની ઉન્નતિમા, શાસનના ઉદ્યોતમાં, શ્રી ભોગીભાઇ સાથે શ્રી. ચંદુલાલ અંચરતલાલ શાહને હરકોઈ હંમેશા જુએ છે શ્રી ચંદુલાલમા જ્ઞાન અને ક્રિયાનુ સાહચર્ય હોઈ વિશાલ દષ્ટિ છે અને તેથી સંપ્રદાયને સાંપ્રત સમયમા શી આવશ્યકતા છે તે તે સારી પેઠે સમજી શકે છે.

હર્ષનો વિષય એ છે કે જ્ઞાન પ્રચાર અર્થે બહેનો પણ સહાય આપે છે. આવા કાર્યમાં શેઠ કસ્તુરભાઈની બહેન ગઢ બહેન ઘણા સમયથી પ્રોત્સાહન આપે છે. તેમની સહાય લેવી અને અન્ય બહેનોની સહાય ન લેવી એ એક પ્રકારનો અન્યાય લેખાય, તેથી અન્ય બહેનોનાં નામો પણ નામાવલિમાં ઉમેર્યાં છે.

ખંભાત શહેર દરિયાથી ૬ પ્રકાશનું અખાતવાળી બીજું નગરનું કેન્દ્ર મનાતું. આ પુસ્તકની ઉત્પત્તિ એટલી નાજુકની ત્યાંથી આગળથી શાહ શ્રી મુનિશ્રી પ્રતીનો અભિપ્રાય ઉપરાંત જ્ઞાનપિપાસા બતાવે છે પરંતુ ખંભાત શહેરમાંથી જ્ઞાન પ્રચાર માટે કોઈ સહાયક પણ નથી.

શ્રી. નાનાલાલ ધરમશી શાહ, ગુપ્તેશ્વર નં. ૬ એલિસબ્રિજ, સ્થા. જૈન છે તેમણે તથા તેમના ભાગીદાર શ્રી. મનસુખલાલ મધુપરે આ પુસ્તકના પ્રકાશનમાં ઠીક મદદ આપી છે.

આ પુસ્તકના પ્રકાશનમાં આ ત્રીજો હિસ્સો છે અને તેમનો આ સ્થળે હું આભાર માનું છું.

અમદાવાદ, તા. ૧૫-૧૨-૪૫ પી. એન. શાહ

શ્રી મહાવીર ચરિત્ર

(૩) બોટાદ

૧ શ્રી. મકરશીભાઈ જસરાજ વોરા

(૪) પ્રાંતીજ

૧ શાહ મોતીલાલ મણિલાલ
૨ શાહ પુંજાલાલ હીમતલાલ

શ્રી મહાવીર ચરિત્ર.

પ્રકરણ ૧

શ્રી મહાવીર સ્વામીના પૂર્વ ભવો

આર્યાવર્તમા અનેક નરરત્નો થયા છે ભરતખંડની ભૂમિ વીરપ્રસવા કહેવાય છે તેમા જરાએ અતિશયોક્તિ નથી રઘુકુલનંદન શ્રી રામ, કૃષ્ણ, વાસુદેવ, શાક્યસિંહ ગૌતમ બુદ્ધ, ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીરસ્વામી, એ નરરત્નો હતાં 'कडाण कम्माण न मोक्ख अत्थि' કરેલા કર્મોના ફળ ભોગ વ્યા વિના છૂટકો નથી એ નિયમ અનુસાર શ્રી મહાવીર સ્વામીએ તીર્થંકર પદ પ્રાપ્ત કર્યું, તેમજ તે ભવમા જે જે સુખ દુખ અનુભવ્યા તે પૂર્વ વાગેરૂ પરિણામ હતુ તેથી મહાવીર સ્વામીના પૂર્વ ભવ સબધી કલ્પસૂત્રાદિ પુસ્તકોમા જે જે ઉલ્લેખ છે તે જાણવો આવશ્યક છે.

પહેલો ભવ ·

નયસાર—સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએ મહાવીર સ્વામીના સત્તાવીસ પૂર્વ ભવ જાણવા યોગ્ય છે તેમા પહેલો ભવ નયસારનો હતો જબૂદ્વીપમા પ્રતિષ્ઠાન ગામમા નયસાર નામે એક મુખી હતો તે સરળ, વિનયશીલ અને પરોપકાર પરાયણ હતો સાધુ, અતિથિ કે અભ્યાગતની તે ... સેવા-

વીરમગામના શ્રાવકો

૫) વોરા મનસુખ મોહનલાલ	૧) શા. જેમચંદ નારણ
૨) શેઠ અમીચંદ કલ્યાણદાસ	૧) શા. પીતાંબર ભોગીલાલ
૧) મહેતા ભગવાન મગનજી	૧) શા. દેવચંદ ભાઈલાલ
૧) શા. હરિલાલ પ્રભુદાસ	૧)મિસ્ત્રી નાગર વીરચંદ ચતુરભાઈ
૧) શા. નારણ નાનજી	૧) શા. જયશંકર મૂળચંદ
૧) દોશી મુખલાલ મનસુખ	૧) શા. પ્રેમચંદ બાપુભાઈ
૧) શા. નરસીદાસ ધનજી	૧) શા. મનસુખ નેણસી
૧) શા. નાગર મુળજી	૧) શા. મુળચંદ વીરજીભાઈ
૧) શા. નરસીદાસ ભગવાન	૧) મિયાણી ખીમચંદ રતનશી

૧) મહુધીયા મણીલાલ પીતાંબર

જાણવામાં શ્રાવક જ્યારે દીક્ષિતોમાં કેટલા નથી જેવી રીત હેમ તે શ્રાવક વર્ગોનો ક્રમ રહેશે નહિ.

સુધારો–પૃષ્ઠ ૪ ના મુનિવરોની નામાવલિમાં નં. ૩ શ્રી ભુવનચંદ્ર મહારાજની દીક્ષાતિથિ ભૂલી છે ને બદલે ભાદરવા વાંચવું. નં. ૧૪ શ્રી નાનચંદ્ર મહારાજના માતુશ્રીનું નામ 'મેનીબાઈ' ને બદલે 'ઉજમબાઈ' વાંચવું. નં. ૧ શ્રી મહેન્દ્ર મહારાજના પિતા તથા માતાનાં નામ મુંજાભાઈ–રાણીબાઈ છે. નં. ૧૧ શ્રી અમૃતચંદ્ર મહારાજના પિતાનું નામ 'ખેમચંદ' અને જન્મ સંવત ૧૯૪૪ છે.

એ પ્રમાણે ઘણા કાળ પર્યંત વિહાર કરતા અન્યદા ગ્રીષ્મઋતુ આવી તે સમયે અતિ દારુણ સૂર્યનાં કિરણો પડવાથી તપેલી પૃથ્વીની રજ વટેમાર્ગુના ચરણના નખને રાધી નાખવા લાગી તે વખતે જેના સર્વ અંગ સ્વેદથી આર્દ્ર થઈ ગયા છે અને પહેરેલા બે વસ્ત્રો મલવડે લિપ્ત બની ગયા છે, એવો તે મરીચિ મુનિ તૃષાથી પીડિત થયો સતો તત્કાળ ચારિત્રાવર્ણી કર્મના ઉદયથી આ પ્રમાણે ચિંતવવા લાગ્યો મેરુ પર્વતની જેમ વહન થઈ શકે નહીં તેવા આ સાધુપણાના ગુણોને વહન કરવા હવે હું સમર્થ નથી કારણ કે, હુ તો નિર્ગુણી અને ભવની આકાંક્ષાવાળો છુ પણ હવે વ્રતનો ત્યાગ પણ શી રીતે થાય? કેમકે ત્યાગ કરવાથી તો લોકમા લજ્જા પ્રાપ્ત થાય તેમ છે એવો એક ઉપાય છે કે જેથી વ્રત પણ કાંઈક રહે અને આવો શ્રમ પડે નહીં—આ શ્રમણ ભગવંતો મનદંડ, વચનદંડ, કાયાદંડ એ ત્રિદંડથી વિરક્ત છે અને હું તો દંડથી જીતાયેલો છું તેથી મારે ત્રિદંડનુ લાંછન થાઓ આ સાધુઓ કેશના લોચથી મુંડ છે અને હું તો શસ્ત્રવડે કેશને મુંડાવાવાળો તેમજ શિખાધારી થાઉં વળી આ સાધુઓ મહાવ્રતધારી છે અને હું અણુવ્રતધારી થાઉં આ મુનિઓ નિષ્કિંચન છે અને હું મુદ્રિકાદિક પરિગ્રહધારી થાઉં. મુનિઓ મોહરહિત છે અને હું મોહવડે આચ્છાદિત હોવાથી છત્રવાળો થાઉં. આ મહર્ષિઓ ઉપાનહ રહિત થઈ વિચરે છે પણ હું તો ચરણની રક્ષાને માટે જોડા રાખીશ આ સાધુઓ શીલવડે સુગંધી છે અને હું શીલવડે સુગંધી નથી, તેથી મારે સુગંધને માટે શ્રીખંડચંદનના તિલક થાઓ આ મહર્ષિઓ

ધણુંજ કરતો. કોઈ પણ એક સાધુનું અતિથિ ભાગ્યમાં આવે તો તે ઉત્તમ ફળ આપનાર નીવડે છે અને તેથી ભોજન પણ પધરાઈ જાય છે. નયસાર જંગલમાં કાષ્ઠ લેવા ગયો હતો ત્યાં ક્ષુધા તૃષાથી પીડિત થયેલા સાધુઓ ભિક્ષાની શોધમાં આવી પહોંચ્યા. તેમને જોઈ નયસાર બહુ ખુશી થયો, ને બહુ ભાવે પ્રતિલાભ્યા બાદ એ વખતને જોઈ મુનિઓએ ધર્મોપદેશ આપ્યો. નયસાર ધર્મતત્ત્વને પામ્યો. દેવ, ગુરુ, ધર્મ, એ ત્રણે તત્ત્વના રહસ્યને નયસાર સમજ્યો. સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ પામ્યો શ્રી મહાવીર પ્રભુનો આ પહેલો ભવ ગણાયો.

ત્યાંથી નયસાર કાળ કરી, સૌધર્મ દેવલોકમાં એક પલ્યના આયુષ્યે ઉત્પન્ન થયો.

ત્રીજો ભવ—આ ભરતક્ષેત્રમાં વિનીતા નામે નગરી છે તેમાં શ્રી ઋષભસ્વામીના પુત્ર ભરત નવનિધિ અને ચૌદ રત્નના સ્વામી ચક્રવર્તી હતા તેને ઘેર [illegible] નયસારનો જીવ પુત્રપણે અવતર્યો. તે અવસરે મરીચિ-કિરણો-ને દેખાવતો હતો તેથી તેનું મરીચિ નામ પાડ્યું હતું. એક વખત શ્રી ઋષભસ્વામીના પ્રથમ સમોસરણમાં પિતા અને ભાઈઓની સાથે મરીચિ પણ ગયો. ત્યાં પ્રભુનો મહિમા જોઈને તથા ધર્મ સાંભળીને સમકિત પ્રાપ્ત થતાં મરીચિએ ઉત્તમ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. સારી રીતે યતિધર્મને આદરીને પોતાના શરીરમાં પણ નિઃસ્પૃહી થયેલો, ત્રિગુપ્તિ અને પાંચ સમિતિને ધારણ કરતો અને અપ્રમત્ત વર્તતો એ મહાત્મા મરીચિ મુનિ સ્થવિર સાધુઓની પાસે અગિયાર અંગ ભણ્યો અને અનુક્રમે શ્રી ઋષભપ્રભુની સાથે વિહાર કરવા લાગ્યો.

એ પ્રમાણે ઘણા કાળ પર્યંત વિહાર કરતાં અન્યદા ગ્રીષ્મઋતુ આવી તે સમયે અતિ દારુણ સૂર્યના કિરણો પડવાથી તપેલી પૃથ્વીની રજ વર્દ્ધમાર્ગના ચરણના નખને રાધી નાખવા લાગી તે વખતે જેના સર્વ અગ સ્વેદથી આર્દ્ર થઈ ગયા છે અને પહેરેલા બે વસ્ત્રો મલવડે લિપ્ત બની ગયા છે, એવો તે મરીચિ મુનિ તૃષાથી પીડિત થયો સતો તત્કાળ ચારિત્રાવર્ણી કર્મના ઉદયથી આ પ્રમાણે ચિંતવવા લાગ્યો મેરુ પર્વતની જેમ વહન થઈ શકે નહીં તેવા આ સાધુપણાના ગુણોને વહન કરવા હવે હું સમર્થ નથી. કારણ કે, હું તો નિર્ગુણી અને ભવની આકાક્ષાવાળો છું. પણ હવે વ્રતનો ત્યાગ પણ શી રીતે થાય? કેમકે ત્યાગ કરવાથી તો લોકમા લજ્જા પ્રાપ્ત થાય તેમ છે એવો એક ઉપાય છે કે જેથી વ્રત પણ કાંઇક રહે અને આવો શ્રમ પડે નહીં—આ શ્રમણ ભગવતો મનદંડ, વચનદંડ, કાયાદંડ એ ત્રિદંડથી નિરક્ત છે અને હું તો દંડથી જીતાયેલો છું તેથી મારે ત્રિદંડનું લાંછન થાઓ આ સાધુઓ કેશના લોચથી મુંડ છે અને હું તો શસ્ત્રવડે કેશને મુડાવાવાળો તેમજ શિખાધારી થાઉં વળી આ સાધુઓ મહાવ્રતધારી છે અને હું અણુવ્રતધારી થાઉ આ મુનિઓ નિષ્કિચન છે અને હું મુદ્રિકાદિક પરિગ્રહધારી થાઉ મુનિઓ મોહરહિત છે અને હું મોહવડે આચ્છાદિત હોવાથી છત્રવાળો થાઉ આ મહર્ષિઓ ઉપાનહ રહિત થઈ વિચરે છે પણ હું તો ચરણની રક્ષાને માટે જોડા રાખીશ આ સાધુઓ શીલવડે સુગંધી છે અને હું શીલવડે સુગંધી નથી, તેથી મારે સુગંધને માટે શ્રીખંડચંદનના તિલક થાઓ આ મહર્ષિઓ

કષાય સહિત હોવાથી શુક્લ અને છત્રધારી છું તે ઉપાનહધારી એવા મારે કાષાય (રંગેલાં) વસ્ત્રો હો. આ મુનિઓએ તો ઘણા જીવોની વિરાધનાવાળા સચિત્ત જલનો આરંભ તજ્યો છે પણ મારે મિત જલથી સ્નાનપાન થાઓ. આ પ્રમાણે પોતાની બુદ્ધિથી વિચાર કરીને એવી પ્રવર એવા મરીચિએ લિંગનો નિર્વાહ કરવાને મિષે સન્યાસ ગ્રહણ કર્યું.

મરીચિનો આવા નવીન વેષ જોઈને ઘણા લોકો તેને ધર્મ પૂછતા હતા, ત્યારે તે શ્રી જિનોએ કહેલા સાધુ ધર્મને કહેતો હતો. વળી લોકો તેને પુનઃ પૂછતા કે તમે સાધુ ધર્મને કેમ આચરતા નથી? ત્યારે તે કહેતો કે-તે મેરૂના ભાર જેવા સાધુ ધર્મને વહન કરવાને હું સમર્થ નથી. પોતાના કહેલા ધર્મના વ્યાખ્યાનથી પ્રતિબોધ પામી જે ભવ્યજનો સાધુ થવા ઈચ્છતા તેને મરીચિ શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુને સોંપી દેતો હતો. આવા આચારવાળો મરીચિ પ્રભુની સાથે વિહાર કરતો હતો.

એક વખતે પ્રભુ ફરીવાર વિનીતા નગરી સમીપે આવીને સમોસર્યા ત્યાં ભરતચક્રીએ પ્રભુ પાસે આવી પૂછયું, એટલે પ્રભુએ ભવિષ્યમાં થનાર અર્હત, ચક્રવર્તી વાસુદેવ અને બળદેવ સહી બતાવ્યા. વળી ભરતે ફરીવાર પૂછયું કે હે નાથ! આ સભામાં તમારી જેમ આ ભરતક્ષેત્રમાં આ ચોવીશીમાં તીર્થંકર થનાર કોઈ ભવ્યજન છે? તે વખતે પ્રભુ મરીચિને બતાવીને બોલ્યા કે-આ તારો પુત્ર મરીચિ આ ભરતક્ષેત્રમાં વીર નામે છેલ્લા તીર્થંકર થશે. વળી પોતન

શિષ્યો કરી તેમને પોતાના આચારનો ઉપદેશ આપી મૃત્યુ પામીને બ્રહ્મલોકમા દેવ થયો ત્યા અવધિજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વ જન્મને જાણીને તે મોહથી પૃથ્વીપર આવ્યો, અને તેણે આસૂર્ય વગેરેને પોતાનો મધ્ય મત જણાવ્યો તેના આમ્નાયથી આ પૃથ્વીપર સાખ્ય દર્શન પ્રવર્ત્યુ, કેમકે લોકો પ્રાય સુખસાધ્ય અનુષ્ઠાનમા પ્રવર્તે છે

મરીચિનો જીવ બ્રહ્મદેવલોકમાથી ચ્યવીને કોલ્લાક નામના ગામમા એશીલાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો કૌશિક નામે બ્રાહ્મણ થયો. વિષયમા આસક્ત, દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવામાં તત્પર અને હિંસાદિકમા સૂગ વગરના તે બ્રાહ્મણે ઘણો કાળ નિર્ગમન કર્યો અતે ત્રિદડી થઈ મૃત્યુ પામી ઘણા ભવમાં ભમીને તે સ્થૂણા નામની નગરીમા પુષ્પમિત્ર નામે બ્રાહ્મણ થયો ત્યા પણ ત્રિદડી થઈ બોતેર લાખ પૂર્વનુ આયુષ્ય નિર્ગમી સૌધર્મ દેવલોકે મધ્યમ સ્થિતિવાળો દેવતા થયો ત્યાથી ચ્યવી ચૈત્ય નામના સ્થાનમા તે ચોસઠ લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો અગ્નિદ્યોત નામે બ્રાહ્મણ થયો ત્યા પૂર્વની જેમ ત્રિદડી થયો પછી મૃત્યુ પામી ઈશાન દેવલોકમાં મધ્યમ આયુષ્યવાળો દેવતા થયો ત્યાથી ચ્યવી મદિર નામના સનિવેશમા અગ્નિભૂતિનામે બ્રાહ્મણ થયો તે ભવમા પણ ત્રિદડી થઈ છપ્પન લાખ પૂર્વનુ આયુષ્ય ભોગવી મૃત્યુ પામી સનત્કુમાર દેવલોકમા મધ્યમાયુ દેવતા થયો ત્યાથી ચ્યવીને શ્વેતબી નગરીમા ભારદ્વાજ નામે વિપ્ર થયો તે ભવમા પણ ત્રિદંડી થઈ ચુમાલીસ લાખ પૂર્વનુ આયુષ્ય ભોગવી મૃત્યુ પામીને માહેદ્ર કલ્પમા મધ્યમ સ્થિતિએ દેવતા થયો ત્યાથી ચ્યવીને

તેની આરાધના કરી નહીં, તેથી સ્વામિ પાસેથી મરીચિએ મનમાં વિચાર્યું કે અહો! આ સાધુઓ કે જેઓ દાક્ષિણ્ય વગરના, નિર્દય, સ્વાર્થમાંજ ઉદ્યમવંત અને લોકવ્યવહારથી વિમુખ છે, તેમને ધિક્કાર છે હું કે જે તેમનો પરિચિત સ્નેહપાત્ર અને આજ સુધીનો દીક્ષિત તેમજ શિષ્ય છું તેનું પાલન કરવું તો દૂર રહ્યું પણ તેના સામું પણ જોતા નથી. અથવા મારે આવું ખરાબ ચિંતવન ન કરવું જોઈએ કારણ કે આ સાધુઓ પોતાના શરીરની પણ પરિચર્યા કરતા નથી તો મારા જેવા બીજાની પરિચર્યા તો કેમ કરે? માટે હવે જો હું આ વ્યાધિમાંથી મુક્ત થાઉં તો પછી કોઈ મારી સેવા કરે તેવો એક શિષ્ય કરૂં કે જે આવુંજ લિંગ ધારણ કરે. આ પ્રમાણે ચિંતવતો મરીચિ દૈવયોગે સાજો થયો. એક વખતે તેને કપિલ નામે કોઈ કુલપુત્ર મળ્યો. તે ધર્મનો અર્થી હતો, તેથી તેણે કપિલને આર્હંત ધર્મ કહી સંભળાવ્યો. એ વખતે કપિલે તેને પૂછ્યું કે તમે પોતે એ ધર્મ કેમ આચરતા નથી? મરીચિ બોલ્યો કે હું તે ધર્મ પાળવાને સમર્થ નથી. કપિલે કહ્યું કે ત્યારે શું તમારા માર્ગમાં ધર્મ નથી? આવા પ્રશ્નથી તેને જિન ધર્મમાં આળસુ જાણી શિષ્યને ઈચ્છતો મરીચિ બોલ્યો કે જૈન માર્ગમાં પણ ધર્મ છે અને મારા માર્ગમાં પણ ધર્મ છે. પછી કપિલ તેનો શિષ્ય થયો. તે વખતે મિથ્યા ધર્મના ઉપદેશથી મરીચિએ કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ સંસાર ઉપાર્જન કર્યો. તે પાપની ગ્રંથિ પણ આલોચના કર્યા વગર પ્રાંતે અનશનવડે મરણ પામીને મરીચિ બ્રહ્મલોકમાં દશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો દેવતા થયો. કપિલ પણ આસુર વગેરેને પોતાના

વનમાથી રાજસભામા આવ્યો અને ભક્તિવડે રાજાને નિવારી પોતે લશ્કર સાથે પ્રયાણ કર્યું તે પુરુષસિંહ સામતની પાસે ગયો ત્યા તેને આજ્ઞાવત જોઈ પોતે પાછો વળ્યો માર્ગમાં પુષ્પકરડક વન પાસે આવ્યો, ત્યા દ્વારપાલે જણાવ્યું કે, અદર વિશાખનદી કુમાર છે તે સાભળી તે ચિતવવા લાગ્યો કે મને કપટવડે પુષ્પકરડક વનમાંથી કાઢ્યો પછી તેણે ક્રોધ પામી મુષ્ટિ વડે એક કોઠાના વૃક્ષ પર પ્રહાર કર્યો જેથી તેના સર્વ ફળો તુટી પડવાથી પૃથ્વી બધી આચ્છાદિત થઈ ગઇ તે બતાવીને વિશ્વભૂતિ દ્વારપાલ પ્રત્યે બોલ્યો કે—જો વડિલ પિતાશ્રી ઉપર મારી ભક્તિ ન હોય તો હું આ કોઠાના ફળની જેમ તમારા સર્વના મસ્તકો ભુમિ પર પાડી નાખુ પણ તેમના પરની ભક્તિથી હુ એમ કરી શકતો નથી પરતુ આવા વચનાયુક્ત ભોગની મારે જરૂર નથી' એમ બોલતો તે સભૂતિ મુનિની પાસે ગયો અને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું તેને દીક્ષિત થયેલો સાભળી વિશ્વનદી રાજા અનુજબધુ સહિત ત્યા આવ્યો, અને તેને નમી ખમાવીને રાજ્ય લેવાને માટે પ્રાર્થના કરી પરતુ વિશ્વભૂતિને રાજ્યની ઇચ્છા વગરનો જાણી રાજા પોતાને ઘેર ગયો, અને વિશ્વભૂતિ મુનિએ ગુરુની સાથે બીજે વિહાર કર્યો

તપસ્યાથી અતિ કૃશ થયેલા અને ગુરુની આજ્ઞા વડે એકાકી વિહાર કરતા વિશ્વભૂતિ મુનિ અન્યદા મથુરાપુરીએ આવ્યા તે વખતે ત્યાં રાજાની પુત્રીને પરણવાને માટે વિશાખનદી રાજપુત્ર પણ મથુરામા આવ્યો હતો વિશ્વભૂતિ મુનિ માસખમણને અતે પારણું કરવા માટે નગરીમા વ્હોરવા

જીવ ભ્રમણ કરી રાજગૃહ નગરમાં સ્થાવિર નામે બ્રાહ્મણ થયો. તે જન્મમાં પણ ત્રિદંડી થઈ ચોત્રીસ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય ભોગવી મૃત્યુ પામીને પાંચમા દેવલોકમાં મધ્યમાયુષ્યવાળો દેવતા થયો ત્યાંથી ચ્યવીને તેણે ઘણા જન્મ પરિભ્રમણ કર્યું કારણ કે પોતાના કર્મ ના પરિણામથી પ્રાણી અનંતકાળ ભમે છે

સોળમો ભવ—રાજગૃહ નગરમાં વિશ્વનંદી નામે રાજા હતો. તેને પ્રિયંગુ નામની પત્નીથી વિશાખનંદી નામે એક પુત્ર થયો. તે રાજાને વિશાખભૂતિ નામે એક નાનો ભાઈ યુવરાજ હતો. તે યુવરાજને ધારિણી નામે સ્ત્રી હતી. મરીચિનો જીવ પૂર્વ જન્મમાં ઉપાર્જન કરેલાં શુભ કર્મથી તે વિશાખભૂતિ યુવરાજની ધારિણી નામની સ્ત્રીથી વિશ્વભૂતિ નામે પુત્રપણે અવતર્યો. તે વિશ્વભૂતિ અનુક્રમે યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયો. એક વખતે નંદન વનમાં દેવકુમારની જેમ તે વિશ્વભૂતિ અંત:પુર સહિત પુષ્પકરંડક નામના ઉદ્યાનમાં ક્રીડા કરવા ગયો. તે ક્રીડા કરતો હતો તેવામાં રાજાનો પુત્ર વિશાખનંદી ક્રીડા કરવાની ઈચ્છાથી ત્યાં આવ્યો. પણ વિશ્વભૂતિ અંદર હોવાથી તે બહાર રહ્યો. તે સમયે પુષ્પ લેવાને તેની માતાની દાસીઓ આવી. તેઓએ તે વિશ્વભૂતિ અને વિશાખનંદીને અંદરને બહાર રહેલા જોયા. દાસીઓએ પાછી જઈ ખબર આપવાથી પ્રિયંગુ રાણી કોપ પામીને રીસાવાના ઘરમાં જઈને બેઠી. રાજાએ રાણીની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવા માટે યાત્રાની ભેરી વગડાવી, અને કપટથી સભામાં કહ્યું કે આપણો પુરુષસિંહ નામનો સામંત ઉદ્ધત થઈ ગયો છે. માટે તેનો નિગ્રહ કરવાને હું જઈશ. તે ખબર સાંભળી સરલસ્વભાવી વિશ્વભૂતિ

આપતો હતો પ્રતિવાસુદેવે પ્રજાપતિ રાજાને કહેવરાવ્યું કે, સિંહને મારી, મારી પાસે લાવો પ્રજાપતિ સિંહને મારવા તૈયાર થતો હતો, ત્યા ત્રિપૃષ્ઠ અચલ બલદેવ સાથે મારવા ચાલ્યો બન્ને ભાઈઓ તુંગગિરિની ગુફામાં જ્યા સિંહ રહેતો હતો, ત્યા આવી પહોચ્યા લોકોએ કોલાહલ કર્યો, એટલે સિંહ બહાર આવ્યો જાણે કે પૂર્વ વૈર ઉશ્કેરતુ હોય; તેમ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ (મરીચિનો જીવ) એકદમ રથથી નીચે ઉતરી પડ્યો, કે સામે આવતો સિંહ હથીયારવિનાના ત્રિપૃષ્ઠ ઉપર તૂટી પડ્યો ત્રિપૃષ્ઠ પણ હથીયાર વિના જ તેની સામો ધસી ગયો, જતા સાથે માત્ર બે હાથથી ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવે તેને ઝાલી બે હોઠથી પકડી જેમ કોઈ વસ્ત્રને ફાડી નાખે, તેમ ચીરી નાખ્યો આકાશમા " એ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ છે," એમ. દિવ્ય વાણી થઈ

એક વખતે રાત્રિમા ત્રિપૃષ્ઠ સુદર ગાયકો પાસે ગાન કરાવતો સૂતો હતો, ત્યારે તેણે શય્યાપાલને કહ્યુ કે ' જો હુ ઉઘી જાઉ તો તારે તેઓને તુરત જવાની રજા આપવી ' એમ કહી ત્રિપૃષ્ઠ ઉઘી ગયો ને પ્રાત કાળ થતા જાગી ઉઠ્યો પણ તે ગાયકો ગાયન ચલાવતા રહ્યા, કારણ કે શય્યાપાલ કર્ણેન્દ્રિયના લોભથી ના પાડી શક્યો નહિ. તુરતજ વાસુદેવે ક્રોધમા આવી શય્યાપાલના કર્ણમા ઉષ્ણ ધગધગતુ સીસુ રેડાવ્યું ભાવિ મહાવીરના જીવે આવુ અઘોર નિકૃષ્ટ–નિર્દય કાર્ય આવા ઉદ્ધતપણામા કર્યું, ને ચોરાશી લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું

ઓગણીસમો ભવ—ત્યાથી પૂર્ણ આયુષ્યે સાતમી

પેઠા. જ્યાં વિશાખનંદીની જાન્ની હતી તેની નજીક આવ્યા એટલે તેના માણસોએ 'આ વિશ્વભૂતિ કુમાર જાય' એમ કહી વિશાખનંદીને ઓળખાવ્યા. શત્રુની જેમ તેને જોતાંજ વિશાખનંદીને કોપ ચડ્યો. તેવામાં વિશ્વભૂતિ મુનિ કોઈક ગાયની સાથે અથડાવાથી પૃથ્વી પર પડી ગયા. તે જોઈને 'કોઠાંનાં ફળોને પાડનારું તારૂં બળ ક્યાં ગયું?' એમ કહી વિશાખનંદી હસ્યો. તે સાંભળી વિશ્વભૂતિએ કોપ ચડે તે ગાયને શીંગડાથી પકડીને આકાશમાં ભમાવી. પછી એવું નિયાણું કર્યું કે "આ ઉગ્ર તપસ્યાના પ્રભાવથી હું ભવાંતરે ઘણા પરાક્રમવાળો થઈ આ વિશાખનંદીના મૃત્યુને માટે થાઉં." પછી કોટી વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી પૂર્વ પાપની આલોચના કર્યા વગર મૃત્યુ પામીને તે વિશ્વભૂતિ મહાશુક્ર દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળો દેવતા થયો.

અઢારમો ભવ—આ ભરતક્ષેત્રમાં પોતનપુર નગરમાં રિપુપ્રતિશત્રુ પરાક્રમી રાજા હતો. તેને મૃગાવતી પુત્રી હતી. પુત્રીનું અત્યંત રૂપ જોવાથી તે રાજા મોહાંધ થયો. એક વખતે પ્રસંગને જોઈ રાજાએ સભામાં પૂછ્યું કે "રાજ્યમાં ઉત્તમ રત્ન જોય કે થાય તો તેનો માલિક કોણ?" લોકોએ કહ્યું કે "રાજા પોતે."

તે વખતે, રાજાએ પોતાની પુત્રી મૃગાવતીની સાથે લગ્ન કર્યું. લોકો ત્યારથી તેને પ્રજા (પુત્રી) પતિ તરીકે કહેવા લાગ્યા. એ રાણીની કુક્ષીએ વિશ્વભૂતિનો જીવ આવ્યો, તે ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ થયો. વિશાખનંદી હતો તે પણ વાસુદેવના [illegible] શાલિના ક્ષેત્રમાં સિંહ થયો. સિંહ લોકોને ત્રાસ

પ્રકરણ ૨

શ્રી મહાવીરજન્મ અને દીક્ષા મહોત્સવ

આ ભરત ક્ષેત્રમા બ્રાહ્મણકુંડગ્રામ એ નામે નગર હતું ત્યા કોડાલગોત્રી ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ હતો, તેને જાલધર કુળમા ઉત્પન્ન થયેલ દેવાનદા સ્ત્રી હતી. તે સ્ત્રી એક વખતે સુખરૂપ શય્યામા સૂતી હતી અત્યારે દુષમ સુષમ સમય (ચોથા આરા)ના ઘણા વર્ષો થઇ ગયા હતા, એટલે કે આરો પૂર્ણ થવાને માત્ર ૫ચોતેર વર્ષ ને સાડાઆઠ માસ બાકી રહ્યા હતા આ વખતે અષાડ માસની શુક્લ છઠ હતી, ને ચદ્ર સાથે ઉત્તર ફાલ્ગુની નક્ષત્રનો યોગ બરાબર આવ્યો હતો એ વખતે આકાશવી પ્રાણુત દેવલોકથી પૂર્વે તીર્થકર નામગોત્ર કર્મ ઉત્પન્ન કર્યુ છે એવો નદન મુનિનો જીવ આ દેવાનદા બ્રાહ્મણીના ઉદરમા આવ્યો તે વખતે દેવાનદાએ વિશાલ ને ઉદાર ચૌદ સ્વપ્નો જોયાં સ્વપ્નો જોઈ તે સ્ત્રી જાગૃત થઈ ને બહુ ખુશી થઈ હર્ષ સાથે તેણીએ પોતાના પતિ ઋષભદત્તને અનુકૂળ, પ્રિય, મધુર વાણીથી સર્વ હકીકત કહી તે સાભળી પતિ ઘણો ખુશી થયો, ને તેણે કહ્યુ કે "હે સ્ત્રી! ચાર વેદનો પારગત ને ઘણો સુદર પુત્ર તારે થશે, તેમા તમો જરા પણ સશય ન લાવશો" સ્ત્રીએ તે વાતો વધાવી લીધી, ને જાણે કલ્પવૃક્ષ પ્રાપ્ત થયું હોય તેમ તે ખુશી થવા લાગી

મહાવીરનું ગર્ભમાંથી સહરણ—ગર્ભમાં આવ્યાને આજે બાશી રાત્રિ થઈ ગઈ હતી, ત્યા શક્રેન્દ્ર બત્રીશ લક્ષ

નરકમાં તેણે કર્યો. વીસમા ભવમાં તે એક સિંહ થયો. એકવીસમા ભવમાં તે ચોથી નરકે ગયો. બાવીસમા ભવમાં તે મનુષ્યમાં આવ્યો. ત્રેવીસમા ભવમાં વિદેહ ક્ષેત્રમાં મૂકા રાજધાનીમાં ધનંજય રાજા હતો, તેની રાણીને તે એક પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો, ને યુવાવસ્થામાં છ ખંડ સાધી, પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તી થયો. પછી પોટ્ટિલાચાર્ય પાસે તેમણે દીક્ષા લીધી. ત્યાં એક કોડ વર્ષ સંયમ પાળી અને ચોરાશીલાખ પૂર્વ આયુષ્ય તેમણે પૂર્ણ કર્યું. ત્યાંથી ચોવીસમા ભવમાં તે મહાશુક્ર દેવલોકમાં સર્વાર્થ વિમાનમાં સત્તર સાગરના આયુષ્યે દેવ થયા.

પચીસમા ભવમાં ત્યાંથી નીકળી, આ ભરતમાં છત્રા નગરીમાં જિતશત્રુની ભદ્રા રાણી હતી, તેની કુક્ષિમાં તે પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયા, ત્યાં નંદન એવું નામ પડ્યું. ચોવીસલાખ વર્ષ ગૃહસ્થાવસ્થામાં રહી, પછી તેણે પોટ્ટિલાચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી. ત્યાં તેમણે માસ ખમણખમણ તપ કરી, નીરંતર તપમાં રહ્યો, વીસ સ્થાનકની આરાધના કરી, તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું. એક લાખ વર્ષની શુદ્ધ દીક્ષા પર્યાય પાળી છેવટે એક માસની સંલેખના કરી. તેમણે એકંદરે પચીસ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. છવીસમા ભવમાં તે પ્રાણત દેવલોકમાં પુષ્પોત્તરાવતંસક વિમાનમાં વીસ સાગરોપમની સ્થિતિએ દેવ થયા. આ પ્રમાણે મુખ્ય સત્તાવીસ મોટા ભવમાં સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી પ્રભુના જીવે ભ્રમણ કર્યું.

☆

સુંદર ભાગોથી સુસજ્જિત પ્રાસાદ (મહેલ) મા ગંગા નદીના કિનારા પર રહેલી રેતી જેવી સુવાળી ને ક્ષેમ કાયોસના વસ્ત્રથી ઢાકેલી સુ દર રમણીય શય્યામા ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી સૂતા હતા આ વખતે આસો માસની કૃષ્ણ ત્રયોદશી હતી ચદ્ર સાથે ઉત્તરાફાલ્ગુની (હસ્તોત્તર) નક્ષત્રનો યોગ પણ હતો, તે વખતે '(ત્યાશીમી રાત્રિએ) હરિણગમેષી દેવે દેવાનદાની કુક્ષીમાથી પ્રભુને ઉપાડયા ને ત્રિશલા રાણીના શરીરના સર્વ અશુભ પુદ્‌ગલો કહાડી નાખી, શુભ પુદ્‌ગલો સ્થાપી સુખરૂપ પ્રભુને મૂકયા તે વખતે રાણીએ ચૌદ સ્વપ્નો જોયા. તે પ્રશસ્ત ચૌદ સ્વપ્નો આ પ્રમાણે હતા —

(૧) હાથી, (૨) વૃષભ, (૩) સિહ, (૪) લક્ષ્મી, (૫) પુષ્પમાલા (૬) ચદ્ર, (૭) સૂર્ય, (૮) ધજા, (૯) કુંભ, (૧૦) પદ્મ સરોવર, (૧૧) સમુદ્ર, (૧૨) દેવ વિમાન, (૧૩) રત્ન-રાશિ, (૧૪) નિર્ધૂમ અગ્નિ એ ચૌદ સ્વપ્નો રાણીએ જે પ્રમાણે જોયા, તે આ પ્રમાણે હતા —**હાથી:** ચાર બલવાન દતશૂલવાળો ને ઊચો હતો ક્ષીરસાગર, ચદ્ર ને વૈતાઢય પર્વત જેવો ઘણો ધોળો હતો ઐરાવણની જેમ વિશાળ ને મનોહર જણાતો હતો બળદ માસ લોહીથી સુ દર, ભરાવદાર, સૂક્ષ્મ, તીક્ષ્ણ, શીંગડાઓવાળો, ને સર્વ અગોપાગથી શ્વેત કમળની કાન્તિ જેવો ધોળો, રમણીય દેખાતો હતો સિહ પોતાના સર્વ લક્ષણોથી યુક્ત, મદ ગતિથી વિલાસ કરતો, ને આકાશથી નીચે ઊતરતો મુખમાંથી પ્રવેશ કરતો હતો લક્ષ્મી દેવી ચરણ, જઘન (સાથલ), નાભિ, સ્તન, મસ્તક, મસ્તકનો કેશપાશ ને મુખચદ્રથી અનુપમ લાવણ્ય

વિમાનનો અધિપતિ સુધર્મેન્દ્ર સ્વ વિમાનની સુધર્મા સભામાં પોતાના સર્વ પરિવાર સાથે બેઠો હતો. તેનું આસન કંપ્યું ત્યારે બ્રાહ્મણ કુળમાં રહેલા પ્રભુને જોયા. તુરતજ આસનથી નીચે ઉતરી ઇન્દ્ર સાત આઠ પગ પ્રભુ સામો જઈ ને વંદન કરે છે. પછી ઇન્દ્ર વિચાર કરે છે કે અહો! આ શું! ક્યારે પણ આમ શું થયું છે? ત્રણ જગતના ગુરુ અરિહંતો તો તુચ્છ કુળમાં કે ભિક્ષુ કુળમાં શું ઉત્પન્ન થયા છે? ક્યારે પણ નથી થયા. થયા હોય તો ઇન્દ્રનો—મારો આચાર કહેવાય સર્વેનો ધર્મ એ છે કે તેમનો એ ગર્ભ ઉપાડી લેઈ જેઓ એટલે કે તેમને ક્ષત્રિય, રાજ્ય, વગેરે ઉત્તમ કુળમાં મૂકવા જોઈએ. નહિ તો બહુજ હાસ્યાસ્પદ થશે.' એવી વિચારે છે કે કર્મનો પ્રભાવ (વિષમ) એવો અટલ છે કે અર્હંતો પણ ભોગવ્યા સિવાય તેને ટાળી શકતા નથી. મરીચિના ભવમાં તે ઉપર એ ગર્વ કર્યો હતો તેનું ફળ આ નહિ તો એવું શું!

ઇન્દ્રે પોતાના સેનાપતિ હરિણૈગમેષી દેવને હુકમ કર્યો કે તમે જલદી જાઓ, દેવાનંદા બ્રાહ્મણીના ગર્ભને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીના ઉદરમાં મૂકો ને તેઓનો ગર્ભ છે તેને દેવાનંદાના ઉદરમાં મૂકો. સેવકનો ધર્મ છે કે સ્વામીનો હુકમ તેણે બજાવવો. એમ ઇન્દ્રે કહ્યું તેમ હરિણૈગમેષી દેવે કર્યું. દેવાનંદા ચૌદ સ્વપ્નો મુખમાંથી નિકળી જતાં ને ગર્ભને જતાં જોઈ એકદમ બેઠી થઈ રુદન કરવા લાગી ને છાતી કૂટતી કહેવા લાગી કે અરે! મારો ગર્ભ કોઈ લઈ જાય છે

ત્રિશલાદેવીને સ્વપ્ન. ગર્ભનો પ્રવેશ—અરિહંતોથી અધિક, સુંદર શરીરોથી વિભિન્ન, ચારે દિશાએ ને

જેમ વિકસિત થતી જાગી ઊઠી ને વિચારમા પડી ગઈ આ વિષે પોતાના પતિ શો ખુલાસો કરશે તે જાણવા રાણી પોતાના પલગથી નીચે ઊતરી, ને પાસેના ખડમા જ્યા સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય સૂતા હતા ત્યા આવી સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય નિદ્રામાં હતા. તેણીનો રૂપાની ઘટડીના જેવો મજુલ સ્વર કર્ણમાં પ્રવેશતા રાજા જાગૃત થયા રાજા રાણીનો પ્રિય ને વિનીત શબ્દ સાભળી ખુશી થયા રાજાએ સતકાર સાથે રાણીને ભદ્રાસનમા બેસવા કહ્યું ને પૂછ્યું કે, “ કહો આવવાની શી જરૂર પડી ?” સ્વસ્થ થઈ રાણી રાત્રિની સર્વ હકીકત કહેવા લાગી ‘ હે પ્રિયમતે ! આજ રાત્રિએ હુ ઘણા સુખમા સૂતી હતી, કાઈક જાગૃતિ ને કાંઈક નિદ્રા એમ બેની મિશ્ર સ્થિતિ મા હતી, ત્યારે ગજ, વૃષભ એમ ચૌદ સ્વપ્નો એક પછી એક મે જોયાં તો હે સ્વામિન્ ! એ સ્વપ્નો ઘણા ઊચા ને મગલકારી છે કે અન્યથા છે ?’ સિદ્ધાર્થ રાજા સ્વપ્ન સ્વરૂપ સાભળી બહુ વિસ્મિત થયા ‘ અહો ! અહો ! આ સ્વપ્નો ઘણા ઊચા ને સૌ કરતા શ્રેષ્ઠ છે આથી ઉત્તમ બીજુ શુ છે ?’ એમ વિચારી રાજા કહેવા લાગ્યા કે “ હે ભદ્રે ! હે ત્રિશલે ! તમોએ જે સ્વપ્નો જોયા છે તે ઘણા ઊચા છે, ને ઘણા મગળરૂપ છે, તમો નિર્ભય રહો, તમોને એ સ્વપ્નો ઘણા સુખરૂપ ને આનદ આપનારા થશે, ને હે ભદ્રે ! એ પુત્ર તમોને સવાનવ માસે થશે, ત્યારે આપણા કુળમા એ દીવાતુલ્ય થશે, એટલુ જ નહિ પણ સૂર્યસમ તેજસ્વી ને ચદ્રસમ પ્રિય આહ્લાદક થશે વળી આપણા રાજ્યમા હે [illegible] માણિક્ય, રત્ન, ધન, [illegible] ગેરેનો ઘણો વ [illegible] ણો આમ અ [illegible] નો બહુ ખુશી [illegible]

વર્ષાવતી હતી ને શરીર ઉપરનાં સર્વ અલંકારોથી અતિશય શોભતી આવતી હતી. પુષ્પમાળા, સર્વ ઋતુનાં પુષ્પ- જેવાં કે, આમ્ર, ચંપક, અશોક, પુન્નાગ, નાગ, પ્રિયંગુ, મલ્લિકા, બકુલ, પાટલ, જાતિ વગેરેના પુષ્પથી ગુંથેલી હતી તે એટલી બધી સુવાસ વર્ષાવતી હતી કે તેના ઉપર લોભી ભ્રમરાઓ ગુંજારવ કરી રહ્યા હતા. ચંદ્ર ગોક્ષીર, ફીણનો સમૂહ, ને રૂપાના કળશ જેવો અત્યંત ઉજળો હતો, તે હૃદય અને નયનને આનંદ આપતો, ને સર્વ અંધકારનો નાશ કરતો હોય તેમ જણાતો હતો. સૂર્ય: તમામ અંધકારના પડળનો ભેદ કરતો ત્રિભુવની શોભાને દીપ્ત કરતો ને કમળના વનને ઉઘાડી નાખતો મુખમાં પેઠો. પદ્મ સરોવર પુષ્કળ જળથી ભરેલું ને સૂર્ય વિકાસી, ચંદ્ર વિકાસી, શતપત્ર, સહસ્ર શતપત્ર કમળોથી વ્યાપ્ત હતું. ક્ષીર સમુદ્ર ચંદ્રના કિરણ જેવો, મધ્યે મોટા મોજાં ને અતિશય ચપળ, મોટાં મોજાં ઉછાળતો હતો. દેવવિમાન સૂર્યની કાંતિ જેવું તેજસ્વી, અનેક મોતીઓની પંક્તિઓથી ભરેલું, હૃદય ને નયનને આનંદ આપતું, આકાશના મધ્યભાગથી નીચે આવતું હતું. રત્નરાશિ. પુલક ઇંદ્રનીલ, વજ્ર કર્કેતન લોહિતાક્ષ મરકત મસારગલ્લ હંસગર્ભ, ચંદ્રકાંત વગેરે અનેક રત્નોથી વ્યાપ્ત હતો. નિર્ધૂમ અગ્નિ મધુ, ઘૃત, વગેરે આહુતિથી જાણે પ્રજ્વલિત હોય તેમ ને ધૂમ વિનાનો આકાશમાં શીખો ફેલાવી જતો હતો.

રાણીનું રાજા પાસે જવું—રાણી ત્રિશલા આ પ્રમાણે પ્રશસ્ત ચૌદ સ્વપ્નો જોઈ પ્રેમપૂર્વક કદમ્બ પુષ્પની

મણિ રત્નોથી ખચિત ને સુંદર ચિત્રોથી ચિત્રિત હતો. પડદા પાછળ જે ખાસ સુંદર ભદ્રાસન નંખાવ્યું હતું, તેમાં ત્રિશલા દેવી આવી બેઠાં સેવકો પાસે તેડાવેલા સ્વપ્ન પાઠકો સ્નાનાદિ ક્રિયા કરી સ્વચ્છ ને ઊંચાં કપડાં પહેરી મસ્તકને તિલક-દુર્વાદિથી મંગલ કરી રાજાના સત્કાર સાથે જૂદા જૂદા આસન પર ઇશાન દિશામાં બેસી ગયા સ્વપ્ન પાઠકોનો રાજાએ ઘણો સત્કાર કર્યો સ્વપ્ન પાઠકોએ પણ રાજાને સત્કાર્યા-સન્માન્યા રાજા પુષ્પ ફળથી બે હાથ ભરી અતિ વિનયથી સ્વપ્ન સંબંધી પૂછે છે કે 'હે સ્વપ્ન પાઠકો! ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને રાત્રિમાં આવા ચૌદ સ્વપ્નો આવ્યાં છે, તો તેનું ફળ મંગળ ને કલ્યાણકર છે, કે બીજું કાંઇ છે?' સ્વપ્ન પાઠકો આગળ આવેલ ચૌદ સ્વપ્નો રાજા પાસેથી બરાબર સાંભળી, ઘણા હર્ષિત ને વિસ્મિત થયા, ને કહેવા લાગ્યા કે "હે વસુધાધિપ! આ ચૌદ સ્વપ્નો ઘણાં ઊંચાં ને શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે હે રાજા, તે સ્વપ્ન સંબંધી હકીકત તમો બરાબર સાંભળો સ્વપ્ન શાસ્ત્રનો અમો સર્વેએ અભ્યાસ કર્યો છે તેમાં એવી હકીકત છે કે એકંદર બોતેર સ્વપ્નો છે તેમાં બેતાલીશ સામાન્ય, ત્રીશ અસામાન્ય-મોટાં-છે તેમાં પણ ચૌદ તો ઘણાં ઊંચાં ને શ્રેષ્ઠ છે તે આ ચૌદ જે તમો કહો છો તે તીર્થંકરની કે ચક્રવર્તીની માતાને આવે તેમાંનાં સાત વાસુદેવની માતાને આવે તેમાંનાં ચાર બલદેવની માતાને આવે ને માંડલિક રાજા થવાનો હોય તેની માતાને એક સ્વપ્ન આવે. તો હે રાજન્! એમ સમજાય છે કે રાણી જન્મ આપશે તે પુત્ર મહા વૈભવશાલી ચક્રવર્તી થશે, કિંવા જગદુદ્ધારક, મહા-

પછી પોતાનો સ્વપ્ન ઉપર આવી વિચારવા લાગી કે હવે સૂર્ય ઉગ્યું તે મોડાનુ સારૂં નથી કારણ કે જો હું સૂર્ય ઉદય ને અસ્ત સ્વપ્ન આવશે તો મારૂં સર્વ પુણ્ય નાશ પામશે. એમ સમજી પછી દેવ, ગુરૂ, ધર્મ સંબંધી સૂર્ય ઉદય થતાં સુધી વિચારો કરવા લાગી

પ્રાતઃકાળ થતાં રાજાએ સેવકોને કહ્યું કે આજે વ્યાયામ શાળાનો ઉત્સવ માટે સાફસુફ કરી તેની સજાવટ તૈયાર કરો. રાજા પોતે વ્યાયામમાં સહસ્રરશ્મિ જેમ સાથે, અગ્નિતુલ- ષ્યથી નીકળી વ્યાયામમાં કસરત કરવા લાગ્યા. અનેક પ્રકારે વ્યાયામ કરી રાજાએ શરીરને ખૂબ ખીલવ્યું ને વિવિધ કર્યુ. પછી રાજાએ કુંકુમ ને સુગંધી વર્ણકરી (તેલાદિ) જેથી આનંદ, બળ ને શક્તિ આપે તેવો ઉત્પાદ, વગેરે તેઓથી શરીરનું મર્દન કરાવ્યું. પછી શરીરને વાન સાફ કરવા માટે પછી માટે પુષ્પોદક, ગંધોદક, ઉષ્ણોદક ને શુદ્ધો- દક વડે રાજા ખૂબ ન્હાયા. પછી રાજાએ પોતાની માથાની મુકુટ સુધી માટે પછી માટે જેમ વસ્ત્ર પહેરવા યોગ્ય તેમ પહેર્યાં ને અનુક્રમે કર્યું સુધીના અલંકારો પણ ધારણ કર્યા. પછી રાજા બહાર આવ્યા. અત્યંત સ્વચ્છ ચંદ્ર જેવો ચંદ્ર જેમ શોભા આપે, તેમ રાજા શોભા પામતા હતા. ચંદ્ર જેમ નક્ષત્રને સમૂહમાં શોભે, તેમ રાજા અનેક લોકો સાથે આવતાં ને મસ્તક પર છત્ર ધરાવતા જ્યાં દરબાર ભરાય છે, ત્યાં આવી પહોંચ્યા. મધ્ય ભાગે સિંહાસન હતું તેમાં આવી બેઠા. ઇશાન દિશામાં સ્વપ્ન પાઠકો માટે પોતાનાં વસ્ત્ર થી સજ્જિત ને મંગલ કરેલ આસનો મૂકાવવામાં આવ્યાં બે બાજુએ પડદામાં પટ્ટો નાખવામાં આવ્યો, જે પડદો

ઉદરમાં કાંઇ હોય તેમ જણાતુ નથી આથી ત્રિશલા રાણીને ખાન, પાન, ગાન, ભવન, શય્યા વગેરે અપ્રિય થઈ પડયાં પ્રભુએ જાણ્યુ કે આતો ઉલટુ ખોટુ થયુ, એટલે પ્રભુએ શરીર હલાવ્યુ ગણી ખુશી થયા કે પુત્ર–ગર્ભ–હયાત છે. પ્રભુએ આ સ્થળે અભિગ્રહ કર્યો કે 'માતા પિતા હોય ત્યાં સુધી ગૃહભાવ મૂકી મુંડભાવ, ધારણ નહિ કરૂ '

ત્રિશલાદેવી પોતે નિપુણ ને સુજ્ઞ હતા. એવી જેમ ગર્ભનું સંરક્ષણ થાય તેમ વર્તવા લાગ્યા દેવી જિહ્વાના સ્વાદ છોડી, ગર્ભને હિતકર, પથ્ય ને આરોગ્યકર થાય, તેમ ભોજન લેતા હતા સ્નાન કરવામા વસ્ત્ર અલંકાર પહેરવામા પણ ગર્ભને ખરાબ અસર ન થાય તેમ દેવી સંભાળ લેતા હતા ભવન ઉદ્યાનમા દેશ, કાલ, ને ઋતુને અનુસરી ફરતા હતા શોક, મોહ, ભય, શ્રમ, ખેદ, દ્વેષ, વગેરે ક્યારે પણ ચિત્તમા ન સ્ફૂરે તેમ પ્રસન્ન ચિત્તથી તે રહેતાં હતા આમ કરવા ઉપરાત ગર્ભ મનોરથો એક પછી એક થતા, પણ તે સર્વ સુખરૂપ પૂર્ણ થતા હતા

જન્મ થવાનો વખત: ગ્રીષ્મ ઋતુ શરૂ થઇ હતી. ચૈત્ર શુકલ તેરશ હતી બરાબર મધ્ય રાત્રિ હતી આકાશમા ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાનમા હતા. ઉત્તર ફાલ્ગુની નક્ષત્ર ચંદ્ર સાથે હતું દિશાઓ શાન્ત ને સ્વચ્છ હતી પક્ષીઓ અનુકૂળ શબ્દો કરતા હતા અગ્નિની શિખાઓ ઊંચી જતી હતી, ને પવન અનુકૂળ વાતો હતો. દેશ ને પ્રજા સુખી હતા એ વખતે સિંહ લાંછન ને સુવર્ણ કાન્તિવાળા પુત્રનો (પ્રભુનો) જન્મ થયો. આસન–કમ્પ થતા, છપ્પન દિક્ કુમારિકાઓ આવી

નાયક, ધર્મધુરંધર, ધર્મપ્રવર્તક, તીર્થંકર થશે. પ્રભુ આપની અન્યથા વાત એવું અમે સમજતા નથી. હે રાજન્! સ્વપ્નને અમારાં શાસ્ત્રો કહે છે તે પ્રમાણે જોઇએ.' આવી હર્ષિત રાજાએ, રાણીએ તથા બીજાઓએ સાંભળી, અને તેઓ ઘણા ખુશી થયા ને પ્રીતિ પામ્યા.

રાજાએ અપાવ્યાં તે લોકોને પુષ્પ, વસ્ત્ર, માલ્ય, અલંકાર વગેરેથી સન્માન્યા, ઉપરાંત ઘણું દાન વગેરે આપીને તેઓનું પ્રીતિપૂર્વક અભિવાદન આપ્યું ને જવાની રજા આપી. રાજાએ રાણીને વિશ્વસિત કરવાને સ્વપ્ન પાઠકોએ પ્રભુ હતું તેમ ફરીથી રાણીને કહી બતાવ્યું. રાણી, જેમ જેમ અદ્ભુત સાંભળે છે તેમ તેમ વધારે વિશ્વસિત ને ખુશી થાય છે. રાજા હવે દરબાર બરખાસ્ત કરી ત્રિશલા રાણી સાથે મહેલમાં જાય છે.

જ્યારથી પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા છે ત્યારથી રાજ્યમાં દૈનિક ધનનો વધારો થતો જાય છે. ત્યારે પિતા માતા વિચારે છે કે ન ધારેલ રીતે કે ન સમજી શકાય તેમ હિરણ્ય, સુવર્ણ, મણિ, મોતી, મરકત, મણિમય, ધન, ધાન્ય, વાહન, કોશ, કોઠાર, અંતઃપુર વગેરેમાં વૃદ્ધિ થતી જાય છે તે શું આ ગર્ભનો પ્રભાવ છે કે બીજું કાંઈ? તો આપણે એનું ગુણનિષ્પન્ન વર્ધમાન નામ રાખીએ તો કેમ? એમ પરસ્પર માતપિતા ભવિષ્યના વિચારો કરે છે.

પ્રભુએ ગર્ભમાં આવ્યા પછી એક વખતે માતા ઉપર દયા આણવાથી હાલવું ચાલવું બંધ કર્યું. માતાએ વિચાર્યું કે શું મારો ગર્ભ ગયો? કે કોઈએ હર્યો? ગળ્યો કે ચાલ

મેરુ પર્વત ઉપર ઇન્દ્ર આવ્યો. સુવર્ણ, રૂપ્ય, રત્ન એમ અનેક જાતિના કલશોથી પ્રથમ શકેન્દ્રે પ્રભુને નવરાવ્યા ત્યાર પછી ઇન્દ્રો ને દેવોએ મોટા હર્ષને ઘોઘાટ સાથે એ ક્રિયા કરી ત્યારે ત્યા કોઈને શકા થાય છે કે આવા નાના નાજુક શરીરમા રહેલા પ્રભુ આવા જલધોધને કેમ વહન કરી શકશે ?

પ્રભુના બલ વિષે શકા ને તેનુ સમાધાન: પૂર્વે તપોવિશેષથી અનત શક્તિ જેણે મેળવી છે, તેને હાડ માસનો સબધ જાણનાર સામાન્ય કોટિનો જીવ ન જાણી શકે એ સહજ વાત છે પ્રભુમા અનત શક્તિ છતા બાલ-ભાવ હતો એટલે તેમણે અગુષ્ટથી મેરુ પર્વતને થોડો દબાવ્યો ત્યા મેરુ પર્વતના શિખરો ગડગડાટ સાથે ધ્રૂજવા લાગ્યા પૃથ્વી ને પૃથ્વી ઉપરના સમુદ્રોથી એક મોટો કલરવ થઈ પડચો દેવ દેવીઓ, ઇન્દ્ર ઇન્દ્રાણીઓ સર્વ વિસ્મય સાથે મુઝવણમા પડી ગયા તેઓ સૌ અવધિથી જુએ છે, તો સમજાય છે, કે આ પ્રભુની સહજ લીલા છે ત્યાં સર્વ દેવો, ઇન્દ્રો પ્રભુનો જન્મોત્સવ કરી પ્રભુને માતા પાસે મૂકી નદીશ્વર દ્વીપે જઈ ત્યા પણ હર્ષ મહોત્સવ કરી પોતપોતાને સ્થાને ચલ્યા ગયા

શહેરમા આનદોત્સવ: રાજાએ પ્રાત.કાલ થતા, પુત્રના મહોત્સવ માટે મોટુ મડાણ શરૂ કર્યું અતપુરમા, શહે-રમા, બહાર, સર્વ સ્થળે જલસિચન, પુષ્પ ધૂપ–લિપન, ધ્વજ, પતાકા, ચદન, કલશ, તોરણો વગેરે અનેક અનેક પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહી છે કેદખાનાં ખુલ્લા થઈ ગયા છે વેઠ, કર, ત્રાસ સર્વથી લોકો છૂટા થાય છે દશ દિવસ સુધી

પ્રસૂતિ સંબંધી સર્વ ક્રિયાઓ દેવીઓએ કરી, બાળક ને માતાને વિભૂષિત કરી અનેકના આશિષથી વધાવી સુખ ને આરોગ્ય થાય તેમ સર્વ પ્રકારે કરી તેઓ ચાલી ગઈ. એ વખતે આકાશ ને પાતાળમાં અનન્ય આનંદ પ્રસર્યો. નરકોમાં નારકીઓને મુહૂર્તવાર શાન્તિ મળી. સર્વ ઇન્દ્રોને આસન કંપવા સાથે ખબર પડી કે જંબુદ્વીપના ભરતમાં તીર્થંકરનો જન્મ થયો. ઇન્દ્રો પોતપોતાનાં વિમાનોમાં બેસી ઘણા સર્વ દેવોને ખબર આપવા લાગ્યા. તે વખતે દેવ દેવીઓએ અમૃતની મણિની રત્નની, પુષ્પની સુવર્ણની, રૂપાની,ને વસ્ત્રોની વૃષ્ટિ કરી. બાદ અનેક દેવ દેવીઓ, ઇન્દ્ર ઇન્દ્રાણીઓ એકદમ પોતપોતાનાં વિમાનો લેઈ ઊતરવા લાગ્યાં. એટલી બધી સંખ્યામાં તેઓ હતાં કે આકાશમાર્ગ ચોક્કસ થઈ ગયો જણાતો હતો. અસંખ્ય દ્વીપ સમુદ્રોમાં થઈ ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરમાં દેવ સમુદાય આવી પહોંચ્યો. સૌધર્મ ઇન્દ્ર આગળ થઈ સૂતિકા ગૃહમાં જ્યાં માતા ને બાળક છે ત્યાં આવી પ્રદક્ષિણા પ્રદક્ષિણા કરી નમન નમસ્કાર કરી, કહેવા લાગ્યા કે રત્ન કુક્ષિધારિકા માતા! હું શક્રેન્દ્ર, દેવોનો સ્વામી, આપના પુત્રનો અભિષેક કરવા આવ્યો છું, માટે આપ ઉદ્વેગ નહિ કરશો. એમ કહી, ઉપરાંત અવસ્વાપિની નિદ્રાથી નિદ્રિત કરી પાસે એક બીજી પ્રભુની (પ્રતિકૃતિ) શરીર આકૃતિ મૂકી, સૌધર્મ પ્રભુને લેઈ ચાલતો થયો. સૌધર્મ પોતે પાંચ રૂપમાં થઈ ગયો. પ્રભુનું ધારણ કરતો હતો. એક રૂપથી પ્રભુને હસ્ત સંપુટમાં રાખ્યો, એક રૂપથી છત્ર ધર્યું, બે રૂપથી બે બાજુએ ચામર વિંઝ્યા ને આગળ એક રૂપથી વજ્ર ઉછાળતો સર્વ દેવ દેવીઓ સાથે

શ્રીવર્ધમાનનું કુટુંબ. ભગવાન્ કાશ્યપ ગોત્રીય ત્રણ નામથી પ્રસિદ્ધ હતા માબાપે વર્ધમાન નામ આપ્યું સ્વભાવથી આનંદિત હતા, તેથી સમન નામ પાડ્યુ ભયંકર ભૈરવ પરિષહ સહન કરતા દેવોએ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર નામ આપ્યુ પિતાના નામ ત્રણ–સિદ્ધાર્થ, શ્રેયાસ, ને યશસ્વી હતા માતાના નામ ત્રિશલા, વિદેહદિન્ના, પ્રિયકારિણી હતા વર્ધમાનને સુપાર્શ્વ કાકા, નંદિવર્ધન મોટા ભાઇ, ને સુદર્શના મોટી બહેન હતા, ને યશોદા સ્ત્રી હતી પુત્રી હતી તે બે નામથી જાણીતી હતી—અનવદ્યા ને પ્રિયદર્શના પુત્રીની પુત્રી (દૌહિત્રી) શેષવતી ને યશોમતી એ બે નામથી જાણીતી હતી

માતાપિતાનુ અવસાન અંગોપાંગથી સુંદર સુકુમાર વર્ધમાન યુવાવસ્થમા આવે છે માતાપિતા તેને રાજકન્યા યશોદા વેરે પરણાવે છે માતાપિતાના સ્નેહમા ને સ્ત્રી સાથેના સુખમાં વર્ધમાન કેટલાક વર્ષ ગાળે છે માતા પિતા પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સંતાનિકના પરંપર શિષ્યના શ્રમણોપાસક હતા તેઓ છેવટે વખત આવતા, આલોચિત પ્રતિક્રમિત થઇ સંલેખના કરે છે બન્ને જણા દર્ભ સંસ્તારક ઉપર રહી સંલેખનાથી શરીર શોષી આયુષ્ય પૂર્ણ થતા અચ્યુત કલ્પમા દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ ત્યાથી મહાવિદેહમા જઇ શુદ્ધ–બુદ્ધ–મુક્ત થશે

પ્રભુને અભિનિષ્ક્રમણની ઇચ્છા: પ્રભુ વર્ધમાનને અઠ્ઠાવીશ વર્ષ થતા, માતા પિતા સ્વર્ગવાસી થયા, એટલે વર્ધમાને શબ્દ–રૂપ–ગંધ–રસ–સ્પર્શાદિ વિષયોથી છૂટવા ઇચ્છા કરી છૂટવા ઇચ્છા હતી, પણ માતૃપિતૃસ્નેહ છૂટવા દેતો નહિ

એમ આનંદ પ્રવૃત્તિ ચાલી બાળકને છઠ્ઠા દિવસે, ત્રીજા દિવસે એમ અનુક્રમે બધી ક્રિયા–વિધિઓથી પસાર કરી, બારમા દિવસે સર્વ પ્રકારે સ્વચ્છ કરી સર્વ મિત્ર, જ્ઞાતિ, સ્વજન, પરિજનાદિ આમંત્રિત લોકોને આમંત્રી ખૂબ હર્ષ સાથે જમાડે છે પછી બધાને વસ્ત્ર, માલ્ય, ગંધ પુષ્પ, અલંકાર એમ ઉચિત પદાર્થોથી યથા સત્કાર સન્માન કરે છે લોકો અનન્ય હર્ષથી આથી નિશ્ચિત થાય છે ત્યારે બધાને પૂછી બધાના આકૂર્ત પુત્રનું "વર્ધમાન" નામ આપે છે. લોકો પણ ખુશી થાય છે ને તે નામ સારૂ છે એમ સ્વીકારે છે

પ્રભુ મોટા થઈ નિશાળે જતાં ઇન્દ્રનો વિસ્મય

પ્રભુ પર્વતગુહામાં ચંપાના ઝાડની જેમ પ્રતિપળથી ક્રમે ક્રમે મોટા થાય છે બાળલીલા બાળકો સાથે કરતા લગભગ આઠ વર્ષનાં વર્ધમાનને નિશાળે મૂકવાનો આરંભ બધાં બાળકો જેમ નિશાળે જાય, તેમ વર્ધમાન પણ નિશાળે ગયા. ઇન્દ્ર અવધિજ્ઞાનથી આ જોઈ વિસ્મિત થયો, ને એકદમ અધ્યાપક પાસે બ્રાહ્મણ વેશમાં નીચે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં ઘણા વિદ્યાર્થીઓ, અન્ય જનો, ને અધ્યાપક સમક્ષ વર્ધમાનને વિદ્યાલયમાં બેસાડવાની પ્રવૃત્તિ કરતાં જોયે છે ત્યાં ઇન્દ્ર આવી વર્ધમાનને ઉંચા આસનમાં બેસાડી એક પછી એક કઠિન ભાષાના પ્રયોગ સબંધી તથા સાહિત્ય, તત્ત્વ વગેરે સબંધી પ્રશ્નો પૂછે છે, ત્યારે વર્ધમાન બાળકાળ છતાં, અભ્યાસ નહિ કર્યો છતાં, સર્વ ખુલાસા આપે છે. અધ્યાપક તથા સર્વ જનો આ સાંભળી વિસ્મયમુગ્ધ થાય છે અધ્યાપક કહે છે કે વર્ધમાનને હવે ભણવું ઘટે તેમ છેજ નહિ. વર્ધમાન વિદ્યાર્થીઓ સાથે ઘરે પાછા આવે છે.

રજા આપે છે, પ્રભુ તૈયાર થાય છે નદિવર્ધન પ્રભુના નિષ્ક્રમણની તૈયારી કરે છે પ્રભુ સુવર્ણ, મણિ માણિક્ય, મૌક્તિક, ધન, ધાન્ય સર્વ પરિગ્રહ પદાર્થ ત્યજી બહાર નિકળ્યા, ત્યા એકદમ આકાશનાથી ચારે જાતિના દેવ દેવીઓ, ઇન્દ્ર ઇન્દ્રાણીઓ પ્રભુના નિષ્ક્રમણ મહોત્સવ માટે આવી પહોચ્યા શક્રેન્દ્રે પોતે વિક્રિય સમુદ્ઘાત કરી દિવ્ય સુદર ગૃહ બનાવ્યુ તેમાં મધ્ય ભાગે પાદપીઠ સાથે સિંહાસન બનાવ્યુ, ને તેના મધ્યમા પ્રભુને પધરાવ્યા શક્રેન્દ્ર પોતે પ્રભુને પૂર્વ દિશા વાળી બેસાડી શત પાક સહસ્ર પાક તેલોથી પ્રભુને મર્દન કરી, સ્વચ્છ અને શુદ્ધ પાણીથી નવરાવી, સ્વચ્છ કાપાયિક રૂમાલવો શરીર લૂછી, ગોશીર્ષ, ચદનના લેપ કરે, પછી નાકના પવનથી ઉડે એવા ઝીણા, ચતુર કારીગરોએ સુવર્ણથી વણેલ, ઘોડાના ફીણ જેવા ધોળાં વસ્ત્ર પહેરાવે અનેક અલકાર પહેરાવ્યા પછી એક સુદર દિવ્ય શિબિકા તૈયાર કરે. પ્રભુ પોતે અનેક હાર ને પ્રાલબ (પગ સુધી લટકતા) હાર પહેરી કર્ણ કુડળો ધારી મસ્તક પર મુકુટ પહેરી છઠ ઉપવાસ કરી શિબિકાના મધ્યમા સિંહાસન પર બેસે શક્ર-ઈશાન ઇન્દ્રો બે પાર્શ્વમા ચામરો વિઝવા લાગ્યા પ્રથમ મનુષ્યોએ એ ચંદ્રપ્રભા શિબિકા ઉપાડી, ઘણા હર્ષ સાથે અસુર–નાગ–ગરુડ ને શક્રાદિ ઇન્દ્રોએ શિબિકા ઉપાડી

લોકનો પ્રેમભર્યો મનોભાવ –પ્રભુનો દીક્ષા મહોત્સવ જોવા અનેક લોકો ગવાક્ષમા, અગાશીઓમા, ને બધાવેલા અનેક માચડાઓમા ટોળાબધ મળ્યા હતા નયનની માળાઓ

હવે પ્રભુ બહાર નીકળવા જેવી તૈયારી કરે છે ત્યાં પિતા-ભાઈ નંદિવર્ધન અટકાવે છે ને કહે છે કે હે ભ્રાત ! આપ ઓછામ પાસા અમો તે ઠીક નથી. કારણ કે માતાપિતા હમણાંજ ગયાં છે તે દુઃખ હજી શાન્ત થયું નથી, ને તમો જશો તો વિશેષે મને વિયોગનું દુઃખ થશે એમ નંદિવર્ધને અતિ દુઃખ સાથે કહ્યું, પ્રભુ કરુણાસાગર ને ગર્ભ માંથી અટકી ગયા. પ્રભુ બે વર્ષ રહ્યા તે પણ ગૃહમાં દીક્ષિત જેવી સ્થિતિમાં રહ્યા. પ્રભુ પોતાને માટે બનેલ ભોજન કે જળને વાપરતા નહિ. એટલે ભોજન નિર્દોષ, ને જળ પ્રાસુક વાપરતા હતા. એમ કોઈ યોગી જંગલમાં વિચરતા રહે, તેમ પ્રભુ સંસારમાં રહ્યા છતાં વિરક્ત રહેતા હતા. એક વર્ષ જવા સાથે પ્રભુએ દાન આપવાનું શરૂ કર્યું. પ્રભુએ ધાર્યું કે "સઘળા તીર્થંકરો દીક્ષા પહેલાં એક વર્ષ સુધી દાન આપે છે તો મારે પણ આપવું" દાન લેવાને અભ-ગ્રિવ જનો આવતા હતા દાનનથી દગ્ધ ભૂમિ જેમ મેઘથી શાન્ત થાય, તેમ દુઃખરૂપ દાહથી અનાથ લોકો એ દાનથી શાન્ત થતા હતા. એમ ભરી નવું અભય આપતી એક ને એથી હજુ પ્રભુએ દાન આપ્યું. દાન પૂર્ણ થતાં સર્વ વિરક્તને તૈયાર થાય છે ત્યાં પાંચમા દેવલોકના મધ્યમાં વસતા લોકાન્તિક દેવો ઉત્તમ પ્રભુ પાસે આવ્યા, ને કહેવા લાગ્યા કે હે જગતપ્રભુ ! હે ત્રિલોકીનાથ ! આપ હવે બહાર આવો. આ દુનિયા જગત્ જનોને બતાવો. ધર્મ તીર્થ ચલાવો ને આ જગત્ જીવોને મોક્ષ બતાવો. આમ કહીને પાછા દેવો ગયા.

ઇન્દ્રાદિનું આવવું ને તેઓની સેવા : હવે નંદિવર્ધન

પ્રકરણ ત્રીજુ

છદ્મસ્થ ચર્યા

દીક્ષિત થયા પછી ભ્રમરાઓ અને લોકોનો ઉપસર્ગ

પ્રભુને દીક્ષિત થતા મન પર્યવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું પ્રભુ એકાકી ચાલી નિકળ્યા. આ વખતે ઘણી ઠંડી પડતી હતી. ઈન્દ્રે વિચાર્યું કે પ્રભુ કેમ સહન કરી શકશે ? એવી શકા સાથે એક દિવ્ય વસ્ત્ર તેમણે પ્રભુના ખભા ઉપર નાખ્યું પ્રભુએ ક્યારે પણ તેને લાબુ કે ટૂકુ કર્યું નહિ રહ્યુ ત્યાં સુધી, ત્યાં ને ત્યા તે સ્થિતિમા રહ્યુ લગભગ તેર માસ પછી તે વસ્ત્ર પડી ગયુ પ્રભુ ત્યાર પછી તદ્દન અચેલક થયા તેમણે દીક્ષા લીધી તે ગ્રાજે મુહૂર્ત દિવસ હોવાથી કૂર્માગ્રામે ગયા, ને ત્યારે અભિગ્રહ ધાર્યો કે હવે બાર વર્ષ સુધી શરીરની સભાળ નહિ લઉ પ્રભુનો વિહાર, સયમ, નિયમ, સવર, તપ, બ્રહ્મચર્ય, સમિતિ, ગુપ્તિ વગેરે અત્યુત્કૃષ્ટ હતા પ્રભુએ દીક્ષા લીધી ત્યારે શરીરમા ઘણો સુવાસ હતો, તેથી ભ્રમરાઓએ લોહી ચૂસવા ને માસ ત્રોડી ત્રોડી ખાવા કાંઈ બાકી રાખી નહિ પ્રભુ જ્યા જ્યા જતા ત્યા વસ્તીમા ઘણી વખત કદર્પસમ પ્રભુને જોઇ સ્ત્રીઓ પોતાના સુખ માટે વિહ્વલ થઈ પ્રાર્થના કરતી, પણ પ્રભુ તે સામુ જરાપણ જોતા નહિ ઘણા સ્થળે સ્ત્રીઓ કામ કથા કરતી હોય, પણ પ્રભુ ધ્યાનસ્થ સ્થિતિમા સમપણે રહેતા હતા એમજ પ્રભુ વિહાર કરતા ઘણી વખત શૂન્ય ગૃહમાં એકાન્તમા રહેતા હતા ત્યાપણ કોઈ વિષય લપટ પુરુષો પાસે આવી પ્રભુના શરીર પર મોહ

એમ તેમ દેવો જયવિજય બોલતા હતા. દેવો બોલતા કે આ શું છે, કે શું આ કર્યું કે શું નિષ્ક્રમણ કેમ છે! આમ દેવોના વિચાર સાથે, શિબિકા જ્ઞાત ખંડવનમાં અશોક વૃક્ષ નીચે આવી પહોંચી.

સર્વસ્વ ત્યાગ ને દીક્ષા સ્વીકાર : સુવર્ણ વરણા ને સુકુમાર શરીર પર જે વસ્ત્ર આભૂષણો હતાં તે પ્રભુએ ઉતારી નાખ્યાં. મુકુટ, સુશીલ મિત્ર, પત્ની યશોદા, વહાલસોયી પ્રિયદર્શના પુત્રી જમાઈ મિત્ર આદિ રાજ્યની સર્વ લક્ષ્મી, ને આસક્તિ અનુરાગ, એ સર્વનો એક ક્ષણમાં વિમાસણ નહિ કરતા પ્રભુએ ત્યાગ કર્યો. સાથે સાથે પ્રભુએ શરીરની સર્વ શુશ્રૂષા પણ છોડી દીધી કેશનો પ્રભુને અનુપ્રેરો, દેવો, ને ઇન્દ્રો મધુર વાણીથી આશિષો આપી કહ્યું, " હે ભગવાન! કર્મ શત્રુ જીતી લેવાને, ને મોક્ષ મેળવજો." પ્રભુએ સ્વહસ્તે (દાઢી મૂછ) નો ને મસ્તક કેશનો જમણા જમણા હાથથી, ડાબો હાથ હાથથી પંચમુષ્ટિથી લોચ કર્યો ઇન્દ્રોએ તે વાળને હીરાના થાળમાં ઝીલી લેઇ ક્ષીર સાગરમાં નાંખી દીધા. આ વખતે માર્ગશીર્ષ કૃષ્ણ દશમી હતી. સુવ્રત દિવસ ને વિજય મુહૂર્ત હતું. પૂર્વ દિશામાં છાયા પ્રહર પ્રમાણે ઢળી ગઈ હતી. ઉત્તર ફાલ્ગુની ચંદ્ર સાથે હતું એ વખતે પ્રભુએ સિદ્ધોને નમસ્કાર કરી, સર્વ મે અકરણિજ્જં પાવકમ્મં (આજે કોઈ પણ પાપ કરવું નહિ)નો ઉચ્ચાર કર્યો તે વખતે પ્રભુના મનને હેત મનુષ્યોના ચરિત્ર કે મનભાવો જાણે કર્યો. પ્રભુ દીક્ષિત થયા, ભાવ મોક્ષના થયા, ધારી કોઈ ન થયું

પ્રભુ ધ્યાનસ્થ હોય ત્યારે મૌન રહેતા. કેટલીક વખત લોકોની દયા ખાતર પ્રભુ ધ્યાન કર્યા પહેલા ચાલ્યા જતા જ્યારે લોકો થરથર ધ્રુજતા હોય, કપડા પહેરવા ચાહતા હોય, ને તાપણો લાકડા બાળી જેમ તેમ ઠંડી ટાળતા હોય, તેવી ઠંડીમા આ પ્રભુ ખુલ્લા મકાનમા શીત સહન કરતા, પણ શરીરને કમ્પાવતા કે ટૂંટી વાળી શરીર સંકોચતા નહિ

આંતર ધ્યાન—પ્રભુ દીક્ષિત થયા પછી અહોરાત્રિ આતરિક ચર્યા ચાલતા વિહાર કરવાના વખત સિવાય દિવસ કે રાત્રિ શિયાળો કે ઊનાળો જે હોય, ત્યારે પ્રભુ કોઇ પણ આસનમા બેઠા કે ઊભા હોય, ત્યારે અંતઃકરણને પવિત્ર કરવા નિરિચ્છાપૂર્વક ધ્યાન કરતા શબ્દાદિ વિષયો કે ક્રોધાદિ કષાયો ક્યારે પણ લેશ હીલચાલ ન કરે તેવી રીતે નિતાન્ત સતત પ્રભુ વિચરતા વાણી, મન, ને શરીરનો નિગ્રહ કેમ થાય એજ વિચારમા પ્રભુ નિરન્તર જીવન ગુજા-રતા હતા છદ્મસ્થાવસ્થાથી છૂટી, મુક્તાવસ્થા મેળવવા પ્રભુ અખંડ પ્રયત્ન કરતા, પણ કર્મ પરપરા હજી ઘણી હતી, તેથી ધ્યાનસ્થ સ્થિતિમા અહોરાત્રિ રહેતા આમ અહોરાત્રિ ધ્યાન છતા છદ્મસ્થાવ પૂરો ન થયો તેટલામા પ્રભુને નિર્યચ-મનુષ્ય-દેવના ઘણા આકરા ઉપસર્ગો થયા કરતા, પણ પ્રભુ મેરુની જેમ સહન કરતા

શૂલપાણિ યક્ષનો ઉપસર્ગ—એક વખત અસ્થિક ગ્રામ પાસેથી પ્રભુ જતા હતા, ત્યા શૂલપાણિ યક્ષનુ દેવળ હતું પ્રભુ રાત્રિ પડવાથી તેમા રહ્યા. લોકોએ કહ્યુ કે આ

ચાલતા. તેમજ બીજો પણ ઘણી વખત મુકામ કરી ઘણીવખત લોકો ક્રોધમાં આવી જઈ પ્રભુના શરીરને દુઃખ આપતા હતા. કેટલીક વખત શિકારીઓ પકડતી, ને લોકનાં જુદાં જુદાં શસ્ત્રોથી લોકો તેમને મારતા પણ ચૂકતા નહિ. લોકોને મન ઘણી વખત હાસ્ય થતું કે આમ શી આવે છે, તેથી કેટલીક વખત જુવાનીઆઓને ખિજાવી મૂકતા જેથી તેઓ પ્રભુના શરીર પર ચઢી જતા ને આસન લોકો એથી હસતા! આમ અનેક દુઃખ-વિપત્તિ છતાં પ્રભુ સમરાંગણમાં વિજયી હસ્તીની જેમ અડગ ખડા રહેતા. ખાલી ટકવું એ તેમનો નિયમ નહોતો.

નીરસ ને ઉતરી ગયેલા ભોજનનો આહાર શરીર નિર્વાહાર્થે આઠ માસ સુધી પ્રભુએ ખાસ જ વસ્તુઓ-સૂકો ભાત મગ, ને અડદ વાપર્યાં હતા. પ્રભુ કેટલીક વખત પંદર પંદર દિવસ, માસ માસ, બે બે માસ ને છેક છ છ માસ સુધી પાણી પીધા વિના આહાર ઉપર સહન કરતા. વળી શીત-ઠરી ગયેલું ભોજન તેઓ જો જ, ચોખા, ખાખરા-ખાખરા વિગેરે વાપરતા. ભોજન લીધેલું કે તુરત કે બહુ દિવસનું રાખેલું કે જૂના ધાન્યનું કે પછી નીરસ, ભલે તેવું હોય તોપણ તે પ્રભુ ઘણી ખુશીથી શાન્તપણે વાપરતા. રસ્તામાં જતાં આવતાં અથવા ભિખારી, ચાંડાલ, પક્ષી કે પશુ વિગેરે કોઈ હોય ને તેને અડચણ થાય તેમ ક્યારે પણ પ્રભુ જતા નહિ. કારણ કે કોઈને પણ અંતરાય કે વિઘ્ન થાય, આથી હૃદયમાં પ્રભુને બહુ લાગી આવતું. કેટલીક વખત પ્રભુ નિર્જન સ્થળમાં બેઠા હોય ને લોકો ના પાડે, પછી બહારે

વ્યંતરગૃહમા તેના ભયને લીધે જવાને અસમર્થ હોવાથી તે ભારે આકુળ થવા લાગ્યા

એવામા અટ્ટહાસ્યથી જ્યારે ભગવાન્ ભય ન પામ્યા ત્યારે તેણે એવુ ભયકર પિશાચનુ રૂપ વિકુર્વ્યું કે જેના અતિકપિલ, સ્થૂલ અને લાંબા કેશવડે ગગનતલ આચ્છાદિત ભાસતું અતિપાકેલ અને શુષ્ક તુંબડા સમાન જેનુ બીભત્સ મુખ હતું, દિગ્ગજના અંકુશ સમાન બહાર નીકળી આવેલા જેના કલુષિત દાત હતા, ચિપટી અને ઘોર નાસિકાના પવનવડે જેના કપિલ મુખરોમ કંપતા હતા, લટકતા કર્કશ ચર્મવડે મઢેલ જેનો વક્ષસ્થળના અસ્થિસમૂહ હતો, ઘટની પાછળના કર્પર સમાન જેનુ જીર્ણ જઠરતલ હતું, તાલવૃક્ષ સમાન દીર્ઘ, નિર્માસ અને સ્નાયુથી જડેલ જેની બને જઘા હતી, દરેક ભાગે લટકતા સર્પોને જે નચાવનો, અતિવેગથી મૂકેલ ચરણ-ન્યાસવડે પર્વત અને પૃથ્વીપીઠને જેણે કંપાવેલ છે, કક્ષા-કાખમા પકડેલ મૃતકનુ માસ ખાવામા જે આસક્ત છે, અતિકુટિલ કાતરવતી કાપેલ પ્રાણીના નીકળતા રૂધિરને પીવામાં તત્પર, પ્રચડ ભુજા ઉછાળનાર તથા જાણે સાક્ષાત્ પાપસમૂહ હોય એવુ તે પિશાચનુ રૂપ જોતા હરકોઈ ગભરાઈ જાય, પણ ભગવત એક મચ્છરની જેમ તેને અવગણીને ધર્મધ્યાનમા લીન થયા એટલે ઉપયોગ કરતા તે શૂલપાણિએ જિનેદ્રને પ્રવર સત્ત્વવાન, નિર્ભય અને મેરૂની જેમ નિષ્કંપ જોયા પછી ફરીથી તેમને ભય પમાડવા તે મહાપાપીએ, ભાલાના અગ્રભાગ સમાન તીક્ષ્ણ અને ભીષણ વિષયુક્ત ઉગ્ર દાઢા સહિત, ઘણા રોષવડે વિષમિશ્ર અગ્નિ-જ્વાળાને કહાડનાર, બહાર કહાડેલા

દેવળમાં રહેવું તેમ એકાંતમાં પડી, માટે ભીલ લોકો તમારે આવવા જવું.

પ્રભુએ એ વાતને લક્ષમાં લીધી નહિ, ને એક ખૂણામાં રહી ધ્યાનસ્થ થયા. દૂર રહેનારી ઢોર ઓઢમ ત્યાં આગળ ચરે ને આગળ હાથ ભરે. પ્રભુને મહીજ્ઞાનમાં, એક વખત એક અમર ફૂલ ખાવા કરવા લાગ્યો. હાથી સર્પ વિગેરે ભયે, પણ પ્રભુ ડગ્યા નહિ ત્યારે તે વધારે ગુસ્સે થઈ પ્રભુના સુકુમાર અંગે નેત્ર, હાથ, પીઠ, ઉદર વગેરે ઉપર વેદના આપવા લાગ્યો. મહાવીર—એ મોટા હસ્તિ-આકુવા હતા કે આંખોથી હળ ભરે તેમ નથી.

ધ્યાનસ્થ પ્રભુને આમ પમાડવા મથનાર ઘોર વનચર, સમાન લોકોને ત્રાસ ઉપજાવનાર, મહાભીમ, ભયંકર ભારી રોષ અને ઉગ્રતા માટે પતિતાદરે ચિત્રવ એવુ અપાર પામવું તેણે અનુકમ્પ કર્યું કે જે સર્વ સાંભળતાં અમેય હોય છે પણ અવધ્યાંત થઈ પરસ્પર એકત્ર લાગ્યા છે— અહો! એ મહાનુભાવ દેવાર્યને વશ આવે છે

હવે ત્યાં ઉત્પલ નામે પરિવ્રાજક કે જેણે શ્રીપાર્શ્વનાથના તીર્થમાં પૂર્વે દીક્ષા લીધી હતી, તેમજ ભૂમિ, ઉત્પાત, સ્વપ્ન, અંતરિક્ષ, અંગ કે સ્વરના લક્ષણ, વ્યંજન, -મહાનિમિત્ત-શાસ્ત્રના પારગામી જે હતા, તેણે લોકોના મુખથી સાંભળ્યું કે— આવા લક્ષણવાળા દેવાર્ય અહીં આવ્યા છે. એમ સાંભળતાં એ પ્રભુ ચરમ તીર્થંકર મહાવીર તો નહિ હોય એવી મનમાં શંકા આવતાં,

વ્યંતરગૃહમાં તેના ભયને લીધે જવાને અસમર્થ હોવાથી તે ભારે આકુળ થવા લાગ્યા

એવામા અટ્ટહાસ્યથી જ્યારે ભગવાન્ ભય ન પામ્યા ત્યારે તેણે એવુ ભયકર પિશાચનુ રૂપ વિકુર્વ્યું કે જેના અતિક પિલ, સ્થૂલ અને લાબા કેશવડે ગગનતલ આચ્છાદિત ભાસતું અતિપાકેલ અને શુષ્ક તુમડા સમાન જેનુ બીભત્સ મુખ હતું, દિગ્ગજના અકુશ સમાન બહાર નીકળી આવેલા જેના કલુષિત દાંત હતા, ચિપટી અને ઘોર નાસિકાના પવનવડે જેના કપિલ મુખરોમ કપતા હતા, લટકતા કર્કશ ચર્મવડે મઢેલ જેનો વક્ષસ્થળના અસ્થિસમૂહ હતો, ઘટની પાછળના કર્પર સમાન જેનુ જીર્ણ જઠરતલ હતું, તાલવૃક્ષ સમાન દીર્ઘ, નિર્માસ અને સ્નાયુથી જડેલ જેની બને જઘા હતી, દરેક ભાગે લટકતા સર્પોને જે નચાવતો, અતિવેગથી મૂકેલ ચરણ–ન્યાસવડે પર્વત અને પૃથ્વીપીઠને જેણે કપાવેલ છે, કક્ષા–કાખમાં પકડેલ મૃતકનુ માસ ખાવામા જે આસક્ત છે, અતિકુટિલ કાતરવતી કાપેલ પ્રાણીના નીકળતા રૂધિરને પીવામા તત્પર, પ્રચડ ભુજા ઉછાળનાર તથા જાણે સાક્ષાત્ પાપસમૂહ હોય એવુ તે પિશાચનુ રૂપ જોતા હરકોઈ ગભરાઈ જાય, પણ ભગવત એક મચ્છરની જેમ તેને અવગણીને ધર્મધ્યાનમા લીન થયા એટલે ઉપયોગ કરતા તે શૂલપાણિએ જિનેદ્રને પ્રવર સત્ત્વવાન, નિર્ભય અને મેરુની જેમ નિષ્કપ જોયા પછી ફરીથી તેમને ભય પમાડવા તે મહાપાપીએ, ભાલાના અગ્રભાગ સમાન તીક્ષ્ણ અને ભીષણ વિષયુક્ત ઉગ્ર દાઢા સહિત, ઘણા રોષવડે વિષમિશ્ર અગ્નિ–જ્વાળાને કહાડનાર, બહાર સ્ફારેલા

કુલપર્વતના શિખરને પૃથ્વીમંડળને ભાંગનાર, નિર્ઘાતોના ક્ષેપ કરવા સમૂહથી દિશાઓને પ્રતિઘોષ પમાડનાર, અગ્નિજ્વાળાના સમૂહથી મોટા આકાશને શામ ઉપજાવનાર, અથવા પ્રલયકાળનો પ્રથમ મિત્ર હોય, અથવા તીક્ષ્ણ પાપનો સમૂહ હોય, સાક્ષાત્ અથવા યમપાશ હોય અથવા અથવા મહી-અગ્નિનો વેલીકંદ હોય એવો એક મોટો સર્પ તેણે વિકુર્વ્યો ત્યાં દોરડીવડે સ્તંભની જેમ વસ્ત્ર બાંધીને પોતાના દેહવડે સ્વામીના શરીરે તે આ રીતે વીંટાઈ ગયો. પછી પુચ્છછટા પ્રભુને તે સ્પષ્ટરીતે તાડન કરવા લાગ્યો. તીક્ષ્ણ દાંતથી ડંખ મારતો અને ફરી સખ્ત વીંટાતો સ્વામીના આશીવિષપણાને એકદમ બાધા પમાડવા લાગ્યો. એમ અદ્ભુત શક્તિવાળા પિશાચ અને મહાસર્પથી ઉપસર્ગ કર્યા પણ ભગવંતને અક્ષુબ્ધ જાણી તે ત્યારે ક્રોધાયમાન થયો, અને સમસ્ત શક્તિ વડે અત્યંત ઘોર અને દુઃસહ એવી સાત પ્રકારની તેણે વિભુને આ પ્રમાણે વેદના ઉપજાવી.-શિરોવેદના, કર્ણવેદના, નેત્રવેદના, દંતવેદના, નખવેદના, નાસાવેદના અને પૃષ્ઠવેદના એમાંથી એક એક વેદનાથી પણ સામાન્ય જનનું જીવિત જાય તો પછી સાતે પ્રકાર અશેષ અને તેનું સ્વરૂપ પ્રભુથી કહી ન શકાય એવી સાતે વેદનાઓની તો વાત જ શી કરવી ! પરંતુ ભગવંતે તે બધી સમતાથી સહન કરી. એમ તે વાણવ્યંતર જ્યારે ભગવંતને ધ્યાનથી કે ક્ષોભ પમાડી ન શક્યો ત્યારે અત્યંત ખાલી જતાં અહો ! મારો પ્રયત્ન બધો નિષ્ફળ ગયો, એમ મનમાં સંતાપ પામી, છતાં પ્રભુના ધૈર્ય-ગુણથી હૃદયમાં રંજિત થઈ ત્યારે આદર પૂર્વક ભગવંતને પગે પડી કહેવા

લાગ્યો કે–' હે ભગવન્ ! તમારા સામર્થ્યને ન જાણતા મેં તમારો જે અપરાધ કર્યો તે ક્ષમા કરો ' એવામા પોતાના કામમા ગુથાયેલા છતા તત્કાલ ઇંદ્રની ભલામણનુ વચન યાદ આવતા, પ્રભુના તીવ્ર ઉપસર્ગને જોઈ, તે સિદ્ધાર્થ દેવ તરતજ દોડી આવ્યો અને વાણુવ્યતરને કહેવા લાગ્યો કે–' અરે, અધમ શૂલપાણિ ! અત્યત દુષ્ટ લક્ષણવાળા, દોર્ગત્ય અને મૃત્યુને માગનારા, વિશુદ્ધ બુદ્ધિથી વર્જિત ! આ સિદ્ધાર્થ રાજાના પુત્ર, ચરમ તીર્થનાથ ભગવંતને તુ જાણતો નથી કે સ્ખલના પમાડવા તૈયાર થયો છે ? અરે ! દુરાચારી ! જો આ વ્યતિકર કોઈ રીતે ઇંદ્રના જાણવામા આવે તો કોણ જાણે તને શું ફળ મળે ? ' એમ સાભળતાં તે અત્યત ભયભીત થઇ વાર વાર પ્રભુને ખમાવવા લાગ્યો એટલે સિદ્ધાર્થ તેને આ પ્રમાણે ધર્મદેશના આપવા લાગ્યો–' વીતરાગમા દેવબુદ્ધિ અને સાધુમા ગુરુબુદ્ધિ રાખવી, તેમજ તત્ત્વાર્થની સદ્દહણા કરવી, કોઈપણ પ્રાણીને પીડા ન ઉપજાવવી; પૂર્વના પાપ વારવાર નિંદવા, કારણ કે પાપ કર્મ એક વાર કરવામાં આવેલ હોય છતા તીવ્ર કેપને લીધે તેનો દુ ખ–વિપાક કોડાકોડીરૂપ થવા પામે છે એમ સાભળતા અનેક લોકોના ક્ષયનુ સ્મરણ થતા ભારે પશ્ચાત્તાપ લાવી, સમ્યક્ત્વ પામતા ભવથી અત્યત વિરક્ત બની, સમસ્ત દોષને ઉપશાત કરવા તે શૂલપાણિ ભગવંત પાસે ગીત, નાટક કરવા લાગ્યો એટલે ગામવાસી લોકો પણ ગીતાદિ શબ્દ સાભળી ચિતવવા લાગ્યા કે–' અહો ! પેલો યક્ષ તે દેવાર્યને મારી અત્યારે સતુષ્ટ થઈને સ્વચ્છદે ક્રીડા કરે છે '

શિવાયે અહીં ભગવંતને પણ કાંઈક ન્યૂન ચાર પહોર પરિતાપ પામવાથી તત્કાળ પ્રભાત થતાં એક મુહૂર્ત નિદ્રા આવી ગઈ તેમાં તેમણે આ દશ મહાસ્વપ્નો જોયાં—કે વૃદ્ધિ પામતા તાલપિશાચને મેં માર્યો (૧) શ્વેત પક્ષી તથા વિચિત્ર કોકિલ સેવામાં આવ્યાં. (૨ ૩) સુગંધી પુષ્પના સમૂહે ઉત્કટ એવું દામ-માળાયુગલ જોયું (૪) સેવામાં રહેલો ગોવર્ગ દીઠો (૫) વિકસિત કમળો યુક્ત પદ્મસરોવર જોયું. (૬) કલ્લોલની ઊર્મિયુક્ત સાગરને હું ભુજથી તર્યો (૭) વિસ્તૃત કિરણયુક્ત સૂર્યબિંબ જોવામાં આવ્યું. (૮) પોતાના આંતરડાથી માનુષોત્તર પર્વતને વીંટ્યો (૯) અને મંદરાચલના શિખરપર આરૂઢ થયો (૧૦) એ દશ સ્વપ્નો જોઈને સ્વામી જાગૃત થયા. એવામાં સુપ્રભાત થયો એટલે ગામના તમામ લોકો પુષ્પ અક્ષત અને ધૂપ હાથમાં લઈ તથા તે ઉત્પલ નૈમિત્તિક ત્યાં આવ્યા, અને દિવ્ય ગંધ, ધૂપ અને પુષ્પોવડે પૂજિત તથા સર્વાંગ અક્ષીણ ભગવંતને જોઈ ઉત્કૃષ્ટ સિંહનાદ કરતા તે પ્રભુના પગે પડ્યા અને પરસ્પર આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા કે— અહો! દેવાર્યે યક્ષને શાંત કરીને તેણે આ પૂજા કરી છે. એવામાં ઉત્પલ પણ ભગવંતને જોઈને ઘણો સંતુષ્ટ થયો અને વંદન કરી પ્રભુના ચરણ-યુગલ પાસે તે બેઠો થયો. પછી પ્રભુને કાયોત્સર્ગ પારતાં જોઈ નમસ્કાર કરી અષ્ટાંગ નિમિત્તના સામર્થ્યથી સ્વપ્નોનો અભિપ્રાય જાણીને તે કહેવા લાગ્યો કે— હે સ્વામિન્! તમે રાત્રિના અંતિમ ભાગે દશ સ્વપ્નો જોયાં, તેનું આ ફળ

સમજાય છે જે તમે મહા-ઉન્નત તાલપિશાચને માર્યો, તેથી અલ્પ કાળમા તમે મોહનીય કર્મનો નાશ કરશો (૧) શ્વેત પક્ષી જોવાથી તમે શુક્લધ્યાનમાં લીન રહેશો (૨) વિચિત્ર કોકિલ જોવાથી તમે દ્વાદશાગીની પ્રરૂપણા કરશો (૩) ગોવર્ગથી તમારી જે ઉપાસના કરાઇ, તેથી શ્રમણ, શ્રમણી પ્રમુખ ચતુર્વિધ સઘ તમારી સેવા કરશે (૪) પદ્મસરોવર જોવાથી ચતુર્વિધ દેવતાઓ તમારી ઉપાસના કરશે (૫) સાગર પાર ઉતરવાથી તમે સસારથી ઉત્તીર્ણ થશો (૬) સૂર્ય જોવાથી તમે અલ્પ વખતમાં કેવળજ્ઞાન પામશો. (૭) ઉદર થકી આતરડા કહાડીને માનુષોત્તર પર્વતને જે વીંટયો, તેથી તમારા નિર્મળ યશ, કીર્તિ અને પ્રતાપ સમસ્ત ત્રિભુવનમા અનિવારિત થઇને ભમશે (૮) મદરગિરિના શિખરે આરૂઢ થવાથી તમે સિહાસન પર આરૂઢ થઇ, દેવ-દાનવ અને મનુષ્યોની સભામા ધર્મ પ્રકાશશો. (૯) વળી જે દામયુગલ જોયુ, તેનુ ફળ હુ જાણતો નથી ' ત્યારે સ્વામી બોલ્યા—' હે ઉત્પલ ! જે તુ જાણતો નથી તે હુ તને કહી સભળાવુ—જે એ દામયુગલ જોયું, તેથી હુ દ્વિવિધ શ્રાવક અને સાધુધર્મની પ્રરૂપણા કરીશ ' એમ સાભળતાં ભારે હર્ષથી રોમાચિત થતા ઉત્પલ, પ્રભુને નમસ્કાર કરી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો અહીં ભગવત પણ ધર્મધ્યાનમાં તત્પર રહી, કાલ-નિર્ગમન કરવા લાગ્યા એમ અર્ધમાસક્ષમણ એટલે એક એક પક્ષના ઉપવાસ કરતા અને વિવિધ અભિગ્રહમાં ઉદ્યુક્ત થતા ચાતુર્માસ વીતાવી, તે અસ્થિક ગામથી ચાલી નીકળ્યા ત્યારે શૂલપાણિ યક્ષ ભગવતની પાછળ પાછળ જઇ, ચરણ-કમળમા શિર નમાવી ભક્તિપૂર્વક કહેવા લ ગ્યો

કે—'હે નાથ! તમને તીવ્ર ઉપસર્ગ કરવાથી મારા સમાન કોઇ પાપી નથી, અને તમે જે અહીં આવિર્ભૂત થયા, તેથી મારા જેવો કૃતાર્થ પણ કોઈ નથી. હે સ્વામિન્! હું સમજ્યો કે તમે મને પ્રતિબોધ પમાડવાને જ અહીં પધાર્યા, માટે હે ભગવન્! નરકસ્થાનમાં કોઇ નિવાસ ન કરે. હે વિભુ! હે જગદીશ! મને ભવકૂપથી પાર ઉતારો."

ચંડકૌશિક સર્પ અને તેનો ઉદ્ધાર—એક વખતે શ્વેતાંબિકા નગરી તરફ રસ્તો જતો હતો, ત્યાં પ્રભુ જતા હતા, ત્યારે રસ્તામાં ગોવાળ છોકરાઓએ અટકાવ્યા, ને કહ્યું કે હે સંત! એ રસ્તે ક્યાં ચાલો છો? એ રસ્તો નિર્જન અરણ્ય-સમ થઇ ગયો છે. એ રસ્તે કોઈ પણ પશુ કે માનવી કે પક્ષી જતાં આવતાં નથી. કારણ એ છે કે ત્યાં એક મોટા સર્પે રહીને નિવાસ કર્યો છે તેની દૃષ્ટિ પડતાં કોઈ પણ મનુષ્ય કે પ્રાણી તત્કાલ ભસ્મીભૂત થાય છે. તેની આંખમાં એવું ઝેર છે કે સૂર્ય સામી જ્યાં દૃષ્ટિ કરે છે કે એટલામાં આકાશમાંથી અગ્નિ વર્ષે છે. તે ઉપર પડે છે કે એ રસ્તે તમારે નહિ જવું. કોઇના કહેવાથી પણ ન ડરે, ને જેના હૃદયમાં અખૂટ કરુણા હોય તે ભગવાન આમ કહેવાથી કેમ ડરે? નિડર મહાવીર, પ્રભુ પાસે આવી ધ્યાનસ્થ થઇ ઉભા. પછી ક્રોધી સાપ રાફડામાંથી બહાર નિકળ્યો, પ્રભુને બહાર ઉભેલા દીઠા, મુખ સામું જોયું, એમ અગ્નિ-ઝેર વર્ષવા લાગ્યો. એની ધાર પડતી હોય ત્યાં અગ્નિ શું કરે? વિશેષે ક્રોધમાં આવી તેણે એકદમ અંગૂઠે ચાંપ્યો, ને ચૂસવા જ માંડ્યું. સર્પે લોહી પીતાં લોહી ન

રાખી, હદ પણ ન રાખી, આખરે થાકી સર્પે વિચાર્યું કે ‘ આ શુ ? આ શુ માનવી કે કોઈ દિવ્ય પુરુષ ! ” પ્રભુએ કહ્યું, “ હે સર્પ ! આ શી તારી પ્રવૃત્તિ ? તુ કોણ ? આવી કિલષ્ટતા કરવી તને શુ ઘટે છે ? ચડકૌશિક ' બુઝ, બુઝ ! પૂર્વ જન્મમા ક્યા હતો ને શા હેતુથી આ ઝેરથી ભરેલ સર્પયોનિમા આવવુ પડયું ? ” સર્પ આ દિવ્ય મુખથી સ્ર વતી વાણી સાભળી, સહજ શાન્ત થયો જેમ કોઈ અદ્વિતીય નિપુણ વૈદ્યથી દર્દી પોતાના દર્દથી મુક્ત થાય તેમ સર્પ પોતાના ક્રોધી સ્વભાવનું વમન કરતો વિચારમા પડી ગયો, ને જાતિ–પૂર્વ જન્મ વિચારવા લાગ્યો ચડકૌશિક–સર્પ પોતાના ગત જન્મને જોઈ રહ્યો, મુનિ ભવમાં ન ઘટી શકે એ ક્રોધચિત્ર આખ આગળ તરી રહ્યુ ‘ હે પ્રભો ! આપે મને આવો ખરેખર બચાવી લીધો હે કરુણાસાગર ! આપે તો માગ ઉપર ઘણી કરુણા કરી ગત જન્મ હારી ગયો ને આ જન્મથી અગણિત ભવ પર પગ થાત. ’ પણ હવે આજે એ કથન કરતો સર્પ ક્રોધ રહિત થઈ શાન્ત પડી રહેવા લાગ્યો સર્પ પછી ક્ષમાની ઉત્કટતા સેવી સહસાર દેવલોકમા ગયો

નાવમા બેસવું ને નાગ કુમારનુ તોફાન—પ્રભુ આ પ્રમાણે સર્પના કલ્યાણમા નિમિત્ત થઇ ત્યાથી અન્ય સ્થળે ચાલ્યા ગયા વળી આ પ્રમાણે જૂદા જૂદા સ્થળે આત્મ દ્વારા શરીરથી દુ ખનું સ વેદન કરવા કરતા પ્રભુને એક મોટી વિશાલ નદી ઊતરવાનો પ્રસ ગ આવી પહોચ્યો લોકો સામા કિનારે જવા નાવડામા બેસતા હતા નાવિકની મરજી ...

પ્રભુ પણ ગંગા કિનારે જ્યાં બેઠા ત્યારે નાવમાં બેસી ગયા. નાવડું સુખે સુખે નાવિકના યોગથી ચાલતું હતું. થોડે પણ ગયા આથી ભાગે નાવમાં વિચાર કરતા જતા હતા. પણ પ્રભુનો કર્મનો વડો વિકટ યોગ હતો, તેથી ત્રિપૃષ્ઠના જન્મે સિંહ સાથે જે વેર બાંધ્યું હતું તે વેરનો ઉદય થતાં, સિંહનો જીવ સુદંષ્ટ્ર નામે નાગકુમાર દેવ, નાવ જ્યાં બરાબર મધ્ય નદીમાં આવ્યું હતું, ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે ગંગા નદીનાં પાણી ઉછળવા માંડ્યાં. મોજાંઓ આવવા લાગ્યાં. નાવ ઉછળી ક્ષિતિજમાં ઘોર તેમ મધ્યભૂમિ જોવા લાગ્યા અને અફળાવા લાગ્યા. હવે નાવ કિનારે પહોંચે તેવી તેમની આશા છૂટી ગઈ. પ્રભુ ધ્યાનસ્થ મુનિભાવમાં હતા. કંબલ તપસ્વીઓમાં હતો, ત્યાં કંબલ સંબલ દેવો આવી, તોફાનથી ઉછળતી નાવને કિનારા પર મૂકી આવ્યા ગયા.

સંગમ દેવનો ક્રોધભર્યો ત્રાસ—એક વખત એ કે પ્રભુ અનુભવ કરી ભિક્ષુની મહા રાત્રિની પ્રતિમામાં હતા, તે વખતે પ્રભુને અવધિ જ્ઞાનથી જોઈ શક્રેન્દ્ર દેવ સભામાં મહાવીર પ્રભુની અડગતા અને ધૈર્ય વિષે મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી કે તેમની જે અડગતા છે, તેને ચળાવવાને કોઈ પણ આજે સમર્થ નથી. એ વાત તો કોઈને સારી લાગી પણ એવું મનમાં વિરુદ્ધ છે એવા સંગમ દેવને સારી લાગી નહિ. સંગમ દેવ માનતો હતો કે માનવ પ્રાણી ભલે તેવો બળવાન હોય, પણ દેવની અગાધ શક્તિ આગળ તે પામર છે. કારણ કે દેવ ધારે તો મેરુને પત્થર સમ કરે, અપાર સમુદ્રના પાણીને પાણી શકે ને પૃથ્વીતલ સમ કરે. દેવ આમ મન કરતો એકદમ પૃથ્વી ઉપર આવ્યો. પ્રથમ તેણે

પ્રભુના શરીર ઉપર એકદમ ધૂળનો વર્ષાદ વર્ષાવ્યો, જેથી શરીર આખુ ઢકાઇ ગયુ આંખ–કાન–નાક, એમ સર્વ છિદ્રો સજ્જડ પૂરાઈ ગયા શ્વાસ ખેચી કે મૂકી શકાય નહિ તેવી સ્થિતિ તેણે કરી મૂકી તેટલેથી સતોષ ન પામતા આખા શરીર ઉપર સોયની અણી જેવી ઝીણી કીડીઓ તેણે પાથરી દીધી ત્યાર પછી તેણે ડાસ, વીંછી, સર્પ, નોળીઆ એમ અનેકાનેક ત્રાસદાયક પ્રાણહારક પ્રાણીઓ બનાવ્યા છેવટે એકદમ ક્રોધમા આવી જઈ તેણે એક મોટો લોહ ગોળો પ્રભુના ઉપર છોડી મૂક્યો પણ કરુણાસાગર પ્રભુ, કરુણા ભૂલી જવા તૈયાર ન થયા

જો પ્રભુએ નિર્દય દષ્ટિથી એક પલકારો માર્યો હોત તો તેને એક પળમા તેમણે સરખો કર્યો હોત પણ જ્યા કરુણા એ જ અતરનો નાદ હોય ત્યા એ દૃષ્ટિ કેમ થાય? આમ કરતા સગમદેવ ફાવી ન શકયો, ત્યારે તે બહુ ગભરાયો, ને વિચારમા પડી ગયો કે કયી રીતે આ માનવ પ્રાણીને હફાવવો? આખરે તેણે નિશ્ચય કર્યો કે ગમે તેમ હોય, પણ માનવ પ્રાણીને મુઝવણમા નાખનાર એક અનુકૂળ મોહ, માગ દેવ છે, તે જરૂર તેને હરાવશે

સંગમદેવનો અનુકૂળ ત્રાસ—આથી તેણે કામદેવની સેના તૈયાર કરી વસત ઋતુ આવે ને જેમ વૃક્ષો પ્રફુલ્લિત થાય, તેમ એ મહાવીર યોગીની આસપાસ આખું વન ખીલી નીકળ્યુ આમ્ર, પુન્નાગ, નાગ, ચપક, અશોક, પાટલ, સસછદ વગેરે વૃક્ષો ને નાની નાની લતાઓ ખશઓ

ઉકરવા લાગ્યા. અમારામાંથી કમઠો ને દુપીડાં મુકાવા કર્યા લાગ્યા. માથાપર રેડિયો પાણીના ધસમસતા-નેત્રથી ભરવા લાગ્યું. અને કામદેવ પૂંછડીને ઉંચી કરી પગ મૂકી જોયાં હોય, તેમ સમભાવે કામદેવ કાયા ધારે ભાવનામાં આવી આત્મમાં ભાવના કરી નાખી. આમ મોટા વાનાં આવી પડ્યાં, પણ મહાવીર પ્રભુના મિત્ર પણ ધર્મમાં અચળ પણ વિચારનો ઉદ્યમ થયો નહિ. આથી સમભાવે એ ધીરજ ધીરી આવધાર મુકર રહેવું, ક્રુર કુમાર અનાર્યથી અરૂપ આપદા આ અતી કરી દીધી. તેઓએ મોત-મૂળની વિધિએ ઘણું કરી ઉપાસના મુખના થઇ ને તેમના વિચારથી, દરમ્યાન પૂર્ણથી ને શરીરના ભિન્ન ભિન્ન અવયવોનો છેદ કરી હાથ વડે ત ઉપસર્ગોએ કર્યું. આમ અનેક એ શરીર નિષ્ઠુર બહુ હોય, તેમ પત્થર સમ શરીરમાં હોય પણ વિચારનો ઉદ્યમ જણાયો નહિ. સઘળે ખાલી હોય કે એ નાખી ઘરેણાં કોઈ પાથર બહુ સન્યાસી હતો, આ દુનિયાની ચાવી શોધનારો કોઇ સાધુજન પોતે હતો, પણ એ ખારવામાં હેવું મોટી ભૂલ કરી એમ તેને પાછળથી સમજાયું. એમ કારણ કે સમભાવે પોતાનો ભાવ તેવો સમભાવ છતાં એ શરીરમાં એક પણ રોમાંચ ઉંચો કરી શક્યો નહિ. તેવું આવું હતું કે એ માનવ આવી બેઠક કેમ શ્રિમાન? પણ આવાર જ પીઠ પર રહેનાર સન્માનથી રહેતો ન હેય જ પીઠપર રહેનાર સર્વ દેવ કરતાં આ પોતે— આત્મા કોઈ ન્યૂન જ છે આવી પામને ફુલાવનાર મોહ વિચારરૂપી જાળને પણ અનાદિ કોઈ અજબ ધમધમતો આ તો વડવાનલ! આવી મધ્ય તેવા ભક્તિને ગુમાવી નાંખે, પણ આ-

ર્વાનલને શુ કરે ? જે કામદેવના દૃષ્ટિ સપાતથી હરિ–હર –બ્રહ્મા જેવા મહા પુરુષો ગુલામ બન્યા છે, તે કામદેવ ને કામદેવનો ઉત્પાદક સગમદેવ આજે એ યોગી–આત્મા આગળ ગુલામ થાય છે, ને હતાશ બને છે આખરે ગર્વથી ઉદ્ધત થયેલો દેવ પોતાની ઉદ્ધતાઈ માટે નાસાપાસ થઈ ચાલ્યો જાય છે.

આમ પ્રભુ માટે અનેક વખત સુખરૂપ કે દુ ખરૂપ, પ્રિય કે અપ્રિય પ્રસગો ઉભા થાય છે, પણ પ્રભુ ધર્ય ને શાંતિથી એ પ્રસગોને વટાવી જાય છે જેણે જીવન સાથે હર્ષ કે શોક, ક્લેશ કે રાગનો સબધ ગણ્યો નથી, એમાથી એક થવાનો જ્યારે ત્યારે પ્રસગ તો હોય, પણ એ એકને અતરમા પ્રભુ ઉત્પન્ન થવા દેતા નથી.

જીર્ણ શેઠની ભાવના—આમ જીવન વ્યય કરતા એક વખત પ્રભુ વિશાલા નગરીની બહાર ઉદ્યાનમા આવે છે, જ્યા પ્રભુ પ્રતિમા ધરી ઉભા છે તે વાર્તા વિશાલા નગરીમા પ્રસરે છે ત્યા જિનદત્ત શ્રાવક વસે છે, જે ઘણો શ્રદ્ધાળુ ને પરમભક્ત છે જેની પાસે વૈભવ હતો, પણ આજે નાશ થયો છે, તેથી જીર્ણ શ્રેષ્ઠી તરીકે તે ઓળખાય છે 'આ પ્રભુ છે, પણ છદ્મસ્થ છે, ને છેલ્લા તીર્થંકર છે,' એમ ખબર હોવાથી તે પ્રભુ પાસે આવે છે, ને સ્નેહપૂર્વક દર્શન ભક્તિ વગેરે કરી કહે છે કે 'હે પ્રભો! મારે ત્યા પારણા માટે આપ પધારો તો ઘણું સારૂ આપના પુનિત પગલા મારે ત્યા થાય તો–હું ઘણો ભાગ્યશાળી થાઉં.

આમ આપી ભક્તિ કરી પોતાના ઘરે જાય છે. એવું પ્રે
વિચારે છે કે પ્રભુનું સાક્ષાત્ દર્શન અહો! સુખનું કારણ છે
તો વળી પોતે આપોઆપ મારે ત્યાં આવે તો કેવું
શું! તમો તો મારી જન્મ અને મૃત્યુની આશા કહેવે છુટી
જાય! પ્રભુ ઉપવાસી હતા. જ ઠી રોજ આમ આવતા હશે
હતો. પ્રભુ ચાતુર્માસના ઉપવાસી હતા એવી પ્રતિજ્ઞા કે
કે જ્યારે પ્રભુ મારે ત્યાં પધારશે. એવી પોતાને ત્યાં ભોજન
જન પ્રભુને નિર્દોષ તથા સુખી આંખડીમાં હર્ષે રહી
રાહ જોયા કરે છે. વળી તે એમ સમજે છે કે પ્રભુ અવશ્ય
ત્યાંથી જ્યારે મારા ઉપર દયા કરી, ને મારે ત્યાં પધારશે.
જિનદત્ત આમ આવનાથી વિચાર કરે છે ત્યાં પ્રભુ પારણાના
દિવસે ફરતા ફરતા એક અન્ય ધનિક ગૃહસ્થને ત્યાં ગયા.
ગૃહસ્થ લક્ષ્મીનંદ હોવાથી લક્ષ્મીની છોળમાં પ્રભુ પધાર્યે
એવાથી લાભો નહિ તેણે પ્રભુને ભોજન વહોરાવવા દાસીને
કહ્યું દાસીએ આપના આકુળ વહોરાવ્યાં. પ્રભુ નિર્વિઘ્ન
માસ ઉપવાસના અર્થી હતા તેમણે નિર્દોષ હોઈ આવી
નિર્દોષ આહારમાંના દેવોએ પંચદિવ્ય તેના ઘરે કર્યા
જિનદત્ત અહોદાન આકાશે દાન સાંભળી વિસ્મિત
થાય છે, ને વિચારે છે કે પ્રભુએ અન્ય સ્થળે પારણું કર્યું.
પ્રભુશ્રુતી પારણું કરવા જિનદત્ત નિરાશ થાય છે ને કહે
-છે કે હું ખરેખર અધન્ય, પ્રભુના પારણાનો લાભ એ પરમ પુણ્ય
વાળીના ભાગ્યમાં હું ક્યાં? મતિહીન હું ભોજન પણ ન
આપી શક્યો? એ લાભ તું અભાગિયા મારા આંગણામાં ન આ
વ્યો? આમ જિનદત્ત વિચારમાં ને વિચારમાં રહ્યો. પણ
પ્રભુ આગમનથી સ્નેહભાવથી એ ભાવનાનું ફળ નહિ

કરતા વાયુની જેમ ચાલી ગયા આમ છદ્મસ્થા ભાવે અનુકૂળ તેમ પ્રતિકૂળ પરિષહ સહતા--પ્રભુ મહાવીર, કેવળ-જ્ઞાન ન થયુ ત્યા સુધી તપશ્ચર્યા કરતા હતા

મહાવીરને ગોશાલકનો ભેટો--પ્રભુ મહાવીર જે દીક્ષા લેઇ ચાલી નિકળ્યા, તે ચાતુર્માસ દરમિયાન અર્ધ માસક્ષમણ તપ કરતા અસ્થિકગ્રામ બહાર રહ્યા બીજા ચોતુર્માસ દરમિયાન પ્રભુ માસમાસક્ષમણ તપ કરવા લાગ્યા તે વખતે પ્રભુ રાજગૃહની બહાર નાલદા પ્રદેશમા જ્યા વણકર શાળા હતી, ત્યા રહ્યા તે વખતે ગોશાલામા જન્મેલ ગોશાલક નામે વ્યક્તિ વર્ષાકાલમા ચાતુર્માસ રહેવા માટે જગ્યા શોધતી આ વણકર શાળામા આવી, ને અન્ય સ્થળે સ્થાન ન મળવાથી ત્યાજ રહી ગોશાલક પ્રભુ મહાવીર કોણ છે, તે જાણતો નહોતો ગોશાલકને મખલી પિતા ને માતા ભદ્રા હતા, પણ પોતે યુવાન થતા એથી જૂદો પડી મખ (ચિત્રો બતાવવાની પ્રવૃત્તિ)નો ધધો કરતો। માસક્ષમણના પારણે મહાવીર ભ્રમણ કરતા વિજય ગૃહસ્થના ગૃહે આવ્યા વિજય પ્રભુને જોતાં હર્ષથી છલકાઇ ગયો ત્રિવિધ સેવા સાથે ત્રિયોગની શુદ્ધિથી વિજયે પ્રભુને ચારે આહારે પ્રતિલાભ્યા દાન, દાતા, ને પાત્ર ત્રણે શુદ્ધ હોવાથી આકાશથી પચ દિવ્યો થયા. લોકોમા વાર્તા પ્રસરી ગોશા-લકને કર્ણે એ હકીકત આવી તે ઘણો ઘણો વિસ્મિત થયો તેણે તે પ્રત્યક્ષ જોયુ, ને વિચાર્યું કે "આ કોઇ મહા પુરુષ છે સપત્તિ, વિભૂતિ જે દુનિયા ચાહી રહી છે, તે સર્વ આ પુરુષ પાસે રહી છે ઇષ્ટ એ છે કે હુ તેઓનો શિષ્ય થાઉ" એમ વિચારી જ્યા મહાવીર તતુશાળામા

છે ત્યાં તે આવ્યો, ને તેણે પ્રભુ કે આપ પોતે મારા ધર્માચાર્ય, ને હું તમારો ધર્મ શિષ્ય. માટે મને દીક્ષા આપો. પણ પ્રભુ પોતે મૌન રહ્યા. ગોશાલક પાછો પોતાના સ્થાન પર ગયો. પ્રભુએ બીજુ અને ત્રીજુ પારણું માસ ક્ષમણને અંતરે કર્યું. કાર્તિક પૂર્ણિમાને દિવસે પ્રભુ ફરતા ફરતા નાલંદાથી થોડે દૂર આવેલ કોલ્લાક સંનિવેશ છે ત્યાં બહુલ બ્રાહ્મણ રહે છે, ત્યાં પધાર્યા. બહુલે મધુ ઘૃતથી મિશ્ર ઉત્તમ ભોજન ખાદ્યોને જમાડવા કર્યું તે ભોજન તે બહુલ બ્રાહ્મણે ઘણા સત્કાર ને પ્રેમ સાથે પ્રભુને વહોરાવ્યું તે વખતે દિવ્યની આનંદથી, ને ધનની રેલ તેણે દેવ આયુષ્ય બાંધ્યું તેમનો સંસાર સ્વલ્પ થયો. પણ શિષ્ય થવા માટે આતુર લોકમુખે બહુલ બ્રાહ્મણની પ્રશંસા થતી હતી. ગોશાલે એ પ્રશંસા સાંભળી વિચાર્યું કે એ પ્રશંસા મહાવીર વિના બીજા કોઈની નહિ. અથવા, એ પ્રશંસાનું ભાજન તે જ પુરુષ છે હવે આ માટે મારે બીજા કોઈની શોધ કરવી જોઈએ? હવે જઈ તો ત્યાં જ જઈ ને દીક્ષિત થઈ મનમાં એવો નિશ્ચય કરી, તે ગોશાલે મહાવીરને શોધવા નિકળ્યો, પણ ન મળવાથી ફરી તંતુશાળામાં આવી સર્વસ્વ (ઘડી સૂત્ર) ને મસ્તક મુંડાવી પોતાનાં સર્વ ઉપકરણો બ્રાહ્મણે મૂકી દઈ ગોશાલક પ્રભુને શોધવા નિકળ્યો. રસ્તામાં જતાં કોઈ સ્થળે પ્રભુ હતા ત્યાં તે આવી પહોંચ્યો, ને ફરી તેણે પૂર્વની જેમ પ્રભુને વિનંતિ કરી કે "આપ પોતે મારા ધર્માચાર્ય થાઓ ને હું આપનો ધર્મ શિષ્ય થઈશ" પ્રભુએ હા પાડી. ત્યારથી તે પ્રભુ સાથે રહેવા લાગ્યો.

પ્રભુ સાથે તે છ વર્ષ રહ્યા, દરમિયાન તેણે સત્ય કે સત્ય જ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્ન કર્યો નથી, તેમ તેને શ્રમ્ય-ત્વની પણ ઝાંખી થઈ નથી, પરન્તુ તેના દિલમાં અભિલાષા કોઈ જૂદી જ હતી તેનું હૃદય ઐશ્વર્ય કે વિભૂતિઓને શોધતું હતું

ગોશાલક સાથે પ્રભુનો વિહાર—પ્રભુ ગોશાલક સાથે વિહાર કરતા એક વખતે કૂર્મગ્રામ તરફ જતા, માર્ગમા તલનો છોડ આવ્યો ત્યારે ગોશાલકે પ્રભુને પૂછ્યું કે "હે ભગવન્! આ તલનો છોડ થશે કે નહિ?" પ્રભુએ કહ્યુ કે "એ તલનો છોડ થશે" ત્યારે ફરી તેણે કહ્યુ કે "આ ફૂળના જીવ છે તે કયા જશે?" ત્યારે મહાવીરે કહ્યુ કે "તે સાત પુષ્પો છે, તે સાત તલ થશે" આમ વાર્તા કરી બન્ને ચાલ્યા જાય છે, ત્યારે ગોશાલકે વિચાર્યું કે "મહાવીર ખોટા કા ન થાય?" તેથી મહાવીરથી તે ધીમે ધીમે પાછળ રહી છોડ પાસે આવી તેણે છોડ ઉખેડી નાખ્યો. ત્યાથી પાછો ઉતાવળથી, મહાવીર સાથે તે મળી ગયો ગોશાલક દિલમાં મલકાતો કે હવે છોડ શી રીતે થશે? કારણ કે મહાવીરને ખોટા પાડવા મે મારૂ બનતુ કર્યું છે પાછળથી બન્યુ એમ, કે શરદ ઋતુ હતી, ને આકાશમા દિવ્ય વાદળાઓ થયા તે વાદળાઓ ધીમે ધીમે જોઈતા પ્રમાણમા વર્ષ્યા જેથી તે છોડ હતો ત્યા મૂળ સ્થાને ચોટી ગયો ને પુષ્પો ખરી એક સળીમા તલ થયા

વશિકાયન તપસ્વીનો ક્રોધ—પ્રભુ ગોશાલક સાથે રહ્યા, ત્યાં સુધી લાભાલાભમા, સુખદુ:ખમા, સત્કારાસત્કારમા

ત્રાસ અનુભવ્યા, કારણ કે ગોશાલાનો સ્વભાવ અટકચાળો ને સ્વચ્છંદ હતો; તેથી મહાવીરને ઘણી વખત સહન કરવું પડતું. એક વખત એ ગામની બહાર પ્રભુ ઊભા રહી ધ્યાન કરતા હતા, ત્યારે ગોશાલક પોતે ત્યાંથી રખડતો થોડે જ ઈક દૂર એક વૈશિકાયન તપસ્વી તપસ્યા કરતો ત્યાં આવ્યો. તપસ્વી નિયમથી ઊર્ધ્વ થઈ પ્રખર આતાપ (તડકા) માં સૂર્ય સામે ઊભો રહી બે ભુજાઓ ઊંચી રાખી તપ કરતો, ત્યારે તેના માથામાં તડકાથી ગભરાતી ષટ્પદીઓ (જૂઓ) નીચે ખરી પડતી. આ બનાવ જોઈ ગોશાલક તેની પાસે જઈ બોલી ઊઠ્યો કે "અરે તાપસ! શું તું તાપસ છે કે જૂઓનો શય્યાતર (જૂઓનો દાતાર) છે?" તાપસે ઉત્તર ન આપ્યો ત્યારે તેણે ફરીથી કહ્યું કે "તાપસ છે કે તું જૂ-શય્યાતર છે?" એમ બે ત્રણ વાર સાંભળી જેમ અતિશય ઘસવાથી અરણિમાંથી અગ્નિ ઝરે છે, તેમ તાપસ ક્રોધી ઊઠ્યો, ને એકદમ તેણે તેજોલેશ્યા ગોશાલાને બાળવા મૂકી. પ્રભુ પાસે હતા, પણ નજીકમાં હતા તેથી તુરત તેણે વૈશ્યાયનગામી શીત તેજોલેશ્યા મૂકી, એટલે તે તેજોલેશ્યા વૈશિકાયન પાસે પાછી ગઈ, એટલે તે તપસ્વી સમજી ગયો કે આ રક્ષણહાર કોઈ મહા પુરુષ છે, અથવા છે તેથી તેણે પ્રભુ પાસે વિનીતક વાર્તા કરી. અજ્ઞાન ગોશાલકે પ્રભુને પૂછ્યું કે "શું બન્યું?" ગોશાલાને મહાવીરે વાત કહી કે તારા ઉપર તાપસે ઉષ્ણ તેજોલેશ્યા મૂકી હતી પણ મેં દયા આવવાથી તેના સામી શીત તેજોલેશ્યા મૂકી, તેથી તે તાપસ સમજી ગયો. આ સાંભળી ગોશાલક વળી પૂછી ઊઠ્યો, કે મહાવીર ન હોત તો મને કોણ બચાવત? એમ

નહિ તો મારી કયી સ્થિતિ બનત? ત્યા તેને અનુભવ થયો કે, શું માનવ જાતિમા આવી શક્તિ હોય છે? જો હોય તો આવી શક્તિની ઘણી જરૂર છે કારણ કે પ્રસગ પડતા અથવા ખરી મુશ્કેલીની વખતે તે શક્તિ ઉપયોગમાં આવી શકે! આથી તેણે પ્રભુને પૂછયુ કે, "એ તેજોલેશ્યા કેમ મળી શકે?" પ્રભુએ કહ્યુ કે એ શક્તિ મેળવનાર મનુષ્યે છ માસ સુધી છઠ છઠ તપ કરવો જોઈએ સૂર્ય સામા તેણે ઉભા રહેવું જોઈએ પારણાના દિવસે આગલીઓથી મૂઠી વાળી શકાય, તેમાં જેટલા અડદ બાકલા સમાય તેટલો આહાર તેણે કરવો, ને ઉપર આગલુ પાણી પીવુ એથી છ માસ થતા થતા, તે શક્તિ તેને પ્રાપ્ત થાય છે ગોશાલકે એ બધી હકીકત મનમા ધારી લીધી

ત્યાર પછી પ્રભુ જ્યા જવાના હતા, ત્યા ગયા પછી પાછા વળતાં, જે રસ્તાપર તલનો છોડ ઉખેડી નાખ્યો હતો ત્યાં ગોશાલક સાથે આવતા હતા ત્યારે ગોશાલક મહાવીરને ખોટા પાડવાનો વિચાર કરતો હતો, કે હવે તે જગ્યા આવશે, ને તલનો છોડ નહિ થયો હોય, એટલે જરૂર મહાવીર જૂઠા ઠરો. એમ ધારી તેણે મહાવીર સાથે વાર્તા શરૂ કરી કે "હે ભગવન્! તમો કહેતા હતા કે તે તલનો છોડ થશે, પણ જુઓ તો ખરા કે તે તલનો છોડ નથી થયો" મહાવીરે કહ્યું કે "હે ગોશાલક! તમે મારાથી તે વખતે જુદા પડી મને જુઠા પાડવા તલનો છોડ કહાડી નાંખ્યો હતો પણ હે ગોશાલક! પાછળથી ત્યા દિવ્ય વર્ષાદ થયો, ને તે તલનો છોડ હતો ત્યા પાછો સજ્જડ થયો.

ને આવે તે તદ્દન ક્ષીણપ્રાય કરેલો છે એ ફળ ન ભેગ તો, જુઓ, આ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.” એમ કહેતાં તે અત્યા પર તેઓ બન્ને આવ્યા ને ગોશાલકે મહાવીરે કહ્યું તેમ બરાબર જોયું ત્યારે ફરી ગોશાલકે કહ્યું કે એ સાત ફુલ ક્યાં ગયાં? ત્યારે તેમણે કહ્યું કે એ સાત પુષ્પ મરીને એક શીંગમાં સાત તલ થયા છે તે પણ ભવિતવ્ય ગોશાલકે તે વાત સાચી માની નહિ અને તુરત તેણે તે છોડ ઉખેડી નાખ્યો. એ વાત મહાવીરે જાણી તોપણ ઠપકાર્યો નહિ! કેવો ઉદાત્ત! કેવો વિચિત્ર!

ગોશાલક આમ મહાવીર સાથે છ વર્ષ રહી અનેક ગ્રામ ઉભયની જુદી જુદી વાત થવાથી આખરે જુદો પડી ગયો. ગોશાલક અત્યંત આનાભિલાષી ને મહત્ત્વાકાંક્ષી હતો, ને આત્મબળમાં ઉદાત્ત ને નિરૂપમ બળ સમ્પાદનમાં પોતાનું પ્રવર્તન તે ઇચ્છતો. તેથી તેણે ત્યાંથી ચાલી નીકળી તેજોલેશ્યા સિદ્ધ કરવા યત્ન શરૂ કર્યો. ત્યાર પછી તે પ્રભુ પાસે કોઈ વખતે આવ્યો નથી, પણ એક વખત કેટલાક વર્ષના અંતરે પ્રતિસ્પર્ધી તરીકે મહાવીર સામે આવીને ઊભો રહ્યો હતો.

પ્રભુનો આંતર વિહાર ને શુક્લ ધ્યાન—મહાવીર પ્રભુ તથા આત્મા અનાદિ શુદ્ધ કે નાશુદ્ધ કદાપિ થયા નહોતા, તથા તે તેમની પાસે હતા ત્યારે પણ શુદ્ધ કે નાશુદ્ધ થયા નહોતા પ્રભુ પોતાનું આત્મવીર્ય વ્યક્ત કેમ થાય તે વિચારમાં રહેતા. ઉપસર્ગો પ્રતિ ક્ષમા ને એક આત્મનિષ્ઠ અખંડ ધ્યાન રૂપી બખ્તરમાં રહ્યો તે કર્મ રૂપી શત્રુ

સામે વીગતા પ્રભુને લગભગ સાડાબાર વર્ષને એક પક્ષ થવા આવ્યો એક વખતે પ્રભુ જ્ભિકા ગ્રામ નગરની બહાર ઋજુવાલિકા નદીના કિનારા ઉપર છઠ ઉપવાસના તપ સાથે ધ્યાન કરતા હતા બે જાનુ (ઢીંચણ) ઊંચા ને મસ્તક બે જાનુ વચ્ચે તલ્લીન નીચે ઢાળી પ્રભુ શુકલધ્યાનમાં તલ્લીનતા અનુભવતા હતા એ વખતે વૈશાખ શુકલ દસમી હતી સુવ્રત દિવસ હતો, વિજય મુહૂર્ત હતુ, પ્રહર દિવસ શેષ રહ્યો હતો પ્રભુએ તે વખતે અપૂર્વ–પૂર્વે કયારે પણ નહિ મેળવેલ શ્રેણી ઉપર પ્રવેશ કર્યો વિજયનો નાદ થયો મોહરાજાનાં એક પછી એક શસ્ત્રો તૂટવા લાગ્યા અજ્ઞાન, કષાયના વૃક્ષો મૂળ સાથે ઉખડવા લાગ્યાં મૂલ શુદ્ધ, સ્વચ્છ, નિર્મલ પ્રાપ્ત થતા સંપૂર્ણ સમગ્ર આવરણ રહિત કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન ને કેવળશક્તિ પ્રભુ પામ્યા જીવનનો સંપૂર્ણ ઉલ્લાસ–સંપૂર્ણ વિકાસ ને જીવનની પરાત્પર (ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ) સંપૂર્ણ લક્ષ્મી જે આજસુધી અદૃશ્ય હતા તે પ્રભુ પાસે આવી ઉભા રહ્યા, પ્રભુને ભેટી પડયા અનવધિ આનંદની રેલમછેલ ઉભરાઈ રહી અખૂટ શાશ્વત સત્ય સુખ આંતર ને બહાર છવાઈ ગયુ પ્રભુ સંપૂર્ણ પ્રભુ થયા

પ્રકરણ ચોથું

કેવલ ધર્મ

શ્રી મહાવીરને અનંતચતુષ્કની પ્રાપ્તિ—પ્રભુ જ્યારે ત્રીજે મેરુશિખર ઉપર આવેલા ઊંચા દેવી આસન પર બેસી આનંદ કરતા હોય તેમ સાધક ગુણસ્થાનક ક્ષેત્રમાં આત્મીય કેવલજ્ઞાન ને સ્વતંત્ર અનન્તશક્તિથી સંપૂર્ણ નિરાબાધ આત્મીય સહજ સુખ અનુભવતા હતા, ત્યાં આકાશમાં ને પાતાળમાં સર્વ ઇન્દ્રોનાં આસનો કંપવા લાગ્યાં. ઇન્દ્રોને એથી જાણ થઈ. અવધિજ્ઞાનથી તેઓએ જોયું કે જમ્બૂદ્વીપના ભરતમાં તીર્થંકર મહાવીર આત્મીય લક્ષ્મી, જે કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન, અક્ષય સહજ સુખ, ને નિરાવરણ સર્વ શક્તિમત્તા એ અનંત ચતુષ્ક તે પ્રતિ પામ્યા, ત્યારે તે સર્વ ઇન્દ્રો દેવ દેવીઓ સાથે એકદમ આ સ્થળમાં પ્રભુ મહાવીર છે ત્યાં કેવલજ્ઞાનનો ઉત્સવ કરવા આવી પહોંચ્યા અનેકાનેક રીતે આનંદ ને ઉત્સવ કરી તેઓ પ્રભુની સ્તવના કરવા લાગી ગયા. કે પ્રભો! રાગ દ્વેષ ને મોહ જે જગતના સર્વ જીવોને મુંઝવે છે તેને તમોએ મુળથી નાંખ્યાં [illegible] જે જીવો નિત્ય [illegible] કર્યા રહે ચાલ છે તે કરવે ત્યેને આપે શાંત કર્યાં કે સર્વેશ્વર! તું પોતે સર્વ દોષનો વિજેતા છે તું પોતે સર્વને નમાવી શકે છે પણ તને કોઈ નમાવી શકે નહિ. તું પોતે ક્ષમાસાગરના સિવાય ક્રોધથી બચ્યો છે કે [illegible] પ્રસન્ન

સુખ ! હે સંપૂર્ણ વિજેતા ! તેં કામરાગ, મોહરાગ, સુખરાગ ને સર્વરાગનો નાશ કર્યો, જે રાગમાં અમો સર્વ પામરસમ થઇ મુઝાઈ રહ્યા છીએ, એટલુંજ નહિ પણ ઘણા સત્પુરુષો જેમા મુઝાઈ રહ્યા છે એમ સર્વ દેવો ઇન્દ્રો ઉદાર વિશાળ ને ગંભીર અર્થવાળા સ્તવનો કર્ણપ્રિય શબ્દોમાં કરવા લાગ્યા તે દિવસે સાંજે દેવોએ સમવસરણ રચ્યું દેવદેવીઓ પ્રભુની વાણી સાભળવા ઉત્કંઠિત થઇ રહ્યા પ્રભુએ ધર્મોપદેશ શરૂ કર્યો સર્વ દેવોએ ઉપદેશ સાભળ્યો, પણ મનુષ્યની એક-પણની હાજરી નહોતી કોઈ એકવ્રતધારી શ્રાવક શ્રાવિકા, સાધુ સાધ્વી ન થયા એટલે પહેલા દિવસે વીર પ્રભુનો ઉપદેશ ખાલી ગયો

વીર પ્રભુ અત્યાર સુધી માત્ર એકાકી હતા ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ અપાપા નગરીની બહાર પધાર્યા દેવોએ અશોક વૃક્ષાદિ અષ્ટ પ્રતિહાર્યો રચ્યા સમવસરણમા અગ-ણિત દેવદેવીઓ મૃત્યુલોકનાં સ્ત્રીપુરુષો, પશુ અને પક્ષીઓ ઉભરાતા ચાલ્યાં પ્રભુનો ઉપદેશ મેઘની ધારાની જેમ ધોધ-બંધ અખંડ ચાલતો હતો કર્ણપ્રિય અને હૃદયતલસ્પર્શી વાણી સાભળી સર્વ લોકો આનંદમા ડૂબી જતા. કદમ્બ પુષ્પ જેમ મેઘધારાથી વિકસિત થાય તેમ સર્વ શ્રોતાઓ હર્ષથી પુલકિત થયા

ઇન્દ્રભૂતિનો ઘમંડ—આ વખતે મગધમાં આવેલ ગોબર ગ્રામમા ગૌતમ ગોત્રીય વસુભૂતિ બ્રાહ્મણના ઇન્દ્રભૂતિ, અગ્નિભૂતિ, વાયુભૂતિ પુત્રો હતા, જેઓ વેદ રૂપી સાગરમાં પારગત હતા તેઓ પોતાના ઉપર વિદ્યા દેવીની બેહદ

ચલનવા હોવાથી મગજમાં વિચારનો ભેદ વર્તે છે. સમજો
તેઓ પોતે સમજતા કે અમા આપણું વિજ્ઞાન ન સમજે
જીવ તેવા આણી દુનિયામાં કોઈ નથી ત્યાદિ ક્રિયા ક-
રાથી સ્વર્ગ મળે છે તેમ તેઓ સમજતા. ઇન્દ્રભૂતિ એ
વખત પોતાના છાત્રો સાથે ને અનેક બ્રાહ્મણો સાથે
યજ્ઞમંડપની ક્રિયા કરાવી રહેલ હતા, તે વખતે આકાશમાં
આશ્ચર્યકારી વિમાન ને આગમન કરતા દેવો આવી રહેલા તેના
સિવાય આજ્ઞા ઇન્દ્રભૂતિ વગેરેએ વિસ્મય સાથે ધાર્યું કે
શું યજ્ઞાધીન દેવો નથી? જરૂર આવ્યા. શ્રા? દેવો
આવે છે ને કહેવામાં આવ્યો. એમ સમજ્યા તેઓ એ
હતા; પણ દેવો આકાશ મૂકીને છોડી એમ આગળ ચા-
લ્યા તેમ યજ્ઞના સ્થાનને છોડી પ્રભુના સમવસરણમાં આવતા ગયા.
ત્યારે ઇન્દ્રભૂતિ પ્રમુખ બ્રાહ્મણોએ વિચાર્યું કે દેવો આવતા
કાં અટકી ગયા! ને શું થયું! આથી અન્ય કોઈ વિશેષ
ભૂમિ કે પવિત્ર સ્થાન છે કે જ્યાં દેવો જાય છે! થોડા
વખત પછી ખબર પડી કે અહીંથી થોડે દૂર કોઈ સર્વજ્ઞ
છે જેના એ આગમ દેવો કરે એ વાત સાંભળી ઇન્દ્રભૂતિએ
વિચાર્યું કે દેવો ખરેખર મૂર્ખ છે, નહિ તો યજ્ઞ સ્થાન
છોડી અન્ય સ્થળે દેવો કેમ જાય? ખરું લોકોક્તિ છે કે
જેવા છે તેવા મળે છે કે જેવા દેવ તેવી પૂજા, આવા જેવા
દેવ તેવો નહિ આપાય છે તેમ આમાં પણ થયું છે જેમ
એ સમજ તેઓ આ દેવ આમ વિચારી ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ
ક્રોધ કરી બોલી ઉઠ્યો કે અરે! ખરેખર વિચાર છે લોકોને
(મનુષ્યો ને દેવોને) કે જેના દુનિયામાં આમ મરવા છતાં
ભાગની આશા છૂટવી નથી. પ્રત્યક્ષ સત્ય—અમૂલ્ય આવા

છતા પાખંડ પ્રતિ તેઓ ધસે છે વધારે શુ કહુ ? લોક હૃદય કોઈ વિચિત્ર ને કુટિલ જ છે તેઓને સર્વજ્ઞ કે મૂર્ખની પરીક્ષા નથી મનુષ્ય હૃદય હમેશાં પાખંડીઓ પ્રતિ જેવુ વલણ લે છે તેવુ વલણ સત્ય પ્રત્યે લેતુ નથી પણ હવે હુ જોઉ છુ કે જેની પાસે આટલા બધા દેવ ને મનુષ્ય જાય છે તે સર્વજ્ઞ કેવા છે ? લોક કહે છે કે મૂર્ખોમા સહજ વિદ્વાન હોય છે તે ફાવી જાય છે, તેમ આ સર્વજ્ઞ જણાતા જરૂર આ મૂર્ખ મધમા ફાવી ગયા છે, તો આજે તેનો સર્વજ્ઞત્વનો ડંકો હુ ઉતારી પાડુ, નહિ તો તે કાઈનુ કાઈ કરી બેસશે

ઇન્દ્રભૂતિનુ આવવુ—આ પ્રમાણે ઇન્દ્રભૂતિ સમુદ્રમા મોજા જેમ ઉછળે તેમ ગર્વથી ઉછાળા મારતો પોતાના પાચસો શિષ્યો સાથે જ્યા મહાવીર સમવસરણના મધ્યમા ઊંચા આસને બેઠેલા જણાતા હતા ત્યા આવ્યો ઇન્દ્રભુતિ અગણિત મનુષ્ય ને દેવોના વૃંદમા વિટળાયેલા મહાવીરને જોઈને આભો બની ગયો શુ આ દેવાધિદેવ છે ? આ શુ મહિમા કે બાહ્યાડંબર છે ? આમ ઇન્દ્રભૂતિ ક્ષણભર તર્ક વિતર્ક કરવામા ગુથાઈ ગયો, તે વખતે ત્રિકાલદર્શી મહાવીર ' ગૌતમ ગોત્રીય હે ઇન્દ્રભુતિ ! " એમ સંબોધન કરી બોલ્યા

ગૌતમનો સશય ને મહાવીરનો ખુલાસો—પ્રભુએ કહ્યુ કે હે ગૌતમ ! અંતરમાં જ્ઞો સાક્ષી આપે છે એવો જે જીવ તેના વિષે તને શુ પ્રતીતિ નથી આવતી ?

ચિંતન, મનન ને નિદિધ્યાસન કરે છે તે જીવ નથી તો
કોણ છે? કે ઇન્દ્રભૂતિ! જે અંતરમાં-હૃદયમાં ચિંતનને
ગ્રહણ કરે છે બુદ્ધિ, વિચાર ને અનુસંધાન જે મગજમાં થાય
છે, તે જીવ છે આત્મા છે જે આત્મા પોતે કહે છે કે
હું સુખી છું, હું દુઃખી છું, મારે ખાવું છે, મારે જોઇએ છે,
તે જીવને ગમ છે નહિ કે જડને. એવો વિચારથી, ઉપ-
યોગથી જે જીવ તે જ મુખ્ય પાયનો મર્મક કર્યો છે
ને તે જ તનો ચેતવા ગમ છે એથી જીવ આ લોકમાં ને
પરલોકમાં ગમનાગમન કરે છે એ જીવને લીધે આ સંસાર
છે આ દુનિયા જે સંસાર જણાય છે તે જીવની કે જીવોની
હયાતીને લીધે છે માટે હે ઇન્દ્રભૂતિ! તથા સમજો કે
શરીરધારી જે તે જીવ છે ને જીવ પોતે સંચાલક, પ્રયો-
જક, કર્તા, ભોક્તા વગેરે સગાનો માલીક છે એ સર્વ
જીવ સિવાય બીજે કોઇ ધારક મળી શકે નહિ તો હે
ઇન્દ્રભૂતિ! જીવ આત્મા પોતે અમૂર્તિમાન-અરૂપી છે. તે
ઇન્દ્રિયોથી ગમ્ય થતો નથી, પણ અંતર હૃદયમાં પોતે છે
એમ પોતાને પ્રતીતિ થાય છે. અતીંદ્રિય કેવળજ્ઞાનીઓ
હોય તે પોતે આત્માને ને સર્વ જગતના આત્માને પ્રત્યક્ષ
જુએ છે એ વખતે ઇન્દ્રભૂતિ આત્મ સંબંધી યથાતથ્ય
નિર્ણય થયો, સદ્ગુરુ-તત્પર થયા. ઇન્દ્રભૂતિ હવે અજ્ઞ નહિ
હતા તેમ સ્વચ્છંદની અહંકાર નહિ હતા. પણ વિવેક-
વાન આત્મજ્ઞાની હતા. એ વિદ્વ-જ્ઞાનમાં જે ન્યૂનતા હતી તે
હવે પ્રભુ મહાવીરે પોતાના આત્મામાંથી તે આત્મામાં રેડી.
જેમ અમુક પાત્રોમાં જળનાં બિન્દુઓ પડતાં તે પાણી નહીં
થઈ રૂપ થઈ જાય છે તેમ મિથ્યાત્વમિશ્રિત મુગ્ધ સમજ

ઈન્દ્રભૂતિ પાસે હતું તે બધુ વીર પ્રભુની વાણી રૂપ દવાથી સમ્યક્ત્વ મિશ્રિત શ્રત જ્ઞાન થયું ઈન્દ્રભૂતિ પૂર્વના જન્મના સસ્કારથી ને મહાવીર પ્રભુના યોગથી મહા વિશાલ ઉદાર શ્રુતજ્ઞાની થયા

ચારે તીર્થોનું થવું ને ઇન્દ્રભૂતિ વગેરેની દીક્ષા—આ વખતે ઈન્દ્રભૂતિએ પ્રભુનુ અલૌકિક દિવ્ય-જ્ઞાન વિચારી દીક્ષાની યાચના કરી તેથી પહેલી દીક્ષા પ્રભુએ ઇન્દ્રભૂતિને આપી આ વાર્તા અગ્નિભૂતિ ને વાયુભુતિએ સાભળીને માન્યું કે જરૂર ઈન્દ્રભૂતિ કોઈ ઇન્દ્રજાલકના વ્યામોહમા ફસાયા, એથી તે બન્ને ભાઇઓ પોતપોતાના છાત્રો સાથે જ્યા મહાવીર છે ત્યા ધસી આવ્યા તેઓ પણ ત્યા પ્રભુની દિવ્ય છાયામા અજાયા ને પોતાના સર્વ ખુલાસા મળતા શિષ્યો થયા એમ વ્યક્ત, સુધર્મા ને છેલ્ર્લા પ્રભાસ વગેરે અગિયારે બ્રાહ્મણો જુદા જુદા સ્થળે જુદા જુદાં કારણો ઉપસ્થિત કરી આવ્યા પ્રભુએ તેઓ સર્વના એક પછી એક ખુલાસા કરી આપ્યા તેઓ સર્વ પોતપોતાના છાત્રો સાથે પ્રભુના શિષ્યો થયા તેઓ અગીયારે મહાન સમર્થ વિદ્વાન અધ્યાપકો હતા તેઓ સર્વ પ્રભુના મુખ્ય ગણધરો થયા પ્રભુએ એમ એક દિવસે ઈન્દ્રભૂતિ આદિ ચુમ્માલીસસો શિષ્યોને દીક્ષા આપી સાધુ સઘની સ્થાપના કરી

ચદનબાલાદિની દીક્ષા—ત્યા ચદનબાલા જે રાજ પુત્રી હતી, જે અવિવાહિતા રહી દીક્ષા લેવાની રાહ જોતી હતી, તેને ખબર મળી કે પ્રભુ કેવળ-જ્ઞાન પામ્યા ને મનુ-

ચિંતન, મનન ને નિદિધ્યાસન કરે છે તે જીવ નથી કે કેમ છે? કે અનુભૂતિ! એ અંતર્મુખ-દશામાં ચિંતનનો પ્રવાહ વહે છે બુદ્ધિ, વિચાર ને અનુભવ એ મનમાં ઉઠે છે તે જીવ જ આત્મા છે એ આત્મા પોતે કહે છે. હું સુખી છું કે દુઃખી છું મારે ખબર છે, મારે એટલે કે તે જીવને ખબર જ નહિ કે આતે એવા વિચારથી, કે શરીરથી જ જીવ તેજ પુરુષ પાપનો કર્તા કે ભોક્તા છે, ને તેજ તેના ફળ ભોગવે છે એથી જીવ આ લોકમાં ને પરલોકે ગમનાગમન કરે છે. એ જીવને લીધે આ સંસાર છે. આ કહેવા એ સંસાર અનુભવ છે તે જીવથી કે જીવની કહાણીને લીધે જ મારે કે 'અનુભૂતિ' લીધે સમજે કે શરીરથકી છે તે જીવ છે ને જીવ પોતે સંસારી, કર્તા, ભોક્તા, જ્ઞાતા, જોનાર વગેરે સર્વનો સાક્ષી છે એ સર્વ જીવ વિના બીજે કોઇ પદાર્થ પોતાની મેળે નહિ. વળી કે અનુભૂતિ! જીવ આત્મા પોતે અમૂર્તિમાન્-અરૂપી છે તે ઇન્દ્રિયોથી ગમ્ય થતો નથી, પણ અંતર દૃષ્ટિમાં પોતે છે એમ પોતાને પ્રતીતિ થાય છે. અતીન્દ્રિય કેવળજ્ઞાનીઓ હોય તે પોતે આત્માને ને સર્વ જગતના આત્માને પ્રત્યક્ષ જુએ છે એ વખતે અનુભૂતિ આત્મા સંબંધી યથાર્થ નિર્ણય થયું, અનુભવ-વાક્ય થયા. અનુભૂતિ વગર આ નહિ હતા તેમ કલ્પનાથી આપ કામ નહિ હતા. પણ વિવેક-બુદ્ધિ આવ્યાથી હતા. એ વિચાર-જ્ઞાનમાં જે ભૂલતા હતી તે આજે પ્રભુ મહાવીરે પોતાના આત્મામાંથી તે આત્મામાં દીઠી. જેમ અજ્ઞાન પાપોમાં લોકોના ચિત્તમાં પડતાં તે પાપો નહીં થયા દૂર થઈ જાય છે તેમ મિથ્યાત્વમિશ્રિત ધ્રુવ અજ્ઞાન

ઇન્દ્રભૂતિ પાસે હતું તે બધુ વીર પ્રભુની વાણી રૂપ હવાથી સમ્યક્ત મિશ્રિત શ્રુત જ્ઞાન થયું ઇન્દ્રભૂતિ પૂર્વના જન્મના સંસ્કારો ને મહાવીર પ્રભુના યોગથી મહા વિશાલ ઉદાર શ્રુતજ્ઞાની થયા

ચારે તીર્થોનું થવું ને ઇન્દ્રભૂતિ વગેરેની દીક્ષા—આ વખતે ઇન્દ્રભૂતિએ પ્રભુનું અલૌકિક દિવ્ય-જ્ઞાન નિહાળી દીક્ષાની યાચના કરી તેથી પહેલી દીક્ષા પ્રભુએ ઇન્દ્રભૂતિને આપી આ વાર્તા અગ્નિભૂતિ ને વાયુભૂતિએ સાંભળીએ માન્યું કે જરૂર ઇન્દ્રભૂતિ કોઈ ઇન્દ્રજાલકના વ્યામોહમાં ફસાયા, એથી તે બન્ને ભાઇઓ પોતપોતાના છાત્રો સાથે જ્યાં મહાવીર છે ત્યાં ધસી આવ્યા તેઓ પણ ત્યાં પ્રભુની દિવ્ય છાયામા અંજાયા ને પોતાના સર્વ ખુલાસા મળતાં શિષ્યો થયા. એમ વ્યક્ત, સુધર્મા ને છેલ્લા પ્રભાસ વગેરે અગિયારે બ્રાહ્મણો જુદા જુદા સ્થળે જુદા જુદા મતો ઉપસ્થિત કરી આવ્યા પ્રભુએ તેઓ સર્વના એક પછી એક ખુલાસા કરી આપ્યા તેઓ સર્વ પોતપોતાના છાત્રો સાથે પ્રભુના શિષ્યો થયા તેઓ અગીયારે મહાન સમર્થ વિદ્વાન અધ્યાપકો હતા તેઓ સર્વ પ્રભુના મુખ્ય ગણધરો થયા. પ્રભુએ એમ એક દિવસે ઇન્દ્રભૂતિ આદિ ચુમાલીસસો શિષ્યોને દીક્ષા આપી સાધુ સંઘની સ્થાપના કરી.

ચંદનબાલાદિની દીક્ષા—ત્યાં ચંદનબાલા જે રાજપુત્રી હતી, જે અવિવાહિતા રહી દીક્ષા લેવાની રાહ જોતી હતી, તેને ખબર મળી કે પ્રભુ કેવળ-જ્ઞાન પામ્યા ને મનુ-

થી, દેવો ત્યાં અત્યંત વિસ્મિત થાય છે તે વખતે ચંદનબાળા અનેક સ્ત્રીઓ સાથે ત્યાં આવી પ્રભુને વંદનાદિ કરી ધર્મ-ઉપદેશ સાંભળી દીક્ષા માગે છે કે હે પ્રભો ! હવે અમોને આ સંસાર દાવાનળથી બહાર કાઢી ઉગારો સ્વામિ. હવે અમે આપને શરણે છીએ. તે વખતે ત્યાં હજારો રાજપુત્રીઓ ને રાજપુત્રો, શ્રીમંત પુત્રીઓ ને શ્રીમંત પુત્રોએ પ્રભુ પાસે દીક્ષા માગી તે સર્વને પ્રભુએ દીક્ષા આપી. ત્યાર પછી જ સમ્યક્ત્વ પામી ગણધરો અને સાધ્વીઓ થયાં. એમ પ્રભુએ ચારે તીર્થ-સંઘની સ્થાપના કરી. પ્રભુના ઘણા શ્રાવિક ધર્મ થયા રાજાઓ ને શ્રીમંતો હતા પ્રભુની કીર્તિ ચારે દિશામાં ફેલાઈ પ્રભુ આજ સુધી મોટી ને મહાન સ્થિતિ માં હતા તે હવે વિશ્રામ યોગ સાથે ફરવા લાગ્યા ને પછી પ્રતિદિનમાં આનંદ હતા

અગિયારે ગણધરોને ત્રિપદીનું શિક્ષણ— પ્રભુ મહાવીરે અગિયારે ગણધરોને ઉત્પાદ વ્યય ને ધ્રુવ એ ત્રિપદી શીખવી; એટલે જગતના પદાર્થ માત્ર એ ત્રિપદી સ્વરૂપમાં રહેલા છે એમ સમજાવ્યું. વિશ્વમાં જે પદાર્થ છે તે બધા ઉત્પાદ, વ્યય, ને ધ્રુવ એ ત્રણેસ્વરૂપને એકીસાથે અનુભવે છે કોઈપણ પદાર્થ એક રૂપમાં ઉત્પાદ કે વ્યય કે ધ્રુવ-એમ એકમાં રહેતો નથી. જે પદાર્થની ઉત્પત્તિ છે તેનો વ્યય (નાશ) છે છતાં એની મૂળ સ્થિતિ મૂળ આકાર જે ધ્રુવતા-સ્થિરતા તેમાંથી તે પદાર્થ જતો નથી. આમ ત્રિપદ સ્વરૂપથી, મહાવીરના શિક્ષણથી, ગણ-ધરોએ આચારાંગાદિ બાર (દ્વાદશ) અંગને રચી દીધાં. પ્રભુને અગિયાર ગણધરો, પણ નવગણ-(મુનિસમુહ)ની

સ્થાપના થઇ, એટલે એના માટે એમ કહેવાય છે કે, સાત ગણુધરોની સાત વ્યાખ્યા વાચના થઈ પણ અકંપિત ને અચલભ્રાતા એ બેની સરખી થઇ, તેમ મેતાર્ય ને પ્રભાસ એ બેની સરખી થઈ, એટલે તેઓનું બે બેનું મડળ ભેગું રહ્યું આથી પ્રભુના નવગણુ–મુનિસમુદાય–થયા

શ્રુત જ્ઞાનનો ઉપદેશ—પ્રભુ મહાવીરે આ પ્રમાણે ચતુર્વિધ તીર્થનું સ્થાપન કરી જીવોને ચતુવિધ સઘમા લાવવા માટે ને તેઓને વિશેષે વિશેષ ભાન કરાવવા માટે તથા જીવાદ નવતત્ત્વ, જીવાદિ ષડ્ દ્રવ્ય ને સ્યાદ્વાદ (અનેકાન્ત) ધર્મ વગેરે વિષયો જેમા છે એવા શ્રુત જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો પ્રભુ મહાવીરનું લક્ષ્ય એ હતું કે આ જગતના જીવો કર્મ–બધ–સાંકળથી છૂટે ને મોક્ષ મેળવે આથી પ્રભુ કહેતા કે જીવો પોતાના સ્વભાવ (સ્વરૂપ)ને સમ્યગ્જ્ઞાનથી સમજે કે જીવને અજીવ–(માયા–મોહ)નો પુણ્ય પાપના આસવથી બધ થયો છે તે બધ સયમ ને સદ્ધ્યાનરૂપ–નિર્જરાથી છૂટયે અવશ્ય જીવ મોક્ષ મેળવે જીવ પોતે સત્યરૂપ ને સહજ સુખરૂપ છે પણ તે કર્મ–મોહના યોગથી મલિન ને દુખરૂપ થયો છે લોહાદિ ધાતુથી મિશ્રિત કાચનને શુદ્ધ થવા અગ્નિમા પસાર થવું પડે છે, તેમ કર્મથી મિશ્રિત આ જીવે અગ્નિરૂપ ચારિત્ર ને તપમા શુદ્ધ થવા પસાર થવુ જોઈએ જેવી રીતે વસ્ત્ર અતિશય વપરાશથી મલિન થાય છે, તેમ આ જીવ અજ્ઞાન, કષાય ને વિષય રૂપ કીચડમા અભ્યાસિત થઈ ખરાબ થયો છે જેમ વસ્ત્ર સોડા સાબુ અને જલના યોગથી સ્વચ્છ થાય છે તેમ આ જીવ પણ નિગ્રહ, સ્વધ્યાન ને

શુદ્ધ ચારિત્રના પ્રેમથી વિશુદ્ધ થાય છે એમાં લેશ પણ શક નથી

જગત્ સ્થિતિ ને મોક્ષ—પ્રભુ એક છે કે આ જગત્ નાશ વિનાનું, મનુષ્ય ને દેવરૂપે કર્મોથી સ્થિર ને શાશ્વત છે કોઈ વખતે પણ આ જગતનો નાશ થાય તેમ નથી તેમાં અનંત જીવો અનંત કાળથી નારક, પશુ મનુષ્ય ને દેવરૂપે ગત્યાગતિ કરી રહ્યા છે એ ગત્યાગતિ કરાવનાર તેઓનાં પુણ્ય ને પાપ એ બે કારણભૂત છે. જીવ પોતે સંસારનો ને મોક્ષનો કર્તા છે ઈશ્વર-જિનનો ભિન્ન કર્મ જીવ સંસારનો કર્તા બને છે એથી દરેક જ જીવ એ વિષયને વિષે પરમપુરુષ થાય તો મોક્ષનો કર્તા તે થઈ શકે. તે પોતે સ્વતંત્ર ને કર્તા છે તેમજ તે પોતાની મરજી મુજબ ક્રિયા (પ્રવૃત્તિ)નો ભોક્તા પણ છે તે ધારે તો નરક મેળવી શકે ને ધારે તો મોક્ષ પણ મેળવી શકે આખા જગતમાં જીવ એ એક જ એવો પદાર્થ છે કે જે કર્તા, ભોક્તા, જ્ઞાતા, નિયંતા વગેરે થઈ શકે. તેના સિવાય બીજો એવો એક પણ પદાર્થ નથી કે જે આ સર્વ વિશેષણોને યોગ્ય હોય, એટલે કે આ વિશ્વમાં એક જીવ જ એવો પદાર્થ છે કે જે ચેતન છે બાકી છે તે તેના અસ્તિત્વમાં જ જીવને આત્મધર્મનો બોધ થયો છે અને તે તો તેના સહચારી-મિત્ર પણ કોઈ તો મિત્ર મેળવે એ જીવનું સર્વ છે જીવને જ્યારે ત્યારે પણ એ કામ મન—વચન કાયાયોગ છે, ને સંપૂર્ણ શાન્તિ-સુખ હોય તો તે જ છે તે સર્વની પૂર્ણાહુતિ થવી જોઈએ તેમ દીપાવે છે નથી ને આખા જગતની પ્રવૃત્તિ ઈશ્વર માટે હોય તો તે કિ.

જુદાં જુદાં મતો—પ્રભુનો આ પ્રમાણે ઉપદેશ વિચાર ચાલતો હતો ત્યારે પણ અનેક જુદા જુદા વિચારના ધર્મનાયકો ધર્મના બહાને પોતપોતાના ભિન્ન ભિન્ન વિચારો ચલાવી રહ્યા હતા. કેટલાક કહેતા કે આ જીવ જે જીવ કહેવાય છે તે વસ્તુએ વસ્તુ નથી, પણ પચભૂત જે પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ ને આકાશ એ એકત્ર થતા આ શરીર-પિંડ થયો છે, ને તેમા જે જીવ જણાય છે તે પણ પચભૂતના મિશ્રણથી ઉત્પન્ન થયેલ શક્તિ-તત્વ છે પણ એથી અન્ય કોઈ બીજો સ્થાયી રૂપ જીવ પદાર્થ નથી જ્યારે જીવ નથી ત્યારે પરલોક છે ને અહિ કરેલા પુણ્ય પાપનું ફળ તેને ત્યા ભોગવવાનુ છે એ વાત ક્યા રહી? એટલે કે પુણ્ય પાપના ફળનો ભોક્તા જીવ નથી જ વળી કેટલાક એમ માનતા કે પંચભૂતથી જીવ વસ્તુ કોઇ જુદા શરીરમાં છે, ને તે ઉત્પન્ન થાય છે, પણ પચભૂતનો નાશ થવા સાથે તે નાશ પામે છે પણ પરલોકમા જીવને જવું પડે છે તેમ જણાતું નથી. વળી કેટલાક એમ પણ કહેતા કે આખા વિશ્વમા આ પ્રમાણે અનેક જીવોની ગણના કરવી તે સત્ય નથી પણ જીવ વા બ્રહ્મ એક સૂર્યવત્ પદાર્થ છે સૂર્યના બિંબો જેમ જુદા જુદા જલ-જલાશયમા અનેક જણાય છે, તેમ જુદા જુદા અનેક શરીરોમા એક બ્રહ્મ-જીવની છાયા રૂપે જીવો અનેક જણાય છે એ જીવ અજ્ઞાન ને આશાવશ થઈ અનેક ગત્યાગતિ કરે છે, પણ તે જીવ સત્યજ્ઞાન પામતા અથવા પોતાને બરાબર સમજી જતા બ્રહ્મ સાથે બ્રહ્મ થાય છે કેટલાક વળી એમ માનતા કે દરેક શરીરમા ભિન્ન ભિન્ન જીવો છે ને તે અનેકાનેક છે, પણ તે જે સુખ કે દુખ અ... છે તે તેઓનું કૃત્ય છે એમ

નથી. એટલે કે જીવો સુખ દુઃખ ભોગવે છે તે તેમનાં ક્રિયાનો બદલો છે અથવા નિયમબદ્ધ છે તેવું કંઈ પણ નથી. કેટલાક વળી એમ કહેતા કે ભિન્ન ભિન્ન શરીરમાં ભિન્ન ભિન્ન આત્માઓ છે. તેઓના પુણ્ય પાપ પ્રમાણે તેઓને બદલો મળે છે ને તે તેઓને સુખ દુઃખ રૂપે ભોગવવું પડે છે, પણ શરીરની ઉત્પત્તિથી તે શરીરના નાશ સુધી એક સ્થાયી જીવ રહે છે તેમ પણ નથી. એટલે કે વસ્તુમાં જેમ ક્ષણે ક્ષણે રૂપાન્તર કે પર્યાય થાય તેમ દેહ ક્ષણે ક્ષણે ઉત્પન્નસત્તા-ના પ્રવાહ મેળવે છે, પણ જીવ પોતે પોતારૂપે સ્થાયી રહેતો નથી. તેમના એક પ્રમાણે પિંડમાં પણ એક સ્થાયી સ્થિતિ ભોગવતો હોય એવો કોઈ સ્થાયી જીવ-પદાર્થ નથી. આમ અજ્ઞાત ને અદૃશ્ય જીવ પદાર્થ વિષે લોકોની જુદી જુદી કલ્પનાઓ ચાલી રહી હતી.

શ્રી મહાવીર પોતે લોકોને મોક્ષ માર્ગ બતાવવા બહાર પડ્યા હતા ત્યારે ઉપર પ્રમાણે ચાર્વાક, સાંખ્ય, બૌદ્ધ, મીમાંસક, આદિ અનેક લોકો પોતપોતાનો ધર્મ-વિશ્વ ચલાવી રહ્યા હતા. તેઓ પણ પોતપોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે લોકોને મોક્ષ માર્ગ બતાવતા. જનસમૂહ પોતપોતાની રુચિ પ્રમાણે તે તે દર્શનનો સ્વીકાર કરતો. કોઈ પણ દર્શન વા માર્ગ એવો નહિ હોય કે જેના તરફ જનતાની રુચિ નહિ થઈ હોય અથવા તો જનસમૂહ તેમ ન વળ્યો હોય. મનુષ્ય પ્રકૃતિ બહુવિધ છે કુદરતનું ચક્ર જે બાજુમાં વળે છે તે બાજુમાં મનુષ્ય વળે છે. જેમ પવનમાં અંતર પ્રમાણ હોય છે અંતર પ્રમાણ દૃષ્ટિ હોય છે. દૃષ્ટિ જેમ નિર્મળ તેમ નિર્મળ-સ્વચ્છ વસ્તુને તે ગ્રહણ કરે છે. દૃષ્ટિ જેમ મલિન તેમ મલિન વસ્તુને તે ગ્રહણ કરે છે.

પ્રકરણ પાંચમું

બુદ્ધ

લોક રુચિનો ખ્યાલ ને ઉપદેશ પદ્ધતિ—પ્રભુ મહાવીરે ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો જનતાને ઉપદેશ બંધબેસતો થશે કે નહિ તેનો ખ્યાલ તેમને નહોતો. જનતાનું હિત શામા છે ને સત્ય શું છે એ કહેવું એ જ તેઓનું લક્ષ્ય હતું પુરોગામી પાર્શ્વનાથે ચાર મહા વ્રતનો ઉપદેશ કર્યો હતો. આજે હવે એ સ્થિતિ નહોતી તેમણે જોયું કે હવે મનુષ્યરુચિનો પ્રવાહ પલટાયો છે મનુષ્યરુચિમા ઋજુતા ને પ્રાજ્ઞતા હતી તે રહી નથી પણ બદલામા વક્રતા ને જડતા આવી છે, એ પ્રભુ પોતે જોઈ શકયા એટલે વસ્તુને વધારે સ્પષ્ટ કરવા પ્રભુએ પ્રયત્ન શરૂ કર્યો પહેલામા અહિંસા, બીજામા સત્ય, ત્રીજામાં અચૌર્ય, આ ત્રણ મહાવ્રતો શ્રી મહાવીર પ્રભુએ કહ્યા ચોથામા અપરિગ્રહ–કોઇ પણ વસ્તુનો સ્વીકાર નહિ કરવો તે–હતુ તે વસ્તુને શ્રી મહાવીરે સ્પષ્ટ કરી કે વિષયભોગ નહિ કરવો અને નિષ્કાંચનતા રાખવી એમ બે ભેદ લોકોની વક્રતા જોઈ પ્રભુએ પાડયા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના કથનમા અપરિગ્રહમા સ્ત્રી સંભોગ–વિષય સંભોગ–ત્યાગ ગર્ભિત રીતે આવી જતો, મહાવીરે જાણ્યું કે લોકરુચિ હંમેશા શિથિલતાને પસંદ કરનારી ... તેઓ કોઇ પણ [illegible]

પ્રખ્યાત ઘોષી મૂક્યો, તેથી તેઓએ પહેલેથી પોતાની ઉપદેશ પદ્ધતિ બદલી. આ ઉપદેશ શરૂ કર્યો ત્યારે શ્રી મહાવીરના સમકાલીનો ગોશાલક ને ગૌતમબુદ્ધ પોતાનો ધર્મોપદેશ પોતાની ઇચ્છાનુસાર આપવા મંડી પડ્યા હતા, પણ તેઓનો ઉપદેશ આપવાનો વિધિ ભિન્ન-ભિન્ન હતો.

ગોશાલકની નાપસંદગી—ગોશાલક શ્રી પ્રભુનો શિષ્ય થઈ જુદો પડી ગયો હતો. તેના દિલને આથી સંતોષ થતો નહોતો. તે જુદો પડી ગયા પછી ધીમે ધીમે પોતે આગળ વધી ગયો હતો. તેની પાસે છ પુરુષો પૂર્વોક્ત શ્રુતના ઘણા અભ્યાસીઓ આવ્યા હતા. તે છ દિગ્ગજ-મૂળ વસ્તુથી દૂર જનાર હતા. એટલે તે છ પુરુષો પ્રાયઃ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના શાસનના હોય કે પછી મહાવીર પ્રભુના આશ્રમમાંથી પતિત થયેલા સાધુઓ હોય, પણ તેઓ બધાથી ગોશાલક જુદું જબરદસ્ત વિરોધી થયો. તે ગોશાલક શ્રી મહાવીરના ઉપદેશની વિરુદ્ધમાં કહેતો કે કંઈ પાપ ધર્મમાં, દીક્ષા સિવાયના બીજા આચારમાં, આચારમાં આહાર જળપાનમાં, ને શ્રી સચિત્ત ભક્ષણમાં એકાન્તમાં રહેનાર તપસ્વીઓને કંઈ પાપ લાગતું નથી. આ પ્રમાણે તેના આચરણ ઉપરથી થતું હતું છતાં મહાવીર પ્રભુના ગુણ તે ગુણ નથી પણ અવગુણ છે એમ લોકોને જણાવતો. ગોશાલક કહે છે કે આજે મહાવીર દેવકૃત મહા વિશાળ સમવસરણ વગેરે વિભૂતિ મનુષ્યો ને દેવોથી વિસ્મય પામે છે ને ઉપદેશ આપે છે. આ બધી પ્રવૃત્તિ લોકોને ઠગવા માટે તે કરે છે ને પોતાનો ઉદરનિર્વાહ આથી સારો ચાલશે એમ માનીને આવું વર્તન

પોતે કરે છે, કારણકે પહેલા આથી તેમનું વિરુદ્ધ બાજુનું વર્તન હતુ પહેલા પોતે એકાકી અરણ્યમાં, એકાન્તમા ને નિર્જન સ્થાનમાં રહેતા ને તપ કરતા આજે એ સ્થિતિમા અને હાલની સ્થિતિમા મહાન્ અતર છે આજે તો મને છોડી તેઓ ઘણા શિષ્યો સાથે આનદ કરી રહ્યા છે એટલે મારે કહેવુ જોઈએ કે જો આજની સ્થિતિ તેમને ઇષ્ટ છે તો પૂર્વે શા માટે અરણ્યવાસ ને મૌનવ્રત પાળવાનો તેમણે ઢોગ કર્યો ? અથવા તો પ્રથમની સ્થિતિ તેમણે કેમ સ્વીકારી ? અતમા ગોશાલકની એવી માન્યતા હતી કે શ્રી મહાવીરનુ પરસ્પર વિરોધાભાસ દર્શાવનારૂ વર્તન એ કેવળ દભ છે આમ ગોશાલક મહાવીરની મહત્તા વધતી જતી જોઈ મહાવીર ઉપર અનેક દોષારોપણ કરતો, ને તે મહાવીરના ઉપદેશ ને આટલી બધી આચારની સખ્તાઈ સામે વિરોધ બતાવતો તે નિયતિવાદી હતો તેથી તે કહેતો કે આવા પુરુષાર્થથી જીવ મોક્ષ મેળવે છે એમ કાંઈ નથી મહાવીર પ્રભુ પાસેથી તલનો છોડ ઉખેડી નાખ્યા પછી તે છોડ થયો હતો તે ઉપરથી ભાવિભાવ સિદ્ધાત તેણે શીખી રાખ્યો હતો તે ઉપરથી તે કહેતો કે જીવનું ઉપર જવુ કે નીચે આવવુ તેમા ભાવિભાવ કારણ છે, પુરુષ પ્રયત્ન વ્યર્થ છે શ્રી મહાવીરનો ઉપદેશ પુરુષ પ્રયત્ન તરફ હતો

ગૌતમ બુદ્ધ—આ વખતે શાકયવશીય ક્ષત્રિય શુદ્ધોદન-પુત્ર બુદ્ધ પોતાનો સઘ સ્થાપી રહ્યો હતો. બુદ્ધ કરુણાનો ઉપાસક હતો તે પ્રાણીમાત્ર પ્રતિ અસીમ દયા વર્ષાવતો તેનો સિદ્ધાન્ત પ્રાણીમાત્રની હિસા ન કરવી તે હતો ઉપરાત તે [illegible] ચૌર્ય ન કરવું, બ્રહ્મચર્ય

પાળવું સત્ય બોલવું દારૂ એવા માદક પદાર્થ સેવન ન કરવું, સમયવિના ઉત્પન્ન થાય તેવાં નૃત્ય ગીત આદિ કાંઈ જોવું નહિ માંચડે પણ સૂવું નહિ, ઉંચા ને મોટા બિછાના ઉપર સૂવું નહિ આમ જેવું તેવાં ભિક્ષુ ભિક્ષુણીઓ માટે નિયમો બાંધ્યા હતા પણ ગૃહસ્થ માટે નિષેધ નહોતો. એટલે માત્રામાં ઉપર દશ નિયમ પૈકી પાંચ હાર તે અને તેના શિષ્યો પાળતા હતા. બોધિસત્વે ત્યાગ કરવા પહેલાં પાળેલાથી બ્રહ્મચર્યવ્રત—બ્રહ્મચર્યમાર્ગ ગ્રહણ કર્યો. શુદ્ધોદનના પુત્ર ન્હ તપસ્યા કરી હતી બુદ્ધે બોધિવૃક્ષ વર્ષની ઉમરે સન્યાસ લીધો ત્યારથી જ્યારે સારૂં જે કર્યું કે બુદ્ધ પોતે સંપૂર્ણ સુખી અને યુવાન હતો. તેના પિતાએ તેને સંપૂર્ણ સુખમાં રાખતા હતા, શિક્ષાઓ ને સ્નેહ એ સર્વે ઋતુને અનુકૂળ મહેલ અને સુંદર આવાસો આપી આપ્યા હતા, જેથી તેની દ્રષ્ટિએ દુનિયાનાં કાંઈપણ દુઃખો પડે નહિ. પણ એક વખત સારથિ સાથે રથમાં બેસી ફરતાં વૃદ્ધ મૃત અને વ્યાધિગ્રસ્ત મનુષ્યનાં દુઃખો તેના દ્રષ્ટિપથ આવ્યાં. આ દુઃખ દેખાવાથી બુદ્ધને સંસાર ઉપર અભાવ ઉત્પન્ન થયો. માતાપિતા અને પત્ની વગેરેનો પ્રેમ તેઓ સ્નેહ હતાં તે આરંભમાં આડો થયો. ત્યારથી તે નિર્વાણ પ્રાપ્તિ માટે જ્ઞાનની શોધ કરે છે અનેક ઉપાય કરે છે પણ પછી એક દિન પંડિત અગ્નિ વેસ્સન કે અગ્નિ વૈસ્યન બુદ્ધને જોવા આવે છે ત્યારે બોધિસત્વ તેની આગળ વાત કરે છે કે હે અગ્નિ વેસ્સન! હું ગૃહ—સુખ—સંપત્તિ ને છોડી ત્યાગ લઈ આશ્રમમાં રહ્યો. હું શોધ કરતો કે પરમ આનંદ શાન્તિ ક્યાં મળે? ક્યાં કેમ સહન કરવા જાઉં હું

શાંતિ મેળવી શક્યો નથી આલાર કાલામ પાસે એક વખત હું તે પરમ શાન્તિની શોધ કરતો જઈ ચઢયો. તેમણે પોતાનો ધર્મમાર્ગ અને તત્ત્વજ્ઞાન બતાવ્યાં અને કહ્યું કે 'આ માર્ગમાં પ્રવેશ કર, તને શાન્તિ મળશે' હે અગ્નિ વેસ્સન ! તેમના કહેવા પ્રમાણે તે પરમ શાન્તિ સ્થાન મેળવવા માટે હું તેમના પંથમાં ભળ્યો હું તેઓનું તત્ત્વજ્ઞાન જલદી શીખી ગયો વિવાદ કરવામાં નિપુણ થયો એમ હું સમજ્યો પણ મારૂં જે અંતિમ ધ્યેય હતું તે હું નહિજ મેળવી શક્યો વળી આગળ વધીને બોધિસત્ત્વ કહે છે કે કાલામે મને આકિંચન્યાયતન નામની સમાધિ શીખવી મને એમ લાગ્યું કે જેટલાં તેમને શ્રદ્ધા ઉત્સાહ છે તેટલા જ મને છે જેમ તેમને સ્મૃતિ, એકાગ્રતા, ને પ્રજ્ઞા છે તેમ મારામાં પણ છે, તો પછી તેમની જેમ કેમ હું સાક્ષાત્કાર ન કરી શકું ?

આ ઉપરથી એમણે કહ્યું કે મારામાં જે વસ્તુ હતી તે તારામાં આવી છે ને આપણા બેઉમાં હવે યોગ્યતા સરખી છે, માટે આપણે આ પંથ ચલાવીએ ને બીજા શિષ્યો કરીએ બુદ્ધ કહે છે કે હે અગ્નિ વેસ્સન ! તે આચાર્ય ને હું શિષ્ય (કારણ તેમણે મને શિક્ષણ આપ્યું) તરીકે રહેવા છતાં હું સંતોષ પામી શક્યો નહિ ત્યાર પછી ઉદ્રક રામપુત્ર પાસે હું ગયો તેમણે પણ મને નૈવ સંજ્ઞાની સંજ્ઞાયતન સમાધિ શીખવી થોડા વખતમાં હું તે શીખી ગયો ત્યારે તેમણે પણ મારો એટલોજ સત્કાર કર્યો પણ હું કહું છું કે મને પોતાને કોઈ જાતની તૃપ્તિ થઈ નહિ ત્યાર પછી હે અગ્નિવેસ્સન ! નિર્વાણની શોધમાં ફરતો હું ઉરુવેલમાં ગયો તે સ્થાન ઘણું [illegible] અને આનંદ આપનારૂં હતું

આ સ્થળે નદી તટ ઉપર બેઠી હું પ્રાણાયામ—શ્વાસોચ્છ્વાસનો નિગ્રહ-કરતો હતો. પણ તે વખતે મારા મસ્તકમાં અસહ્ય વેદના થતી. પેટમાં ને આખા શરીરમાં દાહ થતો હોય તેમ લાગતું. શરીર ધીમે ધીમે કૃશ થતું ગયું પણ હું મારો નિશ્ચય છોડતો નહોતો. ત્યાર પછી મેં આહાર પણ ઓછો કર્યો અને મગ અને કઠોળનાં ઓસામણ માત્ર પીને રહેવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે કરવાથી મગજ અને હાથ દુર્બળ થયા અને આંખની કીકીઓ અંદર ઊંડી જવા લાગી મારી પાંસળીઓ બધી દેખાવા લાગી. પીઠ ને પેટ જાણે એક થઈ ગયાં હોય તેવું લાગવા માંડ્યું. કે અભિનિવેશન! હું ધારું છું કે મારી દુઃખ જેવી વેદના કોઈ ભાગ્યે જ કે ભાગ્યે સહન કરી નહિ હોય એટલી હું સહન કરું છું છતાં મને સમજ પડતી નથી કે શું આથી મને ધર્મ-જ્ઞાન થશે! એટલે મને લાગે છે કે નિર્વાણ પ્રાપ્તિનો માર્ગ આ સિવાય કોઈ બીજો હશે જોઈએ. ત્યાર પછી બુદ્ધ કહે છે કે મને હવે એમ નિર્ણય થાય છે કે જેથી તે થાય પણ પહેલાં શરીર રક્ષણ થાય અન્નનું સેવન કરવું ઈષ્ટ છે આથી હું ધીમે ધીમે અન્નના પોષણથી શરીરમાં શાન્તિ અનુભવવા લાગ્યો, પણ પાંચ ભિક્ષુઓ હતા તેઓ મારી આવી સ્થિતિ જોઈ મને છોડી ચાલ્યા ગયા. ત્યાર પછી બોધિસત્ત્વને માર (અહીં કોઈ જગત વ્યક્તિ હોય)ની સાથે લડવું આવે છે. બુદ્ધ કહે છે કે હું નિરંજના નદીને કાંઠે નિર્વાણ માટે ઉત્સાહથી ધ્યાન ધરતો હતો ત્યાં માર મારી પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે તું શા માટે આમ કષ્ટ સહન કરે છે? શરીર બહુ ફિક્કું પડી ગયું છે ને મરણ તારી પાસે આવી ઊભું છે માટે જીવતો રહીશ તો પુણ્ય કર્મ કરીશ, તો પુણ્યરૂપ અગ્નિહોત્રાદિ

કાર્ય કરી શરીરનુ રક્ષણ કર બોધિસત્ત્વ કહે છે કે હુ લૌકિક પુણ્યને અણુમાત્ર ચાહતો નથી મને શ્રદ્ધા, ઉત્સાહ ને પ્રજ્ઞા છે તો શા માટે મારે મરણથી બીવુ જોઈએ ? હે માર ! તુ તારી પાસે કેવડી મોટી ફોજ રાખે છે તે હુ જાણું છું લોકોને લલચાવવા માટે તુ આ પ્રમાણે સેના રાખે છે લોકોને લલચાવનારા, ઇન્દ્રિયોને સુખ આપનારા પદાર્થો તે તારી પહેલી સેના બીજી અરતિ, ભૂખ ને તૃષ્ણા ત્રીજી, વિષયવાસના ચોથી આલસ્ય પાચમી, કુશંકા છઠ્ઠી, બીક ને ગર્વ એમ આઠ સેનાઓ છે સત્કાર નવમી, અને ખોટે માર્ગે કીર્તિ મેળવવી એ દશમી સેના છે દશમી સેનાથી મનુષ્ય પોતાની સ્તુતિ ને પરની નિંદા કરે છે હે માર ! આવા લશ્કરથી તુ સાધુઓ ઉપર હુમલા કરે છે મૂર્ખ મનુષ્યો તારા હુમલા ઉપર વિજય મેળવી શકતા નથી પણ શૂર પુરુષો તને સપાટામા જીતી વિજય મેળવે છે ને પોતાનુ સુખ મેળવે છે

આમ બોધિસત્ત્વનો માર સાથે ઝગડો ચાલે છે ત્યાર પછી વૈશાખ પૂર્ણિમાના દિવસે સુજાતા સ્ત્રી દૂધનો પાયસ (ખીર) બોધિસત્ત્વને આપે છે પછી તે જમીને જાય છે ને પીપળાના વૃક્ષ નીચે રહે છે તે રાત્રિએ ત્યા મારનો પરાભવ થાય છે ત્યા બોધિસત્ત્વ છત્રીશમા વર્ષે ધર્મ જ્ઞાન પામે છે, ને ધર્મમાર્ગ શોધી કહાડે છે ત્યાર પછી તે બુદ્ધ, સુગત, તથાગત, જિન, વગેરે કહેવાય છે બુદ્ધ ત્યા એકજ આસન ઉપર રહી, સાત દિવસ સુધી મોક્ષ રસનો આસ્વાદ–અનુભવ મેળવે છે ત્યા પછી છેલ્લી (સાતમી) રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરે એઓ હર્ષોદ્ગાર કહાડે છે

કે જે વખતે ધ્યાનાશ ને ઉત્સાહી આશયને ધર્મજ્ઞાનનો સાક્ષાત્કાર થાય છે ત્યારે માણસો એના આશીર્વાદ રહ્યો જોઈએ

બુદ્ધ આમ સન્યાસ લેઈ ધર્મજ્ઞાન માટે ઉદ્યમ કરી ધર્મજ્ઞાન મેળવે છે આ ધર્મજ્ઞાન મેળવ્યા પહેલાં બુદ્ધ બે વખતે સન્યાસ લેઈ રાજગૃહ નગરમાં ભિક્ષા લેવા ફરે છે ત્યાં બિંબિસાર રાજા તેમને જુએ છે ત્યારથી રાજા તેમની પાછળ ખરત ઉપર આવે છે, ને કહે છે કે આ ભરજવાની ઉંમરે ક્ષત્રિય ધર્મ તજી દઈને ભીખારી રહેવા લાયક છે પણ સિદ્ધાર્થ પુત્રનો અભિલાષી એ આગ્રહ સાંભળે તેમ નથી

આમ ધર્મજ્ઞાન મેળવ્યા પછી બોધિસત્વ બીજાને ધર્મજ્ઞાન આપવા ઈચ્છા કરતા નથી કારણ કે કામાસક્ત ને અજ્ઞાની માણસો ઉપદેશ સત્યધર્મથી ઉલટા ભાવનાવાળા હોય છે, ને તેઓના હિતને ચાલ ના [ચા] લાગતી નથી. ત્યાર પછી બ્રહ્મદેવના કહેવાથી બુદ્ધ ઉપદેશ આપવો શરૂ કરે છે આલારકાલામ ને ઉદ્રક રામપુત્ર જેઓને પોતાના આચાર્ય કર્યા હતા, તેમને મળી, તેમને ધર્મજ્ઞાન આપવા બુદ્ધ પ્રથમ વિચાર કર્યો પણ તેઓ પરલોક પામ્યા હતા ત્યાર પછી પહેલા શિષ્યોને બુદ્ધ બોધ આપે છે ને એવા શિષ્યો થાય છે પછી બુદ્ધે પ્રથમ ધર્મ ઉપદેશ કહ્યો સામાન્ય જનતાને પાલન કરવામાં બહુ મુશ્કેલ ન થાય ને નૈતિક તત્ત્વો સમજાય તે પ્રમાણે તેમનો ઉપદેશ થઈ રહ્યો. પોતાને અનુભવ થયો હતો કે આપણ કશાથી પણ મળતી નથી. બુદ્ધ કહેતા કે ધર્મજ્ઞાન મેળવવું ને તપ કરવું એ એને કાંઈ સંબંધ નથી તેમ કામ કરવું પણ નથી. એટલે કે શરીર દુઃખ દેવા કરતાં ધર્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

ત્યારપછી તેમણે વિહિત માર્ગ, નિષિદ્ધ માર્ગ એમ બે માર્ગ બતાવ્યા. ગૃહસ્થ, ઉપાસક, શ્રામણેર ને ભિક્ષુ એમ ચાર પુરુષ વર્ગમા ભેદ તેમણે કર્યા, તેમ સ્ત્રીવર્ગમા પણ ચાર ભેદ કર્યા વિહિતમાર્ગમા દાન કરવુ, ધાર્મિક આચરણ કરવુ, સબધીઓનો સત્કાર કરવો, માબાપની સેવા કરવી, સ્ત્રી ને પ્રજાનુ પ્રતિપાલન કરવુ, પાપકર્મથી દૂર રહેવુ, મદ્યપાન ન કરવુ, આમ અનેક વિષયો તે બનાવે છે નિષિદ્ધ-શીલમા બુદ્ધ કહે છે કે ૧ હિસા ન કરવી, ૨ ચોરી ન કરવી, ૩ બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરવુ, ૪ અસત્ય ન બોલવુ, ૫ દારૂ વગેરેનુ સેવન ન કરવુ ૬ મધ્યાહ્ન પછી જમવુ નહિ, ૭ નૃત્ય ગીત કામ વિકાર થાય તેવુ સાંભળવુ નહિ, અને આનદ માટે મગળ પદાર્થોનો ઉપભોગ ન કરવો ઊચા મોટા બીછાના પર સૂવુ નહિ બન્ને અષ્ટમી, પૂર્ણિમા ને વદિ ચતુર્દશીએ ઉપોસથ ઉપાસક ઉપાસિકાઓએ કરવા દશ પાપનો ત્યાગ કરવો વળી આ પ્રમાણે તે કહે છે -હિસા ચોરી ને વ્યભિચાર આ ત્રણ શારીરિક પાપ છે જૂઠુ બોલવુ, ચાડી, કઠોર ભાષણ, નકામો બડબડાટ, આ ચાર વાચિક પાપ છે પર યની આસક્તિ, ક્રોધ ને નાસ્તિકતા આ ત્રણ માનસિ ાપ છે આ દશ પાપત્યાગને તેઓ મનુષ્ય ધર્મ કહે છે

બુદ્ધના ાનો આશય—વળી બુદ્ધ કહે છે કે, જગત્ અનિત્ય ને ાિ ા છે છતા ના કહેવી, તેમ આત્મા અવિનાશી ને સ્થાયી ામ કહેવુ, તેમ સસાર સુખમય છે એમ કહેવુ -એ ત્ર મયથાર્થ જ્ઞાન છે વળી તે કહે છે કે આત્મા છે, વા નથી, બેમાથી એક પણ કહેવુ તે ઈષ્ટ નથી એટલે

મની નથી રહેતુ ને તે પ્રમાણે ખરી રીતે કરવો અને એમ લાગે છે એટલે કેટલુંક પ્રશ્ન કરે કે આ જગત શાશ્વત કે અશાશ્વત? વા તેનો અંત છે કે નથી? શરીર ને આ એક કે ભિન્ન છે? પ્રાણી મરી ગયા પછી જન્મે છે કે નહિ? બુદ્ધ કહે છે કે એ બધાનો ખુલાસો કરવા પ્રજ્ઞા બુદ્ધિ—ને ઘણી અડચણ આવી પડે છે એટલે કે બુદ્ધ તે બાબતનો નિર્ણય કરવા ના પાડે છે બુદ્ધ બીજાને કહે છે કે પોતાની મરજાદે નિર્ણય મુકીલો પોતાની મેળે નિર્ણય કરી લેવો જોઈએ; પણ જ્યારે બુદ્ધને પૂછાય છે ત્યારે બુદ્ધ પોતે એ સબંધી કંઈ પણ ખુલાસો કરતા નથી તેમ એક જીવના મત જ મરી વા આદિ જન્મની હકીકત પૂછવાં બુદ્ધ પોતે યથાતથ્ય ઉત્તર આપતા નથી.

બુદ્ધ સતત પ્રવાસ કરે છે. કશી પાસે અસ્થિવતના પ્રદેશમાં તે રહે છે. ત્યાં કેટલાક બ્રાહ્મણોને તે દીક્ષા આપે છે. ત્યાર પછી એક શ્રીમન્ત પુત્ર નાસી આવે છે તેને દીક્ષા આપે છે તેનો પિતા શોધ કરતો આવે છે, તેને પણ બુદ્ધ ઉપદેશ આપીને ઉપાસક કરી લે છે. એમ ઘણા દીક્ષા લે છે તેઓ અર્હત્ત્વ પામે છે ત્યાર પછી બુદ્ધ ફરતાં ફરતાં રાજગૃહમાંથી આવે છે ત્યાં બિંબિસાર (બિંબિક) રાજા પણ તેમની પાસે જાય છે રાજગૃહમાંથી ઘણા ભિક્ષુઓ બુદ્ધની પાસે દીક્ષિત થતાં લોકમાં બુદ્ધની નિંદા પ્રસરી જાય છે બુદ્ધ કહે કે ફિકર નહિ ત્યાર પછી ઘણા લોકો બુદ્ધના પક્ષી થાય છે તેથી તેમણે બુદ્ધ સંઘ (ભિક્ષુઓ) ને જમાને આમંત્રણ આપતા, ને સાથે ચાલવાનો તૈયાર કરતા તેમાં ઘણા પૈસાદાર ભિક્ષુઓ થઈ ગયા. એક બ્રાહ્મણ આપ વગેરે

ભોજન મળવાનું જાણી પેસી ગયો, પણ આમત્રણ બધ થતાં તેણે પોતાની હકીકત જણાવી આમ પ્રપચ માટે કેટલાક સઘમા પેસી લાભ મેળવતા આમ બુદ્ધના વખતમાં કેટલીએ અવ્યવસ્થા ચાલતી બુદ્ધ કેટલીક વખત નિયમો ઘડી કહાડતા, પણ અધાધુંધી ચાલતી ખરી

બુદ્ધની વખતે બુદ્ધ સઘમા ભેદ થવાનો પ્રસગ એક વખત આ પ્રમાણે થયો ઘણા શિષ્યોમાનો એક દેવદત્ત—જે શાકય-વશીય હતો, તે એક વખત બુદ્ધ પાસે આવી કહે છે કે 'હે ભગવન્! આપ હવે વૃદ્ધ થયા છો તો આ સઘની હુ હવે વ્યવસ્થા કરૂ ને નાયક થાઉ એમ ઇચ્છુ છુ ' ત્યારે બુદ્ધ કહે છે કે હે દેવદત્ત! સારીપુત ને મોગલ્લાના જેવા હાથમા એ સઘની દોરી સોપી ન શકુ, તો પછી તારા જેવાના હાથમા કેમ સોંપાય? આથી તે ગુસ્સે થાય છે ને વૈર લેવાને તૈયાર થાય છે બિમ્બિસાર રાજાનો પુત્ર અજાતશત્રુ (કોણિક) દેવદત્તનો ભક્ત હતો તેણે તેને કહ્યુ કે હે અજાતશત્રુ! તારા પિતા ઘરડા થયા છે, ને મારા ગુરુ પણ ઘરડા થયા છે આમ રાહ જોઇશ તો તું ક્યારે ગાદીનશિન થઇશ? આથી તે કોણિક પિતાને કેદખાનામા પૂરી ભૂખે મારે છે, ને પોતે સિહાસન પર ચઢી બેસે છે પછી તે બુદ્ધને મારવા મારાઓ મોકલે છે, પણ મારાઓ તો ત્યા ઉપાસક થાય છે પછી કોણિક એક મસ્ત હાથી છોડી મૂકે છે હાથી પણ તેની પ્રેમલ દૃષ્ટિથી શાન્ત થઈ ઉભો રહે છે, પછી તે પોતાની શાળામા જાય છે

ત્યાર પછી દેવદત્ત બુદ્ધ પાસે જઈ એવી વિનતિ કરે છે કે, આ ભિક્ષુ સઘના માટે આપે પાચ નિયમો ......

જોઈએ. નહિ તો ખાવામાં નહિજ રહે. (૧) પ્રત્યેક ભિક્ષુએ ઉપવન ને આરણ્યમાં રહેવું જોઈએ. આમાં રહે તેને દોષિત ઠરાવવો. (૨) ભિક્ષુએ ભિક્ષાન્ન પર નિર્વાહ કરવો જોઈએ. આમંત્રણથી ભોજન લેવું ન જોઈએ. (૩) રસ્તામાં ફેંકાયેલા કાપડ ટુકડા જોડીને કરી જે કપડાં ભિક્ષુએ પહેરવાં જોઈએ. (૪) તેમણે ખાસ છાપરા વૃક્ષ નીચે રહેવું જોઈએ. કુટી વગેરેમાં વાસ નહિ કરવો. (૫) તેમણે તેમણે માછલી ખાવી નહિ જોઈએ. જેમ નહિ કરે તેને દોષિત ઠરાવવો.

બુદ્ધ કહે છે કે દેવદત્ત! તેમ કરવાની કંઈ જરૂર નથી. જેની ઈચ્છા જેમ હોય, તેમ ભલે તે કરે. ભિક્ષુ આરણ્યમાં રહે તો ભલે ને ગામમાં રહે તો ભલે. ભિક્ષાન્ન પર ભિક્ષુ રહે તો ભલે ને જમવા જાય તો ભલે. માટે સર્વ પ્રમાણે છે પણ ભિક્ષુને માટે જ મારેલી માછલી જો હોય તો તે ભિક્ષુએ ગ્રહણ નહિ કરવી.

માંસાહાર માટે શ્રી મહાવીરનો નિષેધ—શ્રી મહાવીરને કેવળજ્ઞાન થયાની હકીકત છે પછી સર્વને જણાવી આમ ધમ્મપુત્રે (ભિક્ષુત્વે) ઉપદેશ આપવા શરૂ કર્યો હતો. મતલબ એ છે કે વખત પ્રાણીઓ પ્રમાણે પર્યંત લોકો મારવામાં આવતાં માંસાહારી હતા. તેમણે જીવદયા આપી આમ ઉપર તેનો ત્યાગ કરવા કર્યા ને તેઓના ઘણા ભિક્ષુ સાથે ભિક્ષાન્ન ઉપર નિર્વાહ—જ્ઞાન ધર્મ—મહાત્માની વાતમાં કર્યા તેમ ને તેઓનો આચાર ભિક્ષુ સહ માંસાહારની પ્રવૃત્તિ વધી થાય

નહિ એક વખતે જ્યારે તેઓને જ્ઞાન સપાદન કરવુ હતું, ત્યારે માત્ર મગના પાણી ને કલથીના પાણી ઉપર જેણે શરીર પોષણ કર્યું હતું, તે પછી વસ્તુ મળ્યા પછી આટલી હદ સુધી જાય એ શું આશ્ચર્ય નથી ? શું તે વખતે માસાહાર મનુષ્યના જીવનમા આટલો બધો અગત્યનો ભાગ ભજવતો હશે ? અથવા શું માસાહાર વિના જીવન નહિ ચલાવી શકાતું હોય ? ગમે તેમ હોય, પણ માસાહારથી બુદ્ધ ને તેઓનો આખો ભિક્ષુ સઘ બચી શકયા નહિ મદ્યપાન જેટલુ અહિત છે, તે કરતા માસાહાર શું ઓછુ અહિત છે ? મહાવીરે જોયું કે માસાહાર અનેક દોષનુ મૂળ ને અનેક હિંસાનુ સ્થાન છે ગમે તેમ હોય, પણ નિર્દોષભુક્ ત્યાગીઓને માસાહાર સર્વથા વર્જ્ય હોવો જોઈએ એટલે મહાવીરે પોતાના સાધુ સાધ્વીઓને માંસાહારનો નિષેધ કર્યો, એટલુ જ નહિ, પણ જૈન ધર્મના સર્વ અનુયાયીઓ-માથી તેમણે માસાહારની પ્રવૃત્તિ રોકી દીધી

હિસા એ જ દુ ખનુ કારણ:—જગતના જીવના હૃદયતલસ્પર્શી મહાવીરે કરુણા–દયાનો અપૂર્વ ઝડો ઉડાવ્યો તેમણે કહ્યુ કે ઝીણામા ઝીણા જીવ–જેવા કે પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિથી માડી મોટામા મોટા જીવ, હાલતા ચાલતા સર્વ ત્રસાદિ જીવો જીવવું પ્રિય ગણે છે મનુષ્યો જીવવુ પ્રિય માને છે, તેમ તે સર્વ જીવો આયુષ્યને પ્રિય ગણે છે પણ ખુદ ધર્મનાયકો અને અન્ય મનુષ્યો જીવોને જીવ પ્રિય છે એ બાબતથી અજ્ઞાત રહે છે, અથવા તે જતી કરે છે તેઓ ખાવાપીવામા, ઊઠવા બેસવામા-

જ્યાં આહારમાં ને ઔષધમાં તે સર્વ વનસ્પતિમાં વગેરે હિંસાને હિંસા માનતા નથી મહાવીર કહે છે કે આ તેમનું સમજવું ઠીક નથી આ જગતમાં છએનું મરણ થતું હોય તે છએ હિંસા ને જીવ જે ખપે છે તેને આચારી છે આ જગતમાં અઢાર પાપનાં કારણો છે એમ પ્રભુ કહે છે તેમાં હિંસા પ્રથમ સ્થાન લે છે મનુષ્ય માત્ર આ વર્તનો જ ગર કરશે, મરણ કે તેઓને હણશે ને મરશે હિંસા એટલે હિંસા વિના કોઈની કાંઈ પણ પ્રવૃત્તિ નથી થતી એમ તમારે જાણવું. મનુષ્ય માત્ર જ્યાં જ્યાં પ્રવૃત્તિ—વ્યવહાર કરે છે ત્યાં ત્યાં તેઓ હિંસા કરે છે એટલે તેઓ માને છે કે એ હિંસા નથી અથવા એ નજીવી બાબત છે પણ તે પાપ છે એમ તેઓ સમજતા નથી. જગતમાં પુષ્કળ વ્યક્તિઓ હિંસા, અસત્ય, અબ્રહ્મ વગેરે વગેરે પાપ કાર્યોને નજીવી બાબત ગણી વખોડી કાઢે છે, પણ તેમણે જાણવું જોઈએ કે પોતે કે બીજા કોઈ છએ જે દુઃખો ભોગવે છે, તે તેઓનો હિંસા વગેરે દુષ્કૃત્યનું ફલ છે મહાવીરનો સિદ્ધાન્ત એ હતો કે આ છએ વાતના, પીત્ત, ક્રોધ, રોગ, મરણ, અનુચિત વ્યવસાય, વગેરે વગેરે જે દુઃખો ભોગવે છે તે બીજા છએ ભારે તેમ વર્તનથી ભોગવે છે જે છએ સુખ ભોગવે છે[1] તે બીજા છએને નહિ સતાવી,

---

જુઓ ભગવતી શ. ૧ ઉ. ૧ સૂ. ૨૨૧ પૃ. ૧૪ આગમોદય સમિતિ.

१ अस्थियं भन्ते जीवाणं असाया वेयणिज्जा कम्मा कज्जंति ? हंता अस्थि कहन्नं भन्ते जीवाणं असाया वेयणिज्जा कम्मा कज्जंति ? गोयमा परदुक्खणयाए, परसोयणयाए, परजूरणयाए,

નહિ મારવાથી, શોક ન કરવાથી, ઝૂરણા ન કરવાથી સુખ ભોગવે છે એટલે બીજા જીવોને દુ ખ આપવાથી વર્તમાન કાલે ભલે પોતાને દુ ખ થતુ ન હોય, પણ પરિણામે તે કારણનું ઉગતુ ફલ-(કાર્ય) દુ ખ પોતાનેજ થાય છે એ દુઃખ થયા પછી મનુષ્ય કારણ શોધે છે, પણ પછી તરત ત્યા તે કેવી રીતે જોઈ શકે? સુખ ભોગવતાં જીવ તાગડધિન્ના કરે છે, પણ કયારે કોઈને અશાતા નહિ આપી હોય-એટલે કે સુખ આપ્યું હોય, તેનું ફલ-કાર્ય-તે છે તે તે વખતે સમજતો નથી પણ જો પોતે સમજતો હોય કે મને પોતાને સુખ ગમે છે, તો બીજાને તે સુખ કેમ ગમતુ નહિ હોય? અલબત્ત બધા* પ્રણી નાના હોય

परतिप्पणाए पर पिट्टणाए परपडियावणयाए वहुणं पाणाणं जावसत्ताणं दु रवणाए जावपडितावणाए

२ अत्थिणं भन्ते, जीवाणं, सायावेयणिज्जा कम्मा कज्जति? हन्ता अत्थि कहन्न मन्ते जीवाणं सायावेयणिज्जा कम्मा कज्जंति गोयमा! पायाणु कंपियाए, भूया जयाणु सत्ताणं वहूणं पाणाण, जाव सत्ताण अदुक्खणाए जाव अपरितावणियाए.

* આચાગંગ અધ્યયન બીજુ સૂત્ર ૯૨

१ सव्वे पाणा पियाउया, सुहसाया, दुक्ख पडिकूला, अप्पियवहा, पियजीविणो जीविउकामा

આચાગંગ અધ્યયન ત્રીજુ, સૂત્ર ૨૦૯

२ जे एग जाणाइ से सव्व जाणाइ जे सव्व जाणाइ से एगं जाणाइ

કે પ્રાણધારી તેને જીવવું ગમે છે સુખ પ્રિય છે, દુઃખ અપ્રિય છે જીવવું પ્રિય છે મરવું અપ્રિય છે આ વાત મહાવીરે એક છે કે-તમે દુનિયાનાં લોકો કબૂલ ન કરે પણ સત્યનું અહિંસાથી તત્ત્વ કેમ તો તે આ છે કારણ કે પોતાને જાણે છે પોતાનો સ્વભાવ ઓળખે છે, ને પોતાને શું ગમે છે, તે જરૂર બીજાને જાણે છે બીજાને ઓળખી શકે છે ને તેનું વર્તન પણ બરાબર સમજે છે. અહિંસા તત્ત્વ જે ઓળખી શકે છે તે સત્યને બરાબર જાણી શકે એટલે અહિંસાનું પાલન કરવા માટે, તેને સત્યનું પાલન આવડી શકે છે માટે જનતા-કેળવણ સમાજ-ક્ષેમ માટે છે કે સત્ય હોય, તો અહિંસા માટે છે, એટલે કેટલાક સત્ય સાધનને પ્રથમ જરૂરનું માને છે પણ જે સિદ્ધાન્ત મહાવીરે બતાવ્યો છે તે કેવળ અમર્યાદિત ને અમાપશીલ છે. અહિંસા આત્મ સાથે સત્ય જાણી શકે છે જે સૂક્ષ્મમાં અહિંસા-જ્ઞાનો બંધ બેસે છે, તે મનુષ્ય માત્ર કાયિક હિંસા નથી કરતો તેટલું નથી, પણ તે વાચિક હિંસા અને માનસિક હિંસાને પણ ટાળી શકે છે

નિર્ગ્રંથોનાં પંચ મહાવ્રતો ને તેની સમજણ—આથી મહાવીર પ્રભુએ સંપૂર્ણ યોગ્યતાથી નિગ્રંથ નિર્ગ્રંથીઓને પંચ યામ પાલનનો પવિત્ર માર્ગ ઉપદેશ્યો, તેમાં અહિંસા પાલન માર્ગ તેમણે પ્રથમ મૂક્યો. એ પંચમહાવ્રત-પંચયામ પ્રતિજ્ઞાઓ પ્રભુએ નિગ્રંથ ને નિર્ગ્રંથીઓને આ પ્રમાણે પાલન કરવાને કહી છે ૧ સર્વ પ્રાણીઓને મરતાં સુધી કોઈ પણ જાતને મારવો નહિ, તેમ બીજા પાસે તેવી પ્રવૃત્તિ કરાવવી નહિ ને બીજાને તેમ કરતાં જોઈ પણ જ મન પણ

નહિ. ૨ સાધુ સાધ્વીઓએ ક્યારે પણ અસત્ય ભાષા વાપરવી નહિ, બીજાને તેમ કહેવુ નહિ, ને બીજાને અસત્ય વાપરતા સમત થવુ નહિ. ૩ સાધુ-સાધ્વીઓએ ક્યારે પણ અણ દીધુ લેવું નહિ, તેમ બીજા પાસે લેવરાવવુ નહિ, ને તેમ થતા સમત થવુ નહિ ૪ સાધુ-સાધ્વીઓએ જીવ જતા સુધી અબ્રહ્મચર્ય સેવવુ નહિ, તેમ બીજાને કહેવુ નહિ, ને બીજાને સેવતા સમત થવુ નહિ ૫ સાધુ-સાધ્વીઓએ લેશ પણ પરિગ્રહ ઉપર મમત્વ કરવો નહિ, તેમ બીજાને મમત્વ કરાવવો નહિ, ને કરતા સમત થવુ નહિ સાધુ-સાધ્વી-ઓએ રાત્રિભોજન મરતાં સુધી કરવું નહિ, કરાવવુ નહિ, તેમ બીજાને સમત થવુ નહિ આમ, જેઓને સપૂર્ણ મુમુક્ષુતા વર્તતી હોય તેઓએ પ્રતિપાલન કરવું જોઈએ સાધુ-સાધ્વીઓએ ભિક્ષાન્ન ઉપર નિર્વાહ કરવો જોઈએ, કારણ કે તેમણે પચન પાચન પ્રવૃત્તિ રોકી દીધી છે ગૃહસ્થો પોતાને ગૃહે તેઓને આમત્રણ કરે તો એ આમત્રણ તેઓએ સ્વીકારવું નહિ જોઈએ તેઓને સારૂ ગૃહસ્થો ભોજન-જલ તૈયાર કરે તો પણ તેઓએ લેવું નહિ તેઓને જ્યારે જ્યારે ભોજન-જલ જોઈએ, ત્યારે ત્યારે તેઓ ગૃહસ્થોના ગૃહે આવી ગવેષણાશોધના કરે તૈયાર હોય, ને કોઈ બીજા દોષોથી રહિત હોય તો ખુશીથી તે ભોજન તેઓ સ્વીકારે. સાધુ-સાધ્વીઓને સુખરૂપ નિર્વાહ-જીવનવ્યય કરવાને સારૂ, ને ઊઠતા બેસતા એમ સર્વ પ્રવૃત્તિને વ્યવસ્થિત રાખવા સારૂ તેઓને માટે શ્રી મહાવીરે પચ સમિતિ ને ત્રણ ગુપ્તિ સમજાવી છે

મુનિઓએ પચ સમિતિ સાચવવી—

જ્યારે શરીરને જરૂરીઆત લાગે, ત્યારે ત્યારે તેમણે આ પાંચ સમિતિનો ઉપયોગ કરવો. ૧ ઈર્યા સમિતિ—ગમનાગમન, ઉપયોગથી આવવું ૨ ભાષા સમિતિ—બોલવામાં મિતમિત ને સત્ય વાણી વાપરવી ૩ એષણા સમિતિ—ભિક્ષા લેવામાં દોષ—અન્ન ઉત્પાદન દોષ—રહિત, ને જે જે નિર્દોષ હોય છે તે રહિત, ગવેષણા કરી તેનું ભક્ષણ કરવું, ને તેમ ભોગવવું ૪ આદાન નિક્ષેપ સમિતિ. વસ્ત્ર—પાત્ર—ઉપકરણ વગેરે લેવા મૂકવામાં જીવ હિંસા ન થાય તેમ ઉપયોગ રાખવો ૫ ઉચ્ચાર—પ્રસ્રવણ શ્લેષ્મ—જલ—પરિષ્ઠાપનિકા—સમિતિ—શરીરની નાખી મેલી સર્વ જંતુઓને હિંસા ન થાય તેમ જોઈને કરવી ન થાય ત્યાં નાંખવી આ પ્રવૃત્તિ જ્યારે જરૂરીઆત લાગે ત્યારે કરવી. બાળક સમજ જેમ તેમ જ્યાં ત્યાં આવે ફેંકે, મૂકે, નાખે, તેમ સાધુઓ ને સાધ્વીઓએ નહિ કરવું ને જ્યારે કંઈ જરૂરીઆત ન લાગે, ત્યારે તેમણે મનગુપ્તિ, વચન ગુપ્તિ, ને કાય ગુપ્તિ કરી—મન વાણી ને શરીરને નિગ્રહમાં રાખવાં.

શ્રાવક ધર્મની વ્યાખ્યા.—જેઓ પૂર્વોક્ત રીતે આગાર ત્યાગ સુધી ન હોય, વા ત્યાગી થઈ શકતા ન હોય, તેઓ ગૃહસ્થો વા શ્રાવક શ્રાવિકા કે જેઓ ગૃહમાં રહી ધર્મ પાલન કરવા ઇચ્છતા હોય, તેઓ આ પ્રમાણે મહાવ્રત નહિ પણ અણુવ્રત પાળી શકે છે. જેનું કારણ એ છે કે ગૃહસ્થ ના રહી પૃથ્વી જલ વગેરે એકેન્દ્રિય જીવની હિંસા પણ સાંસારિક જરૂરીઆતને અંગે કરી શકતાં નથી, પણ ત્રસાદિ જીવને નહિ મારવામાં તેઓ બરાબર સાવધ રહી શકે છે.

બીજા વ્રતમા તેઓ સપૂર્ણ અસત્ય બોલવાનુ બધ કરી શકતા નથી, પણ લોકમા અવિશ્વાસકારક, બોલતા ઘણુ નુકશાન થાય તેવું, પ્રામાણિકતાને ધક્કો પહોચે તેવું; ને ઘણુ લાગે તેવુ અસત્ય તેઓ બધ કરી શકે છે ત્રીજા વ્રતમાં ચોરી જે ગૃહમા ગૃહભાવમા રહેતા ન લાગે, પણ તેવી પ્રવૃત્તિ જેવું કહેવાય, તે સિવાય ચોરી અનેક પ્રકારની છે, તે તેઓ બધ કરી શકે છે ચોથા વ્રતમા વિષયની વ્યાકુળતા તેઓ ઓછી કરી શકે છે, એટલે તેઓ પરિણીત પુરુષ કે સ્ત્રી હોય, તે ઉપરાત ઈતર સ્ત્રી કે પુરુષથી મુક્ત રહી શકે છે, ને પરણેલ હોય તેમા પણ નિયમ ને સતોષ રાખી શકે છે પાચમા વ્રતમાં તેઓ ધન ધાન્ય વગેરે પરિગ્રહનો નિયમ કરે ને ઈચ્છાને રોધી શકે છે ત્યાર પછી તેઓ આહાર–વિહારમા ને દરેક વ્યવસાયમાં નિયમ કરે છે અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા, પૂર્ણિમા વગેરે પર્વ દિવસોમા શ્રાવકો ઉપવાસ, પૌષધોપવાસ, સામાયિકાદિ શિક્ષાવ્રતો કરે. આ ઉપરાત તેઓ નિર્ગ્રન્થ નિર્ગ્રન્થીઓને જીવ રહિત ને દોષ રહિત એવા ભોજન–પાન, મીઠાઈ, મુખવાસ, વસ્ત્ર પાત્ર, ઔષધ વગેરે અનેક પદાર્થો પ્રેમ ને ભક્તિપૂર્વક આપે છે, ને આપવાને રાહ જોયા કરે છે આમ અનગાર–સાધુ ધર્મ ને સાગાર-ગૃહસ્થ ધર્મ, પ્રભુએ લોકોને ઉપદેશમા સમજાવ્યો જે જેને અનુકૂળ હોય, તે તે ધર્મ સ્વીકારે અનગાર ધર્મ ઘણો આકરો, ને કઠણ છે જેઓ સસારથી સપૂર્ણ ઉદાસીન હોય, ને સપૂર્ણ શક્તિમાન્ હોય તેઓ અનગાર ધર્મ સ્વીકારે, પણ જેઓને શરીર સાથેનો મોહ એટલો ન મટયો ને સસારની રુચિ નથી—

વળી, તેઓ બ્રાહ્મણ ને સરખા પૂજ્ય માનવા પણ બોધતા.

વર્ણ વ્યવસ્થા—ભગવાન મહાવીરના ધર્મના આશ્રય કોઈ પણ બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય, વૈશ્ય ને શુદ્ર કોઈ લઈ શકે. ધર્મ માટે ને મોક્ષ માટે કોઈ પણ જાતિ (શુદ્રાદિ) કે જાતિ (સ્ત્રી) અનધિકારી છે તેમ નથી. પ્રભુ જ્ઞાતપુત્રનો ઉપદેશ આર્ય અનાર્ય ને સ્ત્રી પુરુષોમાં સમાન હતો. અમીરને ગરીબને ઉપદેશ આપતા તેમ ચાંડાલ અનાર્યોને પણ પ્રભુ ઉપદેશ આપતા. પ્રભુના સંઘમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય ને વૈશ્ય એ ત્રણે વર્ણ જેમ લેવાયા, પણ શુદ્ર માટે તેમ નહોતું. વસ્તુસ્થિતિ એ હતી કે ભોજન-પાન શુદ્રને ત્યાંથી લેવું એ સામાજિક દૃષ્ટિએ અઘટિત હતું, તેમ તેઓને સંઘમાં રાખી લેવા એ પણ સામાજિક દૃષ્ટિએ બંધ બેસતું આવતું નથી. આમ અનુચિત ભોજન લેવામાં કે તેઓને સંઘમાં લેવામાં જુદે રાખ્યો નહોતો. જુદે બ્રાહ્મણને ત્યાં ભોજન લીધું છે, ને તેઓને સંઘમાં પણ લીધા છે પણ આ વ્યવસ્થા શ્રી મહાવીરને અનુકૂળ કે સરળ લાગી નહિ. સમાજ વ્યવસ્થા ભલે તે પ્રમાણે હોય, પણ સમાજ સાથે આ સંઘની કેવી જરૂરીઆત છે ના કેવી જરૂરીઆત છે એ લક્ષમાં રાખી આ વ્યવસ્થા તેમણે બાંધી લીધી.

શ્રી મહાવીરના ધર્મમાં અનેક લોકોનું આગમન—આમ બૌદ્ધની પેઠે નિર્ગ્રંથ ધર્મ અનેક રાજાઓ, મહાજનો, શ્રીમંતો, શ્રી મહાવીરના ધર્મમાં પ્રવેશ કરવા લાગ્યા. કેટલાક કોઈ સંઘમાં નહિ ભળેલા આવતા, ત્યારે કેટલાક સમકાલીન બોદ્ધ સંઘમાંથી ને પિતાના સંઘ-

માથી આવતા હતા બિંબિસાર (શ્રેણિક) મહારાજા બોધિ-સત્વના પરમ રાગી હતા તે પછીથી શ્રી જ્ઞાતપુત્રના પરમ ભક્ત થયા છે તે રાજા[1] એક વખત પોતાના ઉદ્યાનમાં જાય છે, ત્યા અનાથ નામના મુનિ મળે છે તે મુનિનો ત્યાગ અને તેમનુ સૌદર્ય જોઈ રાજા વિસ્મિત થાય છે મુનિ ત્યાં ખુલાસો આપે છે, ને સાથે ધર્મ બોધ આપે છે, ત્યારે રાજા સપૂર્ણ જૈન થાય છે ત્યાર પછી તે મહાવીરના પરમ રાગી થાય છે એમ અજાતશત્રુ (કૂણિક) જે પહેલાં બુદ્ધ શિષ્ય–દેવદત્તનો પરમ ભક્ત હતો, તે પછી મહાવીરનો પરમ રાગી થાય છે શ્રી મહાવીર જ્યા જ્યા વિહાર કરે છે, ત્યા ત્યાથી પોતાના સેવકદ્વારા કૂણિક ખબર મેળવે છે[2] સદ્દાલપુત્ર કુભકાર જે ગૃહસ્થ ધનાઢય છે, તે ગોશાલકનો પરમ શ્રાવક છે તે એક વખત દેવ પ્રેરણાથી શ્રી જ્ઞાતપુત્ર પાસે આવે છે તે એવું સમજીને આવે છે કે અર્હત્ સર્વજ્ઞ શ્રી ગોશાલક પધાર્યા છે, એટલે હું જાઉ, પણ ત્યા આવવાથી તે શ્રી જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરને જુએ છે તેના હૃદયમાં ભાવિ ભાવ હોય તેમ થાય એ સિદ્ધાન્ત હતો, તે ત્યા પલટાય છે, ને સદ્દાલપુત્ર પ્રયત્નવાદી થાય છે આમ અનેક ગૃહસ્થો, શ્રીમન્તો, રાજાઓ, મહારાજાઓ જૈન શાસન–મડળમાં વધવા લાગ્યા મલ્લકી, લચ્છકી, ચેટક વગેરે અનેક રાજાઓ પ્રભુ પાસે દીક્ષિત થયા હતા. આમ જૈન શાસનમાં નિર્ગ્રન્થ કે ઉપાસકપણે ગરીબમાંના ગરીબ થયા છે, ને રાજાઓ પણ થયા છે, અન્ય વેશમાથી આવેલા પરિવ્રાજકો પણ થયા છે, જેવા કે સ્કધક, શિવરાજર્ષિ, મુદ્ગલ; એમજ એ મહાવીર પાસે શ્રી પાર્શ્વનાથના શિષ્યો ગાંગેય, કાલાસ્ય, વેશિકપુત્ર વગેરે આવી

૧ ઉત્તરાધ્યયન–૨૦ મુ અધ્યયન. ૨ ઓપપાતિક.

પ્રત્યક્ષ ભીંટ ભીડી ઉભા થયા છે ને તેઓએ પ્રભુની પૂજી એ જ્ઞાતપુત્રના જ્ઞાનની પરીક્ષા કરી છે. તેઓને ખાત્રી થઇ કે શ્રી પાર્શ્વનાથ જેટલા આ સંપૂર્ણ જ્ઞાની છે, તે વખતે તેઓ પોતાના અભિપ્રાય—ગીત સિવાય કોઈ જ એ જ્ઞાતપુત્રના મંડળમાં વસ્ત પ્રવેશ કરે છે

એમ કેટલાક પાપાપુરીની પિસ્તાલીસીઓ, તો બુદ્ધથી એ જ્ઞાતપુત્રની વિદ્યાની પ્રશંસા સાંભળે છે, ને પછી ત્યાં પ્રત્યક્ષ આવે છે આવતાં સાથે તેઓને ખુલાસા પ્રત્યક્ષ મળે છે, ને તેઓ ત્યાં મંડળમાં દાખલ થાય છે. (જુઓ આ સર્વ માટે ઉત્તરાધ્યયન વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞપ્તિ)

આમ શ્રી મહાવીરે શ્રી પાર્શ્વનાથના આ પછી આ આર્યાવર્તમાં અહિંસાની જીવિતતા સાથે જૈન ધર્મનો મહાન્ ફેલાવો કર્યો. જે વૃક્ષ ધીમે ધીમે પાર્શ્વનાથના પછી પછી સુક ને નિર્જીવ થઈ ગયું હતું, તે વૃક્ષને શ્રી મહાવીરે પુનઃ પલ્લવિત ને સજીવિત કરી જગત્ ઉપર ગૌતમાદિ ગણધરાદિ સાધુઓમાં જે પાક બન્યો હતો, તે તેમણે બરાબર વિચારપૂર્વક બનાવ્યો, એમાં તો જરા પણ શક નથી. એમાં મજૂરને તેમ શ્રેષ્ઠિ-મુખ્ય શ્રીમંતને મહાવીરના દેરાસરમાં ને વાણીમાં અપૂર્વ સ્થાન મળતો હતો જેઓને અનેક જન કલ્યાણની લાગણી હોય તેમને જ્ઞાતપુત્રની વાણી સુખ કરતાં સુખ રૂપ—નિર્વાણિની—લાગતી હતી. જ્યારે જ્યારે સર્વ ગણપતિ આદિને આજ્ઞા થાય છે ત્યારે ત્યારે નિર્વાણિની અવસ્થા જેવી ગણપતિ વિગેરે પ્રકૃતિને દીપ જેવી થાય છે મતલબ કે જેથી અમિત ઘણેરા અનેક રાજાઓ, રાજકુમારો, રાણીઓ, શ્રીમંતો, સ્ત્રીઓ, શુદ્ર વગેરે સંઘમાં પ્રવેશ કરતાં હતાં. ઉપનિષદ્ વિગેરે, ઇત્યાદિ (ક્રીયાપદ) વગેરે પણ સંઘમાં દાખલ થયા હતા.

પ્રકરણ છઠ્ઠું

જમાલિ, ગોશાલક

શ્રી મહાવીરનો શિષ્યસમુદાય—પ્રભુ મહાવીરને ચૌદ હજાર સાધુઓ-શિષ્યો થયા તેઓ બધા પરમ ભક્ત, અનન્ય પ્રેમી ને પ્રભુ વાણીના અનુમોદક, પરમ વિશ્વાસુ હતા. જેમ ગોશાલક પ્રભુની છદ્માવસ્થામા પહેલામા પહેલો અવિ. શ્વાસુ ને કુશિષ્ય થયો તેમ પ્રભુના આટલા બધા શિષ્યોમાં તેવો કોઇ નહોતો, પણ ક્ષત્રિયપુત્ર જમાલિ જે પ્રભુ મહા- વીરનો સસાર પક્ષે જમાઇ હતો તે એક વખતે તેમનો શિષ્ય ને પરમ ભક્ત હતો પણ પાછળથી તેવો ન રહ્યો શ્રી મહાવીર પ્રભુ માટે તેના હૃદયમાં અનન્ય પ્રેમ હતો. મહાવીર જે જે કહે તેનો જમાલિ સાચા હૃદયથી સ્વીકાર કરતો, પણ શિષ્ય થયા પછી કેટલોક વખત પસાર થયા પછી તેને મહાવીરમાથી વિશ્વાસ ઉઠી ગયો, એટલુ જ નહિ પણ છેવટ જતા મહાવીરના સિદ્ધાન્ત-વિચારનો અનેક રીતે વિરોધી થયો મહાવીરને માટે તેના હૃદયમાંથી માન ગયુ તે ગયું જ વિશેષમા મહાવીરના વિચારો તેના હૃદયને ખૂચવા લાગ્યા મહાવીર જે જે કહે તે સર્વ અસત્ય-મિ

છે જેમ જમાલિએ પોતાના સિદ્ધાન્તથી લોકોને ફરી ભમાવ્યો ને મહાવીરના સિદ્ધાન્તોને તે ઉથાપવા મથ્યો. એથી મહાવીરને પોતાને વિરોધીઓની સભામાં જ્યારે થતો એવો પ્રસંગ આવતો.

જમાલિ શિષ્યની હકીકત—જેમ ગોશાલો મહાવીરથી જુદો થઈ પોતે સ્વતંત્ર આજીવિક પંથ સ્થાપન કર્યો તેમ જમાલિએ પોતાનો સ્વતંત્ર માર્ગ સ્થાપ્યો નહોતો પણ જ્યાં જ્યાં વિહાર થાય ત્યાં ત્યાં મહાવીર જેવી ઢબે ફરે છે ને શિષ્ય સ્વરૂપ છે તે તે પોતાના અભિપ્રાયથી અપૂર્વ સિદ્ધાન્તથી વિરુદ્ધ પ્રચાર કરી અસત્ય સિદ્ધાન્તો સ્થાપી ભરમાવ્યો. જમાલિને તેમ થતાં મરણ એ થયું કે એક વખત તેના શરીરમાં મહા પિત્ત જ્વર દાહ ઉત્પન્ન થયો. હકીકત એમ હતી કે ક્ષત્રિય કુમાર જમાલિ મહા મુનિ, ઘર બહુ દેશનો ભોગી, ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નામના નગરમાં પ્રભુની ઉપરની ભક્તિવડે સરખી લક્ષ્મી, સરખુ યૌવન ને સરખા સ્વભાવની સુંદર રમણીઓ સાથે પરમ સુખ ભોગવતો હતો, પણ મહાવીરનો મહિમા તેણે સાંભળ્યો ત્યારે તે વંદન માટે ગયો. ત્યાં અનન્ય-અમૂલ્ય વાણી સાંભળી જમાલિ સર્વ સુખાનંદ વૈભવને ભૂલી દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો. તેની સાથે પાંચસો ઓજ પ્રભુ પાસે દીક્ષિત થયા. પ્રભુ પાસે તેઓ દીક્ષિત થઈ અનુક્રમે વિભૂષિત થઈ અભ્યાસ કરી તેમણે અનુક્રમે અગ્યારે તપ શરૂ કર્યો. એક વખતે જમાલિએ પ્રભુને કહ્યું કે હે આપ આજ્ઞા આપો તો અમો વિહાર કરીએ. પ્રભુએ તે સાંભળી અનુમોદન કે ઉત્તર આપ્યા વિના મૌન ધારણ

કર્યું ફરી ફરીને જમાલિએ એજ પ્રશ્ન બે ત્રણ વાર પૂછ્યો પણ પ્રભુ તો ન જ બોલ્યા જમાલિ પોતાના પાચમો અનુયાયીઓ સહિત પ્રભુએ આજ્ઞા ન આપી છતા વિહાર કરી ગયો એક વખત તે ફરતા ફરતા જ્યા શ્રાવસ્તી નગરીની બહાર કોષ્ટક ઉદ્યાન છે ત્યા આવ્યા. થોડા વખત ત્યા રહ્યા પછી જમાલિને અરસ, વિરસ એવા અમુખરૂપ ભોજન-જલથી મહારોગ-મહા દાહજ્વર ઉત્પન્ન થયો તે રોગ ઘણો કઠણ ને સહન ન થઇ શકે તેવો હતો જમાલિએ વિચાર્યું કે હવે બેસી રહેવું અશકય થશે તેથી સૂઈ જવું ઈષ્ટ છે એટલે તેણે શિષ્યોને કહ્યુ કે મારા માટે તમો પથારી કરો શિષ્યોએ વિનીતતાથી હા પાડી અને પથારી કરવી શરૂ કરી તરતજ થોડા વખત પછી ફરીથી જમાલિએ કહ્યું કે શું પથારી કરી કે કરાય છે ? શિષ્યોએ કહ્યુ કે હે મહારાજ ! હે દેવાનુપ્રિય ! આપની પથારી કરી નથી પણ કરાય છે આમ સાભળવાની સાથે જ એકદમ જમાલિના દિલમા વિચાર થઇ આવ્યો કે જે મહાવીર કહે છે કે ચાલવા માડ્યું એટલે ચાલ્યું, ચળવા માડ્યું એટલે ચળ્યું, નિર્જરવા માંડ્યું એટલે નિર્જર્યું—વગેરે વગેરે, તે સૌ મિથ્યા છે—અસત્ય છે નહિ તો આ પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાય છે કે પથારી કરતા છતા નથી કરી, પાથરતા છતા નથી પાથરી આ વસ્તુ-દૃશ્ય-ઉપરથી મહાવીરનો "ચલ માણે ચલિએ" સિદ્ધાન્ત સહેજે ઊડી જાય છે જો એ સિદ્ધાન્ત સત્ય હોય તો પથારી કરનારા કરતા છતા ના કેમ કહે છે ? પથારી કરી તેટલી હા તેઓ કેમ નથી કહેતા ? આમ શરીર વ્યથા

જોતાં છતાં જમાલિ શિષ્યોને બોલાવી કહેવા લાગ્યો કે, હે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો ! મહાવીર જે આવું કહે છે તેમ તેઓ ભૂતકાળ વાપરે છે તે અર્થ સત્ય નથી. જેમ પથારી કામ છે છતાં પથારી થઈ કહી શકાતી નથી, તેમ કોઈ કામ અર્ધું થતું હોય તો તે કામ છે તેના માટે મહાવીર જે છે અર્ધું કર્યું-કર્યું એમ પણ કહી શકાય નહિ આ સુણાવ્યો જમાલિના કહેવાથી કેટલાકને ખોટા લાગ્યો. કેટલાકને એ સિદ્ધાન્ત ન ગમ્યો, અને ન ગમવાથી પ્રભુ મહાવીરની પાસે કેટલાક ચાલ્યા ગયા.

જમાલિનું શ્રી મહાવીર પાસે આવવું ને ગમ કરીથી બોલવું —જમાલિ કેટલાક વખત સુધી શ્રાવસ્તી તેના રોગથી સાજો થયો, ત્યાર પછી તે શ્રાવસ્તીથી વિહાર કરી ચંપાનગરીમાં જ્યાં પ્રભુ મહાવીર હતા ત્યાં આવ્યો. શ્રી મહાવીર પ્રભુની સામે આવીને તે ઊભો રહીને તેમને કહેવા લાગ્યો કે આપના ઘણા શિષ્યો છદ્મસ્થ હાલમાં રહી આપની પાસેથી છદ્મસ્થપણે નીકળ્યા. પણ હું જ અપવાદરૂપે છું કારણ કે હું તો અર્હત્ વીતરાગ થઈ અર્હત્ વીતરાગ પણાથી નીકળ્યો છું. આમ સુણી શ્રી મહાવીર પાસે જમાલિ વગેરેથી બોલતાં અચકાયો નહિ. ભગવાનમાં જાણે ભૂત ભરાયું હોય ને બોલે તેમ જમાલિ બોલી રહ્યો હતો. પણ શ્રી શ્રમણ ગૌતમ એ વચન સહી શક્યા નહિ તે બોલ્યા કે હે જમાલિ! તું કેવળીબોધ કેવળજ્ઞાન વગર કે સ્તનના આવરણથી રોકાય છે? જો તમે જાણતા હો તો કહો કે આ લોક શાશ્વત છે કે અશાશ્વત છે? વળી કહો કે

આ લોક શાશ્વત છે કે અશાશ્વત છે ? બીજુ કાંઈ નહિ પણ એમા ખરૂ શુ ને ખોટુ શુ ? જમાલિ આ સાંભળી વિચારમા પડી ગયો ને ગભરાઇ ગયો કે મારે હવે એમાથી એક શુ કહેવું ? તે ત્યાં સ્તબ્ધ બની ગયો. શ્રી મહાવીરે કહ્યુ કે હે જમાલિ! મારા ઘણા શિષ્યો છદ્મસ્થ છતાં આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપવાને સમર્થ છે. પણ તે છતા તારી માફક કેવળીનું બિરૂદ ધરાવવાને ખુશી નથી પછી શ્રી મહાવીરે એ પ્રશ્ન સબધી ઘણી વાર્તા કરી પણ જમાલિને બીલકુલ સારૂ લાગ્યુ નહિ વિશેષમા ઘણો કલેશ ને અસતોષ ઉપજાવી ત્યાથી જમાલિ પોતાની ઇચ્છાનુસાર ચાલી નિકળ્યો આમ કલેશ કરી જમાલિ હમેશને માટે શ્રી મહાવીરથી જૂદો પડી ગયો, એટલું જ નહિ પણ ત્યાર પછી મહાવીરને માટે મહાવીરના વિચાર-સિદ્ધાન્ત માટે ને મહાવીરના શાસન માટે જમાલિ પાકો વિરોધી થયો મહાવીર ક્યા ક્યા ને કેવડી કેવડી ભૂલો કરે છે એ લોકોની આગળ કહેતાં જરાપણ શરમ કે આંચકો તેનાં હૃદયને લાગતો નહિ આવી ચતુરતા કરી કુશિષ્યતા દર્શાવવા મહાવીર પ્રભુના એટલા બધા શિષ્યોમાંથી કોઇએ હિમ્મત કરી હોય તો જમાલિએજ કરી દીક્ષિત થતી વખતનો ક્યા તેનો વૈરાગ્ય ને ક્યાં તેની પરમ ભક્તતા, ને બીજી બાજુએ ક્યા તેની મહાવીરના સત્ય વિચાર સાથે વિરૂદ્ધતા ને કલેશ! સપૂર્ણ નિર્દોષ ને સપૂર્ણ વીતરાગ શ્રી મહાવીરના જીવન સાથે જમાલિએ જે સ્પર્ધા કરી તે આજે પણ કોઈપણ વિચારકના હૃદયને તાજુબી કરાવે તો કાંઈ નવાઈ નથી

કોઈ પણ દુઃખને લાયકી કે શું મહાત્માને આટલી હદ સુધી કષ્ટ પુરાં, પીડા પામવા હતા? શ્રી મહાવીર તે સંપૂર્ણ વીતરાગ હતા એટલે એમના દુઃખમાં તો ફક્ત સત વેદની ગણના કે કોઈ ક્યારે પણ ન આવે, કારણ કે તે ભવ દેવ ધ્યાનમાં હતા ત્યારથી તેમણે એવી અનુનિયમ ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો તો પછી આવે શું કહેવું!

આમ કર્યા પ્રભુએ ગ્યારહિનો ઉદ્ધાર કરી એટલું જ નહિ પણ પૂર્ણ મહા દુશ્મન એવા ગોશાલક તેનો પણ પ્રભુએ ઉદ્ધાર કર્યો એ ગોશાલક હવે મહાવીર પાસે એક વાર ફરી વખત આવતા આવે છે.

ગોશાલકનું શ્રાવસ્તી નગરીમાં આગમન—ગોશાલક મહાવીરથી જુદો પડ્યા પછી ક્રમે ક્રમે એક આજીવિકપંથનો નાયક થયો, ને લોકોમાં એક મહાન પ્રસિદ્ધ પુરુષ તરીકે નામના પામી ગયો. તે પ્રભાવ વિદ્યા શીખેલો હતો એથી લોકોને સુખદુઃખ જીવન મરણ, લાભાલાભનું ભવિષ્ય કહી આપતો. આથી ગોશાલક લોકોમાં જિન તરીકે આગળ ને કેવળી તરીકે બહાર આવ્યો. લોકો વિસ્મિત થતા. એક વખત ફરતો ફરતો ગોશાલક શ્રાવસ્તી નગરીમાં હાલાહલા કુંભારણને ત્યાં પોતાના સંઘ સાથે નિવાસ કરી રહ્યો છે એ વખતે દીક્ષિત થયાને તેને ચોવીસ વર્ષ થયાં છે. આ વખતે પોતે અર્હંત છે એમ પોતે પોતાની જાતને જાહેર કરે છે તે લોકોમાં ફેલાવે છે. પ્રભુ મહાવીર તે વખતે ફરતાં ફરતાં તે જ નગરીના કોષ્ઠક ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યા છે.

ઈન્દ્રભૂતિ ભિક્ષા લેવાને નગરમા જાય છે ત્યા લોકોના મુખથી તેણે ગોશાલકની સર્વજ્ઞતાની વાર્તા સાંભળી ઈન્દ્રભૂતિએ પાછા આવીને તરત જ પ્રભુને પૂછયું શ્રી મહાવીરે તેને હનો તેવો ણુલ્લો પાડયો એ વાર્તા ગોશાલકને કાને પડતા આતપભૂમિમા તપ કરતો હતો ત્યાથી ન કલેશ કરતો તે હાલાહલા કુભારણને ત્યા જાય છે, અને સઘને ભેગો કરે છે એકદમ તે મિજાજ ખોઈ વિચાર કરતો હોય છે તે વખતે અચાનક આનદ સ્થવિરને ભિક્ષા લેવા જતા જોઈ તેણે તેમને બોલાવ્યા ને કહ્યુ કે હે આનદ! તમો અહીં આવો.

આનદ સ્થવિર સાથે વાર્તા—શરૂઆતમા આનદ સ્થવિરને તેણે ધમકી આપી પછી તેણે કહ્યુ કે હે આનદ! તારા ધર્માચાર્ય મહાવીર મારી પાછળ પડયા છે ને મારૂ ખરાબ બોલે છે, પણ હુ કહું છુ કે તેનુ પરિણામ બહુ સારૂ નહિ આવે જેમ એક સર્પે પેલા લોભી વાણીયાઓને બહુ પાછળ પડવાથી માત્ર આંખના અગ્નિથી ભસ્મ કરી નાખ્યા તેમ હું તારા ધર્માચાર્યને મારા તપના તેજથી બાળીને ભસ્મ કરી નાખીશ હે આનદ! હુ તે વાણીયા અને સર્પની હકીકત કહું તે સાભળ. કેટલાક વાણીયાઓ એકત્ર થઇ ધનને પેદા કરવા ઘણા દૂર જતા હતા તેઓએ સાથે ઘણું ભોજન અને જલ લીધુ હતું પણ માર્ગ લાંબો હોવાથી ને ઘણા મનુષ્યો ને પશુઓ હોવાથી જલ ખૂટી ગયું તેઓએ વિચાર્યું કે પાણી હવે ક્યાથી લાવવુ? એકત્ર થઈ તેઓએ વિજ્ઞાનના અભ્યાસને લીધે અનુમાન કર્યું કે જ્યા ઝાડી કે ડુગરા હોય ત્યા પાણી મળે હવે—બનવા જોગ છે ને તેઓને

એક પીંડુ બનાવી માટી આપ્યુ તેમાં એક ઉંચી ટેકરી હતી ને તેની ચારે બાજુએ ચાર ટેકરીઓ હતી. બેટાઓ મેં કહ્યું કે આનંદ! પેલા પક્ષીઓએ અતિશય તૃષ્ણાતુર થઈને તેમાંથી પાણી મળશે એમ ધારી તેઓએ એક બાજુની પહેલી ટેકરી તોડી તો તેઓએ પાણી તેમ સ્વચ્છ એટલે હલકું અને પીવાને લાયક બહાર આવ્યું એટલુ બધા મનુષ્યોએ ખરાબ ખરાબ ને પીધુ ને પશુઓને પણ પાયું તેઓએ ફરીથી આશ્ચર્ય ને આશ્ચર્યમાં વધું થયું સુવર્ણ મળશે એમ ધારી બીજી ટેકરી તોડી તો સુવર્ણ પણ નીકળ્યું તે બીજી વખત તેઓએ ધાર્યું કે હવે ત્રીજી ટેકરી ખોદીશું તો હીરા ઈત્યાદિ ને અમૂલ્ય મણિઓ મળશે. તેથી તેમણે ત્રીજી ટેકરી તોડી તો તેમાંથી તેઓએ મણિઓ મેળવ્યા. હવે તેઓએ ચોથી ટેકરી તોડવાનો વિચાર કર્યો ત્યારે તેમાંથી એક વૃદ્ધ ને ભલો પક્ષિ હતો તેણે તેઓને બધાના હિત ખાતર કહ્યું કે હે બાળકો! હવે બસ છે. અતિશય તૃષ્ણા સારી નથી માટે હું કહું છું કે સંતોષ રાખજો આ છે બેટાઓ કહુ છું કે આનંદ! પેલા લોભના માર્યા તેઓએ પેલા બધા પક્ષિનું કહેવું માન્યું નહિ ને તેઓએ લોભમાં ચોથી ટેકરી તોડી ને તોડવાની સાથે જ અંદરથી એક અતિશય ભયંકર સાપ નિકળ્યો અને ક્રોધે તે બહાર આવ્યો. તે સર્પે પેલા બધા પક્ષિઓને એક વખતે સર્પે ઝેરી દૃષ્ટિ કરતાં બાળીને ભસ્મ કર્યાં, પણ એક તે ભ્રમની અંદર વિરોધ કર્યો હતો તેને તે સર્પે ક્ષમાપૂર્વક તેના ઘેર પહોંચાડયો. બેટાઓ એ છે કે આનંદ! તે વૃદ્ધ પક્ષિની પેઠે હું તને આશીષ ને વાપ...

એકદમ ભસ્મ કરીશ, માટે જલદી તું ત્યા જા ને મહાવીરને કહે

આનંદ સ્થવિર આ વાર્તા સાભળતા એકદમ ચમકે છે ને મહાવીર પ્રભુ પાસે આવી કહેવાની શરૂઆત કરે છે, ત્યાં તો ગોશાલક એકદમ પોતાના સઘ વૃદ સહિત ધમાલ કરતો પ્રભુના સમવસરણુમા આવી પહોચે છે ને શ્રી મહાવીર પ્રભુને કહે છે કે હે કાશ્યપ! તમો મને ગોશાલક–મખલિ પુત્ર તરીકે આળખાવો છો તે ઠીક જ છે પણ હું તે નથી કારણ કે આ તો તેનું શરીર છે તે વાર્તા તદ્દન સાચી છે પણ તેમ થવામા કારણ છે

ગોશાલક પોતાની જાતને ઢાંકે છે ને પોતાનો સિદ્ધાન્ત આગળ કરે છે—હવે આ જગાએ ગોશાલક પોતની વિદ્વત્તા બતાવે છે તે કહે છે કે હે કાશ્યપ! મખલિ પુત્ર ગોશાલક જે તમારો શિષ્ય તે તો અહીંથી કાળ કરી કોઈપણ દેવલોકમા ગયો છે, ને હું ઉદાયી તેનું શરીર સારૂ ને બલયુક્ત જાણી તેમા પેઠો છુ અમારા સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે જેઓને મોક્ષે જવુ હોય તેઓ બધા આમ કરે છે; એટલે કે તેઓ ચોરાશી લાખ મહા કલ્પ, સાત દિવ્ય, સાત સયુથ ને સાત સ જ્ઞી ગર્ભના ભવ કરે છે સાતમા સ જ્ઞી ગર્ભમાં રહી સાત વખત શરીર બદલો (પરિવર્ત–પરિહાર) કરે છે આમ થાય તો મોક્ષ મળે છે - ચોરાશી લાખ મહાકલ્પનો હિસાબ આ પ્રમાણે છે ધારો કે એક ગ ગાનદી પાચસો ધનુષ્ય ઊ ડી છે, તેને સાતગણુા કરો તો મહાગ ગા થાય છે, તેને સાતગણુા કરો તો સાદીન ગંગા થાય છે.

તેના પ્રતાપમાં કરતાં પલ્યોપમમાં ને સમકિત પામ્યા
ફરતાં ફરતાં દૈહિક ગયા, જાતી ગયા, ને સાત્ત્વિક
થવા પામ છે એકદર મૂળ ગયા એક હદ સુધી હવે
છયે ને એકવ્યવસ્ય યોજન માત્ર છે તેના સાથ અહીં
નહિ તેના જો કે વર્ષે સૂત્ર (લક્ષે) એક હજુ તેવે વળી
નરકે તે સર્વ નદીઓના જેવું પૂરું થયું ત્યારે તે વખતે
એક તરીકેનું માપ મળ્યું છે, અથવા માનવ એવું જો
કહે છે એવા મનુષ્યો ખરેખર એવા થાય તો તેને એ
અનુભવ કહે છે તેમ એટલાથી લાભ મહાવીરને એમ
ક્ષીણ તો તે એ મહા માનવ કહેવાય છે એટલા માટે
જે કે ઉત્ત અનંત સમુદ્રમાં ફરી દેવોમાં, માનવમાં ને
માતુપિતાઓમાં ઉચ્ચ સંયમ ને નીચે એક એક ભવ કરે
ને વચમાં મનુષ્ય તીર્યંચના ભવ કરતો છ દેવોના ને
છ મનુષ્યના ભવ કર્યો ત્યારપછી ભવ ભમીઓનો કરે છે.
ત્યાંથી તે ઉત્ત મનુષ્યમાં ક્ષત્રિયકુળમાં દેવકુમાર તુલ્ય જન્મ્યા
છે છે. તે કહે છે કે તે રાજકુમાર મહાવીર ! તે જોવાથી જ
સુખનો, પણ ને દેવકુમાર સરખા અતિશયથી જે પુત્ર તે હું
પોતે હતો. મારી માતાપૂજ્યા હતી, બાપ મારો પણ નિર્મળ
નહોતા, ને હું સાધુ થયો પણ હું જાણતો હતો કે આ
જન્મમાં વાત વખત તીર્થંકરો જાણ્યા ન થાય તો મિથ્યા ભારી
પડે એટલે હું જાણી આપ સર્વથી દેવો વખત થી
મિથ્યાત્વના શરીરમાં પીડા ત્યાર પછી મહાવ્રતના, ધિક્કાર,
ભાવનાના, અર્જુનના શરીરમાં અનુક્રમે રહેતા આવ્યો માટે
મિથ્યા બોલતો હતો એટલે એમ કહ્યું પછી ત્યાર પછી હું
ત્રિશલામાતાના શરીરમાં આવ્યો છું કે અહાહા ! તેઓ શરીર

ઘણું દૃઢ જબરદસ્ત ને દુખને સહન કરનાર હતુ, તેથી હુ તેના શરીરમાં આવ્યો છુ પણ હું તમો જે કહો છો તે મખલિપુત્ર ગોશાલક નહિ હુ પહેલા શરીરમા ૨૨ વર્ષ, બીજામા ૨૧, ત્રીજામા ૨૦, ચોથામા ૧૯, પાંચમામાં ૧૮, છઠ્ઠામા ૧૭ વર્ષ રહ્યો, ને આમા હુ સોળ વર્ષ રહેવાનો છુ. ગોશાલકનુ આ શરીર છે, એમ ધારી ભલે તમો મને ગોશાલક કહો, પણ હુ તે નથી જ

શ્રી મહાવીરે ઉઘાડો પાડયો.—શ્રી મહાવીર સંપૂર્ણ ત્રિકાલદર્શી ને ત્રિકાલજ્ઞાની હતા તેમની આગળ ગોશાલક પોતાને છુપાવવા ચાહતો હતો પણ સંપૂર્ણ પ્રકાશ હોય ત્યા છાનુ કેમ રહે? શ્રી મહાવીરે કહ્યું કે હે ગોશાલક! જેમ કોઇ ચોર પોતાની પાછળ આખુ ગામ આવે છે જાણી છુપાવા ચાહે, પણ સ્થાન ન મળતાં, એક ઘાસના તૃણુથી શરીરને ઢાંકે, તેમ તુ અમારી આગળ પોતાને ઢકે છે પણ એ છાનું નહિ રહી શકે એટલે કે અંદરમાં રહેલ તું ઉદાયી છું ને બહાર ગોશાલકનુ શરીર છે એમ બે જે જણાવે છે, તે તદ્દન અસત્ય છે

ગોશાલકનો ક્રોધ—આમ ગોશાલક સાભળતા જ અતિશય ક્રોધમા આવી ગયો, ને જેમ કોઈ નાદાન મનુષ્ય ગાળો આપે, તેમ મહાવીરને ગાળો દેવા લાગ્યો મહાવીરનો આખો સઘ આ જોઇને તદ્દન સ્તબ્ધ થઇ ગયો "કોઈ પણ ન બોલશો" તેમ સૌને કહી દીધું હતુ, પણ આવી નિંદા સર્વાનુભૂતિ શિષ્ય સહન કરી શકયો નહિ પ્રભુ પ્રતિ બેહદ પ્રેમ જેના હૃદયમા ઉછળતો હતો, તે એકદમ ગોશા-

ઢક પાસે આવી તેને કહેવા લાગ્યો કે હે ગોશાલક! કોઈ પણ મનુષ્ય, પવિત્ર તેમજ સારા સવ શ્રમણ પાસે એક પણ ધર્મવચન સાંભળે તો, તેનો તે ઉપકાર કદિ ન ભૂલે એટલુંજ નહિ પણ તે તેને પ્રભુ તુલ્ય માને. તો પછી તારે પ્રભુનો ઉપકાર કેટલો માનવો જોઈએ! પ્રભુએ તને દીક્ષિત કર્યો, ને બહો વિદ્વાન (બહુશ્રુત) કર્યો છતાં આમ નિઠુર ને આકરી [illegible] મુખીનું વચન પ્રભુ સામે કહું ને વળી શું યોગ્ય છે? ગોશાલક ક્યાં સવ હતો! તે તો બળે હતો. તથી તેજોલેશ્યા (અગ્નિનો ભડકો) તેના ઉપર ફેંકી કે તરતજ સર્વાનુભૂતિ ત્યાં ને ત્યાં ભસ્મ થઈ ગયા. ગોશાલક આમ કરી ફરીને મહાવીરને ગાળો દેવા લાગ્યો. બીજી વખત સુનક્ષત્ર જે એક મહાવીરનો પરમ ભક્ત હતો તે બહેન ન બનવાથી ગોશાલકને શિખામણ આપવા આગળ આવ્યો; ત્યારે પણ તેણે તેના ઉપર તેજોલેશ્યા નાંખી. તેથી તે બળી [illegible] પામ્યો. બીજીવાર પણ તે વિશુદ્ધ થઈ સદ્‍ગતિ ગયા. ગોશાલક પાસે અગાધ શક્તિ હતી, તેમ તેના હૃદયમાં ક્રોધ ક્રોધ હતો. મહાવીરનો નાશ ન થાય ત્યાંસુધી તેનું હૃદય શાન્ત થઈ શકે તેવું નહોતું, તેથી તેણે મહાવીર સામે અતિ ક્રોધ કર્યો. પ્રભુએ કહ્યું કે આમ ક્રોધ કરવાથી શું થાય! તમે શા માટે આવો ક્રોધ કરો છો? હું પોતે, તે છું તે છું બીજો નથી જ. એટલે તેણે [illegible] જેટલી હતી તેટલી બધી શક્તિ (તેજોલેશ્યા) મહાવીર ઉપર ફેંકી પણ પવનમાં પવન પેસે તો પ્રભુના શરીરમાં તે પેસે. એ અગ્નિનો ભડકો પ્રભુની ચારે બાજુએ ફરીને પાછો વળ્યો ત્યાં ગોશાલકના શરીરમાં પેઠો. એ અગ્નિ પેસવા સાથે ગોશાલક બળવા

ઊઠયો આખા શરીરમા ખણુજ થઈ તે શરીરમા બે હાથે વલુરવા લાગ્યો ને પગ પછાડવા લાગ્યો. છતા મોઢેથી દમ મારી તે મહાવીરને કહે છે કે "હે કાશ્યપ! હવે તુ આ દુનિયામા નથી આ મારા તપના તેજથી તુ છ માસમાં છદ્મસ્થ ભાવમા પિત્ત જ્વરથી મરી જઈશ" પ્રભુએ કહ્યું "હે ગોશાલક! હું હજી સમર્થ હસ્તીની માફક આ દુનિયામાં વીતરાગ સર્વજ્ઞની સ્થિતિએ સોળ વર્ષ સુધી વિચરીશ તારો તપઅગ્નિ મને કાંઈ કરી શકશે નહિ પણ તુ પોતે તારા પોતાના અગ્નિથી પીડા પામી પિત્તજ્વરથી સાત રાત્રિમા મરી જઈશ" ગોશાલક પોતાના અગ્નિની પીડા પામતો રીબાતો સુખરહિત ઉભો છે ત્યારે બધા સાધુઓ તેને ધર્મ સબધી અનેક પ્રશ્ન પૂછે છે, પણ તે કાંઈ કહી શકતો નથી, તેમ તે કાંઈ ઉત્તર આપી શકતો નથી એટલે તેના સ્થવિરો તેને છોડી કેટલાક ચાલ્યા જાય છે ગોશાલક પણ વીલુ મોઢું કરી પોતાના સ્થાન ભણી જાય છે તેની ઈચ્છા મહાવીરને તદ્દન માફ કરવાની હતી, તે તો અર્થ સર્યો નહિ, પણ ઉલટો પોતે ભરાઇ પડયો લોકો વાતો કરે છે કે બન્ને જિનો લડે છે ને એક બીજા એક બીજાને મરી જવાનુ કહે છે! તેમા સત્યવાદી કે મિથ્યાવાદી કોણ હશે એમ જાણવાને ક્ષણુ-ભર લોકો લલચાય છે તેમા સત્યપ્રવાન લોકો હોય છે, તે કહે છે કે મહાવીર તદ્દન સત્યવાદી છે

ગોશાલકનું મકાન ઉપર આવવું ને પીડાનુ સહવુ —હવે ગોશાલક પોતાના મકાન ઉપર કુભારણને ત્યા આવે છે શરીરમાં અતિશય ગરમી-દાહ થાય છે તેટે

સમાવવા માટે તે કેરી મૂકે છે મદપાન કરે છે નૃત્ય કરે છે ગાયન ગાય છે, શરીર ઉપર માટીથી મિશ્રિત પાણી સિંચન કરે છે ને વારંવાર કુંભારણને હાથ જોડે છે આમ અવસ્થાથી પીડે મારે છે કે ગોશાળે માટી ભૂલ લીધી. તેથી તે પાપને ઢાંકવા માટે લોક આગળ ને પોતાના સંઘ આગળ એમ ખુલાસો કરે છે કે આ જે બને છે તે બધું કેવું છે, ને આજે હું મરું છું તે છેલ્લા તીર્થંકર હોય તે કરે છે એમ કહી તે આઠ, જે છેલ્લી વસ્તુઓ છે તે કહે છે ૧ મદપાન, ૨ ગાયન, ૩ નૃત્ય, ૪ અંજલિ કર્મ (હાથ જોડવું), ૫ પુષ્કલ સંવર્તક મહા મેઘ, ૬ સેચનક ગંધ હસ્તી, ૭ મહા શિલા કંટક સંગ્રામ, ૮ ને હું છેલ્લો તીર્થંકર આ અવસર્પિણીમાં સિદ્ધ થઈશ. વળી તે શરીર ઉપર માટી વાળું પાણીથી સિંચન કરે છે તે માટે તે વિચારે સ્વ બુદ્ધિથી એમ કહે છે કે ચાર પાણી પાનક (પીવા યોગ્ય) છે ચાર બીજા પાણી અપેય (ન પીવા યોગ્ય) છે એટલે પીવા માટે વાપરી શકાય નહિ, પણ મુખ પીવા માટે અથવા શરીર ઉપર વાપરી શકાય. ચાર પાણી પીવાનાં છે તે આ પ્રમાણે કહે છે— ગાયના શરીરને અડેલું ૧, હાથથી મસળેલું ૨, સૂર્ય (તાપ)થી તપેલું ૩ ને શિલાપ્રપાતને અડેલું ૪. ન પીવા લાયક તે આ ચાર છે— થાળ કે ઘડે કે કોઈ પણ વાસણમાં પાણી ૧ છાલની છાલ ધોયેલું ૨, સિંગોડું ધોયેલું ૩, ને ચોથું શુદ્ધ પાણી. એ શુદ્ધ પાણી માટે એમના મત પ્રમાણે વાર્તા બનાવે છે કે, કોઈ એક વ્યક્તિ ૬ માસ સુધી એક માત્ર મીઠાઈ ખાય, ને તે બે માસ સુધી પૃથ્વી ઉપર પથારી કરે. એમ બે માસ સુધી કાષ્ઠ ઉપર ને બે માસ સુધી દર્ભના

ઘાસ ઉપર સૂઈ રહે ત્યાર પછી છ માસની છેલ્લી રાત્રિએ તેની સમક્ષ બે દેવો હાજર થાય છે તે બે દેવો પોતાના ભીના હાથે કરી તેના શરીરને સ્પર્શે તે વખતે તે વ્યક્તિ તે સ્પર્શને સારો માને, તો તેની ક્રિયા વિષરૂપે પરિણમે છે પણ તે સ્પર્શને ઉદાસીન ભાવે જતો કરે, તો તેના શરીરમાથી આપોઆપ અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે, ને તે તે અગ્નિથી આમ (બીજા કોઈથી મૂક્યા સિવાય) આપોઆપ ભસ્મ થાય છે આમ જે ગોશાલક કહેતો હતો તે પોતાનુ માહાત્મ્ય વધારવાને જ કહેતો અને પોતે એમ ધારતો કે તેમ મારા માટે થાય

અયંપુલ શ્રાવકનો ગોશાલક ઉપર પ્રેમ —ગોશાલક આમ દાહને લીધે, જે કાંઈ સ્વચ્છદ ભાવે કરતો, તેમા તેના સેવકો–સ્થવિરો ભૂલ જોતા નહિ, પણ ઉલટો તેનો મહિમા વધારવાને તેઓ ધર્માધપણે તે સ્વચ્છદને યોગ્ય ભાવે સ્વીકારી લેતા એક વખત આ સ્થિતિથી તદ્દન અજાણ અયપુલ શ્રાવક ત્યા શ્રાવસ્તીમા હતો તેને રાત્રિમા કારણસર વિચાર થયો ને તે બીજે દિવસ સવારે જયા મખલિપુત્ર– પોતાના ધર્માચાર્ય ને ધર્મગુરુ છે ત્યાં આવે છે તે શ્રાવકને મખલિ પુત્ર માટે ઘણુ માન ને બેહદ પ્રેમ છે તેને ખબર નથી કે શા માટે આમ તેના ગુરુ કરે છે ગોશાલક જ્યા કેરી ચૂસે છે, નૃત્યગાન કરે છે ને કુભારણને પ્રણામ કરે છે ત્યા શ્રાવક આવે છે ને ઉપર પ્રમાણે જુએ છે ત્યા તે એકદમ શરમાઈ પાછો ફરે છે ત્યા ગોશાલકના સ્થવિરો અયંપુલને પાછા જતા–જોઈ બોલાવે છે ને કહે છે કે હે

અમપુત્ર ! તારા મનને શંકા થાય છે કે આમ મેતાર્ય શા માટે કરે છે ? પણ હે અમપુત્ર ! તને ખબર નથી કે એ ઉત્કૃષ્ટ વીર્ય તે બધા આમ જ કરે છે ને આ કામ—ઉત્સ છે. સ્થવિરો તેને તપાસ સમજાવે છે ને કહે છે કે પક્ષીએ તે કર્યું છે કે ત્રુટીથી મેતાર્ય સમભાવ પાળી અમિત ને તપીને તે ધર્મધ્યાની ને આગળી ભરીને તે પણ તપસી શ્રામિનો ખુલાસો કરી ને તમારા દિલની બધી વાતો કહેશે. બરાબર વળીને બેઠ છે તેટલામાં બે સ્થવિરોએ મેતાર્યને સહિત એ સૂચન કર્યું એટલે મેતાર્યે ફેરી નાંખી ઘૂંટી ને ભાઇએને બધા ધર્મથી પ્રારંભી તેની પાસે આવે છે ત્યાં „ચોએ તેના દિલનો ખુલાસો કર્યો, તે ઉપરાંત કહ્યું કે અમપુત્ર ! આ મેતાર્ય સાધુની ફેરી નથી, પણ એવું માત્ર મિથ્યા છે અમપુત્ર પોતાના દિલની સર્વ વાતો તથા કોઈની વાતો સ્પષ્ટ આપી પડ્યા ખુશી થયો ને વંદનાદિ કરી ચાલ્યો ગયો.

મેતાર્યની ઉંચી સ્થિતિ—મેતાર્યને આટલી પીડા થઈ ? પણ મરી જવાય એવો તેને નિશ્ચય નહોતો. સાત રાત્રિમાં કેટલીક રાત્રિઓ ગઈ ત્યારે ખ્યાલ થયો કે જરૂર હું હવે જઈશ. તે વખતે પોતાનું માન માહાત્મ્ય આ દુનિયામાં વિસ્તરાયેલ રહે તે હેતુથી તેવું સ્થવિરોને જણાવી કહ્યું કે હે સ્થવિરો ! તમો બધું સારું સમજો છો તોપણ હું કહું છું કે શરીરથી આ વખત એટલે શરીરને ઉપર સુખથી જવાથી સ્વર્ગ મળશે. સારા સુખથી ક્ષમાથી તેને હવે તેના ઉપર મિથ્યાર્થી જીવનના ચિંતન કરી સારાં કામ પહેલાંથી

ને સુંદર પાલખીમાં ભવ્ય આડંબર ને દબદબા સાથે લેઈ જજો લેકોમા દરેક રસ્તા ઉપર ખબર કરશો કે આ મહાન પુરુષ ગોશાલક*, જિન. સર્વજ્ઞ, છેલ્લા તીર્થંકર, સિદ્ધ થયા આમ ગોશાલકના કથનને તેઓ બધા ઝીલી લે છે ને કબૂલ કરે છે, પણ સાતમી રાત્રિ આવતા ગોશાલકને શુદ્ધ બુદ્ધિ થાય છે ને સમ્યકુત્વ આવે છે, ત્યારે તે પોતાને મહાવીરને સાચા લેબાસમાં જુએ છે પોતે ખરાબ, અસત્યવાદી, શ્રમણોનો ઘાતક, મહાવીરનો કટ્ટો શત્રુ પોતાને ગણે છે ને મહાવીરને સત્યવાદી ને સર્વજ્ઞ તેમજ સપૂર્ણ ગુણવાળા માને છે તે વખતે તે પોતાની જિંદગી ખલાસ થતા પહેલા ફરીથી સ્થવિરોને બોલાવે છે ને કહે છે કે હું તમોને કહું તેમ તમારે કરવું પણ પહેલા તમો શપથ લો તો કહું ત્યારે તેઓ શપથ લે છે પછી ગોશાલક કહે છે કે હું મરી ગયા પછી મારા શરીરને તમો ડાબા પગે દોરડી બાધજો મારા શરીરને આખી શ્રાવસ્તીમા દરેક રસ્તે ને ચોકમા ઘસડજો ને ઉપરાત મુખમાં થૂંકજો અને શહેરની સર્વ જગાએ કહેજો કે—આ ગોશાલક સાધુઓનો ઘાતક, મહાવીરનો અવર્ણવાદક છદ્મસ્થભાવે મરી ગયો છે આમ ગોશાલક કહી રહે છે ત્યાં તેની જિંદગી ખલાસ થાય છે

---

* ગોશાલક એકદર કેટલાં વર્ષ જીવ્યો, -તે ચોકસ નીકળતું નથી પણ જ્યારે તે શ્રી મહાવીર પાસે દીક્ષિત થયો ત્યારે તે યુવાન હતો દાઢી, મુચ્છ, મસ્તક મુડાવીને તે ગયો હતો તે વખતે અઢારથી પચીસ વર્ષ અદર લગભગ હોય, ચોવીશ વર્ષની તેની દીક્ષા હતી એટલે પીસ્તાલીશથી-પચાશ વર્ષ સુધીની તેની વય હોય

પ્રભુનો જ્ઞાનદ્યમય વિહાર—શ્રી મહાવીરે આ આર્યાવર્તભૂમિમાં અનેક જૂદાં જૂદાં સ્થળે વિહાર કર્યો છે. કેવળ જ્ઞાન થયા પછી કેવળ ધર્મ ભાવ લોક હિતના અર્થે હતી. લોકો સત્ય સમજે ને સાચા માર્ગ ઉપર વિચરે એ એમનો ઉદ્દેશ હતો. પોતાને કેવળ જ્ઞાન નહિ થયું ત્યાં સુધી તેમણે નિતાન્ત પ્રયત્ન કર્યો હતો, પણ હવે તે પ્રયત્ન નહિ હતો. હવે જનતાની સંપૂર્ણ સુખશાન્તિ પણ અનુકૂળતા હતા. શાસ્ત્રોમાં મૂળ સર્વથા નષ્ટ થયું હતું, એટલે કોઈ પ્રમાણી અમારા કોઈ પણ રહી ન હતી. જનતા જ્યાં સુખ હતા, અને જ્યાં ઉપર ભૂલ આધીન હતા, તેઓ અનુકૂળતા હતા જન્માદિ ને એ પાછા એવા પુણ્ય જમે તેવો વિચાર—હૃદય દૂર રહીને કે પાસે આવીને એ, પણ એ જનતામાં અંતર કે બાહ્ય લેશ પણ ક્લેશના કે અને તેમના ઉલ્લાસ નીકળ્યા જણાયા નથી. અર્થનો જાણો પણ તેમણે પાઠો કર્યો લોક એમ એ સાહિત્ય સાચી આપ્યું નથી. શત્રુ કે મિત્રમાં, સુખ કે દુઃખમાં, પ્રકારો કે અસત્યમાં એ સત્યપુરુષ સમતા રાખતા એવો વિચાર કરે પણ જાણી ન શકે, તેઓને પૌદ્ગલિક-શાસ્ત્રો-ઈર્ષ્ય છે તેથી એ લોકો વિભ્રમ કરી શકતા નથી. એ કર્યો મહાવીરે સંપૂર્ણ વિભ્રમ કર્યો હતો, તેથી તેઓ સંપૂર્ણ સુખી હતા.

પ્રભુનો આણુધારી શિષ્ય—પ્રભુ આમ સુખી જનમ જીવતા હતા, ને અનેક દેશમાં ફરતા હતા. એ વખત અનેક શિષ્યો સાથે ફરતાં ફરતાં, તે મિથિ ગામની નજીકમાં

બાગમા અવ્યા એ શહેરમાથી અનેક લોકો દર્શનાર્થે આવ્યા મોટી પર્ષદ થઇ આકાશમાના અનેક દેવ દેવીઓ પણ આવ્યા હતા પ્રભુએ એ પર્ષદ મધ્યે મોટુ વ્યાખ્યાન કર્યું. લોકો ને દેવો સર્વ ચાલ્યા ગયા, ત્યાર પછી એકદમ ધારી ન શકાય તેમ પ્રભુના શરીરમા મહા ભયકર પિત્તજ્વર ઉત્પન્ન થયો એ અતિશય આકરો અને અસહ્ય ઉપદ્રવ શરીર ઉપર આવી પડયો બાગમા થયેલો સુદર છોડ, જેમ ખરાબ પવનથી ચીમળાઈ જાય, તેમ આ શરીરને સજ્જડ આઘાત થયો અશાતાનો સખ્ત ઉદય થયો. મલત્યાગ કરતા એકલુ માત્ર લોહી પડવા લાગ્યું આ સબધી સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકા—સર્વને, દેવોને, ને ઈતર જનોને ખબર પહોચી ગઇ જેઓ સપૂર્ણ રાગી ને પ્રેમી હતા, તેઓ સર્વમાં આ હકીકતે ઘણી ગમગીની ફેલાવી ઈતર લોકોએ વાર્તા ફેલાવી કે જે ગોશાલકે મહાવીર ઉપર તેજોલેશ્યા મૂકી હતી, તે હવે બરાબર લાગી છે, તો હવે મહાવીર જરૂર છ માસમા ખલાસ થઈ જશે આમ વાર્તા ફેલાવાથી પરિણામ એ આવ્યુ કે એ ઉદ્યાનથી કેટલેક છેટે એક વિશાલ વન હતું, તેની પાસે ખુલ્લા તડકામા પ્રભુના એક શિષ્ય સિહ અનગાર સૂર્યના આતપ સહતા હતા, તેની પાસે એ વાર્તા ગઈ એ હકીકત સાભળતા જ એ અનગારે માન્યુ કે શું મહાવીર આમ છદ્મસ્થાવસ્થામા છ માસમાં ખલાસ થઇ જશે? જો એમ થાય તો લોકમા ઘણું હાસ્ય થશે. એટલુ' જ નહિ પણ જે મહાવીર આજ સુધી જગતમા ત્રિકાલજ્ઞાની ગણાતા હતા, તેમની હવે જ્ઞાની તરીકેની ખ્યાતિ ખોટી ગણાશે આમ વિચાર કરી હૃદયનાં દર્દને ખાલી કરવાને ...

આણીમાં જઈ પ્રભુના પ્રેમની ખાતર એ અનગારે પુષ્કળ રોવા
માંડયું હૃદયમાં દુઃખ થયેલું હતું તે કોઈ જોતે ખાતી થય
તેમ ન હતું સિંહને આમ દુઃખી થતાં જાણી વત્સલ પ્રભુએ
કેટલાક શિષ્યોને તેડવા મોકલ્યા. તેઓએ સિંહ અનગારને
ખબર આપી ને આવવા કહ્યું સિંહ અનગાર પ્રભુ પાસે
આવે છે પ્રભુએ તેને ખબર કરી, હે સિંહ ! તમો શકશો
નહિ હું ગોશાળકની તેજોલેશ્યાથી મરીશ નહિ હું હજી સાડા
પંદર વર્ષ કેવળ પર્યાયમાં વિચરીશ. સિંહ ધીમેથી બધા બા
ભળતી સુધી થયા પણ આ રોગ મટે શાથી એમ જાણ
વાન એ સહજ છે મહાવીરે કહ્યું કે "હે સિંહ ! આ
શહેરની અંદર રેવતી ગાથાપત્ની રહે છે ત્યાં તમો જાઓ
ત્યાં તેમણે મારા સારૂ ભોજન કર્યું છે તે તમે નહિ લેતા,
પણ ગઈ કાલે જે ભોજન કર્યું છે તે તમો લાવીને તે
તમોને આપશે." સિંહ કબૂલ કરી ચાલ્યા રેવતીને ત્યાં તે
આવે છે તેમણે પ્રભુના કહેવા પ્રમાણે ત્યાં કહ્યું ત્યારે તે
સ્ત્રીએ તે ભોજન જેટલું હતું તેટલું ઘણા પ્રેમથી ને ઘણી
આદરથી સિંહ અનગારના પાત્રમાં પ્રતિલાભ્યું સિંહ અનગારે
તે શુદ્ધ ભોજન પ્રભુના હસ્ત સંપુટમાં અર્પ્યું પ્રભુ તે
ભોજન અનાસક્તપણે આહારી ગયા. શરીરમાં ભોજન જતાં
જે રોગ મહા દુઃખરૂપ હતો તે તરત નાશ પામે છે અગ્નિ
ઉપર જેમ પાણી પડે ને શાન્ત થાય, તેમ રોગ સર્વ શાન્ત
થયો. શરીર હતું તેવું આનંદમય થયું આમ શરીર તદ્દન
પ્રફુલ્લિત થયું જાણી સાધુ સાધ્વી સર્વ સંઘ ને અસુર
સુર ને મનુષ્યોથી આસ પાસ લોક ખુશી થાય છે, ને

હર્ષ પામે છે[1]

વસ્તુ એ છે કે સંપૂર્ણ જ્ઞાનીઓ કે અર્હન્તોને આવી અશાતા કયારે પણ થતી નથી, છતાં અશાતા થઇ આવી તે એક મહદાશ્ચર્ય જણાય છે

શ્રી મહાવીરે ઇન્દ્રભૂતિ આદિ ગણધરોને સર્વ સાધુઓની સુપ્રત કરી હતી તેમ સર્વ સાધ્વીઓ ચંદનાર્યા પ્રવર્તિનીને સોંપ્યાં હતા સર્વના મુખ્ય નિયામક પ્રભુ મહાવીર હતા. તેઓ સર્વ પોતપોતાના ઉપરિની આજ્ઞા નીચે બરાબર ચાલતા હતા સાધુઓ ચૌદ હજાર ને સાધ્વીઓ છત્રીશ હજાર હતા. છતા તેમાના એક પણ પોતાની ઇચ્છાવશ ચાલતા હોય તેમ નહોતુ તેઓ સર્વ એટલા બધા વિનયી, નમ્ર ને સજજ હતા, કે તેઓ ક્યારે પણ પોતાના ઉપરિ પ્રત્યે અવિવેક-ભર્યું વર્તન કરતા નહિ છતા મહાવીર તેઓની ઉપર પૂરતી સભાળ રાખતા ને કહેતા કે ખરેખર નિર્ગ્રન્થ નિર્ગ્રન્થીઓએ પોતાની ઇચ્છાવશ નહિ ચાલવુ જોઇએ. તેઓએ ગમે તે ભોગે પોતાનો અભિપ્રાય (છદ) રોકવો જોઈએ વળી તેઓથી કહેતા કે આ સસાર સમોહ રૂપ છે તેમાથી તેમણે બચી જવા અપ્રમત્ત-સ્વસ્થપણે રહેવું, પણ મુઝાવુ

---

૧ આ સ્થળે એટલુ જાણવુ જોઇએ કે ગોશાલકે શ્રી મહાવીર સાથે ઝગડો કર્યો અને મહાવીરને રોગ થયો તેની વચ્ચે છ માસનું અતર છે તેજોલેસ્યા મૂકી તેથી રોગ થયો એમ જણાતુ નથી, કારણ કે જ્યારે લેસ્યા મૂકી હતી, ત્યારે મહાવીર સલામત રહ્યા છે, ને ત્યાર પછી વિહાર કર્યો છે, ને કેટલાક વખતને અતરે મેંઢિક ગામે પ્રભુ પધાર્યા છે રોગ ૬ માસ રહ્યો તેમ પણ નથી, પણ કેટલાક દિવસ રહ્યો હોય એમ જણાય છે

નહિ. અન્ન, પાન, વસ્ત્ર, પાત્ર, ઔષધ વગેરે અન્ય વસ્તુના આધાકર્માદિ દોષ સહિત ને દોષ રહિત તેઓને વાપરી ને ભોગવી, પણ દોષ સહિત ને ઉપકલ્પિત તેઓએ ત્યાગવી રહી. એમ સર્વ ત્યાગ ને કડક નિયમો એ તેઓ નહિ આચરે તો તેના વિધિવાદથી અશુદ્ધ, ને તે માટે તેઓએ તેવાથી ડરી છે તેઓને એ અર્થની પ્રાપ્તિ થઈ આમ ક્રમપૂર્વક પોતાની હયાતીમાં પોતે સર્વ ત્યાગી હતા ને પોતાના સર્વેને તેવા સર્વ ત્યાગી કરવા હતા આમ સર્વ ત્યાગ ને કડક નિયમનું પાલન તેઓ સર્વે કરતા હતા. પ્રભુની હયાતીમાં કેટલાક પ્રભુ જેવા અર્હન્તો-કેવળીઓ થયા હતા. પછીથી કેટલાક તે જ કારણે થોડા વખત હતા. આવા કડક ત્યાગના ઉપદેશનું પરિણામ એ આવ્યું કે મહાવીરના મરણ પછી કેટલાક વર્ષ સુધી એવી ને એવી વ્યવસ્થા સચવાઈ રહી હતી. ત્યાર પછી કોઈક વખતે એ વ્યવસ્થા ઢીલી પડી હોય, પણ આજે જૈન ધર્મને આટલાં બધાં વર્ષો ગયાં છતાં બે તેના સમ્પ્રદાયોમાં કોઈ પણ અસાધ ભગવતી હોય તો તેઓશ્રીનો કડકમાં કડક ત્યાગ ને તેઓના આપેલા નિયમોનું તે પરિણામ છે.

શ્રી મહાવીરનો નિર્વાણ.—શ્રી મહાવીર ભગવાન ગ્રંથોમાં અનેક સ્થળે કલ્પ ને બૌદ્ધોને નિર્વાણ માર્ગ જન વર્ત આપવાનસ્થીમાં આવે છે. કોઈ કબૂલ ને સ્વીકાર કરવાને આગળ પડી ગયાં છે કે હવે મહાવીરનો નિર્વાણ સમય આવી પહોંચ્યો છે, હે ને શરીરધારી છે. તેમ આપને આયુષ્ય કર્મ પૂર્ણ થવાનું પરંતુ તેમાં કાંઈ શક નથી નહિ

હોય કે દેવેન્દ્ર હોય, પણ સૌ પ્રયાણ માર્ગમા બેઠા છે. પણ મહાવીરને સૌની જેમ જવાનુ ન હતુ સૌ જાય છે, પણ પાછા થાય છે, તેમ મહાવીરને હવે પાછા થવાનુ કે જન્મ લેવાનુ નહિ હતુ તે તો હવે મુક્તાત્મા થયા હતા, ને મુક્તાત્માની પંક્તિમા જવાના હતા જ્યારે તેમણે મોહનીય કર્મનો ક્ષય કર્યો, ત્યારેજ મુક્તાત્મા, સંપૂર્ણ સુખાત્મા, સહજાત્મા, તેઓ થયા હતા મોહ, કલેશ, ભ્રાન્તિ કે દુ ખના સર્વ ડાઘો એ અપૂર્વ વીર્યાગ્નિમા પ્રલય પામ્યા હતા, ત્યારે જ તેઓ મોક્ષે ગયા હોત, પણ આયુષ્ય કર્મ હોય, ત્યાં સુધી શરીર સંબંધ-બંધ છૂટી શકતો નથી. મુક્તાત્મા છતાં શરીરમા હોય ત્યા સુધી આયુષ્ય કર્મ ને તેને લીધે શરીર બંધ તેમણે સહવો જ રહ્યો આયુષ્ય કર્મ છૂટતા તે સંપૂર્ણ મુક્તાત્મા થઇ શકે છે એટલે પ્રભુને શરીર છૂટવાનો કે આયુષ્ય કર્મનો બંધ પૂર્ણ થવાનો સમય નજીક આવી ગયો છે, એ વાર્તા પ્રસરી ગઈ છે

હસ્તિપાલ રાજાનુ આમંત્રણ —હસ્તિપાળ રાજા ને ત્યાના અગ્રણીઓ પ્રભુને વિનવે છે કે હે પ્રભો! આપને આ છેલ્લુ ચાતુર્માસ છે, તો આપ હવે આ નગરમા રહી જાઓ અહીંથી આગળ જવાની મરજી ન કરો જ્યાં જશો ત્યા આપને આવતા વર્ષાકાલનો વખત ગાળવો પડશે, ને આપની ચાહના ક્યા સ્થલે નહિ હોય? આપ સાક્ષાત દેહધારી છતા પરમેશ્વર છો આ વિશ્વમાં સૌથી ઊંચામાં ઊંચી ને છેલ્લામા છેલ્લી ચાહના હોય તો પરમેશ્વરને ઓળખવા ને તેમની સેવા કરવી એ હોય છે ત્યારે તે પરમેશ્વ-

આપ પોતે જ અમારા આંગણામાં આવી પધાર્યા છો. હવે કહો કે અમો હવે આપશ્રીને કેમ જવા દઈએ? પ્રભો! અમો તો નહિ જ જવા દઈએ.

પ્રભુ મહાવીરે પોતાનો અંતિમ સમય હવે આવ્યો જાણ્યો અને તેઓ ત્યાં રહ્યા. પ્રભુ એ ગૌતમને દૂર બીજા ગામ મોકલ્યા હતા. ઇન્દ્રભૂતિ, સુધર્મા ગણધર, વગેરે અનેક શિષ્ય પ્રભુની સેવામાં રહ્યા હતા. પ્રભુની સેવા ચતુર્વિધ સંઘ ઘણા ઉત્સાહથી કરી રહ્યો હતો. હસ્તિપાલ રાજાને ત્યાં અનેક રાજાઓ આવ્યા હતા, તે સૌનો પ્રભુ ઉપર અનન્ય ભાવ જણાઈ આવતો હતો. દેવદેવીઓનાં અગણિત વૃંદો પ્રભુના સમવસરણમાં આવતાં હતાં. સૌને પ્રભુની છેલ્લી સેવાનો લાભ લેવો હતો. હમેશાં ચતુર્વિધ સંઘ તથા દેવદેવીઓ પ્રભુના ઉપદેશમાં હાજરી આપતાં.

પ્રભુએ મરણ માટે છેલ્લા બે દિવસો રહ્યા ત્યારે અન્નજળનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો. લોકોને ખબર પડી કે હવે આ બે દિવસોજ છે એટલે લોકોની અને રાજાઓની અસંખ્ય સંખ્યા ભરાવા લાગી. ઇન્દ્રભૂતિ, સુધર્મા, આદિ સાધુઓ ચતુર્વિધ સંઘ, દેવદેવીઓ પ્રભુનો ઉપદેશ સાંભળવામાં લીન બન્યા. પ્રભુની વાણી અખંડ મૂશળધારાની જેમ વહેવા માંડી. પહોર સુધી ચાલુ રહી ને સોળ પહોર સુધીમાં એકેક વાણીનો આરંભ કરી સમય તેરસ ને અમાવાસ્યે પ્રભુએ કહી એટલે કુલ મુખનો ઉપદેશ ચાલી ચાર છે તે સિદ્ધાંતો ને સિદ્ધાન્તો સમજાવી, ને જાણવાં જેવાં જેવાં શિખામણ આપી, તેમ ઉપદેશ સારી શિખામણો ચતુર્વિધ સંઘને આપી પ્રભુએ મૌન પાળ્યું

પ્રકરણ સાતમુ

ભગવતની છેલ્લી દેશના, પાંચમા છઠ્ઠા આરાના ભાવ

અપાપાનગરીમા દેવતાઓએ સમોસરણ પ્રભુને દેશના દેવા માટે રચ્યુ પ્રભુ પોતાના આયુષ્યનો અત જાણી તેમા છેલ્લી દેશના આપવાને બેઠા પ્રભુને સમોસર્યા જાણી અપાપાપુરીનો રાજા હસ્તિપાળ ત્યા આવ્યો, અને પ્રભુને નમી દેશના સાભળવા માટે બેઠો દેવતાઓ પણ સાભળવાની ઈચ્છાએ ત્યા આવ્યા તે સમયે ઈદ્રિ આવી નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે પ્રભુની સ્તુતિ કરી

"પ્રભુ! ધર્માધર્મ એટલે પુણ્યપાપ વિના શરીરની પ્રાપ્તિ હોતી નથી, શરીરવિના સુખ હોતું નથી, અને સુખવિના વાચકત્વ હોતું નથી, તેથી અન્ય ઇશ્વરાદિક દેવ બીજાને શિક્ષા આપનારા શી રીતે થઇ શકશે? વળી દેહ વિનાના ઈશ્વરની આ જગત્ રચવામાં પ્રવૃત્તિજ ઘટતી નથી તેમજ સ્વતત્રપણાથી કે બીજાની આજ્ઞાથી તેમને જગત્ રચવાની પ્રવૃત્તિમા કાઈ પણ પ્રયોજન નથી હવે જો તે ઈશ્વર ક્રીડાને માટે આ જગત સર્જવા પ્રવર્તે તો તે બાળકની જેમ રાગવાન્ ઠરે અને જો કૃપાવડે સર્જે તો સૌને સુખી સર્જવા જોઈએ હે નાથ! દુખ, દરિદ્રતા અને દુષ્ટ યોનિમા જન્મ ઇત્યાદિ કલેશે કરીને વ્યાકુળ એવા લોકોને સર્જવાથી તે કૃપાળુ ઈશ્વરની કૃપાળુતા ક્યા રહી? હવે જો તે ઇશ્વર કર્મની અપેક્ષા ધરાવીને સુખી કે દુખી કરે છે એમ હોય તો તો તે પણ અમારી સરખો સ્વતત્ર નથી એટ...

અને જે આ જગતમાં કર્મથી મોહીત વિડંબાતા છે તે પણ એવા નિંદનીય નામ ધરાવનારા નપુંસક ઇશ્વર થઈ શકતા છે ?"

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને ઇંદ્ર વિરામ પામ્યા એટલે અપાપાપુરીના રાજા હસ્તિપાલે નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરી—

હે નાથ ! તમે રાગી, પશુ કે શિકારિ પાસેન ઉપ જેમનો દેહ સ્ત્રીનો યોગ એવા નથી; તેમજ તમારું નેત્ર, મુખ અને આસની વિકારવડે ચિહ્નિત આકૃતિ પણ નથી. વળી તમે ત્રિશૂળ, ધનુષ અને ચક્રાદિ શસ્ત્રોવડે યુક્ત હસ્તવાળા નથી, તેમજ સ્ત્રીના મનોહર અંગનું આલિંગન દેવામાં તત્પર એવા પણ તમે નથી. વળી નિંદનીય આચરણોવડે કરીને શિષ્ટ જનોને જેમણે કંપાયમાન કરી દીધા છે તેવા પણ તમે નથી, તેમજ કોપ અને પ્રસાદવડે કરીને જેણે નર અમરોને વિડંબિત કરેલા છે તેવા પણ તમે નથી. વળી આ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને નાશ–એ ત્રણમાં આદરવાળા તમે નથી; તેમજ નૃત્ય, હાસ્ય ને ગાયનાદિ ઉપદ્રવોવડે ઉપદ્રવિત તમારી સ્થિતિ નથી. આ પ્રમાણે હોવાથી પરીક્ષકોએ તમારી દેવપણે પ્રતિષ્ઠા શી રીતે કરવી ? કારણ કે તમે તો સર્વ દેવ કરતાં સર્વથા વિલક્ષણ છો. હે નાથ ! જળના પ્રવાહની સાથે પાંદડાં, તૃણને કાષ્ઠાદિ તણાય તે તો યુક્તિયુક્ત છે, પણ સામે પૂરે તણાય એમ કહેવું તે કઈ યુક્તિએ માની શકાય ?

આ જગત બહુ ક્રોધ, લોભ અને ભયવડે આક્રાંત છે અને તમે તેથી વિલક્ષણ છો. પરંતુ હે પ્રભુ ! ચેતનરહિત એવા તમે કોમળ બુદ્ધિવાળાઓને ગ્રાહ્ય થઈ શકતા નથી

અર્થાત્ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળાઓજ આપને દેવપણે ઓળખી શકે છે ”

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને હસ્તિપાળ રાજા વિરામ પામ્યો એટલે ચરમ તીર્થંકરે નીચે પ્રમાણે ચરમ દેશના આપી.–

“ આ જગતમા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ-એ ચાર પુરુષાર્થ છે, તેમાં કામ ને અર્થ તો પ્રાણીઓને નામથીજ અર્થરૂપ છે, પરમાર્થે અનર્થરૂપ છે ચાર પુરુષાર્થમા ખરી રીતે અર્થ રૂપ તો એક મોક્ષ છે, અને તેનુ કારણ ધર્મ છે તે ધર્મ સયમ વગેરે દશ પ્રકારનો છે અને સસાર સાગરથી તારનારો છે અનત દુઃખરૂપ સસાર છે અને અનંત સુખરૂપ મોક્ષ છે, જેથી સસારના ત્યાગનો અને મોક્ષની પ્રાપ્તિનો હેતુ ધર્મ વિના બીજો કોઈ નથી પાગળો માણસ પણ વાહનના આશ્રયથી દૂર જઇ શકે છે, તેમ ધનકર્મી હોય છતા પણ ધર્મનો આશ્રય કરવાથી તે મોક્ષે જાય છે.”

આ પ્રમાણે દેશના આપીને પ્રભુ વિરામ પામ્યા, એટલે હસ્તિપાળ રાજાએ પ્રભુને નમીને કહ્યુ કે–હે સ્વામી ! મે આજે સ્વપ્નામા અનુક્રમે હાથી, કપિ, ક્ષીરવાળુ વૃક્ષ, કાકપક્ષી, સિંહ, કમળ, બીજ, અને કુભ એ આઠ વાના જોયાં છે તો તેનુ ફળ શું થશે તે કહો ભગવન્! એવું સ્વપ્ન જોવાથી મને ભય લાગે છે આ પ્રમાણે હસ્તિપાળે પૂછ્યું, એટલે પ્રભુ બોલ્યા–“ હે રાજન્! સાંભળ

હવેથી ક્ષણિક સમૃદ્ધિના સુખમા લુબ્ધ થયેલા શ્રાવકો વિવેકની જડતાથી હાથી જેવા છતાં ઘરમા પડયા રહેશે, મહાદુઃખી સ્થિતિ અથવા પરચક્રનો ભય ઉત્પન્ન થશે તોપણ

તેઓ દીક્ષા લેશે નહિ. કદિ દીક્ષા ગ્રહણ કરી લેશે તો તેને પણ કુસંગ મળવાથી છોડી દેશે. કુસંગ મળવાથી દીધેલા વ્રતને પાળનારા વિરલા થશે. આ પ્રમાણે પહેલા શાખાના ભંગનું ફળ છે

બીજા રવિના સ્વપ્નનું ફળ એવું છે કે, હવે પછી પંચમના સ્વામીજન આચાર્યો કળિની જેવા અજ્ઞ પરિણામી, અલ્પ સત્ત્વવાળા અને મતમાં પ્રમાદી થશે. એટલુંજ નહી પણ ધર્મમાં રહેલા જીવજીવોને પણ તિરસ્કાર આપશે. ધર્મના ઉદ્યોગમાં તત્પર રહી તેઓ શિષ્ય નીકળશે. તેઓ પોતે પ્રમાદી છતાં ધર્મમાં શિથિલ એવા જીવજીવોને શિક્ષા આપશે, તેઓની આપસમાં રહેલા સાધુઓની જેમ આપસમાં હાંસી કરે તેમ જીવજીવો હાંસી કરશે કે સજન! આવી રીતે આરસીમાંથી પ્રવચનના અભાવ સૂચવે છે તે રવિના સ્વપ્નનું ફળ વધારે આપવું

જે ત્રીજું ચંદ્ર સ્વપ્ન એવું તેથી સાધ્વીઓ ધર્મ પાળનારા શ્રાવક અને શાસનપૂજક શ્રીસંઘ હવે આવે નહીં તેઓને ઉચ્ચાર શિથિલચારીઓ હશે. એવા ધર્મના- શ્રીની ભક્તવી સિદ્ધ એવા સત્ત્વવાળા મહર્ષિઓ પણ તેઓ થવાની એવા બાર આરાના હાસો. સુવિહિત મુનિઓની વિહાર ભૂમિમાં એવા શિથિલચારીઓ સુધી એવા થઈ ઉત્તમ હશે. ચોર ચૂર્ણ એવા આચાર્યોને એવા મુનિઓની સાથે રહેવા દેશે નહીં. આ પ્રમાણે ત્રીજા સ્વપ્નનું ફળ છે. હવે ચોથા સ્વપ્નનું ફળ આ પ્રમાણે છે–ભૂત નચાવી સુવિહિત ધર્મથી ભ્રષ્ટ કરાવશે. જેમ વિહાર વાપીમાં રમતા નથી

તેમ પ્રાય પોતાના ગચ્છમા રહેશે નહીં તેથી બીજા ગચ્છના સૂરિઓ કે જેઓ વચના કરવા તત્પર અને મૃગતૃષ્ણિકા જેવા મિથ્યાભાવ દેખાડનારા હશે તેઓની સાથે જડાશયથી ચાલશે 'એમની સાથે ગમન કરવું યુક્ત નથી' એમ ઉપદેશ કરનારાને તેઓ સામા થઈને ઉલટા ફરશે—આ પ્રમાણે કાકપક્ષીના સ્વપ્નનુ ફળ છે

શ્રી જિનમત કે જે સિહ જેવો છે તે જાતિ સ્મરણ વગેરેથી રહિત એવો ધર્મજ્ઞ રહિત એવા આ ભારતરૂપી વનમા જોવામાં આવશે તેને પરતીર્થીરૂપી તિર્યચો તો પરાભવ કરી શકશે નહીં, પરતુ સિહના કલેવરમાં જેમ કીડા પડે અને તે ઉપદ્રવ કરે તેમ લિગીઓ કે જે કૃમિની જેમ પોતામાથીજ ઉત્પન્ન થયેલા છે તેઓ ઉપદ્રવ કરશે અને શાસનની હેલણા કરાવશે આ પ્રમાણે સિહના સ્વપ્નનુ ફળ છે

કમળાકરમા જેમ કમળો સુગધી થાય તેમ ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા સર્વ પ્રાણીઓ ધાર્મિક થવા જોઈએ પણ હવે પછી તેમ નહીં થાય ધર્મપરાયણ થઇને પણ પાછા તેઓ કુસગથી ભ્રષ્ટ થશે, અને ઉકરડામા કમળ ઉગવાની જેમ કુદેશ અને કુકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા કોઈ કોઇ પ્રાણીઓ ધર્મી થશે, તથાપિ તેઓ હીન જાતિના હોવાથી અનુપાદેય થશે આ પ્રમાણે કમળના સ્વપ્નનું ફળ છે

જેમ ફળપ્રાપ્તિને માટે બીજ ઉષર ભૂમિમાં વાવે, તેમ કુપાત્રમા સુપાત્ર બુદ્ધિથી અકલ્પ્ય વસ્તુઓ વાવશે.

ક્ષમાદિ ગુણરૂપ કમળોથી અકિત, અને સુચરિત્રરૂપ જળથી પૂરિત એવા ... રાખેલા કુંભની જેવા ...

મેઘરાજ રાજાની અને તે પણ નકુ મેઘ દેખાથી, અને મલિન કાળની જેમ ભિષિત આકાર અને અસ્થિપાત્ર કિંચિત્ જ્યાં ત્યાં થવા લાગ્યાં આવ્યો. તેણે પ્રહાર આપવી મ-ત્રિમેલી સાથે કાર કરી, અને તેણો ભરી રોઝિ વરસ વરસી. ગીતાર્થ અને ભિક્ષુઓ નગરોમાં કેવા થવાથી જેમ રાજા પણ પેઠો હશે હતો તેમ અનુસાર શરણો દેખાત આવથી તે ઉત્તર એક કથા છે તે આ પ્રમાણે—

પૃથ્વીપુરીમાં પૂર્ણ નામે રાજા હતો, તેને સુબુદ્ધિ નામે બુદ્ધિ સંપન્ન પ્રધાન મંત્રી હતો. ગુરુમાં ભક્ત નિર્મળ મનવાળા એક વખતે સુબુદ્ધિ મંત્રીએ દેવલોક નામના નિમિત્તિઆને અતિશય સંબંધે પૂછ્યું એટલે તે નિમિત્તિઓ બોલ્યો કે-એક માસ પછી મેઘવૃષ્ટિ થશે, તેના જળનું જે પાન કરશે, તે સર્વ ગ્રહિલ (ઘેલા) થઈ જશે. વળી કેટલાક કાળે પછી ઓછવાર મેઘવૃષ્ટિ થશે. તેના જળનું પાન કરવાથી લોકો પાછા સારા થઈ જશે. મંત્રીએ આ વૃત્તાંત રાજાને કહ્યો એટલે રાજાએ પટહ વગડાવીને લોકોને જળનો સંગ્રહ કરવાની આજ્ઞા કરી. સર્વ લોકોએ તેમ કર્યું. પછી નિમિત્તિએ કહેલ દિવસે મેઘ વર્ષ્યો. લોકોએ સંગ્રહ્યું તો તે પાણી પીધું નહીં પણ કેટલાક માસ ગયાં લોકોએ સંગ્રહ કરેલું જળ ખૂટી ગયું. માત્ર રાજા અને મંત્રીએ તે જળ ખૂટ્યું નહીં. એટલે તે સિવાય બીજા સામંત વગેરે લોકોએ નવા વરસેલા જળનું પાન કર્યું. તેથી પાન કરતાં તેઓ બધા ઘેલા થઈને નાચવા લાગ્યા, કૂદવા લાગ્યા, તેમ બોલવા લાગ્યા, ગાવા લાગ્યા, અને સ્વેચ્છાએ અનેક

પ્રકારની ચેષ્ટા કરવા લાગ્યા માત્ર રાજા અને મંત્રી બેજ સારા રહ્યા પછી બીજા સામંત વગેરેએ રાજા અને મંત્રીને પોતાનાથી વિપરીત પ્રવૃત્તિવાળા જોઇ નિશ્ચય કર્યો કે, જરૂર આ રાજા અને મંત્રી બંને ઘેલા થઈ ગયા જણાય છે, કારણકે તેઓ આપણાથી વિલક્ષણ આચારવાળા છે, તેથી તેમને તેમના સ્થાનથી દૂર કરી બીજા રાજા અને મંત્રીને આપણે સ્થાપિત કરીએ તેમનો આ વિચાર મંત્રીના જાણવામાં આવ્યો તેણે રાજાને જણાવ્યો એટલે રાજાએ મંત્રીને પૂછ્યુ કે-આપણે હવે તેમનાથી આત્મરક્ષા શી રીતે કરવી? કેમકે જનવૃંદ રાજા સમાન છે મંત્રી બોલ્યો કે-હે દેવ! આપણે પણ તેમની સાથે ઘેલા થઈને તેમની જેમ વર્તવુ તે સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય આ સમયે યોગ્ય નથી પછી રાજા અને મંત્રી કૃત્રિમ ઘેલા થઈ તેઓની મધ્યમા રહેવા લાગ્યા અને પોતાની સંપત્તિ ભોગવવા લાગ્યા જ્યારે પાછો શુભ સમય આવ્યો અને શુભ વૃષ્ટિ થઈ ત્યારે તે નવીન વૃષ્ટિના જળનુ પાન કરવાથી સર્વે મૂળ પ્રકૃતિવાળા (સ્વસ્થ) થયા. આ પ્રમાણે દુષમા કાળમા ગીતાર્થ મુનિઓ પણ વેશધારીઓની સાથે તેમના જેવા થઇને રહેશે, પરંતુ ભવિષ્યમા પોતાના સમયની ઇચ્છા રાખ્યા કરશે" આ પ્રમાણે પોતાના સ્વપ્નોનુ ફળ સાભળીને મહાશય હસ્તિપાળ રાજા મોક્ષે ગયા

પછી શ્રી વીરપ્રભુએ ગૌતમને કહ્યુ, "તીર્થંકરના સમયમા આ ભરતક્ષેત્ર ગ્રામ, ખાણ અને નગરોથી આકુળ અને ધન ધાન્ય વગેરે સમૃદ્ધિથી ભરેલ સ્વર્ગપુરી જેવું હોય છે અને ગામો શહેરો ... સ્વર્ગપુરી જેવા. ... બીજો

શાહ જેવા, રાજાઓ કુબેર ભંડારી જેવા, આચાર્યો ચંદ્ર જેવા, પિતાઓ દેવ જેવા, સાસુઓ માતા જેવી અને સસરાઓ પિતા જેવા હોય છે. લોકો સત્ય તથા શૌચમાં તત્પર, ધર્માધર્મના જાણ, વિનીત, ગુરુદેવના પૂજક અને સ્વદારામાં સંતુષ્ટ હોય છે વળી તેવા લોકોમાં વિજ્ઞાન, વિદ્યા અને કુલીનપણું હોય છે પરચક્ર, ઇતિ અને ચોર લોકોનો ભય હોતો નથી, તેમજ નવો કર નખાતો નથી. તેવા સમયમાં અર્હંતની ભક્તિને નહીં જાણનારા તેમજ વિપરીત વૃત્તિવાળા કુતીર્થીઓથી મુનિ આદિકને ઉપસર્ગ વગેરે થાય છે અને એમ આગમમાં પણ કહ્યું છે

ત્યારપછી દુષમ કાળમાં એટલે પાંચમા આરામાં સર્વ લોકો કષાયથી ચોર પાપથી ધર્મબુદ્ધિવાળા, અને ગામ શિવાય સ્મશાનભૂમિની જેમ મર્યાદા રહિત થશે. જેમ જેમ આગળ કાળ જશે તેમ તેમ લોકો વિશેષ કુતીર્થીઓથી મોહિત થઈ બુદ્ધિવાળા અને અહિંસાદિથી વર્જિત થશે. તેમજ ગામો સ્મશાન જેવા, શહેરો પ્રેતલોક જેવાં, કુળવાનો દાસ જેવા અને રાજાઓ યમરાજ જેવા થશે. રાજાઓ લુબ્ધ થઈ પોતાના સેવકોનો નિગ્રહ કરશે અને સેવકો પોતાના સ્વજનોને લુંટશે. એમ માત્સ્ય* ન્યાય પ્રવર્તશે. જે અંતે હશે તે મધ્યમાં આવશે અને જે મધ્યમાં હશે તે અંતે આવશે એમ શ્વેત વસ્ત્રવાળા વહાણોની જેમ બધા દેશો ચલાયમાન થઈ જશે. ચોર લોકોથી, રાજાઓ કરથી અને ભૂત

* નાનાં માછલાંને મોટાં માછલાં ખાય તેમને તેનાથી મોટાં ખાય એ મત્સ્ય ન્યાય કહેવાય છે.

ભરાયેલાની જેવા અધિકારીઓ લાચ લઇને સર્વ પ્રજાને પીડા કરશે લોકો સ્વાર્થમાંજ તત્પર, પરાર્થવિમુખ અને સત્ય, લજ્જા તથા દાક્ષિણ્યથી રહિત તેમજ સ્વજનોનાજ વિરોધી થશે શિષ્યો ગુરુની આરાધના કરશે નહી, ગુરુઓ પણ શિષ્ય-ભાવ રાખશે નહી, અને તેમને ઉપદેશાદિવડે શ્રુતજ્ઞાન આપશે નહી અનુક્રમે ગુરુકુળમા વાસ કરવો બધ પડશે ધર્મમાં મદબુદ્ધિ થશે અને પૃથ્વી ઘણા પ્રાણીઓથી આકુળવ્યાકુળ થશે દેવતાઓ પ્રત્યક્ષ થશે નહી, પુત્રો પિતાની અવજ્ઞા કરશે, વહુઓ સર્પિણી જેવી થશે અને સાસુઓ કાળરાત્રિ જેવી જણાશે કુલીન સ્ત્રીઓ પણ લજ્જા છોડીને દૃષ્ટિના વિકારથી, હાસ્યથી, આલાપથી અથવા બીજા પ્રકારના વિલા-સોથી વેશ્યાને અનુસરશે શ્રાવક અને શ્રાવિકાપણાની હાનિ થશે, ચતુર્વિધ ધર્મનો ક્ષય થશે અને સાધુ સાધ્વીને પર્વ દિવસે કે સ્વપ્ને પણ નિમત્રણ નહીં થાય ખોટા તોલ તથા ખોટા માન ચાલશે, ધર્મમાં પણ શઠતા થશે અને સત્પુરુષો દુખી ને દુર્જનો સુખી થશે. મણિ, મત્ર, ઓષધિ, તત્ર, વિજ્ઞાન, ધન, આયુષ્ય, ફળ, પુષ્પ, રસ, રૂપ, શરીરની ઊચાઈ, ધર્મ અને બીજા શુભ ભાવોની પાચમા આરામા દિનપ્રતિદિન હાનિ થશે. અને તે પછી છઠ્ઠા આરામાં તો અધિક હાનિ થશે એ પ્રમાણે પુણ્યના ક્ષયવાળો કાળ પ્રસરતા જેની બુદ્ધિ ધર્મમા રહેશે તેનુ જીવિત સફળ ગણાશે આ ભરત-ક્ષેત્રમા દુ:ષમકાળમા છેલ્લા દુપ્રસહ નામે આચાર્ય, ફલ્ગુશ્રી નામે સાધ્વી, નાયળ નામે શ્રાવક, સત્યશ્રી નામે શ્રાવિકા, વિમળવાહન નામે રાજા અને સુમુખ નામે મત્રી થશે બે હાથ પ્રમાણ શરીર થશે, વીસ વર્ષનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય થશે,

અને ઉત્કૃષ્ટ ભુનો તપ બની શકશે. ઇત્યાદિકમાં તેમ તે ચૌદ પૂર્વધારી જાણશે.

જ્યારે દુષ્ષમકાળ વ્યતીત થશે ત્યારે શતદ્વાર નામના નગરમાં સંમુચિ નામના સાતમા કુલકર રાજાની સ્ત્રી ભદ્રા દેવીની કુખમાં શ્રેણિકનો જીવ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થશે. આયુષ્ય અને શરીર વગેરેથી મહાવીર સરખા તે પદ્મનાભ નામે પહેલા તીર્થંકર થશે ત્યારથી પૂર્વની જેમ પ્રતિલોમપણે ત્રેવીશ તીર્થંકરો શરીર, આયુ, અંતર વગેરેથી સ્વં સમજવા અનુક્રમે ઉત્પન્ન થશે. શ્રેણિકનો જીવ પદ્મનાભ નામે પહેલા તીર્થંકર થશે. સુપાર્શ્વનો જીવ સુરદેવ નામે બીજા તીર્થંકર થશે. પોટ્ટિલનો જીવ સુપાર્શ્વ નામે ત્રીજા તીર્થંકર થશે. દઢાયુનો જીવ સ્વયંપ્રભુ નામે ચોથા તીર્થંકર થશે. કાર્તિક શેઠનો જીવ સર્વાનુભૂતિ નામે પાંચમા તીર્થંકર થશે. શંખ શ્રાવકનો જીવ દેવશ્રુત નામે છઠ્ઠા તીર્થંકર થશે. નંદનો જીવ ઉદય નામે સાતમા તીર્થંકર થશે. સુનંદનો જીવ પેઢાળ નામે આઠમા તીર્થંકર થશે. કેકસીનો જીવ પોટ્ટિલ નામે નવમા તીર્થંકર થશે. રેવતીનો જીવ શતકીર્તિ નામે દશમા તીર્થંકર થશે. સત્યકિનો જીવ સુવ્રત નામે અગિયારમા તીર્થંકર થશે. કૃષ્ણ વાસુદેવનો જીવ અમમ નામે બારમા તીર્થંકર થશે. બળદેવનો જીવ અકષાય નામે તેરમા તીર્થંકર થશે. રોહિણીનો જીવ નિષ્પુલાક નામે ચૌદમા તીર્થંકર થશે. સુલસાનો જીવ નિર્મમ નામે પંદરમા તીર્થંકર થશે અને રેવતીનો જીવ ચિત્રગુપ્ત નામે સોળમા તીર્થંકર થશે. ગવાલીનો જીવ સમાધિ નામે સત્તરમા

તીર્થંકર થશે ગાર્ગલિનો જીવ સંવર નામે અઢારમા તીર્થંકર થશે દ્વૈપાયનનો જીવ યશોધર નામે ઓગણીશમા તીર્થંકર થશે કર્ણનો જીવ વિજય નામે વીસમા તીર્થંકર થશે. નારદનો જીવ મલ્લ નામે એકવીસમા તીર્થંકર થશે. અંબડનો જીવ દેવ નામે બાવીશમા તીર્થંકર થશે બારમા ચક્રવર્તીનો જીવ અનંતવીર્ય નામે ત્રેવીસમા તીર્થંકર થશે અને સ્વાતિનો જીવ ભદ્રકૃત્ નામે ચોવીસમા તીર્થંકર થશે[1]

તેટલા સમયમાં દીર્ઘદંત.ગૂઢદંત, શુદ્ધદંત,શ્રીચંદ્ર, શ્રીભૂતિ; શ્રીસોમ, પદ્મ, દશમ, વિમળવાહન, અને અરિષ્ટ-એ બાર ચક્રવર્તીઓ થશે નંદી, નંદિમિત્ર,સુંદરબાહુ, મહાબાહુ, ઈતિબળ, મહાબળ, બળ, દ્વિપૃષ્ટ અને ત્રિપૃષ્ટ-એ નવ અર્ધચક્રી (વાસુદેવ) થશે જયંત, અજિતધર્મ, સુપ્રભ, સુદર્શન, આનંદ. નંદન, પદ્મ અને સંકર્ષણ એ નવ બળરામ થશે અને તિલક, લોહજંઘ, વજ્રજંઘ, કેસરી, બલી, પ્રહ્લાદ, અપરાજિત, ભીમ, સુગ્રીવ,-એ નવ પ્રતિવાસુદેવ થશે. આ પ્રમાણે ઉત્સર્પિણી કાળમા ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરુષો થશે. ”

આ પ્રમાણે કહી રહ્યા પછી શ્રી વીરપ્રભુને સુધર્મા ગણધરે પૂછ્યુ કે, હે સ્વામી ! કેવળજ્ઞાનરૂપી સૂર્ય ક્યારે અને કોના પછી ઉચ્છેદ પામશે ? પ્રભુ બોલ્યા-મારા મોક્ષ ગમન પછી કેટલેક કાળે જંબૂ નામના તમારા શિષ્ય છેલ્લા કેવળી થશે, તેના પછી કેવળજ્ઞાન ઉચ્છેદ પામશે કેવળજ્ઞાન ઉચ્છેદ પામતા કોઈને મનપર્યવ જ્ઞાનપણ નહીં થાય પુલાક

૧ આ ચોવીશીમાં પૂર્વભવી જીવ વગેરેમાં પાઠાંતરો ઘણા છે

લબ્ધિ કે પરમાવધિજ્ઞાન પણ નહિ રહે. ક્ષપક શ્રેણી અને ઉપશમ શ્રેણી અને વિનાશ પામશે તેમજ આહારક શરીર જિનકલ્પ અને ત્રિવિધ સંયમ પણ નહિ રહે. તમારા શિષ્ય જંબૂ ચૌદ પૂર્વ ધારી થઈ સિદ્ધિને પામશે. તે જંબૂના શિષ્ય પ્રભવ ચૌદ પૂર્વધારી થશે. પછી તેના શિષ્ય શય્યંભવ પણ દ્વાદશાંગીના પારગામી થશે. તે પૂર્વમાંથી ઉદ્ધરીને દશ વૈકાલિક સૂત્ર રચશે. તેના શિષ્ય યશોભદ્ર સર્વ પૂર્વધારી થશે. અને તેના શિષ્ય સંભૂતિવિજય ને ભદ્રબાહુ પણ ચૌદ પૂર્વી થશે. સંભૂતિવિજય ના શિષ્ય સ્થૂલીભદ્ર ચૌદ પૂર્વી થશે. ત્યાર પછી છેલ્લા ચાર પૂર્વ વિચ્છેદ પામી જશે ત્યાર પછી મહાગિરિ અને સુહસ્તીથી તે વજ્ર સ્વામી સુધી આ તીર્થના પ્રવર્તક દશ પૂર્વધર થશે. આ પ્રમાણે ભવિષ્યની હકીકત કહીને શ્રી વીર પ્રભુ સમોસરણમાંથી બહાર નીકળ્યા, અને હસ્તિપાલ રાજાની શુલ્ક શાળામાં ગયા.

તે દિવસની રાત્રેજ પોતાનો મોક્ષ જાણીને પ્રભુએ વિચાર્યું કે, અહો! ગૌતમનો સ્નેહ મારી ઉપર અત્યંત છે અને તેજ તેમને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિમાં અંતરાય કરે છે તેથી તે સ્નેહને મારે છેદી નાખવો જોઈએ આવું વિચારી તેમણે ગૌતમને કહ્યું-ગૌતમ! અહિંથી નજીકના બીજા ગામમાં દેવશર્મા નામે બ્રાહ્મણ છે, તે તમારાથી પ્રતિબોધ પામશે માટે તમે ત્યાં જાઓ. તે સાંભળી 'આપની આજ્ઞા' એમ કહી ગૌતમ વીર પ્રભુને નમીને તરતજ ત્યાં ગયા અને પ્રભુનું વચન સત્ય કર્યું; અર્થાત્ તેને પ્રતિબોધ પમાડયો. અહીં

કાર્તિકી માસની અમાવસ્યાની પાછલી રાત્રે ચદ્ર સ્વાતિ નક્ષત્રમા આવતા છઠ્ઠનો તપ કરેલો છે એવા શ્રી વીર પ્રભુએ પચાવન અધ્યયન પુણ્ય ફળ વિપાક સબધી અને પચાવન અધ્યયન પાપ ફળ વિપાક સબધી કહ્યા પછી છત્રીશ અધ્યયન અપ્રશ્ન વ્યાકરણ એટલે કોઇના પૂછયા વિના કહી છેલ્લું પ્રધાન નામે અધ્યયન કહેવા લાગ્યા તે સમયે આસન કપથી પ્રભુનો મોક્ષ સમય જાણી સર્વ સુર ને અસુરના ઈંદ્રા પરિવાર સહિત ત્યા આવ્યા પછી જેના નેત્રમા અશ્રુ આવેલા છે એવા શક્રેદ્રે પ્રભુને પ્રણામ કરી અજલિ જોડીને સભ્રમવડે આ પ્રમાણે કહ્યુ કે–' હે નાથ! તમારા ગર્ભ, જન્મ, દીક્ષા અને કેવળજ્ઞાનમા હસ્તોત્તરા નક્ષત્ર હતું, તેમ આ વખતે તેમા ભસ્મક ગ્રહ સક્રાત થવાનો છે તમારા જન્મ નક્ષત્રમા સક્રમેલો તે ગ્રહ બેહજાર વર્ષ સુધી તમારા સતાન (સાધુ સાધ્વી) ને બાધા ઉત્પન્ન કરશે માટે તે ભસ્મકગ્રહ આપના જન્મ નક્ષત્રે સક્રમે ત્યા સુધી આપ રાહ જુઓ, કે જેથી તમારી દૃષ્ટિએ સક્રમણ થાય તો તમારા પ્રભાવથી તે નિષ્ફળ થઈ જાય જે બીજાઓ પણ તમને હૃદયમાં ધારણ કરે છે, તેઓના કુસ્વપ્ન, અપશુકન અને કુગ્રહ પણ શ્રેષ્ઠપણાને પામી જાય છે તો હે સ્વામી! જ્યાં તમે સાક્ષાત્ રહ્યા હો ત્યા તો વાતજ શી કરવી? માટે પ્રસન્ન થઇને ક્ષણવાર ટકો કે જેથી તે દુગ્રહનો ઉપશમ થઇ જાય " પ્રભુ બોલ્યા–હે શક્રેદ્ર! આયુષ્યને વધારવાને કોઈ પણ સમર્થ નથી, તે તુ જાણે છે તે છતા તીર્થના પ્રેમથી મોહિત થઇને આમ કેમ બોલે છે? આગામી દુષમકાળની પ્રવૃત્તિથીજ તીર્થને બાધા થવાની છે તેમા ભવિતવ્યતાને અનુસરીને આ

અહિં શ્રી ગૌતમ પ્રભુએ દેવશર્મા બ્રાહ્મણને પ્રતિબોધ પમાડીને પાછા ફર્યા, એટલે માર્ગમાં દેવતાઓની વાર્તાથી પ્રભુના નિર્વાણના ખબર સાંભળ્યા. તે સાંભળી તે વિચાર વિચારવા લાગ્યા કે “ એક દિવસમાં નિર્વાણ હતું તે અરે અરે! પ્રભુ! મને આ વખતે દૂર મોકલ્યો! અરે જગત્પતિ મેં આટલા કાળ સુધી તમારી સેવા કરી પણ અંતકાળે અને તમારા દર્શન પણ થયા નહીં તેથી હું સર્વથા અભાગી છું! જે તે વખતે આપની સેવામાં હાજર હતા તેમને ધન્ય છે. અરે ગૌતમ! તું ખરેખર વજ્રમય છું કે ન ફાટ્યો પણ અધિક કઠિન છું કે જેથી પ્રભુનું નિર્વાણ સાંભળીને પણ તારા હૃદયના સેંકડો કકડા થઈ ગયા નથી! અથવા હે પ્રભુ! હું અત્યાર સુધી ભ્રાંત થયો હતો કે જેથી આ નીરાગી અને નિર્મમ એવા પ્રભુમાં મેં રાગ અને મમતા રાખ્યા. તે રાગ દ્વેષ વગેરે સંસારના હેતુ છે. તેને ત્યાગ કરાવવા અર્થે જ પરમેષ્ઠીએ આપનો ત્યાગ કર્યો હશે. માટે એવા મમતા રહિત પ્રભુમાં મમતા રાખવાથી ભારે સર્યું; કેમકે મુનિઓને તો મમતામાં પણ મમત્વ રાખવું યુક્ત નથી.” આ પ્રમાણે શુભ ધ્યાન પરાયણ થતાં ગૌતમ મુનિ ક્ષપક શ્રેણીને પ્રાપ્ત થયા. તેથી તત્કાળ ઘાતિકર્મનો ક્ષય થઈ તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. પછી બાર વર્ષ સુધી પૃથ્વીપર વિહાર કરી, અને ભવ્ય પ્રાણીઓને પ્રતિબોધ આપી, કેવળજ્ઞાનરૂપ અખંડ સમૃદ્ધિથી પ્રભુની જેમ દેવતાઓએ પૂજેલા ગૌતમ મુનિ પ્રતિ રાજગૃહ નગરે આવ્યા. ત્યાં એક માસનું અનશન કરી, અઘાતિકર્મ ખપાવી, અક્ષય સુખવાળા મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થયા 4.

૩ પછી ઘણા વર્ષ પછી પાંચમા

ગણધર સુધર્માસ્વામીએ પંચમ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી ઘણા કાળ પર્યંત પૃથ્વી ઉપરના લોકોને ધર્મદેશના આપી પ્રાંતે તેઓ પણ રાજગૃહ નગરે પધાર્યા અને પોતાના નિર્દોષ સંઘને જંબૂસ્વામીને સ્વાધીન કરી દીધો પછી સુધર્મા ગણધર પણ તેજ નગરમાં અશેષ (અષ્ટ) કર્મોને ખપાવી ચોથું ધ્યાન ધરતાં અદ્વૈત સુખવાળા સ્થાનને પ્રાપ્ત થયા ત્યાર પછી ચરમ કેવળી શ્રી જંબૂસ્વામીએ પણ શ્રી વીર ભગવંતના શાસનમાં અગ્રણી થઈને ઘણા વર્ષો સુધી ભવ્ય જનોને ધર્મ સંબંધી ઉપદેશ કર્યો અને પ્રાંતે મોક્ષે ગયા

પ્રકરણ આઠમું

આજીવિક મત, બૌદ્ધ ધર્મ

મંખલિપુત્ર વિષે વધુ હકીકત.—જ્ઞાતપુત્ર, મંખલિપુત્ર ને શાક્યપુત્ર. આ ત્રણે સમકાલીન હતા. જ્ઞાતપુત્રનું જીવન ને શાક્યપુત્રનું જીવન આપણે તેઓનાં સાહિત્યથી સમજ્યા છે પણ મંખલિપુત્ર ગોશાલકના જીવનના પુરાવા માટે તેનું સાહિત્ય જળવાયું નથી; છતાં તેના જીવનની હકીકત બન્નેનાં પુસ્તકોમાંથી મીળી શકે છે અનુપ ગોશાલકનું જીવન જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સાથે ઘણા વખત સુધી સંબંધવાળું હોવાથી તેઓની હકીકત સાથે તેના જીવનની હકીકત આવે છે પણ બૌદ્ધ સાહિત્ય[1] તેના વિષે કાંઈ કાંઈ સમાચાર આપે છે તેના પરથી તે સાહિત્ય કહે છે કે તે આજીવિક મતનો ચલાવનાર મંખલી (મસ્કરી) પુત્ર હતો. તે એક મધ્યમ જાતિનો હતો. તેની રીતભાત માટે તે પુસ્તકો બહુ ટીકા કરે છે. તેની રીતભાત એટલી અધમ હતી કે તેને સભ્ય જાતી સમાજ નહિ. તે શ્રી મહાવીર સાથે કેટલોક વખત રહ્યો પણ તે ગૌતમ બુદ્ધનો પરિચય અને સ્વછંદી હોવાથી તેઓની સાથે રહી શક્યો નહિ. તે કહેતો કે તપસ્વીઓ સ્ત્રી સાથે સંયોગ કરે તો તેઓને કંઈ દોષ લાગતો નથી.

બુદ્ધનો માર્ગ મધ્યમ હતો. પણ ગોશાલક તો ઘણા હલકા માર્ગનો અભિલાષી હતો. તે સચિત પાણી વાપરતો.

---

૧ જૈન સાહિત્ય સંશોધક ભા. ૩ અં. ૪ આજીવિક સંપ્રદાય, પૃષ્ઠ ૩૩૪

ઠાચુ ભોજન-રાધ્યા વગરના બીજ વાપરતો, તૈયાર કરેલ ગમે તેવુ ભોજન લેતો ને સ્ત્રી સભોગની હા પાડતો આટલી હદ સુધી તેનુ નીતિશૈથિલ્યયુક્ત ચારિત્ર હતું ગોશાલક ને તેનો સઘ નગ્ન રહેતા અને ભિક્ષાન્ન લેવા પાત્ર નહિ રાખતા, પણ એ વાત જૈનસાહિત્યમાથી નીકળતી નથી બૌદ્ધ સાહિત્ય કહે છે કે તેઓ સર્વ વસ્ત્રનો ત્યાગ કરે છે ને ભિક્ષાન્ન પોતાના હાથમાથી ખાઈ લે છે એ આજીવિકમાના કેટલાક એક જ ગૃહે ભિક્ષા માગે છે, ને એક મુષ્ટિ અન્ન સ્વીકારે છે બીજા સાત ગૃહે માગે છે, ને સાત મુષ્ટિ અન્ન લે છે કેટલાક એક અન્ન ઉપર ગુજારો કરે છે, બીજા બે અન્ન ઉપર ને કેટલાક સાત અન્ન ઉપર ગુજારો કરે છે કેટલાક એક વખત જમે છે, કેટલાક બે દિવસે એક વખત જમે છે, તો કેટલાક એક અઠવાડીએ એક વખત ને કેટલાક પખવાડીએ એક વખત જમે છે આવી રીતે તે લોકો તેઓના વ્રતોનુ પાલન કરે છે આમ સચ્ચક (જૈન નિર્ગ્રન્થ) જ્યારે બુદ્ધિને ઉત્તર આપે છે, ત્યારે ફરીથી બુદ્ધિ તેને કહે છે કે આમ કરવાથી શુ તેઓનુ જીવન ટકી શકે છે ? ત્યારે તે સચ્ચક કહે છે કે બીજા વખતમા તેઓ પછી પુષ્કળ ને ઉત્તમ ખાનપાન કરે છે તેથી તેઓ પાછા સશક્ત થાય છે આ વખતે આ સમકાલીન બૌદ્ધ અને નિર્ગ્રન્થ લોકમા ગોશાલક માટે સ્ત્રી વિષે ગભીર રીતે ચર્ચાનુ સ્થાન થઈ પડયું હતું શ્રી મહાવીરથી જૂદા પડવાનુ કારણ કાંઈ પણ હોય તો ગોશાલકને આજ કારણ હતુ, ને તેઓ બન્નેની વચ્ચે કલહનુ પણ કારણ આ જ હતું (પણ આ

તેમાં કહે છે કે હાલાહલા કુંભારણને ત્યાં ગોશાલકને પોતાનું મુખ્ય સ્થાન જમાવ્યાનું કારણ પણ આજ હતું અને તેમ હોય પણ[1] બૌદ્ધો કહે છે કે વસ્ત્રહીનોમાં શ્રી ખાસ અને તપ વ્રત તેમાં કાંઈ હોય નથી. ગોશાલક ને તેઓ ભોજન લેવામાં કેટલાક નિયમો પાળે છે તેઓ કોઈ પણ અન્નનો કણ્ ચાખતા નથી તેમ મધથી કે માંસ પણ લેતા નથી. શ્રી જ્ઞાતપુત્ર પાસેથી તેણે શ્રુતજ્ઞાન મેળવ્યું હતું તેમ તેને મળી આવેલા ૭ પુરુષો પાસેથી પણ તેણે કંઈક મેળવ્યું હતું. શ્રી વર્ધમાન ને તેનો સિદ્ધાન્ત મૂળમાં એક હતો પણ પાછળથી તેણે પોતાની મનગમતી શૈલિના ઘડી કાઢી હતી, ને નિયતિવાદનો સિદ્ધાન્ત તેણે જુદો પાડ્યો હતો. તે હકીકત તેણે પાડેલાં શ્રી મહાવીર આગમ થકી હતી. [2]બૌદ્ધોએ સ્પષ્ટ થાય છે કે પવિત્ર અને છે તેઓ તેમાંને સંબંધ નિરર્થક કે કુદરત કારણ નથી. તેઓ ઉદ્યમ કે પૌરુષ કારણ છે તેમ પણ નથી; એટલે ગોશાલક કહે છે કે મનુષ્યબળ કંઈ કામ આવતું નથી, સર્વ જીવો અમુક ચોક્કસ નિયમ પ્રમાણે થાય છે ને તે પુરુષ પ્રયત્નથી અપરિ-વર્તનીય છે ગોશાલક મત—આજીવિક મતના નામથી પણ પ્રસિદ્ધ છે. આજીવિક નામ શા ઉપરથી પડ્યું એ હકીકત ચોક્કસ મળી શકતી નથી, તોપણ કદાચ એમ હોય કે ગોશાલક લાભ અલાભ, સુખ દુઃખ, અને જીવિત મરણ એમ ૭ પ્રશ્નો લોકોના પૂછવાથી કહેતો હતો, ને તે તેનો

---

૧ જુઓ સૂત્રકૃ-શ્રુત-૨ અધ્યયન ૬

૨ જૈન સાહિત્ય સંશોધક ખં. ૩ અંક ૪

ધધો થઈ પડચો હતો તેથી આજીવિક મતને ચલાવનાર તે નામ પડયું હોય આજીવિક એટલે આજીવિકા ચલાવવી, જીવનનુ ગુજરાન ચલાવવું—ને તેથી (પ્રશ્નોના ઉત્તર કહેવાથી) જીવનનો વ્યય થતો હોય તો ના કહી શકાય નહિ. ઉપરાત તે ત્રૈરાશિક મતના ચલાવનાર તરીકે પણુ પ્રસિદ્ધ છે બૌદ્ધ સાહિત્યે તેને ઘણો ઉતારી પાડયો છે, પણુ આજે આજીવિક મતનુ સાહિત્ય નથી, જો હોત તો સમજી શકાત કે તેનુ તે વખતે તેના સપ્રદાયમા ને તે વખતના લોક સમાજમા કેટલુ માન હતુ જૈન સાહિત્યમા જે વસ્તુ છે તેમા તેના સપ્રદાય વચ્ચે તેના કીર્તિ માન ઝળકી રહ્યા હોય એમ સમજાય છે ગોશાલક શ્રી મહાવીર નિર્વાણુ પહેલાં સોળ વરસ વહેલો મરી ગયો છે ત્યાર પછી તેનો સપ્રદાય કેટલા વખત સુધી ચાલ્યો ને આજીવિક મતનુ સાહિત્ય ક્યાં સુધી ટકયુ હતુ તે હકીકત આજે અનુપલબ્ધ છે

બૌદ્ધ સાહિત્ય—હવે આપણે બૌદ્ધ સાહિત્ય વિષે વિચાર કરીએ. બૌદ્ધ સાહિત્ય બુદ્ધની હયાતીમા બહુ બહાર નહિ આવ્યુ હોય, પણુ પછી ધીમે ધીમે સારા વિદ્વાનો બૌદ્ધ સઘમા દાખલ થવા સાથે બૌદ્ધ સાહિત્ય વધવા પામ્યું હોય એમ બનવા સભવ છે બુદ્ધનિર્વાણુ પછી કેટલાક સૈકાઓ સુધી બૌદ્ધ સઘ અને સાહિત્ય ઉપર સારી સભાળ રાખવામાં આવી જણાય છે કેટલેક સ્થળે રાજાઓની મદદથી એ સાહિત્ય સારી સ્થિતિમા આવ્યુ મુખ્યત્વે કરીને બુદ્ધે મધ્યમ માર્ગનો સ્વીકાર કર્યો હતો અને તે માર્ગ લોકોને વધુ અનુકૂળ આવી ગયો તેથી લોકો તેમા મોટી સખ્યામાં

લાગ્યા. રાજાઓ પણ ઘણી વખત પક્ષ કરતા હતા. બુદ્ધનો સિદ્ધાંત ક્ષણવાદ–પર્યાયવાદ હતો. સર્વ વસ્તુ ક્ષણ ક્ષણમાં રૂપાન્તર પર્યાયાન્તર સ્વીકારે છે એ વાત બૌદ્ધ શિષ્યોએ તથા પ્રશિષ્યોએ ઝીલી લીધી ને તેના ઉપર અનેક વિસ્તીર્ણ વિચાર કર્યા. તેઓએ બીજા ઉપર વિજય મેળવવા તૈયાર કરી નાંખ્યા. પરિણામ એ આવ્યું કે તેઓ હર વખત બ્રાહ્મણો અને જૈનો સાથે વાદમાં ઉતરવા લાગ્યા. બ્રાહ્મણોને અને જૈનોને પણ તેઓની સાથે હરિફાઈ કરવામાં ઘણી મહેનત લેવી પડી હતી. આ પ્રમાણે એક બીજા ઉપર વિજય મેળવવા અમુક પુસ્તકો રચવા મંડી પડ્યા હતા. મોટી મોટી સભામાં એક બીજાઓ પરસ્પર પોતાનો સિદ્ધાંત સ્થાપવા અને સામાનો ઉચ્છેદ નાખવા એક બીજાને આહ્વાન આપતા. બ્રાહ્મણો બૌદ્ધો ને જૈનો પોતાની બધી તાકાત તૈયારી કેમ છતાં તેઓ ધારતા કે હારી જવાના નથી, તેથી તેઓ એ પોતાના પક્ષમાં વિદ્વાનો, શ્રીમંતો, ને રાજાઓને લેઈ જતા. જૈનો પણ અધિક થાય તેઓ સામાને હઠી શકતા. આ પ્રમાણે કેટલાક દિવસ સુધી ચાલ્યું હતું. વચમાં બ્રાહ્મણોનો જોર અધિક ઘણી ઉપર આવ્યો, ત્યારે કહે છે કે બૌદ્ધોનો વખત તેમની ઉન્નતિની પરાકાષ્ઠાએ હતો. બૌદ્ધો પોતાના સત્તાના બારે દેશ ઉપર મોટા મોટા સ્તૂપો–ચાલાક સ્તંભો કરાવી તેમાં બુદ્ધની આજ્ઞા તથા બુદ્ધના ચારિત્રો કોતરાવ્યા હતા. તે વખતે બૌદ્ધોને તેમ બીજાઓને પણ તે રાજાએ કેટલીક સગવડ કરી આપી હતી. આમ બૌદ્ધ સાહિત્ય સમૃદ્ધ થવાને ઘણું ખીલ્યું હતું. તેમ તેણે બીજા સાહિત્યોને માર્ગ કરી આપ્યો

હતો બાદ્ધ સાહિત્ય મગધ ને તેટલા પ્રદેશમા જન્મ્યું, ખીલ્યુ ને પોષાયુ હતુ પણ આજે એ બૌદ્ધ સાહિત્ય તેમ બૌદ્ધ સઘ આ દેશમાં હસ્તી ધરાવતા નથી તેઓ બીજા ઉપર રાજાઓની મદદથી તેમજ બીજા સાધનોથી ધસારો કરતા, તેમ તેઓના ઉપર પણ બીજાઓ તરફથી ધસારો થયો હોય ને તેઓને તે વખતે આ દેશ મૂકી ચાલ્યા જવું પડયુ હોય, ગમે તેમ હોય, પણ આજે આ દેશમા નથી બૌદ્ધ સઘ કે નથી બૌદ્ધ સાહિત્ય પણ તે સાહિત્યમાના કોઈ કોઇ વિચારો અગ્રેજી ભાષા દ્વારા આવ્યા છે તે ઉપરથી ગુજરાતી અનુવાદો થયા છે, તેમ હમણાં હમણાં પ્રો ધર્માનદ કોસબીના પરદેશગમન ને તે સાહિત્યના અભ્યાસથી પણ તેમના તરફથી એ સાહિત્ય પરત્વેના વિચારો આજે સમાજમા પ્રસર્યા છે

વર્ધમાનનો ત્યાગ—જ્ઞાતપુત્ર પોતાના આ બન્ને સમકાલીનોમા ત્યાગ ને જ્ઞાન વિષે ઘણો ઊચો દરજ્જો ભોગવતા હતા વર્ધમાનના ત્યાગ વિષે તપાસીએ તો આજે બહાર આવેલા ઇતિહાસોમા તેમના જેવો કડકમા કડક ત્યાગ રાખનાર કોઈ પણ આપણી આખ તળે નહિ આવી શકે, તેમજ તેઓના જ્ઞાન વિષે વિચારીએ તો તેવો અતીન્દ્રિય જ્ઞાની પણ જણાશે નહિ એ બન્ને માટે પ્રમાણ એ છે કે તેઓએ ઝીણામા ઝીણા જીવોને જાણ્યા છે, ને તેઓએ ઝીણામાના ઝીણા જીવથી મોટા જીવ સુધી અવર્ણનીય અહિસા પાળી છે પોતાના મડળમા દાખલ થનાર નિર્ગ્રન્થીઓને તેઓએ તેમજ પાલન કરાવ્યુ છે, ખાનપાન,

વિહાર કે નિવાસમાં ક્યારે પણ—પ્રાણાન્તી વખતે પણ—અહિંસાનું પાલન કરતાં વર્ધમાનને છૂટ લીધી હોય અગર તેમણે છૂટછાટ લીધી હોય તેમ તેમના આજના સાહિત્યમાં પણ જણાતું નથી. આથી આપણે કહી શકીએ કે સંપૂર્ણ અહિંસાનો ભાવ પ્રકાશ્યો હોય તો તેમણેજ પ્રકાશ્યો છે. આજની જનતા એટલી ઊંચે ચઢેલા અહિંસક કે ત્યાગના પીસ્તુને નહિ જોઈ શકે. એટલું જ દુઃખ કંપે, તો પછી એ પીસ્તુને જનતા ક્યાંથી વધાવી શકે? એટલે વર્ધમાનના વિચારોનું અનુપાલન કરવાથી આજની જનતા દૂર ને દૂર થતી હોય એમ જણાય છે. વસ્તુ એ છે કે નબળી આંખવાળાને જેમ અતિશય પ્રકાશમાં કંઈ દેખાતું નથી, તેમ સાધારણ મનુષ્યોને એ ત્યાગની ઝાંખી થતી નથી. ગૌતમ બુદ્ધે આત્મા, પરલોક, નિર્વાણ, વગેરે વિષે વાતો કરી છે. તેમની હા પાડી છે પણ જ્યાં સુધી બુદ્ધિ ને બાહ્ય પ્રમાણ આપે ત્યાં સુધી જ તેઓ વિવેચન કરે છે પ્રત્યક્ષથી બહાર કેમ છે એવી રીતે છે તે તે બતાવનાર એવા નથી. આથી સમજાય છે કે તેઓ ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષથી ભીન્ન પ્રમાણ માનતા ન હોય, અથવા પોતાને અતીન્દ્રિય જ્ઞાન ન હોય, કિંવા તેવું જ્ઞાન માનતા ન હોય. ગમે તેમ હોય, પણ તે મહાત્માએ આત્મા—નિર્વાણ શું છે કેવી રીતે છે, એ સંબંધી કંઈ પણ ખુલાસો કર્યો જણાતો નથી. એક વખતે વત્સ ગોત્રીય પરિવ્રાજકે પૂછ્યું કે હે ગૌતમ! આત્મા છે? ત્યારે ગૌતમે ઉત્તર જ ન આપ્યો. ત્યારે ફરીથી તે પરિવ્રાજકે કહ્યું કે હે ગૌતમ! ત્યારે શું આત્મા નથી? ત્યારે પણ તેઓ મૌન રહ્યા. એટલે તે પરિવ્રાજક ચાલી નીકળ્યો. પછી આનંદ શિષ્યે બુદ્ધને કહ્યું કે તમોએ ઉત્તર

કા ન આપ્યો ? બુદ્ધ કહ્યું કે હું શું ઉત્તર આપું ? કારણ એમાથી એક પણ કહી શકાતુ નથી[1] જે કહું તે આત્મવાદી કે અનાત્મવાદીની તરફેણમા જાય છે આમ નિર્વાણની ઈચ્છા છતા ને તેઓને જ્ઞાન થયા છતા પણ તેઓએ કાઈ કહ્યુ જણાતુ નથી આથી વાચનારને ખ્યાલ એ થશે કે ત્યારે શું બુદ્ધને અતીન્દ્રિય જ્ઞાન નહિ હતુ ? તે તો વાચનાર પોતે જ જાણી શકશે કે હતુ કે નહિ ?

જૈન અને બૌદ્ધ સાહિત્યની સદૃશતા વિષે વિચાર: આ જગ્યાએ સાથે સાથે એ પણ ખુલાસો કરી લેવા જોઈએ કે બન્નેના સાહિત્યમા કેટલાક પ્રકારે સદૃશતા જણાઈ આવે છે આથી પાશ્ચાત્ય લોકોએ કહ્યુ હતુ કે જૈન એ બૌદ્ધ ધર્મની શાખા છે, અને જૈન ધર્મ સ્વતંત્ર નથી પણ ત્યાર પછી તેઓએ જણાવી દીધુ છે કે એ હકીકત અસત્ય છે ને બન્ને ધર્મ જુદા જુદા અને સ્વતંત્ર છે એટલે એ સિદ્ધ થાય છે કે બન્ને જુદા છે ત્યારે સદૃશતા શાથી થાય છે : એ વિચાર ઉભો થશે. એટલે કોઈપણ તટસ્થ એમ કહેશે કે જૈને કાં તો બૌદ્ધમાથી લીધુ છે, કે બૌદ્ધો એ જૈનમાથી લીધુ છે આપણે વિચારીએ કે બુદ્ધ થયા ત્યારે મહાવીર થયા, ને મહાવીરના પુરોગામી પાર્શ્વનાથ વગેરે ત્રેવીસ તીર્થંકરો થઇ ગયા છે. તે ન માનીએ તો મહાવીરની પદ્ધતિ તદ્દન નૂતન હોય ને તેમણે બૌદ્ધમાથી કદાચ લીધુ હોય, પણ જૈન સાહિત્ય જોતાં સમજાય છે કે તેમ નથી મહાવીરના પુરોગામી ત્રેવીસ તીર્થંકરોથી જે પદ્ધતિ ચાલતી આવતી હતી, તે પદ્ધતિ

---

૧ બુદ્ધ લીલા સાર સંગ્રહ પૃ. ૩૪૪

મહાવીરે સ્વીકારી છે આથી નિષ્કર્ષ એ નીકળે છે કે મહાવીર તેઓથી જુદા નથી. ત્યારે ગૌતમ બુદ્ધે જુદો વેશ અને ભિન્ન માર્ગ છે ત્યારે શું જુદું એ પ્રશ્ન થશે. કેટલાક પારિભાષિક શબ્દો, સંપ્રદાય પદ્ધતિ, ઉપદેશ વિચાર કે જૈનમાં છે તે બૌદ્ધમાં બહુધા છે શબ્દો એવા કે ભિક્ષુ ભિક્ષુણી, શ્રાવક શ્રાવિકા, ઉપાસક ઉપાસિકા, વગેરે વગેરે જે છે તે બીજા સંપ્રદાયમાં નથી. એ પ્રમાણે ચાર સંઘની સ્થાપનામાં બુદ્ધે ભિક્ષુ સંઘના બે ભેદ કર્યા છે. અલ્પ વસ્ત્રવાળા સાધુ અને પીત વસ્ત્રના સાધુ (ભિક્ષુ) એમ ઉપાસકના બે ભેદ છે ભિક્ષુ ભિક્ષુણી કોઈ કારણે ભૂલ કરે ત્યારે તેને પ્રાયશ્ચિત્ત આપવાને જે જૈન પ્રચલિત રૂઢ છે તે ક્રમ ને પદ્ધતિ પણ તેમાં બહુધા છે એમજ બુદ્ધનો ઉપદેશ સંસારની અનિત્યતા બતાવી ઔદાસીન્ય વધી દોરતો નિર્વાણ લગી હોઈ જૈન છે આમ કેટલીક બાબતમાં જૈન સાથે ભાવ મળતા થાય છે તેથી કોઈ પણ એમ માની લે કે બન્ને તેવું એક બીજાની નકલ કરી છે પણ તેમ બનાવું કારણ એમ સમજી શકાય છે કે જે તો ગૌતમ બુદ્ધ ત્યાગી થયા પછી જૈન વ્યક્તિના સહવાસમાં આવ્યા હોય, અથવા શાન્તિનો માર્ગ શોધવા જૈનવ્યક્તિ (કોઈ પણ તપસ્વી કે વ્રતધારી) પાસે ગયા હોય, અથવા શોધ કરતાં કરતાં એ પદ્ધતિ-વિચાર તેમણે પસંદ કર્યો હોય, અથવા એ વખતે શ્રી [illegible] પાર્શ્વનાથના પરંપર અનુયાયીઓ (શિષ્યો) ની ને મહાવીર શાસનની પ્રણાલિકા [illegible] ચાલી રહી હતી, તેથી તેમણે એ પારિભાષિક શબ્દો તથા પદ્ધતિ ગ્રહણ કરી હોય.

હવે આપણે વિચારીએ કે એક બીજા પરસ્પરથી કેટલા બધા અતરે છે બૌદ્ધ ભિક્ષુઓ પૃથ્વી મર્દે છે, જલમા ન્હાય છે, અગ્નિથી ઉષ્ણતા મેળવે છે, પવન નાંખે છે, લીલા ઘાસ પર ચાલે છે, ત્યારે જૈન ભિક્ષુઓ તેમાનુ કાંઇપણ કરતા નથી, ઉલટા તેઓ ચાલતા, બેસતા, સૂતા, ઊઠતા, ભોજન લેતા, બોલતા બરાબર ઉપયોગ રાખે છે, ને કોઇપણ રીતે હિસા ન થાય તેમ વર્તે છે બૌદ્ધો ગૃહસ્થને ત્યા ગૃહસ્થપાત્રમા જમે છે અને પાત્ર મૂકીને ચાલ્યા જાય છે ત્યારે જૈન નિર્ગ્રન્થો તેમ કરતા નથી, પણ પોતાની પાસે રાખેલા મૃત્તિકા કે કાષ્ટના પાત્રમા જમે છે ને તેને પોતાની જાતે સાફ કરી લે છે બૌદ્ધો જો કોઇ ઉદ્યાન—જગ્યા—મકાન આપે તો પોતાના કરી લે છે, ત્યારે જૈન સાધુઓ તેમ કરી શકતા નથી. બાદ્ધો બુદ્ધ સઘમા દાખલ થાય છે, વેશ પહેરે છે, પણ પ્રતિજ્ઞા-નિયમો લેતા હોય તેમ જણાતુ નથી ત્યારે જૈન ભિક્ષુઓ દાખલ થતા પ્રતિજ્ઞાઓ લે છે આમ ઉપર ટપકે દેખાવમા સદૃશતા છતા મહાન્ અતર છે થોડા આગળ જઈએ તો ઘણો ફેર પડશે ને જેમ જેમ આગળ જઈએ તેમ તેમ ઘણું અતર વધતુ જશે આથી સમજી શકાશે કે એક બીજાની ઉત્પત્તિ એક બીજાથી નથી, તેમ એક બીજાએ એક બીજામાથી લીધુ છે કે એક બીજાની નકલ કરી છે, તેમ પણ નથી માત્ર પરિચયવશાત્ કેટલાક શબ્દો ને પદ્ધતિ ગૌતમ બુદ્ધે લીધો હોય.

બૌદ્ધ સાહિત્યમાં જૈન નિર્ગ્રન્થોનો ભેટો થયાની, કોઈ વખતે કોઇ કોઈ સાથે વાતચીત થયાની વાર્તા નિકળે છે

તેમ જિનાગમમાં બુદ્ધ કે કોઇ ભિક્ષુઓ સાથે ચર્ચા થયાની વાતો નિકળતી નથી. કોઇ આવા આજિવિકો જૈન ધર્મ આજિવિકથી અલગ પાડ્યા જણાતી, બૌદ્ધોને જૈન શાસ્ત્રોથી અલગ રાખવી કે અલગની દલીલ કોઇ સાહિત્યમાં જણાય છે પણ આમાં જણાતી નથી. પણ સૂત્રકૃતાંગમાં આર્દ્ર કુમાર અધ્યયનમાં આર્દ્રકુમાર જો મહાવીર પાસે જાય છે ત્યાં બૌદ્ધભિક્ષુઓ તેને મળે છે એ વાત આવે છે આર્દ્રકુમારને ભિક્ષુઓ પોતાનો માર્ગ સમજાવે છે ને કહે છે કે હે આર્દ્રકુમાર, મનુષ્યને પાપ લાગે છે એ આ પણ મનુષ્ય મનમાં પાપની બુદ્ધિ કરે, ને શરીરથી તેમ વર્તે તો પાપ લાગે છે પણ શરીરથી પાપ કરે ને તેના મનમાં તેવી વૃત્તિ ન હોય તો તેને પાપ લાગતું નથી; અથવા મનથી પાપ કરે છે પણ શરીરથી નથી કરતો તો તેને તે પાપ લાગતું નથી આ સિવાય બૌદ્ધ દલીલ બૌદ્ધોને લગતી કાંઇ જણાતી નથી.

પ્રકરણ નવમું

આગમો

ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામીના મુખ્ય ૧૧ શિષ્યો હતા એ મુનિઓના ગણના ધારક અથવા ઉપરી હતા તેથી ગણધર કહેવાય છે તે બધા બ્રાહ્મણ હતા તેમાના ૯ શ્રી મહાવીર ભગવાનની હયાતીમાં નિર્વાણ પામ્યા બાકીના બેમા એક ગૌતમ-ઇન્દ્રભૂતિ અને બીજા સુધર્મા સુધર્મા સ્વામીએ અંગો વગેરે ગુંથી શ્રી મહાવીરનો ઉપદેશ જાળવી રાખ્યો દશાશ્રુતસ્કંધના આઠમા અધ્યાયમાં ભગવાન્ મહાવીરના ચ્યવન, જન્મ, દીક્ષા, કેવલજ્ઞાન, વગેરે સબંધી હકીકત છે તે પર્યુષણાકલ્પ અથવા કલ્પસૂત્ર પર્યુષણમાં સાધુઓ વ્યાખ્યાનમા વાચે છે જેમ પુરુષના ૧૨ અંગ મુખ્ય છે તેમ જૈન આમ્નાયમાં ૧૨ અંગ મુખ્ય છે

પાયદુગ જંઘોરૂ ગાયદુગદ્ધં તુ દોય બાહૂ ય,
ગીવા સિરં ચ પુરિસો, બારસ અંગો સુયવિસિટ્ઠો

બે પગ, બે જંઘા (સાથળ), બે ઉરૂ, બે ગાત્રાર્ધ (પીઠ, ઉદર,), બે હાથ, ડોક, અને મસ્તક એ બાર અંગ મુખ્ય છે તે પ્રમાણે શ્રુત-પુરુષના આચારાંગાદિ બાર અંગ-મુખ્ય છે બારમું દૃષ્ટિવાદ અંગ લુપ્ત થયું છે એટલે ૧૧ અંગ રહ્યા છે વેદધર્મમા શ્રુત કહેવામા આવે છે તેમ અર્હત્ પાસેથી ગણધરોએ સાંભળેલુ તે શ્રુત

૧૧ અંગ

(૧) આચારાંગમાં શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોના સુપ્રશસ્ત આચારોનું વર્ણન છે ' જે એક જાણે છે તે સર્વ જાણે છે.

જે સર્વ જાણે છે તે એક જાણે છે.' આચારાંગમાં બે શ્રુતસ્કંધ છે. પહેલામાં ૯ અધ્યયન છે—શસ્ત્ર પરિજ્ઞા, લોકવિજય, શીતોષ્ણીય, સમ્યક્ત્વ, લોકસાર, ધુત, મહાપરિજ્ઞા, વિમોક્ષ, ઉપધાન. બીજા શ્રુતસ્કંધમાં ૧૬ અધ્યયન છે—પિંડૈષણા, શય્યા ઈર્યા, ભાષા, વસ્ત્ર, પાત્ર, અવગ્રહ પ્રતિમા, સ્થાન, નિષીધિકા, ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણ, શબ્દ, રૂપ, પરક્રિયા, અન્યોન્યક્રિયા, ભાવના, વિમુક્તિ.

(૨) સૂત્રકૃતાંગમાં સ્વ અને પર સિદ્ધાન્ત, નવ તત્ત્વો—જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ, મોક્ષ—નું વર્ણન, તથા ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી, વગેરે ૩૬૩ કુવાદીઓના મતનું ખંડન કરી સ્વમતનું સ્થાપન છે. આમાં બે શ્રુતસ્કંધ છે. પહેલામાં ૧૬ અધ્યયન છે—સમય, વૈતાલીય, ઉપસર્ગ પરિજ્ઞા સ્ત્રી પરિજ્ઞા, નરકવિભક્તિ, વીરસ્તુતિ, કુશીલ પરિભાષા વીર્ય ધર્મ સમાધિ, મોક્ષમાર્ગ સમવસરણ યથાતથ્ય ગ્રંથ પરિત્યાગ, આદાન ગાથા. બીજા શ્રુતસ્કંધમાં ૭ અધ્યયન છે—પોંડરિક, ક્રિયાસ્થાનક, આહાર પરિજ્ઞા, પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા, આચાર અનાચાર શ્રુત, આર્દ્રકીય, નાલંદીય. "જ્યાં હિંસા છે ત્યાં બંધન છે, જ્યાં બંધન છે ત્યાં સંસાર છે જ્યાં તેનો અભાવ છે ત્યાં મોક્ષ છે" આ બધાનું સ્પષ્ટ નિરૂપણ આ અંગમાં છે.

(૩) સ્થાનાંગમાં જીવાજીવ, લોકાલોક, સ્વપર સમયનું વર્ણન છે. જીવ, અજીવ, ધર્મ અધર્મ સંવર, આશ્રવ, —એ દ્રવ્યોમાં જીવ સિવાયનાં અન્ય અજીવ છે. (કેમકે જેમાં જ્ઞાન ચેતના હોય છે અને જેમાં જ્ઞાન નથી તે અજીવ

છે સ્થાનાંગમાં દસ અધ્યાય છે સાતમા અધ્યાયમા સાત નિન્હવો–વિરોધી ધર્મ ભેદો–નુ વર્ણન છે

(૪) સમવાયાંગમા સ્વપર સિદ્ધાન્ત તથા જીવાજીવના ભેદનુ નિરૂપણુ છે

(૫) વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞપ્તિ—(ભગવતી સૂત્ર)મા સ્વપરસમય, જીવાજીવ, લોકાલોક વગેરેનુ વર્ણન છે ગૌતમ સ્વામીએ પૂછેલા ૩૬૦૦૦ પ્રશ્નોના ઉત્તર છે અને એ રીતે મહાવીર સ્વામીએ શિષ્યગણુના સદેહનુ નિવારણ કરેલ તેનો હેવાલ છે

(૬) જ્ઞાતા ધર્મ કથાંગમા ઉદાહરણરૂપ ધર્મપ્રધાન કથાઓ છે તેના પહેલા શ્રુત સ્કધમા ૧૯ અધ્યયન છે શ્રેણિકના પુત્ર મેઘકુમારે હાથીના ભવે સસલાને બચાવ્યો તે, અડક, કૂર્મ, રોહિણી, તેતલી, સુસુમા, વગેરે કથાઓ બોધદાયક છે

(૭) ઉપાસક દશાંગમા ગૃહસ્થો, ઉપાસકો, શ્રાવકોએ પાળવા યોગ્ય આચારનુ વર્ણન છે આનદ, કામદેવ, ચુલણીપિતા, સુરાદેવ, કુડકોલિક, શકડાલ, મહાશતક, નદનીપિતા, શાલનિપિતા, તેતલીપિતા–મહાવીર સ્વામીના દસ શ્રાવકોનો અધિકાર છે

(૮) અતકૃત્ દશાંગ —જેણે કર્મનો તથા તેના ફળ રૂપી સસારનો અત કરેલો છે તે અતકૃત્ કહેવાય છે તીર્થંકરોના સમયમા થઇ ગયેલા ૧૦ અતકૃત્ કેવળીના દૃષ્ટન્તો આ અગમા છે તેમાં ૮ વર્ગ છે ગૌતમ સ્વામ

ગજસુકુમાર, અર્જુન માલાકાર, નવ રાણી, વગેરે દૃષ્ટાન્તો મોજૂદ છે.

(૯) અનુત્તરૌપપાતિક—અનુત્તર-ઉત્તમ, ઉપપાત-જન્મ, જેનો છે તેવા એકાવતારી—એકભવી મોટા અણગાર-મુનિઓનું વર્ણન છે. જાલિકુમાર દીર્ઘસેન, પેઢક, પોટ્ટિલ, પેઢાલકુમાર, વહલ્લકુમાર, વગેરેની હકીકતવાળું આ સૂત્ર નાનું છે.

(૧) પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં પ્રશ્ન-વિદ્યા વિશેષ સંબંધી વ્યાકરણ વિવેચન છે. હિંસા, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, અબ્રહ્મચર્ય પરિગ્રહ એ પાંચ આસ્રવદ્વાર છે અને અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અપરિગ્રહ એ પાંચ સંવરદ્વાર છે.

(૧૧) વિપાકશ્રુત—માં શુભાશુભ સુકૃતદુષ્કૃત કર્મના વિપાક—ફળનું વર્ણન છે. મૃગાપુત્ર, નંદિષેણ, સુબાહુ, ભદ્રનંદી વગેરેનાં દૃષ્ટાન્તો છે.

(૧૨) દૃષ્ટિવાદ—નામનું અંગ હાલ લુપ્ત થયું છે.

૧૨ ઉપાંગ

(૧) ઔપપાતિક (ઉવવાઇ)માં દેવ અને નારકીઓનું વર્ણન છે તથા તાપસ, શ્રમણ, પરિવ્રાજક, વગેરેનાં સ્વરૂપ છે.

(૨) રાજ પ્રશ્નીય (રાયપસેણી)માં શ્વેતાંબિકા નગરીના રાજા પ્રદેશી અને પાર્શ્વનાથના અનુયાયી શ્રી કેશી સ્વામીનો સંવાદ છે.

(૩) જીવાભિગમમાં જીવ, અજીવ, જંબૂદ્વીપ, વગેરેનું વર્ણન છે.

(૪) પ્રજ્ઞાપનામા જીવાજીવ, આસ્રવ, લેશ્યા, સમાધિ, લોકસ્વરૂપ, વગેરેનુ વર્ણન છે

(૫) સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિમાં સૂર્ય, ચ દ્ર, વગેરે જ્યોતિષ ચક્રનું વર્ણન છે

(૬) જ બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિમા જ બૂદ્વીપનુ વર્ણન તથા રાજા ભરતની કથાઓ છે

(૭) ચન્દ્ર પ્રજ્ઞપ્તિમાં ચન્દ્ર જ્યોતિષ ચક્રનું વર્ણન છે

(૮) કપ્પિયા નિરયાવલિકામા નરકોનુ વર્ણન છે તથા મગધનરેશ શ્રેણિકનુ તેના પુત્ર કોણિકથી મૃત્યુ થયુ તે હકીકત છે

(૯) કલ્પાવત સિકામા શ્રેણિક રાજાના દસ પૌત્રો પદ્મકુમાર વગેરેની હકીકત છે

, (૧૦) પુષ્પિકામાં મહાવીર સ્વામીને પુષ્પક વિમાનમાં બેસીને દસ દેવ દેવીઓ વ દન કરવા આવે છે તેમના પૂર્વ ભવની હકીકત છે

(૧૧) પુષ્પચૂલિકામા શ્રી, હરિ, વગેરે દશ દેવીઓના પૂર્વભવની હકીકત છે

(૧૨) વૃષ્ણિદશા માં વૃષ્ણિવ શના નિષઢકુમાર વગેરેની હકીકત છે

અગિયાર અ ગમા પહેલું આચારાગ દરેક સાધુએ શરૂઆતમા વાચવું જોઈએ બાકીના અ ગ ઉપાગના અભ્યાસ અનુકૂળતાએ થઈ શકે , તેના પહેલાં ૪ મૂલસૂત્રો શિખવાં જોઈએ અ ગ તથા ઉપાગ કરતાં તેની ઉપયોગિતા વિશેષ છે, માટે તેને મૂલસૂત્રો કહેવાય છે

૪ મૂલસૂત્રો

(૧) દશવૈકાલિક—શય્યંભવસૂરિએ પોતાના પુત્ર-શિષ્ય મનક માટે પૂર્વમાંથી ઉદ્ધરી વિકાલે પણ વાંચી શકાય એવું દશ અધ્યયનવાળું નીતિના સિદ્ધાંતોથી ભરપૂર સૂત્ર રચ્યું. તેની પહેલી ગાથા—

ધમ્મો મંગલમુક્કિટ્ઠં અહિંસા સંજમો તવો,
દેવા વિ તં નમંસંતિ જસ્સ ધમ્મે સયા મણો.

(૧) દ્રુમપુષ્પિકા (૨) શ્રામણ્યપૂર્વિકા, (૩) ક્ષુલ્લિકાચારકથા, (૪) ષડ્જીવનિકા, (૫) પિંડૈષણા, (૬) મહાચાર કથા, (૭) વાક્ય શુદ્ધિ, (૮) આચારપ્રણિધિ, (૯) વિનય, (૧૦) ભિક્ષુ નામ—દશ અધ્યયનો. સમુચ્ચય ઉપરાંત છે. તેમાં ઉપરાંત રતિવાક્ય ચૂલા અને વિવિક્તચર્યા ચૂલા એ બે ચૂલિકા છે. * દેવાજના કોઈથી જ્યારે સૂત્ર વાંચિત બને છે ત્યારે જ ત્યાગ પર પ્રેમ જાગે છે અને ત્યાગની ક્રમની ભાગે છે.

(૨) ઉત્તરાધ્યયન—વિનયના સમાવેશ છે. તેમાં ૩૬ અધ્યયનો છે જેમાંનાં કેટલાંક અનુક્રમે નિર્દેશ કરેલાં મોટા ભાગની ઝાંખી ... આપી તે નીચે પ્રમાણે છે: ૧ વિનય, ૨ પરિષહ, ૩ ચતુરંગી—મનુષ્યત્વ, ધર્મશ્રવણ, શ્રદ્ધા અને સંયમમાં વીર્યની સ્ફુરણા કરવી એ ધર્મનાં ચાર દુર્લભ અંગો, ૪ પ્રમાદ અપ્રમાદ, ૫ અકામમરણ, ૬ ક્ષુલ્લક નિર્ગ્રંથીય, ૭ ઔરભ્રીય—રસત્યાગ માટે ઘેટા (બોકડું), કાકણી, આમ્રફળ, વ્યવહાર અને સમુદ્રનાં દૃષ્ટાંતો છે, ૮ કાપિલીય, ૯ નમિપ્રવ્રજ્યા, ૧૦ દ્રુમપત્ર, ૧૧ બહુશ્રુત પૂજા, ૧૨ તપઋદ્ધિ, ૧૩ ચિત્ત સંભૂતીય—વધ કરનારે નિયાણાનો ત્યાગ કરવો

જોઇએ તે બતાવવા ચિત્ર અને સભૂતનાં ઉદાહરણો છે, ૧૪ ઇષુકારીય, ૧૫ સભિક્ષુક, ૧૬ બ્રહ્મચર્યગુપ્તિ, ૧૭ પાપશ્રમણીય, ૧૮ સયતીય, ૧૯ મૃગાપુત્રીય, ૨૦ મહાનિર્ગ્રન્થીય–'સસારમા મારો રક્ષક કોઇ નથી, હુ એકલો જ છુ' એવી અનાથપણાની ભાવના છે, ૨૧ સમુદ્રપાલીય, ૨૨ રથનેમીય, ૨૩ કેશિ ગૌતમીય–આગલા તીર્થકરોના સાધુઓ ઋજુપ્રાજ્ઞ હોવાથી ચોથા અપરિગ્રહ વ્રતમા જ બ્રહ્મચર્યનો સમાવેશ કરી લે છે અને તેમને સચેલક રહેવાનુ કહ્યું છે, અને ચોવીસમા તીર્થકરના સાધુઓ વક્રજડ હોવાથી તેમને માટે બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ બે વ્રત જુદા પાડી પાચ મહાવ્રતો કહ્યા છે અને અચેલક ધર્મ કહ્યો છે ૨૪ પ્રવચન માતા–પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ, ૨૫ યજ્ઞીય–જયઘોષ અને વિજયઘોષની કથાદ્વારા બ્રાહ્મણના લક્ષણ જણાવ્યાં છે, ૨૬ સામાચારી–સાધુ માટે દિનકૃત્ય, રાત્રિકૃત્ય વગેરે બતાવ્યા છે, ૨૭ ખલુકીય–ગળિયા બળદનુ દૃષ્ટાન્ત છે, ૨૮ મોક્ષ માર્ગ–જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ એ ચાર મોક્ષ માર્ગનાં કારણો છે, ૨૯ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ–વીતરાગ થવા માટે સવેદ, નિર્વેદ, ધર્મશ્રદ્ધા, વગેરે ૭૩ દ્વાર કહ્યાં છે, ૩૦ તપોમાર્ગ–છ પ્રકારના બાહ્ય તપ અને છ પ્રકારના આભ્યતર તપ બતાવ્યા છે, ૩૧ ચરણવિધિમાં ચારિત્રનુ સ્વરૂપ બતાવ્યુ છે, ૩૨ પ્રમાદસ્થાનમા રાગ,દ્વેષ, મોહ અને કષાયનુ સ્વરૂપ તથા દોષ બતાવ્યા છે, ૩૩ કર્મ પ્રકૃતિ, ૩૪ લેશ્યા, ૩૫ અનગાર માર્ગ, ૩૬ જીવાજીવ વિભક્તિ

(૩) અનુયોગદ્વારમાં નય, આનુપૂર્વી, અનુગમ, નિક્ષેપ, વગેરે છે તે આર્યરક્ષિતસૂરિએ 'માથુરી વાચના'-સમયમાં બના૦

(૪) નંદીસૂત્ર દેવવાચકગણિએ રચ્યું છે. તેમાં તીર્થંકર, ગણધર, સંઘ, વગેરેની સ્તુતિ છે; તથા મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, અને કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. તેમાં સૂત્રોનાં નામ આપ્યાં છે અને તે 'બહુશ્રુત વાચના' સમયમાં રચાયું છે.

૪ છેદ સૂત્રો

છેદ એટલે કાપી નાખવું તે. મુનિઓને સંયમમાર્ગમાં જે દોષ લાગે તેનાં પ્રાયશ્ચિત, આલોચના વગેરે જણાવતાં છેદ સૂત્રો છે.

૧ નિશીથ—આચારથી પતિત થયેલા સાધુઓ માટે આલોચના અને પ્રાયશ્ચિત લઈ શુદ્ધ થવાનું આમાં બતાવ્યું છે. એમાં ૨૦ ઉદ્દેશક છે. મહાનિશીથ નામનું છેદ સૂત્ર નષ્ટ થયું હતું અને હરિભદ્રસૂરિએ તેનો ઉદ્ધાર કર્યો કહેવાય છે.

૨ બૃહત્ કલ્પમાં સાધુ સાધ્વીઓના આચાર સંબંધી, સંયમને બાધક કે સાધક શું છે તે, અને સ્થાન, પાત્ર, વસ્ત્ર, વગેરે સાધુને કલ્પે—કરી—ખપે, અને ન કલ્પે—ન ખપે, તેનો ઉલ્લેખ છે. તેમાં ૬ ઉદ્દેશક છે.

૩ વ્યવહાર સૂત્ર બૃહત્ કલ્પની પૂર્તિરૂપ છે. તેમાં ૧૦ ઉદ્દેશો છે.

૪ દશાશ્રુતસ્કંધમાં ગુરુની આશાતના ન કરવી વગેરે જણાવ્યું છે.

આઠમા અધ્યયનમાં ભગવાન મહાવીરનાં ચ્યવન, જન્મ, દીક્ષા, કેવળજ્ઞાન, વગેરે સંબંધી બહુ વર્ણન છે અને તેનું નામ કલ્પસૂત્ર છે જે પર્યુષણ વખતે સાધુઓ વાંચે છે.

આવશ્યક

આવશ્યક—અવશ્ય ક્રિયાનુ અનુષ્ઠાન તે છ પ્રકારના છે – સામાયિક, ચતુર્વિંશતિ સ્તવ, વદના, પ્રતિક્રમણ, કાયોત્સર્ગ અને પ્રત્યાખ્યાન

આ પ્રમાણે ૧૧ અગ, ૧૨ ઉપાગ, ૪ મૂલસૂત્ર, ૪ છેદસૂત્ર અને આવશ્યક એમ મળી ૩૨ આગમોને સાધુમાર્ગી જૈનો માને છે શ્વેતાબર મૂર્તિપૂજક જૈનો 'પયન્ના'–પ્રકીર્ણને ઉમેરી ૪૫ આગમો માને છે જેમા 'જીતકલ્પસૂત્ર,' 'પાક્ષિકસૂત્ર', 'ઋષિભાષિત,' વગેરેનો સમાવેશ થાય છે અને ભદ્રબાહુની નિર્યુક્તિઓને વિશેષ મહત્ત્વ અપાય છે.

૨ જૈન જ્યોતિર્ધરો

ઉમાસ્વાતિવાચક—તત્ત્વાર્થાધિગમના કર્તા

ઉમાસ્વાતિવાચકે સમસ્ત જૈન દર્શનના સદોહન રૂપ તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર રચ્યુ તેમા દસ અધ્યાય છે આ ઉપરાત 'પ્રશમરતિ' વૈરાગ્ય પદ્ધતિની કૃતિ છે મુનિચન્દ્રે અમમચરિત્રમા ઉમાસ્વાતિની વાણીના ઘણા વખાણ કર્યા છે

સિદ્ધસેન દિવાકર—સન્મતિ તર્કના કર્તા

જૈન ન્યાયશાસ્ત્રના પ્રસ્થાપક સિદ્ધસેન દિવાકર હતા કાળરૂપી નિશામા દિવાકર જેવા હોઇને 'દિવાકર' અને પ્રતિષ્ઠિત યશવાળા શ્રુતકેવળી આચાર્ય જેવા હતા માટે તે 'સિદ્ધસેન' કહેવાયા વિક્રમના નવરત્નો પકી 'ક્ષપણક' તે સિદ્ધસેન દિવાકર.

धन्वन्तरि क्षपणकोऽमरसिंहशंकु
वैतालभट्टघटखर्परकालिदासा ।
ख्यातो वराहमिहिरो नृपते सभाया
रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य ॥

(૪) નંદીસૂત્ર દેવવાચકગણિએ રચ્યુ છે. તેમાં તીર્થંકર, ગણધર, સંઘ, વગેરેની સ્તુતિ છે, તથા મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, અને કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ બતાવ્યુ છે તેમાં સૂત્રોનાં નામ આપ્યાં છે અને તે વલભી વાચના સમયમાં રચાયુ છે

૪ છેદ સૂત્રો

છેદ એટલે કાપી નાંખવું તે. મુનિઓને સંયમધર્મમાં જે દોષ લાગે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત, આલોચના વગેરે બતાવેલ છેદ સૂત્રો છે

૧ નિશીથ—આચારથી પતિત થયેલા સાધુએ કરી આલોચના અને પ્રાયશ્ચિત્ત કરી શુદ્ધ થવાનું માર્ગ બતાવ્યું છે. એમાં ૨ ઉદ્દેશા છે મહાનિશીથ નામનું છેદ સૂત્ર નષ્ટ થયું હતું અને હરિભદ્રસૂરિએ તેનો ઉદ્ધાર કર્યો કહેવાય છે

૨ બૃહત્ કલ્પમાં સાધુ સાધ્વીઓના આચાર સંબંધી, સંયમને સાધક કે બાધક શું છે તે, સ્થાન, પાત્ર, વસ્ત્ર, વગેરે સાધુને કલ્પ્ય—કલ્પે—ખપે, અને ન કલ્પ્ય—ન ખપે, તેનો ઉલ્લેખ છે તેમાં ૬ ઉદ્દેશા છે.

૩ વ્યવહાર સૂત્ર બૃહત્ કલ્પની પૂર્તિરૂપ છે તેમાં ૧ ઉદ્દેશો છે.

૪. દશાશ્રુતસ્કંધમાં ગુરુની આશાતના ન કરવી વગેરે જણાવ્યુ છે

આઠમા અધ્યયનમાં ભગવાન મહાવીરનાં ચ્યવન, જન્મ, દીક્ષા, કેવળજ્ઞાન, વગેરે સંબંધી પણ વર્ણનરૂપ છે અને તેનું ટૂંકું નામ કલ્પસૂત્ર છે જે પર્યુષણ વખતે સાધુઓ હાલ વ્યાખ્યાનમાં વાંચે છે.

આવશ્યક

આવશ્યક—અવશ્ય ક્રિયાનું અનુષ્ઠાન. તે છ પ્રકારના છે – સામાયિક, ચતુર્વિંશતિ સ્તવ, વંદના, પ્રતિક્રમણ, કાયોત્સર્ગ અને પ્રત્યાખ્યાન

આ પ્રમાણે ૧૧ અંગ, ૧૨ ઉપાંગ, ૪ મૂલસૂત્ર, ૪ છેદસૂત્ર અને આવશ્યક એમ મળી ૩૨ આગમોને સાધુમાર્ગી જૈનો માને છે શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈનો 'પયન્ના'–પ્રકીર્ણને ઉમેરી ૪૫ આગમો માને છે જેમાં 'જીતકલ્પસૂત્ર,' 'પાક્ષિકસૂત્ર', 'ઋષિભાષિત,' વગેરેનો સમાવેશ થાય છે અને ભદ્રબાહુની નિર્યુક્તિઓને વિશેષ મહત્ત્વ અપાય છે.

૨ જૈન જ્યોતિર્ધરો

ઉમાસ્વાતિવાચક—તત્ત્વાર્થાધિગમના કર્તા.

ઉમાસ્વાતિવાચકે સમસ્ત જૈન દર્શનના સંદોહન રૂપ તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર રચ્યું તેમા દસ અધ્યાય છે આ ઉપરાંત 'પ્રશમરતિ' વૈરાગ્ય પદ્ધતિની કૃતિ છે મુનિચન્દ્રે અમમચરિત્રમા ઉમાસ્વાતિની વાણીના ઘણા વખાણ કર્યા છે

સિદ્ધસેન દિવાકર—સન્મતિ તર્કના કર્તા.

જૈન ન્યાયશાસ્ત્રના પ્રસ્થાપક સિદ્ધસેન દિવાકર હતા કાળરૂપી નિશામા દિવાકર જેવા હોઇને 'દિવાકર' અને પ્રતિષ્ઠિત યશવાળા શ્રુતકેવળી આચાર્ય જેવા હતા માટે તે 'સિદ્ધસેન' કહેવાયા વિક્રમના નવરત્નો પકી 'ક્ષપણક' તે સિદ્ધસેન દિવાકર.

धन्वन्तरि क्षपणकोऽमरसिंहशंकु
वैतालभट्टघटखर्परकालिदासा ।
ख्यातो वराहमिहिरो नृपते सभाया
रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य ॥

સિદ્ધસેન દિવાકરે 'ન્યાયાવતાર' નામના તર્કશાસ્ત્રનું સંસ્કૃતમાં રચના કરીને જૈન પ્રમાણનો પાયો સ્થિર કર્યો. ન્યાયાવતાર જૈન સાહિત્યમાં ન્યાયનો પહેલો તર્કગ્રંથ કોઈ સમસ્ત જૈન તર્ક સાહિત્યનો પ્રથમ પાયો છે. 'સન્મતિ પ્રકરણ' પ્રાકૃતમાં આર્યા છંદમાં છે. તેમાં અનેકાન્તવાદનું સ્થાપન છે. પહેલા કાંડમાં નય, બીજામાં જ્ઞાન, અને ત્રીજામાં જ્ઞેયનું નિરૂપણ છે. આ પુસ્તકથી સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ અને તર્કબળ દેખાય છે, પ્રજ્ઞાનો વિકાસ થાય છે. જૈનેતર દર્શનોના વિદ્વાનોમાં જૈન ભૂષણોની પ્રતિષ્ઠા થઈ છે. શંકરાચાર્યના પૂર્વવર્તી જેવી સિદ્ધસેન દિવાકરે બત્રીસ બત્રીસીઓ ગૂઢ અને ગંભીર અર્થવાળી સંસ્કૃતમાં રચી હતી તે પૈકી હાલ ૨૦ ઉપલબ્ધ છે.

न शब्दो न रूपं रसो नापि गन्धो
न वा स्पर्शलेशो न वर्णो न चिह्नम् ।
न पूर्वापरत्वं न यस्यास्ति संज्ञा
स एकः परात्मा गतिर्मे जिनेन्द्रः ॥

હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા સમર્થ વિદ્વાને બત્રીસીઓ માટે કહ્યું છે કે —

क्व सिद्धसेनस्तुतयो महार्था,
अशिक्षितालापकला क्व चैषा ।

મલ્લવાદી - સિદ્ધસેન દિવાકરના સન્મતિ તર્ક ઉપર આચાર્ય મલ્લવાદીનો નયચક્ર છે અને સમન્તભદ્રની 'આપ્તમીમાંસા' છે.

હરિભદ્રસૂરિ ... ૫ કર્તા

શુદ્ધ આચારના પુનરુદ્ધાર અર્થે આ દેવાંશીસૂરિનો જન્મ થયો હતો તેઓ આઠમા સૈકામા થયા હતા હસ અને પરમહસ નામના બે વહાલા શિષ્યોનો અકાળે વિરહ થવાથી હરિભદ્રસૂરિએ પોતાના બધા ગ્રન્થોને 'વિરહ' શબ્દથી અકિત કર્યા છે બૌદ્ધો સાથે શાસ્ત્રના વિવાદમા તેઓ જીત્યા હતા અને ૧૪૪૪ બૌદ્ધોનો સહાર કરવાનો સંકલ્પ કરતા હતા તેના પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે તેમણે ૧૪૪૪ ગ્રન્થો રચ્યા તેઓ જૈનધર્મના પૂર્વકાલીન અને ઉત્તરકાલીન ઈતિહાસના મધ્યવર્તી સીમાસ્તભ સમાન છે 'અનેકાન્ત-વાદ પ્રવેશ', 'યોગબિન્દુ', 'ધર્મબિન્દુ', 'ષડ્દર્શન સમુચ્ચય', 'શ્રાવક પ્રજ્ઞપ્તિ', વગેરે તેમના ગ્રન્થો પ્રસિદ્ધ છે, પણ 'સમરાઈચ્ચ કહા' (સમરાદિત્ય કથા) સકલ કથા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે મહાકવિ ધનપાલ 'તિલકમજરી' માં કહે છે કે—

प्रशमस्य वशीभूत समरादित्यजन्मन ॥

'અનેકાન્તજયપતાકા' જેવા ગ્રન્થો રચીને હરિભદ્ર-સૂરિએ જૈન યોગ સાહિત્યમા નવો યુગ સ્થાપ્યો જૈન સપ્ર-દાય નિવૃત્તિપ્રધાન છે અને સાધુઓએ આત્મચિતનદ્વારા યોગાભ્યાસમજ જીવન ગાળવું જોઈએ અનિવાર્ય પણે પ્રવૃત્તિ કરવી આવશ્યક હોય તો તે નિવૃત્તિમય પ્રવૃત્તિ હોવી જોઈએ.

૨સિદ્ધર્ષિસૂરિ—ઉપમિતિભવપ્રપચા કથાના કર્તા

સિદ્ધર્ષિ મહાન્ જૈનાચાર્ય થયા છે તેમણે ઉપમિતિ-ભવ પ્રપચા કથા નામનો મહારૂપક ગ્રથ (allegory) રચ્યો છે તે સમસ્ત ભારતીય સાહિત્યમા પહેલો રૂપક ગ્રંથ છે તે ઈ સ ૯૦૬ મા લખાયો. બનિયનનું 'Pilgrim's Progress'

પુણ્ય આત્મા જેવું કહી શકાય. ત્રિપુરુષ નામનો શિવભક્ત સંસાર ત્યાગ કરતાં કેવો ધીમે ધીમે ઊંચે ચઢે છે તેનું આ કાવ્યમાં સુંદર વર્ણન છે.

હેમચન્દ્રાચાર્ય

વિક્રમાદિત્યના વખતમાં જે સ્થાન કાલિદાસે પ્રાપ્ત કર્યું હતું અને શ્રીહર્ષના દરબારમાં જે સ્થાન બાણભટ્ટનું હતું તેવું સ્થાન, બલ્કે તેથી ઉચ્ચતર સ્થાન, સિદ્ધરાજ અને કુમારપાળના સમયમાં હેમચન્દ્રાચાર્યે પ્રાપ્ત કર્યું હતું. હેમચન્દ્રસૂરિ કલિકાલસર્વજ્ઞ કહેવાય છે. ધંધુકામાં જન્મ અને બાલ્યવયથી માતાપિતાની અનુમતિ દેવચન્દ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લઈ સોમચન્દ્ર બન્યા અને પાછળ વર્ષોમાં હેમચન્દ્રાચાર્ય બન્યા. 'સિદ્ધ હૈમ' વ્યાકરણ વ્યાકરણનાં પુસ્તકોમાં અજોડ છે. ગુજરાતમાં વ્યાકરણ ગ્રન્થોમાં પહેલું સ્થાન કલાપને અને બીજું સ્થાન કાતન્ત્રને મળ્યું હતું. પાણિનિના વ્યાકરણનું અધ્યયન બહુ ઓછું હતું. શાક્ટાયન, સર્વ, અભયનંદિ, નારાયણીના કર્તા વર્ધમાન, જૈનેન્દ્ર આદિનો પ્રચાર નહિવત્ હતું. 'સિદ્ધહૈમ'થી વ્યાકરણના ક્ષેત્રમાં અજવાળું, ફેરફાર થયો છે અને તેથી જ કહેવામાં આવે છે કે:—

> भ्रातः संवृणु पाणिनिप्रलपितं कातन्त्रकन्था वृथा
> मा कार्षीः कटुशाकटायनवचः क्षुद्रेण चान्द्रेण किम् ।
>
> किं कण्ठाभरणादिभिर्बठरयस्यात्मानमन्यैरपि
> श्रूयन्ते यदि तावदर्थमधुराः श्रीसिद्धहेमोक्तयः ॥

હે ભાઈ, જ્યા સુધી શ્રી સિદ્ધહેમ–વ્યાકરણનાં અર્થ માધુર્યવાળા વચનોનુ શ્રવણ કરવામા આવે ત્યા સુધી પાણિનિ વ્યાકરણના પ્રલાપને બધ રાખવા દે (શિવશર્મા કૃત) કાતન્ત્ર વ્યાકરણરૂપી કથાને વૃથા સર [illegible] શાકટાયન વયાકરણનાં કટુ વચનો કાઢમા, ક્ષુદ્ર (બૌદ્ધ ચન્દ્રગોમિકૃત) ચાન્દ્ર વ્યાકરણથી શું સરવાનુ ? સરસ્વતી કઠાભરણ આદિ અન્ય વ્યાકરણોથી પણ આત્માને શા માટે બઠર–કલુષિત કરે છે ?

'દ્વયાશ્રય,' 'શબ્દાનુશાસન,' 'કાવ્યાનુશાસન,' 'છદોનુશાસન,' 'પ્રમાણમીમાસા,' 'ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષ ચરિત્ર', 'યોગશાસ્ત્ર,' ઇત્યાદિ ગ્રન્થો હેમચન્દ્રાચાર્યના અગાધ પાડિત્યનો પુરાવો આપે છે

વાદિદેવસૂરિએ 'સ્યાદ્વાદરત્નાકર' આ અરસામાં રચ્યો છે

ધર્મપ્રાણ લોંકાશાહ—અમદાવાદમા ઝવેરીનો ધધો કરતા અને ફુરસદના સમયમા આગમોની પ્રતો લખતા ઝવેરી લોકાશાહ પદરમા સૈકામા એક પ્રખર સુધારક થઈ ગયા સતબાલે તેમને 'ધર્મપ્રાણ'નું વિશેષણ આપ્યુ છે શાસ્ત્રોના નિત્યવાચન અને લેખનથી તેમને લાગ્યું કે 'ચૈત્ય' અર્થાત્ 'મૂર્તિ'ને ભૂમિકા રાખવાથી પ્રગતિ કુઠિત થાય છે અને આધ્યાત્મિક વિકાસનો અવરોધ થાય છે એ સુધારો જેને માન્ય હતો તે 'સાધુમાર્ગી,' 'સ્થાનકવાસી,' અથવા સત્યનું'

અન્વેષણ કરનારા ક્રાંતિ સર્જનારા લોંકાશાહ પોતે સાધુ હતા, પણ તેમના મતના માનનાર અત્યારે સેંકડો સાધુ-સાધ્વીઓ અને લાખો સ્થાનકવાસી જૈનો છે જર્મનીમાં ઈ. સ. ૧૫૧૭માં ધર્મવીર માર્ટિન લ્યુથરે કેથોલિક સંપ્ર-દાયમાં પ્રવર્તેલી અતિ આચારિતાને ઝાટકી અને ધર્મ સત્તાને ધર્મશુદ્ધિના લોકોને રેલવી દીધી. કવિ ન્હાનાલાલ કહે છે તેમ યુરોપીય ઇતિહાસના તે મહાપ્રસંગથી તરતજ અર્ધી સદી પહેલાં ઈ. સ. ૧૪૫૨ માં જૈન ધર્મના લ્યુથરનો સૂર્ય ગુર્જર પાટનગરી અમદાવાદમાં ઉગી ચૂક્યો જ હતો. ઈ. સ. ૧૪૭૪ માં લોંકાગચ્છની સ્થાપના થઈ એ ગચ્છ સ્થાપકોએ, મહર્ષિ દયાનંદ અને લ્યુથરની પેઠે, મૂર્તિ-પૂજાને ધર્મવિરોધી ઠરાવી, શિથિલાચારી સાધુઓને હાંક-ડી દીધા; મંત્ર, જંત્ર, જડ્ડ, ભભૂત, અધ્યાત્મ ગ્રંથો આમ નથી એમ કહ્યું ધર્મસૂત્રોની પ્રતો લખી ધર્મશિક્ષા-ર્થીઓને નવાજી ચતુર્વિધ સંઘના અતિરેકને તેમજ ધર્મ-વિરોધી ધર્મભાવનાઓને ધર્મચરિત્રમાં આણી. લોક એટલે જ કે મહાનુભાવ લ્યુથર પાદરી હતા, દયાનંદ સ્વામી સન્યાસી હતા, લોંકાશાહ આપ મહા આદર્શની પેઠે ગૃહ-સ્થાશ્રમી સદ્ગૃહસ્થ હતા; જનક વિદેહીની પેઠે સંસાર-ધુરંધર સન્યાસી હતા. અલૌકિક પણ લાગણીશીલ એ જૈન શ્વેત-જિન પ્રભુના એ મહાશયોને—જય સન્માર્ગ શુદ્ધોને દીક્ષા આપવી અનિષ્ટ આર્યાવર્ત માં રમતા મેલ્યા. ખ્રિસ્તી શાસન સુધારક જ્હોન લૂથરની પૂર્વે પચાસેક વર્ષ અમદા-વાદમાં આ બધું બન્યું. લ્યુથરને સાથ ખ્રિસ્તી જનતા સતારે છે; લોંકાશાહને આજ અમદાવાદમાં પણ કેટલા

સભારે છે ?" જર્મનીમા જેમ માર્ટિન લ્યુથરે પોપની લીલા બહાર પાડી 'પ્રોટેસ્ટંટ' પથ સ્થાપ્યો તેમ ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, મારવાડ, પજાબ, તથા હિંદના અન્ય પ્રાન્તોમા લોંકાશાહની ક્રાન્તિને અપનાવનારા લાખોની સખ્યામા વિદ્યમાન છે સિદ્ધ હેમચન્દ્રાચાર્ય, શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર અને ધર્મપ્રાણ લોંકાશાહ કાર્તિકી પૂર્ણિમાના પવિત્ર દિવસે જન્મ્યા હતા

યશોવિજય—સત્તરમા સૈકામા ઉપાધ્યાય યશોવિજયે ધર્મની અને સાહિત્યની અનન્ય સેવા કરી હતી કાશીમાં પડિતોએ તેમને 'ન્યાયવિશારદ 'નુ બિરૂદ આપ્યું હતું તેમનાં 'નયપ્રદીપ', 'અધ્યાત્મસાર', 'જૈન તર્ક પરિભાષા', 'ન્યાયાલોક', વગેરે પુસ્તકો તેમની વિદ્વત્તા અને પ્રતિભાની પ્રતીતિ કરાવે છે હરિભદ્રસૂરિ જેવા તલસ્પર્શી વિદ્વાન, અને હેમચન્દ્રાચાર્ય જેવા સર્વશાસ્ત્રપારગત, સકલ મુનીશ્વરોમા શિખરરૂપ, તેઓ આગમના અનુપમ જ્ઞાતા હતા સવત્ ૧૭૪૩ મા ડભોઈમા તેઓનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

આનદઘન—યશોવિજયજીના સમકાલીન લાભાનદ નામના સાધુ હતા, તેઓ અધ્યાત્મ યોગી પુરુષ 'આનદઘન' એ નામથી ઓળખાયા હેમચન્દ્રાચાર્યે લોકાનુગ્રહમા આત્મા અર્પણ કર્યો, આનદઘને આત્મહિત સાધનવૃત્તિને મુખ્ય માની લોક સગ તજી દઈ તેઓ વનમાં વસવા લાગ્યા જેમ થૅારોએ અમેરિકાના વૅાલ્ડન વગડામા વીસ વરસ વાસ

કરી પ્રાકટ્ય કર્યું તેમ આનંદઘનને ઐતિહાસિકમાં આનંદઘન અષ્ટપદી રચી.

" ક્યા ઘોરે ઊઠ જાગ બાઉરે,
આનંદઘન જ્યું ભાગ્ય વસ્ત હે,
રેન ખોટેસિં વરિસ ભારી "

ધર્મસિંહજી—સંવત ૧૬૮૫માં ધર્મસિંહજીએ લોંકાગચ્છમાં દીક્ષા લીધી હતી. એ જમાનામાં શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજકોનું જોર વધ્યું હતું અને ઢુંઢિયા માટે યશોવિજય જેવા વિદ્વાને પોતાના 'પ્રતિમાશતક' માં ખૂબ વિરોધ આપ્યું છે એટલું જ નહીં પણ ખરતર ગચ્છના એક ધર્મ વર્ગને અને આચારાંગનિર્યુક્તિ ઇત્યાદિ ગ્રંથો લખ્યા હતા.

આ જમાનામાં ધર્મસિંહજીએ ધર્મ સંપ્રદાય, સાધુ અને સમાજને સુધારી એ બાબતની અનન્ય સેવા કરી હતી. એ સમયના શ્રેષ્ઠ યતિ વગેરેનાં જીવન ઉપરથી જણાય છે કે સાધુઓને ચાલવી અને મુખપાઠમાં મેળવવાનો ચીલો ચીલો હતો. ધર્મસિંહજીએ એ પાઠને વશ કરવાની શિક્ષા કરી અને સત્તાવીશ નિર્વિવાદ શાસ્ત્ર તેના પર ટબ્બા રચ્યા. એ ટબ્બા ભાષા કે જે સામાન્ય વાચક સમજી શકે એવી સહેલી ભાષામાં ઘણે અંશે વિસ્તૃતરૂપે છે. દરિયાપુરીના પાઠને વશ કરવાથી તેમનામાં ચમત્કાર હતો એમ સિદ્ધ થયું હતું. દરિયાપુરી સંપ્રદાય તે આજ ચલાવતા હતા.

સંવત્ ૧૭૨૮ ના આસો શુદિ ચોથને દિવસે ધર્મસિંહજી મુનિ સુરતમાં કાળધર્મ પામ્યા ત્યારથી આજ સુધીમાં ચોવીસ આચાર્યો અને અનેક સાધુઓ આ સંપ્રદાયમાં થયા છે. ધર્મસિંહજીના સમકાલીન લવજી ઋષિ અને ધર્મદાસજી મહારાજે પણ ધર્મનો ઉદ્યોત સારો કર્યો હતો.

પંડિત આત્મારામજી—સત્તર વર્ષની વયે સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાં દીક્ષિત થઈ એ સંપ્રદાયનો બાવીસ વર્ષ પછી ત્યાગ કરી ૩૯ વર્ષની વયે અમદાવાદમાં તપા ગચ્છમાં તેમણે પુનઃ દીક્ષા લીધી. પાલીતાણામાં તેમને સૂરિપદ અપાયું ત્યારે તેમનું નામ 'વિજયાનંદસૂરિ' રાખવામાં આવ્યું હતું. સાઠ વર્ષની ઉમરે ઇ. સ. ૧૮૯૭માં તેમનું અવસાન થયું. 'જૈનતત્ત્વાદર્શ,' 'અજ્ઞાનતિમિરભાસ્કર,' તથા 'જૈનમતવૃક્ષ' એમની વિદ્વત્તા બતાવે છે. 'સમ્યક્ત્વશલ્યોદ્ધાર' નામનું પુસ્તક જેઠમલજી મહારાજે રચેલ 'સમ્યક્ત્વસાર'ના ઉત્તર તરીકે તથા મૂર્તિપૂજાના બચાવ માટે છે. શિકાગો ધર્મપરિષદ્‌માં સ્વ. વીરચંદ રાઘવજી ગાંધીને મોકલવામાં પંડિત આત્મારામજીની પ્રેરણા હતી. યશોવિજયની માફક આત્મારામજીએ અનેક જૂનાં પુસ્તકો, ટીકા, અવચુરિ, વગેરેનું સંશોધન કર્યું હતું.

શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર—મોરબી પાસે વવાણીયા ગામના મૂળ વતની રાયચંદભાઈ ઝવેરીએ તેત્રીસ વર્ષની ટૂંકી જિંદગીમાં તત્ત્વજ્ઞ અને અધ્યાત્મવાદી તરીકે જૈન આલમમાં

સ્વામી વિવેકાનંદ જેવી ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી છે તેમો ક્રા-
ન્તિની હતા અને તેમની અધ્યાત્મિક ઉત્તમ પ્રકારની હતી.
શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર નામના પુસ્તકમાં તેમને ઉપદેશ આપ્યો
કર્યો છે અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે, જિનાય
નિજપદ જોઉ છે ’ ‘કુંજ ચાલતી ક્યાં ફૂલાય, ત્યાં જિનવાણી
નહીં આગ્રાય ઇત્યાદિ કાવ્યો ગુજરાતી સાહિત્યમાં અને જૈન
ધર્મના સિદ્ધાન્તોનું પ્રતિપાદન કરનારાં શાસ્ત્રજ્ઞાનોમાં સ્થ-
સ્થાન છે મહાત્મા ગાંધીજી કહે છે કે શ્રીમદ્ રાજચન્દ્રમાં
જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિ હતાં; પક્ષપાત કે રાગદ્વેષ નહોતા.
શ્રીમદ્ રાજચન્દ્રના વસ્તુપાલનું વર્ણ નીચેની જ ઉક્તિમાં છે-

" જ્યાં રાગ અને વળી દ્વેષ, ત્યાં સમજ કે ગમેતે કર્મ
ઉદાસીનતાનો ત્યાં વાસ, સકળ દુઃખનો છે ત્યાં નાશ.
સર્વ કાળનું છે ત્યાં જ્ઞાન, દેહ છતાં ત્યાં છે નિર્વાણ
ભવ છેવટની છે એ દશા, રામ ધામ આવીને વસ્યા."

જવાહરલાલજી—જૈન સાધુઓમાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનો ત્રિપુટી સંગમ થઈ ગયો છે; વિદ્યા અને વાત્સલ્યભક્તિમાં જૈનેતરોને પણ ઝળકતી ગયો છે; અને તેઓ જ્યાં જ્યાં વિહાર કરે ત્યાં ત્યાં હજારો મનુષ્યોને પરા ધર્મમાં ભાવ જગાવી ગયો છે એવું અતિશયોક્તિ વિના કહેવા માટે કોઈ ચાહે તો તે જવાહરલાલજી મહારાજ સંબંધી કહી શકાય. માત્ર શુષ્ક જ્ઞાન નહીં, માત્ર જપ ક્રિયા નહીં, આત્મજ્ઞાનપૂર્વકની નમતે ક્રોધાદિ પર વિજય મેળવવાનું એવું નહીં, પણ જ્ઞાનક્રિયાનો સંયોગી ચારિત્રને પ્રતિષ્ઠિત કરવા આ આચાર્યશ્રી હંમેશ આપી ગઈ હતી

જૈનજનતાની અનન્ય સેવા બજાવી ત્રણેક વરસ પહેલાં કાળ-ધર્મ પામ્યા રાજકોટની મહાવીર જ્ઞાનોદય સોસાઈટીએ તેમના વ્યાખ્યાનો સંગૃહીત કરી પ્રસિદ્ધ કર્યા છે

વા. મો. શાહ—'જૈન હિતેચ્છુ'ના અધિપતિ સદ્ગત વાડીલાલ મોતીલાલ શાહનુ, નામ જૈન આલમમા સુપરિચિત છે નીત્શે અને શૉપનહૉર જેવા પ્રખર વિચારકોના ગ્રન્થોના ઊંડા વાચનથી તેઓ માત્ર વિશાલદષ્ટિ જ નહીં પણ વિશ્વબન્ધુત્વની ભાવનાવાળા ખરા તત્ત્વજ્ઞાની બન્યા હતા પત્રકાર તરીકે તેઓ અજોડ હતા જૈન શાસનમા પેસી ગયેલ અનેક સડાને દૂર કરવા તથા રૂઢિચુસ્તતા નાબુદ કરવા તેઓ ફત્તેહમંદ નીવડયા હતા

શતાવધાની રત્નચન્દ્રજી—લીંબડી સંપ્રદાયના સાધુઓમા અનેક રત્નો થયાં છે અજરામર સ્વામી બહુશ્રુત હતા નાગજી સ્વામીમા અદ્ભુત વક્તૃત્વશક્તિ હતી જૈનાચાર્ય લવજી સ્વામીના ઉપદેશથી તથા તેમના શિષ્ય જેઠમલજી મુનિના ચાલુ પ્રયાસથી કાઠિયાવાડના અનેક રાજ્યોમા પશુઓ પ્રત્યેનું ઘાતકીપણું અટક્યું છે નાનચંદ્રજી મુનિએ 'સંત શિષ્ય'ના તખલ્લુસથી અનેક ભાવવાહી કાવ્યો રચ્યા છે તેમના શિષ્ય 'સંત બાલ' સૂત્રોના ગુજરાતી અનુવાદ કરી સામાન્ય જનોને શ્રુતરસનુ પાન કરાવે છે 'લઘુ'ના તખલ્લુસથી સદાનંદી છોટાલાલજી મુનિએ પ્રાસાદિક કાવ્યો રચ્યા છે પરંતુ મુનિ શ્રી રત્નચન્દ્રજીનુ પાંડિત્ય અનુપમ હતુ જૈન મુનિઓમા સંસ્કૃત, અર્ધમાગધી અને ગૂજરાતી એ ત્રણે ભાષાનું શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ તલસ્પર્શી જ્ઞાન બહુ વિરલ દષ્ટિગોચર

ખાસ છે. રત્નચંદ્રજી મહારાજમાં જે વિવેકીપણું હતું તેમનું 'ભાવનાશતક' સમયસુંદરે સંવત ૧૬૭૨માં 'ભાવશતક' રચ્યું એવી વિચારસરણીવાળું છે. જૈન સિદ્ધાંત કૌમુદી મુનિ ... સંવત ૧૯૭૭માં રચી હતી. એવી વાતોમાં છે. વિજયરાજેન્દ્રસૂરિએ અભિધાન રાજેન્દ્ર કોષ સંવત ૧૯૪૬માં બહાર પાડ્યો હતો તેવો રત્નચંદ્રજી મહારાજે 'અર્ધમાગધી કોષ' પાંચ ભાગમાં રચ્યો છે. તેમના શિષ્ય પૂનમચંદજી મહારાજના પ્રયાસથી તેમના સ્મારક તરીકે વઢવાણ કેમ્પમાં શ્રી રત્નચંદ્રજી જૈન જ્ઞાનમંદિરની સ્થાપના થઈ છે.

૩ ઉપસંહાર અને ઉદ્બોધન

धम्मो मंगलमुक्किट्ठं अहिंसा संजमो तवो ।

देवा वि तं नमंसंति जस्स धम्मे सया मणो ॥

ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે. અહિંસા, સંયમ અને તપ એ જ ધર્મનું સ્વરૂપ છે. આવા ધર્મમાં જેનું મન હંમેશા લીન રહે તેવા પુરુષને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે. શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર પહેલો જ શ્લોક આપણા મુનિરાજ રોજ બોલે. વળી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે કે

एस धम्मे धुवे निच्चे सासए जिणदेसिए ।

सिद्धा सिज्झन्ति चाणेण सिज्झिस्सन्ति तहावरे ॥

આજ ધર્મ સ્થિર અને નિત્ય છે. ધર્મનું પાલન કરી અનેક ઉચ્ચાત્માઓ અંતિમ લક્ષ્યે પહોંચ્યા છે પહોંચે છે અને પહોંચશે.

माणुस्सं विग्गहं लद्धुं सुई धम्मस्स दुल्लहा ।

जं सोच्चा पडिवज्जन्ति तवं खन्तिमहिंसयं ॥

મનુષ્ય શરીર પામીને તે સત્યધર્મનુ શ્રવણુ દુર્લભ છે કે જે ધર્મને સાભળવાથી જીવો તપશ્ચર્યા, ક્ષમા અને અહિસાને પામે सव्वभूयप्प भूयस्स समं भूयाइ पस्सओ સર્વ પ્રાણીઓને પોતાના આત્મા સમાન જાણીને વર્તનાર તથા પ્રાણી માત્ર પર સમદષ્ટિથી જોનાર ખરો સયમી અથવા મોક્ષગામી કહી શકાય

जन्मना जायते शूद्र सस्काराद् द्विज उच्यते ।
विद्यया याति विप्रत्व त्रिभिः श्रोत्रिय उच्यते ॥

જન્મથી બધા શુદ્રોજ છે, સારા સસ્કાર પ્રાપ્ત કરવાથી દ્વિજ બની શકે છે, વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાથી વિપ્ર થઇ શકે છે, અને ત્રણે હોય તો શ્રોત્રિય બને છે ઉત્તરાધ્યયનમા પણુ એજ મતલબનુ કહ્યુ છે –

कम्मुणा बम्भणो होइ कम्मुणा होइ खत्तिओ ।

વાસ્તવિક રીતે વર્ણ વ્યવસ્થા જન્મગત નથી પણુ કર્મગત છે કર્મથી જ બ્રાહ્મણુ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર થવાય છે

आहारनिद्राभयमैथुन च सामान्यमेतत्पशुभिर्नराणाम् ।
धर्मो हि तेपामधिको विशेपो धर्मेण हीना पशुभि समाना ॥

આહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુનમા તો મનુષ્ય અને પશુ સરખા છે મનુષ્યમા ધર્મની જ માત્ર વિશેષતા છે જે મનુષ્યમા ધર્મ નથી તે પશુ જેવો છે ઉત્તરાધ્યયનમા પણુ ચાર બાબત દુર્લભ કહી છે —

चत्तारि परमङ्गाणि दुल्लहाणीह जतुणो ।
माणुसत्तं सुई सद्धा सजमम्मिय वीरियं ॥

પ્રાણીઓને ચાર અંગ મળવાં મુશ્કેલ છે—મનુષ્યત્વ, શાસ્ત્રજ્ઞાન, શ્રદ્ધા અને સંયમની શક્તિ.

પરંતુ મનુષ્યત્વ માટે આસક્તિ નહીં, ગુણોની જરૂર છે. જ્યાં સુધી પ્રાણીઓમાં મનુષ્યની ભાવના ન થાય ત્યાં સુધી તેની આ પુરુષની ન ગણાય.

पुं नामधेयमात्मे न पतति कठिनो मुग्धभावस्य ।
तेनाम्बा यदि सुतिनी वद वन्ध्या कीदृशी नाम ॥

ગુણી લોકોની ગણતરી કરતી વખતે જેના નામ પર આંગળી ન પડી એટલે જેનું નામ ગુણી તરીકે ન ગણાય એવા પુત્રની માતા જો પુત્રવાળી કહેવાય તો વાંઝણી કોને કહેવી ?

જે લોકોમાં મનુષ્યત્વ નથી જ્ઞાન નથી, શ્રદ્ધા નથી, તેઓ પણ સંયમી હોવાનો ડોળ કરે છે. વસ્તુતઃ સંયમ તો સૌથી વધુ દુર્લભ છે. ઉપવાસ, રસ પરિત્યાગ, પરિગ્રહ ત્યાગ આદિ સંયમનાં સાધનો છે સંયમ નથી. અને એ વસ્તુ વ્યાધિઓને દૂર કરવા ઔષધ સમાન છે. કોઈ મનુષ્ય આપણું અતિ અનિષ્ટ કરતો હોય તેના ઉપર પણ જેને ક્રોધ ન આવે, જેને પોતાની વિદ્યા તથા ચારિત્ર્યનું અભિમાન નથી, જે પોતાની પૂજ્યતાનો કદી ગર્વ નથી કરતો, જે પ્રશંસાનો ભૂખ્યો નથી, જેના હૃદયમાં ઇર્ષ્યા નથી, જે જીવનો માત્ર એકને પ્રેમથી ચાહે છે, વિશેષમાં જેની ચિત્તવૃત્તિ છે જે જગ કપટથી દૂર છે, જે સિદ્ધિ અને પ્રસિદ્ધિને પણ માટી સમજે છે જે ઉદારતાનો સાગર છે, જે પ્રાણીઓને કોઈને તિરસ્કાર ન કરવાં ધ્યાન કરે છે વિચ-

થીઓ સાથે પણ જે મિત્રતાથી વર્તે છે, તે જ સાધુ છે, તે જ સયમી છે વળી કહ્યું છે કે—

यथा चतुर्भि कनक परीक्ष्यते
निघर्षणच्छेदनतापताडनै ।
तथा चतुर्भि पुरुष परीक्ष्यते
ज्ञानेन शीलेन गुणेन कर्मणा ॥

જેમ સોનાની કસોટી ચાર રીતે થઈ શકે છે—(૧) ઘસવાથી, (૨) કાપવાથી, (૩) તપાવવાથી, (૪) ટીપવાથી, તેમ માણુસની પરીક્ષા પણ ચાર રીતે થઈ શકે છે—તેના સમ્યગ્જ્ઞાનથી, સમ્યક્ ચારિત્રથી, ગુણ સમુદાયથી અને તેનાં કાર્યોથી આથીજ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપને, તથા દાન, શીલ, તપ અને ભાવનાને જૈનધર્મમા ઘણુ જ મહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું છે नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते એ જ પ્રમાણે જૈનશાસ્ત્રો પણ જ્ઞાનને પ્રાધાન્ય આપતાં पढमं नाणं तओ दया એમ કહે છે જ્ઞાન, ભક્તિ અને યોગ સમપ્રમાણમા સમિશ્રિત હોય ત્યારે ચારિત્ર ઉચ્ચકોટિનું કહેવાય છે योग कर्मसु कौशलम् એજ પ્રમાણે योगश्चित्त-वृत्तिनिरोध અને ભક્તિ માટે ભાગવતમા યોગ્ય કહ્યુ છે—

न साधयन्ति मा योगो न साख्य धर्म उद्धव ।
न स्वाध्यायस्तपस्त्यागो यथा भक्तिर्ममोर्जिता ॥

પ્રભુ જિસપર દયા કરતે હૈ ઉસેહી અપની ભક્તિકા વરદાન દેતે હૈ ગીતામા પણ કહ્યું છે કે જેઓ માયાને તરે છે તેઓ મને પ્રાપ્ત કરે છે

मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते ।

ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ મુક્તિ પામવાનાં સાધનો છે. જીવમાંથી શિવ અને નરમાંથી નારાયણ બનાવવાની શક્તિ આ આત્મામાં છે.

હમ કે જાત જુદા, ન વહ હમસે જુદા,
મેં અને જુદા, એ ન ચાહે જુદા.
હવે આનંદઘનના શબ્દોમાં કહીએ તો—
ક્યા સોવે ઉઠ જાગ બાઉરે,
અંજલિજલ જ્યું આયુ ઘટત હૈ,
દેત પહોરિયાં ઘરિય ઘટાઈ.

મોહનિદ્રામાં ઊંઘનારા મહાત્મા, ક્યાં સુધી ઊંઘ્યા કરશો? ઊઠીને જો તો ખરો કે જેમ આંજલીમાં લીધેલું પાણી આંગળીઓનાં છિદ્રોમાંથી ચાલ્યું જાય છે તેમ તારા શરીરરૂપી આંગળીમાંથી, મનરૂપી હથેળીમાંથી, ઇન્દ્રિયોરૂપી છિદ્રમાંથી આયુષ્ય રૂપી જીવન ચાલ્યું જાય રોજ રોજ ઘડી ઘડી ઘટતું જાય છે અને જો તો ખરો કે આ ઘડિયાળી ઝાલર પર ઠોકીને ઠોકીને આ ભાઈને ચેતવે છે કે હવે જાગ, હવે જાગ. ઉત્તિષ્ઠત જાગ્રત.

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ।

પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાના કર્તવ્યનું પાલન કરે તો તેને મુક્તિ મળે છે. જેઓ આપ જ સુખ થવા ચાહે છે તેઓ આશી ને પછી પુરુષાર્થ કરે છે અને સમગ્ર જીવનમાં જન-કલ્યાણ મહાલવે છે

शुभमस्तु सर्वजगतः

ઉપદેશ વિચાર

૧

હિતશિક્ષાપદો

અહિંસા, સંયમ અને તપરૂપ ધર્મ એ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે

જ્યાં સુધી ઘડપણ આવે નહિ, વ્યાધિઓ વધવા પામે નહિ અને ઇન્દ્રિયો શિથિલ થાય નહિ ત્યાં સુધીમાં ધર્મને આચરી લો

સર્વભૂત પ્રત્યે સંયમભાવ રાખવો એ અહિંસા છે

બધા જીવો જીવવા ઇચ્છે છે, મરવા નહિ; એમ જાણીને પ્રાણીવધ ન કરવો

અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ જિનદેશિત ધર્મ પોતાનું કલ્યાણ ઇચ્છનારા મનુષ્યે આચરવો.

જીવિત કોઈપણ ઉપાયે જરા, વ્યાધિ અને મૃત્યુથી રહિત થઈ શકતું નથી, માટે કલ્યાણને ઇચ્છનારા મનુષ્યે જરાપણ પ્રમાદ ન કરવો. ઘડપણથી ઘેરાએલાનું રક્ષણ નથી એમ અવશ્ય જાણવું પ્રમત્ત, અસંયમશીલ અને હિંસક લોકો કેવી રીતે રક્ષણ મેળવી શકે?

જે માણસો દુર્બુદ્ધિથી પાપકર્મ કરીને ધન પેદા કરે છે તેઓ વેરયુક્ત થઈને નરકને માર્ગે જાય છે

ચોર જેમ પોતે જ કરેલા સંધિમૂળમાં પકડાઇ જાય છે તેમ પાપકારી મનુષ્ય પણ પોતે કરેલા કર્મોમાં જ બંધાય છે આ લોક અને પરલોકમાં સમસ્ત પ્રજા પાપ કરીને પીડાય છે કારણકે કરેલા કર્મોને ભોગવ્યા સિવાય છૂટકો નથી

પોતાને માટે કે બીજાને માટે જે મનુષ્યો પાપકર્મ કરે છે તેનાં ફળ તેને ભોગવવાને જ એકલાને પડે છે તે વખતે બંધુઓ બંધુતા દાખવી શકતા નથી.

મોહવશ થયેલો પ્રાણી એથી જ વસ્તુને પણ અજ્ઞાનથી ધનાદિમાં આસક્ત થાય છે, પણ તે પ્રમત્ત પ્રાણી પાપકર્મનાં ફળોમાંથી ધનાદિ વડે બચી શકતો નથી.

સૂતેલાઓની વચ્ચે પણ જાગતા રહેવું. આશુપ્રજ્ઞ પંડિતે સૂતેલાઓનો વિશ્વાસ ન કરવો. કાળ નિર્દય છે અને શરીર અબળ છે. માટે અપ્રમત્ત થઈને સાવધાનપણે વર્તવું.

સારી રીતે કેળવેલો તેમજ બખ્તરવાળો ઘોડો જેમ યુદ્ધમાં પાછો હઠતો નથી તેમ સ્વચ્છંદ રોકનાર મનુષ્ય જ નિર્વાણમાર્ગથી પાછો હઠતો નથી.

પહેલાં નહિ સધાયું તો પછી સધાશે એવી શાશ્વતવાદી કલ્પના કરે છે પણ જ્યારે આયુષ્ય શિથિલ થાય છે શરીર તૂટવા માંડે છે અને મોત નજીક આવે છે ત્યારે તે ખિન્ન થાય છે.

શરીરમાં જ વિવેકને પામી શકાતું નથી. માટે જલદી જાગો, કામનાઓ છોડી દો, લોકનું સ્વરૂપ સમજી સમભાવ કેળવી સમભાવથી આત્માનું રક્ષણ કરતા અપ્રમત્તપણે વિચરો.

મોહ જીતવા પ્રયત્ન કરનારને વચ્ચે વચ્ચે ઘણા પાશો આવે છે માટે તેમાં ન ફસાતાં સાવધાનતાથી આગળ પ્રવૃત્તિ કરવી.

અસંયમના પથ તરફ મનને જતું રોકવું, લોભને અંકુશમાં રાખવો, માન દૂર કરવું, ન કરવું

અને લોભનો ત્યાગ કરવો, કારણ કે ક્રોધ પ્રીતિનાશક છે, માન વિનયનાશક છે, માયા મિત્રતાનો નાશ કરે છે અને લોભ તો સર્વવિનાશક છે

ક્ષમાથી ક્રોધને જીતવો, નમ્રતાથી માનને જીતવો, સરળતાથી માયાને જીતવી અને સંતોષથી લોભને જીતવો

જે પ્રમાણે ઝાકળના બિન્દુઓ દર્ભની અણી ઉપર લટકતા રહે છે તે જ પ્રમાણે મનુષ્યોનુ જીવિત અસ્થિર છે, માટે ધર્મારાધનાના સમયનો પ્રમાદ ન કરવો

પ્રાણીઓને મનુષ્યપણુ, ધર્મશ્રવણ, ધર્મશ્રદ્ધા, અને સંયમમા પરાક્રમ, આ ચાર વસ્તુઓ વારવાર મળવી બહુજ દુર્લભ છે

માટે વૃદ્ધજનોની સેવા કરવી મૂઢપુરુષના સંગથી દૂર રહેવુ પ્રતિદિન સ્વાધ્યાયનુ સેવન કરવુ અને ધીરજપૂર્વક સૂત્રાર્થનુ ચિન્તન કરવુ, કારણ કે આ પણ મોક્ષપ્રાપ્તિના માર્ગો છે

ઉપયોગપૂર્વક ચાલવુ, ઉપયોગપૂર્વક બેસવુ, ઉપયોગપૂર્વક સૂવું, ઉપયોગપૂર્વક ખાવુ, ઉપયોગપૂર્વક બોલવુ, આ પ્રમાણે દરેક ક્રિયામા ઉપયોગ રાખવાથી પાપકર્મો બધાતા નથી

જે સર્વભૂતો પ્રત્યે સમભાવ રાખે છે, જે હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ વગેરે કર્મોના આસ્રવોને રોકે છે અને જે સંયમાદિથી આત્માનુ દમન કરે છે તે સાધુપુરુષ પાપકર્મોથી લેપાતો નથી

કારણ કે તે સંયમરૂપ 'પ્રથમ જ્ઞાન અને પછી દયા'

એ વિચારને ધ્યાનમાં રાખીને દરેક પ્રવૃત્તિ કરે છે. કારણ કે તે જાણે છે કે જે અજ્ઞાની હોય તે કલ્યાણકારી કામ શું અને પાપકારી કામ શું એ જ્ઞાન કિયા શી રીતે જાણી શકે ?

જે મનુષ્ય, વસ્ત્ર, અલંકાર આદિ પોતે મેળવેલી ભિન્ન ભોગવસ્તુઓને પીઠ પાછળ કરી સ્વેચ્છાએ તજી દે છે તે જ ખરેખર ત્યાગીપુરુષ છે બાકી મનુષ્ય પોતાની પાસે એ ભોગવસ્તુઓ ન હોવાને કારણે હું ત્યાગી છું અર્થાત્ તે ભોગવસ્તુઓનો ઉપયોગ કરતો નથી એમ કહેનારો ત્યાગીપુરુષ હોવાનો દાવો કરે છે તે ખરેખર ત્યાગીપુરુષ કહેવાતો નથી.

જે કોઈ પ્રવ્રજિત સાધુ નિદ્રાશીલ થઈ ખૂબ ખાઈપીને સુખે સૂઈ રહે છે તે પાપશ્રમણ કહેવાય છે

કારણ કે મુંડનમાત્રથી કોઈ શ્રમણ થતો નથી. ઓમ્કારના માત્ર જાપ કરવાથી કોઈ બ્રાહ્મણ થતો નથી, અરણ્યવાસથી કોઈ મુનિ થતો નથી, અને કેવળ વલ્કલ ધારણ કરવાથી કોઈ તાપસ થતો નથી.

સમભાવ રાખનારો શ્રમણ છે, બ્રહ્મચર્ય પાળનારો બ્રાહ્મણ છે, મૌન સેવનારો મુનિ છે, અને તપસ્યા કરનારો તાપસ છે

કર્મથી બ્રાહ્મણ થાય છે, કર્મથી ક્ષત્રિય થાય છે, કર્મથી વૈશ્ય થાય છે અને કર્મથી શુદ્ર થાય છે

૨

આત્મા છે કે નથી?

આ વિશ્વમા કઈ વખતથી જીવ છે કે નહિ એ પ્રશ્ન મનુષ્ય જીવનમા ચર્ચાતો આવ્યો છે કેટલાક માને છે કે મૃત્યુ થયા પછી જીવ કોઇ પરલોકમા જાય છે એ વાત સમજાતી નથી જીવો જીવે ત્યા સુધી એશઆરામ કરે અને બને ત્યા સુધી પોતાનુ ઇચ્છિત ધાર્યું કરી લે, પરતુ મરણ થયા પછી પરલોકમા કોઇને ઉત્તર આપવાનો છે તેવુ કાઈ જણાતું નથી જૂના વખતથી ચાલી આવેલા આર્ય અનાર્ય ભૂમિના પુસ્તકો એ સબધી ભલે તરફદારી કરતા હોય, પરતુ જીવને પરલોકમા પુણ્ય પાપ કે કૃત્ય અપકૃત્યનો બદલો આપવો પડે છે એ વાત બુદ્ધિમા ઊતરી શકતી નથી એટલે સમાજમાં સારૂ ચાલવુ કે કોઈ નિયમ નીતિમાં વર્તવુ એ બધી હકીકતો કોઈ વિચારકોએ સમાજના હિતના અર્થે શોધી કહાડી છે, પરતુ પરલોકને પુરવાર કરતી નથી આથી હિતાવહ એ છે કે એવી બાબતોમા પડયા કરતાં આ ચાલુ વિષયમા એટલે ચાલુ ભવના કાર્યમા ઉદ્યોગ, પ્રયત્ન કે કડાકૂટ કરવી સારી છે કારણુ તેનું ફલ આજે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે જે વસ્તુ નથી અથવા જે વસ્તુ દેખાતી નથી, તે બાબતમા રસ, પ્રયત્ન, કે ઉદ્યોગ કેવલ વ્યર્થ કડા કૂટ છે જો કે દુનિયામા અનેક ધર્મ મડળોમાં ધર્મને

આગમ કરી જીવ વિષે અનેક વાતો કરી છે. પરન્તુ એ આપણાં ઉપકરણ લઈએ તો તેઓ આપણી એક વાતની ખાત્ર કરાવી આપતી નથી. આથી કહેવું અશક્ય છે કે જીવ ચીજ છે નહિ.

આજ વર્તમાન વાહન દૃષ્ટિ રાખનાર લોકો, જ્યારે ત્યારે વિષયમાં રોજ છે તેમને મન જીવ પરલોકમાંથી છે એ વાત કોઈ રીતે ગમે ઉતરતી નથી. મસ્ત પરલોકમાં તેમની દૃષ્ટિ પહોંચતી નથી. તેમના હૃદયમાં એ વસ્તુનો અંદેશો પણ આવતો નથી. પરન્તુ આ વિષયમાં ઘણા વિચારો થયા છે તેમાં પણ જૈન મહર્ષિઓ ઘણા ખાસ વિચારો થયા છે. તેઓ કહે છે કે જો જીવ સ્થાયી ને પરલોકગામી નથી તો આ વિશ્વ કઈ રચનાથી ચાલુ છે તે શા આધારે છે ? આ વિષયમાં આથી ને નવું શું કહી ન શકો તો પ આવે મનુષ્યો, પશુઓ, પક્ષીઓ, અને કીડા મંકોડા અને સુક્ષ્મ જીવો દેખાય છે તે શું છે ? શું તે જીવો નથી જો તે જીવો નથી તો મનુષ્ય વગેરે કેમ પ્રવૃત્તિ કરતા નથી ? તેઓ શરીરમાં જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી તેમની પ્રવૃત્તિ છે એ મૃત્યુ પામતાં તેઓ નિવાસ બીજે કોઈ ગતિમાં જાય છે ને ત્યાં જઈને જન્મ લે છે એટલે પશુઓમાં કે પક્ષીઓમાં તેઓ અવતાર લે છે, તેમ મનુષ્યોમાં પણ તેઓ અવતાર લે છે મનુષ્યોમાં નાનાં બાળકો સાવ ભુખ્યા. તેઓ કેમ નાચે છે કૂદે છે ને ખેલે છે ! તેમજ પશુમાં પક્ષીમાં બચ્ચાંઓ નાચતાં કૂદતાં ને રમતાં હોય છે તેવાં જીવ છે તેથી તેઓ નાચે છે, કૂદે છે ને રડે છે. જ્યાં સુધી

તેઓ પશુમા, પક્ષીમા, કે મનુષ્યોમાં જીવતા હોય છે ત્યા સુધી તેમના સામુ જુઓ અને કેવો આનદ, વિકાર, ખેદ કે ક્લેશ તેઓ અનુભવતા હોય છે! એ આક્રદ કે વિકાર જે અનુભવે છે તે જીવ છે એ જ જીવ એક સ્થલથી બીજે સ્થલે જાય છે આ વિશ્વમા અનેક યોનિમા જીવો આવજા, જન્મ મરણ, કરતા આપણી દૃષ્ટિમા આવે છે

હવે તમે પ્રશ્ન કરશો કે જીવ છે એ વાત ખરાબર છે, પરતુ તે પરભવમા જાય છે ને પુણ્ય પાપનું ફલ ભોગવે છે તે વાત કયા સિદ્ધ થાય છે? તમારી એ શકા હોય તો ઉત્તર એ છે કે મનુષ્યોમા ને ઈતર પ્રાણીઓમા જ્યા ત્યા પ્રવૃત્તિ થતી દેખાય છે, એ પ્રવૃત્તિમાં સારી કે ખોટી, ન્યાયવાળી કે અન્યાયવાળી વૃત્તિઓ દેખાય છે મનુષ્યોમા તમે જુઓ! કેટલાક મનુષ્યો, બીજા અનાથ ને પામર પ્રાણી સામુ અનુકપા ને દયાની દૃષ્ટિથી જોતા હોય છે, ત્યારે કેટલાક ધિક્કાર ને તિરસ્કારની વૃત્તિથી જોતા હોય છે જેઓ અનુકપા ને દયાની લાગણીથી જુએ છે તેમના અત - કરણમાં શુભ લાગણીથી પુણ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, અને જેઓ તિરસ્કારની લાગણીથી જોતા હોય છે તેમના શરીરમા પાપની લાગણી હોવાથી પાપ ઉત્પન્ન થાય છે હવે તમે કહેશો કે કયુ ફલ ક્યા ભોગવાય છે? તો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે કે, આજે કઈ લોકો કેવળ સુખ ભોગવતા હોય છે, તો કેટલાક એકલું દુ ખ ભોગવતા દેખાય છે, ત્યારે કેટલાક કાઈક સુખ ને કાઇક દુ ખ ભોગવતા આપણે જોઇએ છીએ. એ સુખ દુ ખ જીવોની પોતાની [illegible] ન વચનને શરીરની કરેલી કરણી-

છે એ એ જીવ પ્રદેશોમાં ન જન્મ્યો હોય અથવા પ્રદેશોથી
ન જાણ્યો હોય તો એ જીવોના લોકમાં વિવિધતા કેવી?
એક જ જાત ને આ એક જ મનુષ્ય જાત હોય તો/બધા
જીવો સુખની એકસરખી સીમામાં આનંદ કરતા ન હોય?
એટલે બધા મનુષ્યો એકાન્ત સુખની લાગણી કે લોકમાં
ન હોય? કારણ કે બધા સુખને માટે પ્રવૃત્તિ કરતા હોય
છે, ન દુઃખને અર્થે તરફીના મારતા હોય છે એ બધાને
આપણે ઉદ્યોગ કરતા કઈ લોકો, અને દુઃખો, સ્ત્રી વિના ને
ધન વિના ભ્રમણો પામતા હોય છે, જુદામાં નિરાશ
લાગતા હોય છે ત્યારે કેટલાક ધનમાં ને સ્ત્રીના મોહના
વિષયમાં તલ્લીન થઈ ગયા હોય છે. જો તેમનામાં એવું
સુખ હોય તો બધા લોક જ્ઞાન સુખી હોત, ને જો એવું
પાપ હોત તો બધા દુઃખી હોત પરંતુ આપણે આજે
દેખાય છે કે સુખ દુઃખની વિવિધતા મનુષ્યોમાં છે.

વિદ્યાર્થીઓ! તમે અવશ્ય વિચારો કે આ પ્રાણીઓ કે
જે દેહધારી દેખાય છે તે બધામાં જીવ છે એ જીવોની
આ બધું વિશ્વ કારણ છે જીવો નથી તો વિશ્વ નથી,
કારણ કે જીવોને લીધે જ આ વિશ્વ છે આ જીવોની આસ
પાસની વસ્તુ સુધીમાં તેમને તેમના વિશ્વમાં જેવી જેવી
હોય ને ઉત્સાહ છે। પ્રવૃત્તિ કરવાની જેવી લાગણી છે!
મનુષ્યો જાણે કે વિનયથી જરા નિવૃત્તિ લઈને રહે છે ત્યારે
તેઓ જેવી કલ્પના કરે છે। તેઓ કહે છે કે "સુખને
પ્રાપ્ત કરવાને માટે કેવું ધન જોઈશું! સુખીને માટે કેવું

સારૂ ગૃહ હોય તો સારૂ ? અરે ! તે બધા કરતા જો તેને પતિ સારો મળે તો બહુ સારૂ આજે કે આ વર્ષે આટલો લાભ મળ્યો છે પણ બે ત્રણ વર્ષ જો સારા જાય તો પછી હવે વધારે પ્રયત્ન કરવો નથી" આવી આવી કલ્પનાઓ જે જીવ કરે છે તે જીવ નથી તો કોણ કરે છે ? એ કલ્પના કરનાર જીવ જ ઘણા કાલનો છે

આ દેખાતા જીવને આવતા ભવની ચિંતા કે કાળજી નથી તે વાત બરાબર છે, પરંતુ તેનું કારણ શું ? તેનામા અગાધ મોહ છે, તેનામા વિષય ને કષાયનું પ્રાબલ્ય છે જેમ જેમ વિષય કષાય પ્રબલ બને છે, તેમ તેમ તે ઘણા સારા વિચારથી દૂર જતો જાય છે જેમ વિષય કષાય ઓછા હોય છે, તેમ તે 'આ જીવ છે' એ વિચાર પાસે આવતો જાય છે મનુષ્ય જેમ એક ઘરમા વધુ વખત રહે છે, તેમ તેનામાં આસક્તિ વધારે હોય છે તેમ જીવોમા વધારે વિષય કષાય છે તે ઘણા ભવનો છે એમ પ્રતીતિ કરાવે છે જીવ જો એક ભવનો હોત તો આટલો બધો કષાય કે વિષય ન હોત એટલે મનુષ્યોમા વિષય કષાયની જે પ્રબલતા દેખાય છે, તેથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે એ જીવો ઘણા ભવથી ચાલુ છે જીવો સમજે છે કે આપણે ફોગટ મહેનત કરીએ છીએ, કારણ મહેનત કરીને ભેગુ કરેલુ ધન મૂકીને જવું પડે છે ઘણા લોકોને દેખીએ છીએ કે તેઓ ધનના ઢગલા મૂકી મૂકીને ચાલ્યા ગયા છે તેમનુ ભેગુ કરેલુ ધન તેઓ પોતે પૂરૂ ભોગવી શકતા નથી આમ સમજવા છતા તેઓ શા માટે ધનને એકઠુ કરવા મચ્યા રહેતા હશે ? તમને આનો

કોઈ ખ્યાલ આવે છે? વિચારો! એ વિચાર કરનાર જીવ છે પોતે સામાન્ય સમજણથી સમજે છે તથાપિ એ મોહ તૃષ્ણા કે આસક્તિથી એ મનુષ્યો પોતાને ખાસ સ્વરૂપમાં ઓળખી શકતા નથી. મનુષ્યો મરણની પથારીમાં હોય છે અને મરી જવાની પોતાને સમજણ છે છતાં કેમ એ તૃષ્ણાને —ધન અને કુટુંબની લાલસાને—છોડી શકતો નથી? એ મનુષ્યમાં શું જીવ નથી? જો જીવ નથી તો તૃષ્ણા કોણ કરે છે? જીવ જો એક ભવનો હોત તો મરણની વખતે જવા આતુરી નથી તૃષ્ણા શી? જો આત્મા અમર નથી તો મરતાં જીવને શું ભય ઉત્પન્ન થાય છે? શું ઉહાપોહ કરે છે?

માનવી! સમજ! સમજ! આ શરીરમાં આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિથી ભરેલા જીવને ઓળખ! જે જીવ પોતાને આ રહે છે તે જીવ છે એ નવે પોતાની વિવિધ પ્રવૃત્તિથી ને વિવિધ ભાવ ને સ્થિતિથી પોતાના ઉપર અનેક દુઃખનો બોજો ઉપાડ્યો છે. હવે એ દુઃખનો બોજો ઉતારવા માગે છે ખરે! દુઃખથી દેવ ઇચ્છે છે પરંતુ તે દુઃખનો બોજો ઉતરતો નથી, કારણ જેમ જેમ ઉપાય કરે છે તેમ તેમ એ દુઃખ તેની ઉપર વધી આવે છે એ દુઃખ ઓછું થયું નથી, પોતાની તૃષ્ણા ને આસક્તિ છે. એ તૃષ્ણા આસક્તિ, જીવ સંસારમાં જેમ ઘણો વધેલો પોતાનો પરિગ્રહ વધારતો જાય છે તેમ તેમ વધતી જાય છે. આ તૃષ્ણા અને આસક્તિને કરનાર કોણ છે? જો જીવ નથી તો એ તૃષ્ણા ને આસક્તિ કે જે જડ છે તે ક્યાંથી આવી? તેને કોણે કરી?

મૃત દેહમા એ આસક્તિ ને તૃષ્ણા શું જણાય છે કે ? એ તૃષ્ણા ને આસક્તિ જીવે પોતે પોતામા કરી હતી એ જીવ જતા એ જીવ સાથે જાય છે કરોળીઓ નાનું પ્રાણી દેખાય છે તે પોતે પોતાના એટલા નાના મુખમાથી લાળ ઉત્પન્ન કરે છે એ લાળથી તે પોતાને ચાલવાનો માર્ગ રચે છે એ કરોળીઓ જીવતાં સુધી લાળને ઉત્પન્ન કરી શકે છે મરી ગયા પછી તે લાળ બધ થાય છે તેમ આ જીવ પોતાના જીવવા સાથે તૃષ્ણા ને આસક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે મર્યા પછી જ્યા જાય છે ત્યા એ આસક્તિ ને તૃષ્ણા તે જીવ સાથે જાય છે લાળ શરીરથી થાય છે, તો શરીર સાથે જાય છે, ને તૃષ્ણા આસક્તિ જીવથી થાય છે તો જીવ-સાથે જાય છે

હવે તમે કહેશો કે જીવ હોય તો દેખાવો જોઈએને ? આ પ્રશ્ન બરાબર છે પરતુ આપણે વિચાર કરીએ કે આ વિશ્વમાં જેટલી વસ્તુઓ છે તે શું બધી આપણે જોઇએ છીએ ? જો નથી જોઇ શકતા તો શુ તે વસ્તુ નથી ? ખરેખર તેમ નથી જુઓ આકાશ છે ને ? શુ આપણે આકાશને જોઈએ છીએ ? જો નથી જોતા તો શુ આકાશ નથી ? એમજ આ ઝાડ, પાદડા, પુષ્પ, ફલને હલાવે છે તે પવનને આપણે જોઈએ છીએ શુ ? જો પવનને નથી જોતા તો શુ પવન નથી એમ તમે કહી શકશો ? શુ તમારા અન્તરાત્માને પ્રતીતિ થાય છે કે પવન છે જ નહિ ? આપણે કેટલીક વખત શાંત વિચારમા ને સારા સ્થાનમા બેઠા હોઈએ ત્યાં દૂરથી કેટલીક વખત કાંઈક મધુર ખુશબો આવે છે,

તો એ ગુણોને જાણવા એવા નથી તો કેમ મનાય જો કે ક્યાંથી આવી ગંધ આવે છે? આત્મા અમૂર્ત (સ્વરૂપ છે એટલે દેખાય નહિ) પરંતુ વાયુ, ગંધ એવા પદાર્થો, જો ઇન્દ્રિય ગમ્ય નથી પરંતુ તેને ત્વચા ને નાક ઇન્દ્રિયો પારખે છે. આંખથી પરખવામાં આવે એટલા પદાર્થો માત્ર તો પણ ગંધ પદાર્થો માની શકાય નહિ. તથાપિ આપણે તેને સ્પર્શાદિએ ઓળખીએ કે તેમાં બીજી ઇન્દ્રિયો મદદ આપે છે ને સમજાય છે તેમ વળી સ્નેહીઓ પરંતુ આત્માને આપણામાં ને બીજામાં જો પણ ઇન્દ્રિય કે બુદ્ધિ અનુભવ આપતી નથી છતાં આત્માને માનવામાં આવે છે તેમજ આ ઉભને એ આત્માની જેમ માનવામાં આવે તો ખરી વાત છે. આત્મા જડ છે છતાં તેનો ગુણ ખાવું–પીવું છે એવી પ્રતીતિ તો કોઈ બુદ્ધિમાનને થાય છે. તેમજ ઉભ જડ નથી પણ ચેતન છે તેનો ગુણ સમજણ–બુદ્ધિ, વિચાર, સુખ દુઃખની લાગણી, વગેરે છે ગુણથી ગુણીની ખાત્રી થાય છે. ધૂમથી અગ્નિની પ્રતીતિ આવે છે. અગ્નિ દેખાતો ન હોય પરંતુ ધૂમાડા ગુણથી દેખાય છે તો મનુષ્યો કહી શકે છે કે તે જગ્યાએ અગ્નિ છે અર્થે એ છે કે ગુણથી ગુણીની પ્રતીતિ આવે છે. જેમ શરીરને ઠંડો કે ઉનો સ્પર્શ થાય છે ત્યારે મનુષ્યોને ભાન આવે છે કે એ પવન છે સ્પર્શ–ગુણ છે તેથી ગુણી–પવન છે એમ સમજાય છે મનુષ્ય ઉંઘી ગયો હોય ત્યારે તેના પર અગ્નિ મૂકવામાં આવે અથવા આસ્વાદ અગ્નિ લાગવાથી તેનો દેહ બળશે ત્યારે તો તે ઉઠેલો મનુષ્ય માને છે કે હું બળી ગયો ને જાગ્રત થયો છે અર્થાત્ દાઝવા (બળવા) ના ગુણથી અગ્નિની પ્રતીતિ

આવે છે સ્થૂલ બાબતમા વિચારો કે ધનથી ધનિક ઓળખાય છે બોજો ઉપાડવાથી મજુર છે એમ પ્રતીતિ થાય છે રગવાનુ કાર્ય કરવાથી એ મનુષ્ય રગરેજ છે એમ મનુષ્યો ઓળખે છે

જેમ ગુણથી ગુણી સમજાય છે તેમ આ જીવ તેના પોતાના ચેતન ગુણથી કે જ્ઞાન ગુણથી ઓળખાય છે એ ચેતન ગુણ તે શરીરમા લોઢાના ગોળામાં અગ્નિની જેમ એકમેક થઈ રહ્યો છે એ લોઢાના ગોળાને જો ઉપર ઘણુ મારવામા આવે તો અગ્નિ ઝરે છે, તેમ આ શરીરને જો કાઈ ઈજા કરવામા આવે તો તે પ્રાણી ઝબકી ઊઠે છે, ત્રાસી ઊઠે છે, અરે બૂમરાણ કરી મૂકે છે પ્રાણી ત્રણે કાલ અખડિત છે એ ઊઘ લીધા પહેલા હતો, તેની ઉઘમા છે, અને જાગ્યા પછી પણ તે જ છે તે પોતે જાગ્યા પછી વિચારે છે કે ઊઘ પહેલેથી જ મૂકી હતી તે ક્યા ગઈ ? તે વિચાર કર્યા પછી તે પોતે શોધી કહાડે છે

તાત્પર્ય એ છે કે આ બોલે છે તે જીવ છે ને તે ઘણા ભવથી ચાલુ રહેલ છે તમે તેને ઓળખો અને ઊડી નિગાહ કરીને તેનો સ્વીકાર કરો. અવશ્ય તેને પરલોકમાં જવુ પડશે

મનુષ્યો ! આ પાચ ભૂતથી થયેલુ શરીર પુતળુ આ જમીનમા દટાશે કે અગ્નિમા લય થશે પરતુ તેમા રહેલો જીવ–આત્મા તે તો આ જમીનમા દટાશે કે બળશે નહિ. તે તો આ શરીર, વાણી ને મનથી થયેલી ક્રિયાઓથી જે જે પ્રવૃત્તિઓ ને ... [illegible]શે, તે સાથે લઈ પરલોકમા

ક્રોધ, મોહ, તૃષ્ણા, ને આસક્તિઓથી ભરપૂર ને ક્ષણિક ભોગ ભોગવવામાં જે અહિંસા, સૂક્ષ્મ, ને અપરિગ્રહ ચાંપી ક્યાં હતી તેનો બાંધો એ જનને ભોગવવો પડશે. જન ના પાડે કે મારે કંઈ નથી ને મારે ભોગવવાનું છે નહિ, પરંતુ તેમ કહેવાથી છૂટી શકાતું નથી. આપણે તપ પ્રત્યક્ષ જુઓ! રાજા મહારાજાઓ કે ધનાઢ્ય પ્રતિષ્ઠિત જનો પોતાના બીજાને કે બીજા મનુષ્યના બીજાને કેવી અસાધ્ય બીમારીઓ ને ત્રાસ છૂટે તેવી વેદનાઓ ભોગવતા હોય છે! શું તેમને વેદના વહન કરવી ગમતી હોય છે? તેઓ ના પાડે તો વેદના તેમનાથી દૂર થઈ શકે છે? કેટલાક મનુષ્યો કહે છે કે નરકમાં ભલે વેદના ન હોય તેવી વેદના તેઓ ભોગવે છે ત્યાં એવાં પ્રાણીઓને ક્યાં આવે છે તેવી વેદના તેમને ભોગવવી પડે છે. હવે તપ વિચારો કે જન નથી, પરલોક નથી, પુણ્ય નથી, ને પાપ નથી એ બધું શું સત્ય છે કે અસત્ય છે? તમારી અહીંથી કે તમારા આ વાક્યના ન્યાયના ધોરણથી તુલના કરી કે કેટલીક કહે છે તે ખરું છે કે મહા પુરુષો જેઓ લખાણ છે ને કેટલાક હિતને માટે કહે છે તે ખરું છે? એમાં ખરું કેવું જ્ઞાન છે?

આ વિષયમાં આપણી માત્ર પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે નહીં ચાલ્યા છે એટલે પોતાની મતિ બુદ્ધિ એમ પ્રમાણે નહીં ચાલ્યા છે ને એવા જે પ્રવૃત્તિ જન લે કરે તો તેને પાપ સૂક્ષ્મ કે પુણ્ય પાપનો બંધ ન પડે. પ્રવૃત્તિ—નિવૃત્તિ સત્ય જન છે જન પોતે અજ્ઞાન, અબદ્ધ, ને અસત્યની એમ અહિંસા આમ તેમ કરતો હોય છે. નાના પ્રકાર જેઓ પોતાના

વિકાસ કે સમજણ પ્રમાણે ગડમથલ કરતા હોય છે મોટા જીવો (મનુષ્યો) ધન કે સુખ અર્થે જેમ પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેમ નાના જીવો આહાર અર્થે પ્રવૃત્તિ કરતા હોય છે એ બધી પ્રવૃત્તિમા પુણ્ય પાપ કારણ છે અને એ પુણ્ય પાપ જીવને તેમના પોતાના સુખ દુઃખમા નિમિત્ત થાય છે આ પુણ્ય પાપથી મનુષ્યો ઊચા નીચા, ભલા ભૂડા થાય છે અને તે લોકમા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે

સવૈયા ત્રેવીશા

એક કે પાય અનેક પડે, પુનિ એક અનેકકી પાય પરે હે,
એક અનેકકી ચિંત હરે, અરૂ એક ન આપણા પેટ ભરે હે
એક ખુશાલી સૂએ સુખપાલમે, એકકુ સધન ખટ્ ઝીરે હે,
દેખો હિ ધર્મસિંહ સારી જહામે, પુણ્ય રૂ પાપ પ્રત્યક્ષ હી રે હે.

એક મારા વિચારક શ્રીમાન્ ધર્મસિંહજી કહે છે કે હે મનુષ્યો ! આ વિશ્વમા તમે જ્યા દૃષ્ટિ કરો ત્યા તમને પુણ્ય પાપની મહત્તા દેખાશે જુઓ એક મનુષ્ય (રાજા) ના પગે અનેક પડે છે, ત્યારે એક (ગરીબ) મનુષ્ય અનેકના પગે પડે છે એક મનુષ્ય અનેકની ચિંતા હરે છે, ત્યારે એક મનુષ્ય પોતાનુ પેટ પણ ભરી શકતો નથી એક મનુષ્ય સુદર સુખપાલમા સૂવે છે, ત્યારે એક મનુષ્યને માત્ર ભાંગી ગયેલો ખાટલો પણ માડ માડ મળે છે આમ આવડો વિરોધ હોવામાં કારણ શુ હશે? ખરેખર હે વાચકો ! તમે સમજો આખા વિશ્વમા (જહામા) પુણ્ય અને પાપ તેમા કારણ છે એમ આપણી આખે દેખાય છે

આ જેટલાં શરીરો કે દેહ દેખાય છે તે બધાય જીવ છે, જીવની માયા, જીવની સૃષ્ટિ, ને જીવની બધી પ્રવૃત્તિ છે. જીવ ગયા પછી તેને કંઈ સંબંધ નથી. મરતાં મરતાં મનુષ્યોને થાય છે કે જીવે તો સારૂં. તેથી તેને ઇન્જેક્શનના ઉપચારો અનેક કરે છે જ્યારે ન થાય ત્યારે તેને છેવટે નિરાશ થઈ નાખી દેવામાં આવે છે. એ જીવને જન્મ મરણ ને પુનર્ જન્મની સાંકળ લાગેલી છે એ જીવને મરતાં પહેલાં પત્ની પુત્ર કે પૈસો હોય તે કંઈ અનુભવો નચાવે છે ક્રોધ (મિજાજ) ને ત્યાં છૂટે છે, અનુભવો આવે છે, ને કહેવરાવે છે કે બીજાઓને જવું બનવું નથી થવુ થાય શું? જ્યાર મનુષ્ય પોકાર કરે છે કે કોઈ મને મને બચાવો પણ કુદરત કે ઈશ્વર કોઈ તે અવસ્થાની બહાર જવું નથી. જાગો! વિચારો! વિચારો કે જે જ્યાર આ વાતમાં ખુશી નથી, ગમતાં વર્તન કરે છે તે જ જીવ છે મનુષ્ય! તું માન કે ન માન, સમજ કે ન સમજ પણ એ જીવ છે એ જીવ થવા સમજ્યો છે અને તે આ શરીરે આ વિશ્વમાં અનેક યોનિમાં અવતાર લેતો આવ્યો છે કંઈ સમજીને એ બચવાનું કરવું વિચાર તો બસ છે

૩

વિશ્વ

આ જગતમા જીવ છે એ વાત સમજાય તો વિશ્વ છે એ પણ સમજાય તેમ છે જેને વિશ્વ કે જગત કહેવામા આવે છે તે જીવ ને જડથી વ્યાપ્ત છે જો કદાચ માનો કે જીવ નથી તો વિશ્વ પણ નથી પાણી બે પદાર્થો ઓકસીજન અને હાઈડ્રોજનથી બનેલું છે, પણ જો એ બે પદાર્થો છૂટા પડી જાય તો પાણી ચીજ રહે નહિ તેમ જીવ ને જડ એ પદાર્થો જો છૂટી જાય તો વિશ્વ વસ્તુ રહી શકે નહિ આ વિશ્વ જે દેખાય છે તે કઈ કાળથી ચાલુ છે, અને ગમે તેટલો કાળ જશે તો પણ આ વિશ્વ આ પ્રમાણે ચાલુ રહેવાનુ જૈન દર્શન પ્રમાણે આ વિશ્વમા છ પદાર્થો કે દ્રવ્યો છે તેમા પાચ પદાર્થ અરૂપ કે અમૂર્તિમાન છે ને એક પદાર્થ રૂપ ને મૂર્તિમાન છે જે મૂર્તિમાન છે તે પુદ્ગલ છે જે જે પદાર્થ દેખાય છે તે સર્વ પુદ્ગલ છે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, ને કાલ એ પાચ અરૂપી છે કોઇ રીતે એ મનુષ્યની દૃષ્ટિમા આવતા નથી પરતુ અનુભવથી વસ્તુઓ સમજાય છે આકાશ કે પોલાણ કે માર્ગ એ અનુભવથી સમજાય છે તેમ કાલ–વખત પણ અનુભવમાં આવે છે જીવો છે તે પ્રાણી માત્રમા ને મનુષ્યમા પ્રવૃત્તિ કરતાં, આપણે કરતાં. સમજાય છે હવે ધર્માસ્તિકાય ...

સિવાય આ બે બાબતો બુદ્ધિમાં કે અનુભવમાં આવે તેમ નથી. જૈન પુસ્તકો જે રીતે કહે છે તે રીતે સમજવા અથવા વિશ્વાસ હોય તો એ બાબતો માન્ય છે

જૈન પુસ્તકો કહે છે કે આ વિશ્વ છે તે જ સંસાર છે. વિશ્વ સમસ્ત સર્વવ્યાપક સૃષ્ટિ, જગત્, આકાશ, સકલ વગેરે શબ્દો છે. મનુષ્યો આ વિશ્વને જાણે તે જોઈ જોવા હોય પરન્તુ જૈન કહેન તો જીવો ને અહીં બાધ્ય આપ નિત્ય છે એમ માને છે. જીવોના પણ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, અને પંચેન્દ્રિય જીવો છે. સ્થાવર જીવોમાં પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, પવન, ને વનસ્પતિ છે એમ કહે છે. દ્વારા, ખાવાનું, કાન, સ્પર્શ, જે ઇન્દ્રિયો નિશ (અપૂર્ણ) છે તેમને દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય જીવો કહે છે. જેમને પૂર્ણ (પાંચ) ઇન્દ્રિયો છે તેમને પશુ, પક્ષી, સર્પ જાતિ ને મનુષ્યો જીવો એમ માને છે. મનુષ્યો છે તે તો સૌને આપણી જાણથી છાપ છે. આ ઉપરાંત જૈન પુસ્તકો કહે છે કે બીજા જીવ છે કે જેઓ લોકની આંખમાં આવતા નથી. એ દેવો મનુષ્ય અને તિર્યંચ કરતાં બહુ દૂર છે અને બુદ્ધિથી પણ પર છે. હવે વધુ કહીએ કે તે જીવો કેવા છે? તો જૈન ધર્મ કહે છે કે એક નારક (નિગોદ) છે અને બીજા દેવ છે. બુદ્ધિવાદી વર્ગ આ વાતને કદાચ સ્વીકારશે નહિ. પરન્તુ એ બે જાતિના જીવો છે એમ જૈન પુસ્તકો કબૂલ કરે છે. જૈન ધર્મનું એમ સમજવું છે કે આ મનુષ્ય વર્ગના જીવો કેવળ સામાન્ય રીતિ રિવાજનું પાલન કરે છે. એટલે તેમાં

મનુષ્ય ગતિમા જાય છે, ને કદાચ માયા અસત્ય કરે છે તો તિર્યંચમાં જાય છે. પરન્તુ મનુષ્ય વર્ગમા કેટલાક એવા જીવો છે કે જેઓ ઘણો અધર્મ, અન્યાય, પાપ, દુરાચાર, ને જૂલમ કરતા હોય છે તેઓ નૈરયિક ગતિમા જાય છે ને જેઓ ઘણો સદાચાર, સદ્વર્તન, અત્યંત ત્યાગ, વિષય નિરોધ, અને આત્મદમન કરતા હોય છે તેઓ સ્વર્ગ (દેવ) લોકમા જાય છે હવે જે જીવોને આ વસ્તુનો વિશ્વાસ નથી તેઓ આ બધી વસ્તુને હમ્બગ (ગપ) કહે છે એટલે તેમની દૃષ્ટિએ સ્વર્ગ કે નરક વસ્તુઓ નથી પરન્તુ હે જીવો! હે સુજ્ઞ મનુષ્યો! વિચારો કે પ્રાણી માત્ર, સામાન્ય કે વિશેષ, સવળી કે અવળી પ્રવૃત્તિઓ કરતા હોય છે, ત્યારે તે વસ્તુનુ ફલ ન હોય, અથવા જે કારણ થયું છે તેનું કાર્ય કાંઈ ન હોય તો એ વસ્તુ (કારણ) ફોકટ જાય છે પરન્તુ દુનિયામા એવું કદિ બન્યું નથી કે કારણ હોય તેનું કાર્ય ન હોય આજે પુત્ર હોય તે કદાચ પોતાના પિતાને ન જુએ અથવા તેના જન્મ પહેલા પિતા આ વિશ્વમાથી ઉપડી જાય તો શું પિતા ન હતા તેમ કોઈ કહી શકશે કે? અર્થ એ છે કે કારણ હોય તો કાર્ય થાય છેજ અને કાર્ય થયું તો કારણ હતું એક દેખાવાથી બીજાની પ્રતીતિ આવે છે જ તેમ જો મનુષ્યો બેહદ અનાચાર અને અત્યંત ભારે કર્મ કરતા હોય તો નરક હોય તેમા શંકા શી? તેમજ જો મનુષ્ય ઘણા સદાચારનું પાલન કરતા હોય તો સ્વર્ગલોક છે એ વાત નિ:સંશય છે

ઇતિહાસ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો મનુષ્યોને અનુભવ થાય

છે કે રામ લક્ષ્મણ, કૃષ્ણ, પાંડવો, મહાવીર, બુદ્ધ, આદિ
અનેક માનવીઓ આજ સુધીમાં આ પૃથ્વી ઉપર થઈ ગયા
છે એ આજ સુધીના માનવીઓ કે તેઓ બધા પવિત્ર
હતા યા બધા પાપિષ્ઠ જ હતા તેઓ ક્યાં ગયા હશે?
જો સ્વર્ગ ને નરક આપણે ન માનીએ તો એ લોકોને એ-
મનું સ્થાન શું હોય? જો એ લોકોને આપણે મહાત્મા
સમર્થ ને દિવ્ય પુરુષો તરીકે માનીએ તો તેઓ સ્વર્ગમાં
કે મોક્ષમાં હોવા જોઈએ. જેમણે ઘણાખરું કર્યું અને ઘણા
સત્કાર્યો કરી આ વિશ્વમાં અનાદિ ને કીર્તિ મેળવી
તેમને માટે કેવું સ્થાન હશે? અર્થ એ છે કે જેમણે ઘણા
જીવોનો સંહાર કર્યો હતો અને પૃથ્વી પર હિંસા કરી
ગયા તેઓ નરકમાં હોવા જોઈએ. મનુષ્યોને સ્વર્ગ ને
નરકનો વિશ્વાસ નથી આવતો, પરંતુ અપૂર્વ ધર્મને માનીએ
તો એ વસ્તુ સહજે સમજી જવાશે.

જૈન પુસ્તકો કહે છે કે આ વિશ્વ ચાર ગતિઓનું
બનેલું છે. તે આ નરકગતિ, તિર્યંચગતિ, મનુષ્યગતિ
ને દેવગતિ. એ ચાર ગતિમાં જીવો ભ્રમણ કરે છે. મનુ-
ષ્ય ને તિર્યંચ ગતિ આપણી નજરે દેખાય છે, નારકગતિ ને
દેવગતિ એ બે આપણે જોઈ શકતા નથી, પરંતુ એ બંને
ગતિમાં અસંખ્ય જીવો છે. બ્રાહ્મણ ને બૌદ્ધ પુસ્તકો નરક
ને સ્વર્ગ વિષે વાત કહે છે પરંતુ જૈન પુસ્તકો જેમ અને
જેટલી વિસ્તારથી વાત કરે છે તેમ અને તેવી રીતે તેઓ
વાત કરતા નથી.

આ વિશ્વ ઘણા કાળથી ચાલુ છે. અર્થાત્ આ વિશ્વને

આદિ નથી ને અંત પણ નથી કોઈ કાલે આ વિશ્વનો પ્રલય થશે તેમ નથી પરંતુ જીવો તો જન્મ મરણની હારમાળામા ગોઠવાઈ ગયા છે તે જીવોને સમજવાનો અવકાશ નથી કે આમ શા માટે ચાલી રહ્યું છે ક્ષુદ્ર જીવો જેમ જીવવા માટે અહોનિશ આહાર પાણી શોધતા હોય છે તેમ મનુષ્યો પણ અહોરાત્રિ ખાવા પીવા માટે ઉદ્યોગ કરતા હોય છે ક્ષુદ્ર જીવો આહાર, ભય, મૈથુન ને નિદ્રાનો આશ્રય લેતા હોય છે તેમ મનુષ્યો પણ આહાર, નિદ્રા, મૈથુન, ને પરિગ્રહમાં વખત ગાળતા હોય છે આ વિશ્વમા જ્યા નજર કરો ત્યા જીવ, જીવ, ને જીવ ફરતા ચરતા ને તરતા હોય છે બ્રાહ્મણ પુસ્તકો કેટલીક વખત બુદ્ધિ ને વિચારમા થાકતા હોય છે એટલે કહે છે કે આ વિશ્વ અમુક વખત પહેલા નહિ હતુ, પરંતુ અમુક કાલે ને અમુક પ્રસંગે થયું આજના પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો વળી અનેક જુદી જુદી ઘટનાઓ ને વિચારણાઓથી કહે છે કે આ વિશ્વ અમુક ક્રોડ વર્ષ પહેલા નહિ હતું, પરન્તુ પછી થયું છે અર્થ એમ છે કે ભિન્ન ભિન્ન સંસ્કારના યોગથી આ વિશ્વ વિષેની સ્થિતિ મનુષ્યો ગમે તેમ કલ્પે પરન્તુ બુદ્ધિથી વિચારનાં જૈન પુસ્તકો કહે છે કે આ વિશ્વ અનાદિ અનંત છે કારણ આ વિશ્વનો સ્રષ્ટા કે કર્તા કોઈ નથી આ વિશ્વ ત્રિકાલ અખંડ અને અવ્યવચ્છિન્ન છે

નૈરયિક, પશુ પક્ષી, મનુષ્ય ને અમરો આમ ચારે ગતિમા આવ જા કરતા હોય છે આ ચાર ગતિને તેમા રહેલા જીવો ક્યારેય ન હોય એમ બનવું જેમ અસંભવિત છે, તેમ

સિદ્ધ ન હોય એ પણ સંભવિત નથી. આ જીવો કોઈ વિધાતા કે ઇશ્વરની કૃતિથી થતા નથી. પરન્તુ આ જીવો વળી જેમ અનાદિ અનંત છે તેમ અનાદિ અનંત છે આ જીવો પોતાની કૃતિ કે પ્રવૃત્તિથી ઉંચા નીચે આવ્યા કરે છે જેમ મનુષ્ય પશુ તિર્યંચ થાય છે અને પોતાનાં કરેલાં કર્મ છે તેમ જીવો શુભ કાર્યોથી ઉંચ કોટિમાં જાય છે ને અશુભ કાર્યોથી નીચ કોટિમાં જાય છે. આપણે આજે એમ એ જોઈએ કે મનુષ્યો પ્રવૃત્તિશીલ છે. કોઈને કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ તેઓ કરતા હોય છે એ પ્રવૃત્તિઓની દૃષ્ટિએ જીવો તરી પડે. પરન્તુ તેમને પ્રવૃત્તિ કરતી નથી છે. જેમકે આ વિશ્વના જીવો જ્યાં જુઓ ત્યાં નજરે કે ભૂમિ પ્રવૃત્તિ કરતા હોય છે તેમને પ્રવૃત્તિ વિના રહેવું ગમતું નથી. આકાશમાં, જમીનમાં, ને જળમાં, જ્યાં જુઓ ત્યાં જીવો છે એ જીવો આપણી નજર કરે તો આવે તથા ને સર્વ સ્થળે એ જીવો ને સૂક્ષ્મ દેહધારી જીવો સતત ને અસ્વાભાવિક ખાવામાં, પીવામાં, ઉઠવામાં, બેસવામાં, વાત-ચીતમાં, ગમનમાં, આદિ કરતા દેખાય છે.

આ બધી ક્રિયાઓથી સહજ સહજ સમજાય છે કે આ બધા જીવો છે કે જેઓ કઠિન મરણ સમી દશા જ પીડું ઉઠો હોય અને જેમ પીડું ગાળીનું સ્થાન સ્થાન (સ્ટે-શન) હોય ત્યાંથી ઉતરી કોઈ ફરતા હોય છે અને ત્યાં કેટલા બધા હોય છે એ બધાની અમારી ક્રિયા કર્યા કરે હોય છે તેમ આ વિશ્વમાં આ બધા જીવો પોતપોતાની જાતિ ગતિ પ્રમાણે આવજા કરતા હોય છે. મનુષ્યો જેમ

મેળો–સમુદાય એકત્ર મળે છે અને જેમ છૂટો થતાં ભિન્ન, ભિન્ન દિશામા ચાલ્યો જાય છે, તેમ આ વિશ્વ એક મેળો કે સમુદાય છે, જેમા અગણિત જીવો ભેગા થયા છે કેટલાક જીવો નૈરયિક ગતિમા છે, કેટલાક તિર્યંચ (પશુ પક્ષી વિકલેન્દ્રિય અને એકેન્દ્રિય) ગતિમા છે, કેટલાક મનુષ્ય ગતિમા છે, ને કેટલાક દેવગતિમાં છે આ ચાર ગતિમા રહેલા જીવો સસારસ્થ જીવો કહેવાય છે આટલા સિવાય જીવો મુકતાત્મા છે કે જેઓ સસાર બહાર રહેલા છે તે જીવોને સસારમાં ગણતા નથી કારણ તે જીવો ત્યાથી હવે છૂટવાના નથી તેમ હવે તેઓ એ ચાર ગતિમા આવવાના નથી એ ચાર ગતિમા રહેલા જીવો સામાસામી ગતિમા આવજા કરે છે

૪

કર્મ (પુણ્ય પાપ)

કર્મ એટલે શું એમ મનુષ્યો પ્રશ્ન કરશે, તો સમાધાન એ છે કે પ્રાણીમાત્ર કર્મ–પ્રવૃત્તિ કરે છે કોઇ જીવ પ્રવૃત્તિ વિના રહી શકતો નથી ઝીણા જીવોથી માડી મોટા જીવો સુધી પ્રવૃત્તિ ચાલુ છે એ પ્રવૃત્તિને કર્મ કહે છે, ઉદ્યોગ કહે છે, ક્રિયા કહે છે, અને કર્મ એ કરવું પણ કહે છે એ કર્મ છે એટલે જે કર્મ કરે છે તે જ સુખ દુ ખનુ કારણ છે સુખ દુ ખ છે તે તો કાર્ય છે અથવા ...

જીવ શુભ પ્રવૃત્તિ કરે તો શુભ પ્રાપ્ત થાય છે, અને અશુભ પ્રવૃત્તિ કરે તો દુઃખ થાય છે એટલે પ્રવૃત્તિ-કર્મ-પુરુષાર્થ છે ને પ્રારબ્ધ છે જીવ સહેજે અજ્ઞાનને વશ છે

મનુષ્ય જ મ કર્તા જેમ મૂઢ અને અજ્ઞાની હોય છે તેમ જીવ લાંબા કાળથી અજ્ઞાની ને મૂર્ખ છે મનુષ્યમાં વિવેકના સંસ્કાર પડતાં પ્રકાશ આવે છે ને જ્ઞાન પણ છે તેમ આ જીવમાં સારા સંસ્કાર પડે તો શુદ્ધ ને નિર્મળ બને છે જીવો બાર ગતિમાં પુરુષ પાપની ક્રિયા કરવાથી ભટકી રહ્યા છે. જીવો મનુષ્યજન્મમાં આવતાં દુરાચાર, વિષયાદિ, ને ઘણા અધમ થાય છે પરંતુ તેમનામાં જુદા જુદા સ્વભાવ હોવાથી જુદી જુદી ક્રિયાઓ જેમ જુદાં જુદાં કર્મ કરવા તેમને રોકાય છે જેમ કેદખાનું બાંધવામાં આવે છે, ત્યારે કેદખાને પૂરવા પડે છે. આપણે આજ એવાને જોઈએ કે મનુષ્યો આવી પૂરવા ન વાપરતા હોય તો કેવું થાય! પરંતુ તેઓ દુનિયાના મૂળમાં ભયા વિના રહેતા નથી. હવે એટલું વિચારો કે એ પૂરવા જેવાં સ્થિતિ શું બની છે કે! ત્યારે એટલી બધી અધમતા પૂરવા વાપરે તેનું ફળ શું આવે? મનુષ્યમાં કોઈ તેને શું પાપી નથી કહેતાં! જે લોકોને એવાં એ પાપી ને અધર્મી લાગે છે તો એ પાપી કામ કરનાર કે નહિ? તેનું ફળ અહીં પૂરું કોઈ ન આપે તો તેને માટે નરક સ્થાન હોય કે નહિ!

આપણે એક મનુષ્યને મારતાં કોઈને જોઈએ છીએ ત્યારે તે મારનાર ઉપર મનુષ્યનો કેવો ભાવ થાય છે! મરણ, શાળ કે સજા તેને શિક્ષા આપે છે અને નરકે તેમ

થાય તો પણ તે મનુષ્ય એ શિક્ષાથી છૂટી શકતો નથી. તો પછી કોઇ મનુષ્ય એક તો શું પણ અગણિત મનુષ્યોનો સંહાર કરી નાખે કે યુદ્ધમાં હોમી દે તો તેનો બદલો કર્મ–કુદરત કે એ પ્રવૃત્તિ તેને આપે કે નહિ? અહીં ન મળે તો બીજી કોઇ ગતિમાં તેને અવશ્ય ઉણુ રહેવું પડશે એ વાત આજનો વિદ્વવર્ગ કબૂલ કરશે કે નહિ? કહે છે કે નીરો નામનો ગજા એક વખત કોઈ પહાડ ઉપર રહ્યો રહ્યો વાંસળી વગાડતો હતો તે વખતે એને શોખ લાગ્યો કે મનુષ્ય કેમ મરી જતા હશે? ત્યારે તેણે કહે છે કે શહેરમાં એક મોટો અગ્નિ લગાડયો હતો અને તેને એક વખત જાણવાનો શોખ થયો કે એક પછી એક આ પહાડ પરથી આ હાથીઓને નીચે હડસેલી મૂકું તો કેવો અવાજ થાય છે અને તેઓ કેવી ચીસ પાડે છે વાચકો, આ જાણવા માટે તેણે કેટલાએ હાથીઓને પહાડ ઉપરથી ધકેલી મૂકયા આ વાત આજનો અભ્યાસી વર્ગ સારી રીતે જાણતો હશે હવે એમાં સમજવાનું એ છે કે આવું કાર્ય તેણે શોખથી કર્યું હોય અથવા કોઇ અજ્ઞાનથી કરે કે પછી કોઈ સ્વાર્થને વશ થઈ કરે, પરન્તુ તેનું પરિણામ તેને મળે કે નહિ? જૈન દર્શન કહે છે કે એ કર્મ–ઉદ્યોગ તેના પાપ ભણી જાય છે, નહિ કે પુણ્ય ભણી એ પાપ જે દુઃખ રૂપ છે. તે દુઃખ તેને મળવાનું આમ જીવની કૃતિ, ક્રિયા, ચેષ્ટા, હંમેશા પોતાના ગેરલાભમાં જાય છે જૈન પુસ્તકો કહે છે કે નરક ગતિ ન હોય તો આવા અગણિત પાપિષ્ટ ને અધમ જીવો પોતાના પાપનો બદલો લે[illegible]? આ વિશ્વમાં મનુષ્યો ને પશુઓ

ઘણાં જ પાપ કરનારાઓ છે, અને ઘણાં જ પુણ્ય કર્યા છતાં ક્રોધ કરનારાઓ છે. આવા જીવોને લીધે વિશ્વમાં નરકગતિ અધઃસ્થાનમાં સાધન છે. મનુષ્યોમાં કોઈ પૂર્વે શુભ કર-વીના બળથી કેટલાક જીવો જન્મ લે છે. પરન્તુ જન્મ લીધા પછી કોઈ સમય ને પુણ્યનાં સાધનોમાં રહેવા સારૂ અમર્યાદિત પાપના વ્યવસાયમાં પડી જાય છે, ત્યાં અનર્થ કારક દુષ્ટ કામ કે કોઈ બીજા પાપમાં તેઓ પ્રવૃત્તિ કરે છે અને ત્યાંથી તેઓ નીચા નરકસ્થાનમાં જાય છે. અર્થ એ છે કે જીવોની પાપ કરવાની પ્રવૃત્તિ અને તેના ફળ આ પ્રમાણે હોય છે.

એ લક્ષણો પાપ વિષે જેમ છે તેમ પુણ્ય વિષે તેની સામી બાજુનો સમજવો એ ઇષ્ટ છે. મનુષ્ય વર્ગમાં ઘણા સારા સ્વભાવના હોય છે કે જેમને એવી ક્રૂરતા, નીચતા, કે પીડાયોગ ગમતા નથી. જ્ઞાનધ્યાન ને વ્યવસાયને અર્થે તેઓ પ્રવૃત્તિ કરે, પરન્તુ કોઈ જીવ ઉપર જુલમ કરે નહિ. જુઠું બોલવાને તેમને પ્રેરણા થાય નહિ. દુરાચાર કે વ્યભિચાર કે જેમાં પ્રાણી માત્રને રસ છે તેમાં જવા તેઓ થોડો પણ વિચાર લાવે નહિ. આવી વસ્તુ સમજવાથી કે અસમજવાથી જેઓ ત્યજી શકે છે, તેઓને માટે સ્વર્ગગતિ તૈયાર છે. ઘણા મનુષ્યો સારી વસ્તુ ને સારી રીતભાત સમજે છે પરન્તુ તેમ વર્તી શકતા નથી, મસ્તકે મનુષ્ય પાસે ઇન્દ્રિયોનું જોર ઘણું છે. મનુષ્યો સારી ગતિ પામે છે પરન્તુ પોતાના ઘણા આતુર વ્યાકુળ થાય છે. જ્યારે ઔષધિ, દાનવો, ને અધિકારીઓ કોઈકનમાં પરે છે તેવું

જ નથી, પરતુ સામાન્ય મનુષ્ય કે ગરીબ મનુષ્ય હોય તો પણ યુવાવસ્થામા ઘણા જ અકાર્યો કરી બેસે છે મનુષ્યોને એ ઇદ્રિયો કોઈ ઉધા રસ્તે કે ભૂલના માર્ગે જ્યા જુઓ ત્યા ઘસડી જતી હોય છે મનુષ્યને ગમે તેવા પાપને માર્ગે તે વિષયો ચડાવતા હોય છે હવે વિચારો કે મનુષ્યો આમ શા માટે કરે છે? ખરેખર મનુષ્યો તો કરે છે પરતુ પશુઓ સામુ જુઓ! તેઓ વિષયને અંગે કેવાં તોફાન કરતા હોય છે!

આ વિશ્વમા જ્યા જુઓ ત્યા આમ પ્રાણીઓની પ્રવૃત્તિ થતી દેખાય છે જ્ઞાની પુરુષો કહે છે કે જીવો આમ વિશ્વમા વિષયથી જ્યાં ત્યાં ઘસડાઈ રહ્યા છે, નિવૃત્તિ પામી શકતા નથી જીવો ગમે તે ગતિમાં જાય પણ એ સુખની ઇચ્છા ને વિષય ભણી વ્યાકુલતા અહોરાત્રિ સેવતા હોય છે

હકીકત એ છે કે મનુષ્યો અને પશુઓ આમ વિષયને અગે અનેક પાપના પ્રપચમા રમતા હોય છે હવે કહો તેઓ પાપના કર્મ કરે છે કે પુણ્યના કર્મ કરે છે? તેમને પાપનુ ફળ મળશે કે પુણ્યનુ ફળ મળશે? સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે પશુઓ અને મનુષ્યો આ વિષયને અગે અનેક દુરાચાર ને તેને અગે થતો જુલમ હિસા અને કુકર્મ કરતા હોય છે જો આખમાં અનુભવ આવતો હોય તો એ વાત સ્પષ્ટ છે કે નરકગતિ હોવી જોઈએ અને નરકગતિનુ સ્થાન મનુષ્યો અને પશુઓ પૂરુ કરતા હોય છે નરકગતિમા જવાને જો પશુઓ ને મનુષ્યો કર્મ–પાપ

કરતા હોય છે તો સ્વર્ગમાં જાયને પણ તેઓ પુણ્યકર્મ કરતા હોય છે. પાપકર્મ ઓછો કરે છે તો પુણ્યકર્મની પ્રવૃત્તિ પણ તેઓ ધારે તો કરી શકે છે

મનુષ્યો ને પશુઓ કોઈ વખત સારા સંયોગમાં આવી જાય છે અને અથવા તેવી પ્રવૃત્તિ કરતા નથી. તેઓ નિરાધાર હોય છે તે વખતે તેમને ક્ષુધા ને તૃષાની કેટલીક વખત પીડના થાય છે ત્યારે તેઓ સહન કરતા હોય છે અથવા શરીરમાં કાંઈ પણ દર્દ ઉભુ થાય છે ત્યારે તેઓ શરીરમાંથી તે દુઃખને સહન કરતા હોય છે આ દુઃખ સહન કરવામાં તેઓ ખુશી નથી; પરન્તુ આવે છે ત્યારે અનિચ્છાએ સહન કરે છે, તેથી તેઓ એવા પુણ્યો બાંધે છે કે સ્વર્ગમાં જાય છે મનુષ્યોમાં કેટલાક કે જેઓ જન્મથી આવા જોગી અવધૂત થઈ તપસ્યા કરતા હોય છે વસ્ત્ર વિના શરીરે શીત (ઠાર) તાપને સહન કરતા હોય છે. વળી વખત ખોટા ખુલ્લા આકાશમાં ને નદીની કાંઠીમાં રહેતા હોય છે. કેટલાક સૂર્યના ને અગ્નિના તાપથી શરીરને તપાવી રહ્યા છે, તેઓ વળી અગ્નિના તાપસો હોય છે તેમાં કેટલા પણ અગ્નિના તાપસો આ મનુષ્યો થાય છે સમજણ પૂર્વક કે અસમજણ પૂર્વક શરીરના મોહ ને માને ત્યાગતા હોય છે પશુઓ પણ કેટલીક વખત પૂર્વ જન્મના સંસ્કારો યોગ આવતાં ઇચ્છા પૂર્વક મોહ ને માને ત્યાગતા હોય છે અને તેમ કર્મ ક્ષુધા તૃષા, વ્યાધિ, વગેરે પણ સહન કરતા હોય છે. અર્થ એ છે કે આ મનુષ્યો ને પશુઓ અવશ્ય સ્વર્ગમાં જાય છે.

જૈન પુસ્તકો કહે છે કે જીવોની કરણી પુણ્ય પાપ ભણી હમેશા ચાલુ હોય છે જેમ મનુષ્યો સવળા ઉદ્યમથી પૈસાદાર ને સુખી થાય છે ને અવળા વર્તનથી દુઃખી થાય છે, તેમજ મનુષ્યો ને પશુઓ હિંસા, દુરાચાર, ને જુલ્મની પ્રવૃત્તિ કરે છે, તો ખરાબ ગતિ કે નરક ગતિનો ઉપાય કરે છે જો મનુષ્યો ને પશુઓ હિંસા, દુરાચાર ને અધમતા ભણી નહિ જતાં તપસ્યા કે કષ્ટ સહન કરતા હોય છે અને સ્વવશે કે પરવશે ક્ષુધા, તૃષા, વેદના વગેરેને સહન કરતા હોય છે તો સ્વર્ગ ભણી જાય છે જૈન પુસ્તકોનું વક્તવ્ય એ છે કે મનુષ્ય અને પશુઓમા જેમ પુણ્ય પાપ કરવાની પ્રવૃત્તિ દેખાય છે, તેમજ પ્રાણી માત્રમા ભલી ને ભૂડી કરવાની પ્રવૃત્તિ કે ટેવ રહેલી છે જ્યા સુધી જીવોની પ્રવૃત્તિ ચાલુ છે ત્યાં સુધી આ સંસાર ચાલુ છે મનુષ્યો માને કે ન માને પણ આ વિશ્વમા જ્યા ત્યા જીવોની પ્રવૃત્તિ દેખાય છે એ પ્રવૃત્તિથી તેમની જન્મ ને મરણની હારમાળા થતી દેખાય છે મનુષ્યોમા જેમ મરે છે, તેમજ પશુઓમા ને ક્ષુદ્ર પ્રાણીઓમા એ મરણની હારમાળા ચાલુ છે જ્યા વસતિ ઓછી ત્યા ઓછી ઉત્પત્તિ ને ઓછા મરણ છે, પરતુ જ્યા વસતિ વધારે ત્યા વધારે ઉત્પત્તિ ને વધારે મરણ છે મનુષ્યોમા જેમ ખાવા પીવાની લાલસા છે, તેમજ પશુઓમા ને ક્ષુદ્ર પ્રાણીઓમા એટલી જ લાલસા છે એટલે લાલસા કે સંજ્ઞાથી ક્ષુદ્ર જીવો પણ ખાવા પીવા ને ભોગની પ્રવૃત્તિમાં હોય છે તેમને પણ પુણ્ય પાપના વિચાર સંકલ્પ વિકલ્પ થયા કરે છે મનુષ્યોમા ને પશુઓમા જેમ ખાવાની પ્રવૃત્તિ છે. તેમ સ્વર્ગમા દેવોને ને નરકમાં નારકોને ખાવાની

પ્રવૃત્તિ નથી એ વાત બરાબર છે પરન્તુ દેવોને ભોગભૂમિમાં ઘણું આનંદ હોય છે તેથી તેઓ પુણ્ય ને પાપમાં આવેલા હોય છે નારકોમાં ભોગભૂમિ નથી, પરંતુ કષાય બહુ છે ને વેશ્યા આદિ બહુ છે તેથી તેઓ પાપને ઉત્પન્ન કરતા હોય છે. વળી તે નારકોને દુઃખ ભોગવવાનું દુઃખ લાગે છે તેથી તેઓ કલ્પના ઉપયોગથી ને ક્રોધ આદિ વિચારથી પુણ્ય પણ ઉત્પન્ન કરે છે

મતિતાર્થ એ છે કે જીવ જ્યાં જાય તે શુભ યોનિનો હોય કે પછી સ્થૂલ યોનિનો હોય, પરંતુ તે પ્રાણિમાત્ર છે ને તે પ્રવૃત્તિ પુણ્ય પાપની જ હોય છે જ્યાં સુધી જીવો એ પ્રવૃત્તિથી છૂટી શકે નહિ ત્યાં સુધી આ સંસારમાં ભારે મતિયા આવજા કરતા હોય છે જીવ જ્યારે ઘણું પુણ્ય ઉત્પન્ન કરે ત્યારે સ્વર્ગમાં જાય છે, તેમ જ્યારે ઘણું પાપ કરે છે ત્યારે નરક યોનિમાં જાય છે જેમ પુણ્ય ન્યૂન ને પાપ વિશેષ હોય ત્યારે તિર્યંચ કે પશુ યોનિમાં જીવ જન્મ લે છે ને પાપ ન્યૂન હોય ને પુણ્ય વિશેષ હોય ત્યારે માનવ જાતિમાં જીવો અવતરે છે જીવોને સાધન પુણ્ય પાપને ઉત્પન્ન કરવામાં મન વચન અને શરીર છે જેમ સાધન મજબૂત હોય તેમ પુણ્ય પણ વિશેષ ઉત્પન્ન કરે છે ને પાપ પણ વિશેષ ઉત્પન્ન કરે છે સાધન (મન વચન ને કાયા) જેમ નિર્બળ હોય છે તેમ તેઓ પુણ્ય ને પાપ વિશેષ ઉત્પન્ન કરી શકતા નથી. જે જીવોને શરીર, વાણી ને મન છે તેઓ પાપ ને પુણ્ય વિશેષ કરે છે હવે તેમની સાથે પુણ્ય ભળી હોય તો પુણ્ય વિશેષ થાય છે

ને પાપ ભણી હોય તો પાપ વિશેષ થાય છે અન્ય દર્શનો આવો સ્પષ્ટ ને સમજી શકાય તેવો ખુલાસો કરતા નથી, પરન્તુ જૈન પુસ્તકો તો આ વિષે બહુ સ્પષ્ટ સમજાવે છે હવે લોકોને શકા એ થશે કે જીવો પુણ્ય પાપની પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે, તો એ પ્રવૃત્તિથી છુટી શકે એવો કોઈ માર્ગ છે કે નહિ ? અવશ્ય માર્ગ છે જો જીવો ધારે તો છે; નહિ તો નથી જ

૫

મોક્ષ

જૈન પુસ્તકો કહે છે કે જીવ છે તો વિશ્વ છે, વિશ્વ છે તો જીવની પ્રવૃત્તિ પુણ્ય પાપ કરવાની છે જો એ પ્રવૃત્તિ છે તો એ પ્રવૃત્તિ કહો કે કર્મ કહો તેથી છુટવાનો માર્ગ પણ છે જુઓ આચારાગ અધ્યયન પહેલું, પહેલો ઉદ્દેશ, जे आयावादी से लोगावादी से कम्मवादी से किरियावादी જે આત્માને કબૂલ કરે છે, તે લોક (વિશ્વ) ને કબૂલ કરે છે, જે લોકને કબૂલ કરે છે, તે કર્મને કબૂલ કરે છે કર્મને કબૂલ કરે છે તે મોક્ષને પણ કબૂલ કરે છે મોક્ષ એટલે સર્વથા કર્મથી છુટકારો લોકો અહીથી છુટી જાય છે તેને મોક્ષ કહે છે પરન્તુ એ અર્થ અહી નથી અથવા એ અર્થ બરાબર નથી જીવો ચાર ગતિ ને ચોવિશ દડકમા અહોરાત્રિ કે પક્ષમાસ વર્ષ યુગ કે સેકડો વર્ષ ગુજારે છે એમ નથી જૈન દર્શનનુ એમ માનવું છે કે

જીવોએ ઘણાં કાલ આમ જ (આ મતિમાં દેખાય છે તેમ) જ્યાં ત્યાં ભુલાયાં કર્યાં છે જે મનુષ્યો ઘણા સુખી છે તેને આ વાતનો વિશ્વાસ નથી આવતો તેઓ સારી સમજણથી ઘણા દૂર છે તેમને ખ્યાલ ન જ આવે. પરન્તુ આ જીવોની આવશ્ય ઘણા કઠણી ભાગ્ય છે જૈન પુસ્તકો જીવોને સમજાવાને દાખલો આપે છે કે જેમ કોઈ કમને બેઠો (અબ્રેપિરા) મારે તો એમ કરે બાય છે, ત્યાં પાછો ત્યાંથી કોઈ અધિકાર મારે તો એ ફરી આ તરફ આવે છે એટલે ઘણી ભ્રમણ કર્યાં છે ને દુઃખ ભુક્ત છે. જીવો કર્મથી આમ તેમ જ્યાં ત્યાં ભ્રમણ કરતા હોય છે ત્યાં સુધી જીવની ચાલના કર્યે છે ત્યાં સુધી જીવનો મોક્ષ (કર્મથી છૂટકારો) નથી મોક્ષ નથી ત્યાં સુધી નિવૃત્તિ (સુખ) નથી. અર્થ એ છે કે કર્મથી છૂટી શકાય તો જ નિવૃત્તિ મળે છે. કર્મથી છૂટવું એટલે પુણ્ય પાપની પ્રવૃત્તિ બંધ કરવી તે છે. એ પ્રવૃત્તિ મનુષ્ય જન્મમાં બંધ થઈ શકે છે મનુષ્ય વિજ્ઞાનગર્ભ-પૂર્ણ સમજણમાં આવે તો પુણ્ય પાપનો માર્ગ જે આગળ તેને પોષી શકે છે.

જૈન પુસ્તકો કહે છે કે જીવ અનંત કાલથી આમની પ્રવૃત્તિ કરતો આવ્યો છે. આત્માનો આનંદ જે નિવૃત્તિ તેમાં આવી શક્યો નથી. જીવ એ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ને તપમાં આવે તો એ નિવૃત્તિ લાભ કે આત્મભાવમાં આવે છે. જ્ઞાન ને દર્શન (શ્રદ્ધા કે સમ્યક્ત્વ) એ બે ગુણો આત્માની અંદર રહે છે ચારિત્ર ને તપ એ બે શરીરમાં વર્તન સાથે રહે છે. હિંસા, અસત્ય, ચોરી, વિષય, વગેરે

અઢાર પાપ સ્થાનકો જે પાપ રૂપ આસ્રવ છે, તે અવશ્ય એ ચારિત્ર આવવાથી રોકાય છે જેમ કોઈ મકાન હોય ને તેને બારી બારણાં હોય તેથી અંદર ધૂળ આવે છે, તેમ આ જીવ રૂપ દ્રવ્ય મકાન છે તેને બારી બારણાં સમાન અઢાર પાપના આવવાના માર્ગો છે જેમ બારી બારણા બંધ થાય તો ધૂળ રોકાય છે તેમ એ અઢાર પાપસ્થાનકો રોકાય તો જીવ અવશ્ય સંવર ભાવમા આવે છે

સંવર કે ચારિત્ર આત્માનો સહજ ગુણ છે આસ્રવ પાપનું આવવું તે આત્માનો વૈકૃતિક ગુણ છે ચારિત્ર આવતાં જીવ પોતાની મૂલ પ્રકૃતિમા આવી જાય છે અજ્ઞાન, વિષય, ને કષાય એ જીવનો કુદરતી આવિર્ભાવ નથી પણ કૃત્રિમ આવિર્ભાવ છે અર્થ એ છે કે ચારિત્રમા જીવ પ્રવેશ કરે છે ત્યારે અઢારે પાપસ્થાનકો આપોઆપ બંધ થાય છે, એટલે ચારિત્રથી નવીન કર્મ બંધ થાય છે, ને પુરાણુ કર્મ હોય છે તેને જે તપ છે તે કાઢી શકે છે મકાનની અંદર ધૂલ ગમે તેટલી હોય પણ તેને સાવરણી વારંવાર લગાડવાથી તે મકાન સાફ થાય છે તેમ જીવ-મકાનની અંદર ઘણા કાળથી સંચિત કર્મ રહ્યા હોય તો આંતર ત્યાગ ને બાહ્ય ત્યાગ રૂપ બાર પ્રકારના તપ રૂપ સાવરણીથી એ કર્મ ધૂળ અવશ્ય દૂર થાય છે સુવર્ણમાં ગમે તેટલી મૃત્તિકા ને ઈતર ધાતુઓ વળગી હોય છે, પરન્તુ છેવટ અગ્નિનો તાપ આપવાથી એ સુવર્ણ સ્વચ્છ થાય છે એમ જીવ દ્રવ્ય ઘણા કાલથી પરભાવના સંગથી મૃત્તિકા રૂપ કર્મ પુદ્ગલમાં એકમેક થઈ ગયો છે તેને અનશનાદિ બાહ્ય તપ અને

સ્વાધ્યાયાદિ આંતર તપ રૂપ અગ્નિ આપવાથી વહન સમ્યક્ થાય છે ત્યારે જીવ એ જ માર્ગે મોક્ષ જાય છે. મોક્ષ જવું હોય તેને એ જ માર્ગ છે

વર્તમાન કાળે ઘણા જીવો મોક્ષમાં જવાને આતુરતા બતાવે છે ને કહે છે કે મોક્ષમાં જવાનો માર્ગ કોઈ જાણતો છે તેઓ પુસ્તકો વાંચી નવ નવ રીતિ લોકો આગળ મૂકે છે અને પોતાને ઠીક લાગે તેમ વર્તે છે કેટલાક સાધુ મોટી ઓળખને ખુશી કરે છે ને વળી કેટલાક સાધુ આજકાલ પણ ઘણી લોકોને રંજન કરે છે. અર્થ એ છે કે મોહ વામાં કે વ્યવહારમાં તેઓ અનેક યુક્તિઓ કરે છે, પરન્તુ વીતરાગના કથન પ્રમાણે વર્તન કરતા નથી. પ્રત્યક્ષ વર્તનમાં મૂકવું એ શું ? કહ્યું છે વર્તમાન કાળે મનુષ્ય જીવનમાં ઘણી જ નિર્બળતા છે ને શારીરિક બળ પણ ઓછું છે તેઓ કહે છે. વાચકો ! ખચિત માનો કે પુસ્તકોમાં જે માર્ગ રહ્યો છે તેના પૂરેપૂરા અમલ કર્યા વિના મોક્ષ નથી. મોક્ષને માટે અનેક જીવો ઘણી બહાર નિકળ્યા છે અને શક્તિની બહાર આગળ પણ છે પરન્તુ નિયમ ને કાળના ઉણપથી તેઓ પાછા પડે છે અને શક્તિથી વિમુખ થયા છે તેમને પોતાનું સ્થાન સૂઝ પડતું નથી કેટલીક દર્શન વિચારમાં યુક્તિ ને અન્ય વાત પણ કરે છે. પરન્તુ તેઓ યુક્તિના અભાવથી આખરે પોતાનો માર્ગ ભૂલી જાય છે, ન પોતાનું સ્થાન જાણું જાણું હોય છે સમાજ અનેકવિધ ને અનેક પંથ વધેલા જોવામાં આવે છે તેમને પણ અનુસરે છે અને પોતાનો અસલ માર્ગ ભૂલી

લે છે મનુષ્ય જીવનની નિર્બલતા આજે આવી છે એમ માનશો નહિ જ્યારથી મનુષ્ય જીવનમા જડતા એને વક્રતાએ પ્રવેશ કર્યો છે, ત્યારથી એ સ્થિતિ આવી છે ગરીબ મનુષ્યોમાં ધનિકો સાથે જ્યારથી રહેવાની ઇચ્છા થઈ ત્યારથી તેઓએ પૈસામાં વ્યવહારને અનેક પ્રસગોમા દભનો ને પ્રપચનો આશ્રય લીધો છે આમ થવામા કારણ મનુષ્ય જીવનમા સુખેષણા ને માન તૃષ્ણા છે જો આ વસ્તુ ન હોત તો આ પ્રપચ કે દભ ન હોત પ્રાજ્ઞતા ને ઋજુતા હોત તો એ વસ્તુ આવી શકત નહિ પરતુ મનુષ્યની દુર્ભાગ્યતાને લીધે કે પચમ આરાના સ્વભાવને લીધે તેઓ જાણવા છતાં પુન પુન દભ ને પ્રપચનો આશ્રય લે છે મનુષ્ય જીવન સહજે આથી કલુષિત થઈ રહ્યુ છે

જૈન પુસ્તકો કહે છે કે કોઈ કોઇ સુપાત્ર જીવો વીતરાગ કથિત યાથાતથ્ય માર્ગને સમજે છે અને વિચારે છે પરન્તુ તેઓ તે પ્રમાણે કરી શકતા નથી પચ મહાવ્રત, પચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, વગેરે ધર્મનુ આત્મામાં પાલન કરવુ ને ઉત્સાહભર વર્તવું એ સામાન્ય બાબત નથી વીતરાગ દેવો જ્યારે વિચરતા હતા ત્યારે ઘણા સુપાત્ર જીવો એ વસ્તુનો અમલ કરતા હતા આજે આ કાલમાં તે પ્રમાણે વર્તતા હોય તેમ જો કે નથી, તથાપિ કોઈ કોઈ જીવો એ વસ્તુને બની શકે તેમ વિચારીને વર્તનમા મૂકી રહ્યા છે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વર્તમાન કાલે ઘણા સાધુઓ વિચરે છે તો પણ પંચ ભરત ને પચ ઇરવતમાં એ સાધુ માર્ગ રહ્યો છે બે હજાર ક્રોડથી નવ હજાર ક્રોડ સાધુઓ

ખરુ રીતમાં વિચારે છે એ વાત સિદ્ધાંતમાં અને આગમોમાં મોજુદ છે જેમાં બાકાત છે અને કર્મના ભેદોમાં જ તેઓ પોતાને અનુકૂળ આવે તેવી લઈ ગોઠવણ કરે, પરન્તુ વીતરાગ માર્ગ પ્રથમ આત્માના ઉપર સુધી રહેલે શ્રીમાન્ મહાવીરના મોક્ષ થયા પછી થોડી શતાબ્દી જતાં જતાં મૂલ માર્ગ સાથે પાખંડ (પરજ્ઞાન, આડમ્બર) માર્ગ ચાલુ થયો છે. એટલે વીતરાગ કથિત માર્ગમાં ચાલનાર સાથે આધ્યાત્મિક કે વાર્તામાં વિચાર કરનાર માત્ર ત્યારથી ચાલુ છે વીતરાગ માર્ગે ચાલનાર થોડા ત્યારે ભૌતિક પુસ્તકોનો આશ્રય લે છે અને તેના ઉપર સદા સમાધાન કરે છે ત્યારે તે પાખંડ થયો સિદ્ધાંતથી વિરૂદ્ધ બન્યો ને પશ્ચિમી ઉપસ્થિત થયેલ પુસ્તકોને અને અનેક ભિન્ન ભિન્ન વિચાર કથિત વિચારોને આગળ કરે છે ને તેના ઉપર પોતાનું પોષણ રાખે છે. પરન્તુ ભૌતિક પુસ્તકોથી તેઓ કપિલ દૂર ને દૂર રહેતા હોય છે ભૌતિક સિદ્ધાંત પ્રમાણે તેમનો આહાર વિહાર હોતો નથી. તેમનો આચાર વિચાર સ્વેચ્છા પ્રમાણે હોય છે એટલે ભૌતિક વિચારોને વધાવતા રહે છે.

મહર્ષિઓ પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે જ્ઞાન કરે અથવા લીધે, પરન્તુ મોક્ષનો સાચો ઉપાય વીતરાગીઓનાં પુસ્તકો જે કહે તે છે પંચ મહાવ્રત, પંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, જાતીય પવિત્ર ચારિત્ર વિગેરેની ઉત્પત્તિ અને દશવિધ મુનિ ધર્મ વગેરેમાં રહેવું એ જ ચારિત્ર છે એ ચારિત્ર વિના ને બાર પ્રકારે તપસ્યા વિના હજી કોઈ મોક્ષ થયા નથી. જેઓ મોક્ષ ગયા છે તેઓ આ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ને

તપથી મોક્ષ ગયા છે ૫૬ર પ્રકારે મોક્ષ ગયા છે તેઓ પણ આ ચાર મૂળ કારણ વિના મોક્ષ ગયા નથી. બાવા યોગી સન્યાસી કે ગૃહસ્થો મોક્ષ ગયા હોય તો પણ એ ચાર કારણ રહિત ગયા નથી જૈન પુસ્તકો વેશ દેશ કે લિંગના ઉપર કાંઇ ભાર આપતા નથી. તેઓ તો ચાર વસ્તુ ઉપર ભાર મૂકે છે ગૃહસ્થ વેશ હોય કે બાવા યોગી કે સન્યાસીનો અન્ય વેશ હોય, સ્ત્રી શરીર કે નપુંસક શરીર કે પુરુષ શરીર ગમે તે હોય, પરન્તુ તેમનાથી અજ્ઞાન કષાય ને વિષય સર્વથા ચાલ્યા ગયા હોય તો તેમનો મોક્ષ છે તેમનું (જૈન પુસ્તકોનું) એમ કથન નથી કે એક પુરુષ જ તે પણ જૈન વેશમાં હોય તો મોક્ષગામી છે જૈન પુસ્તકો કહે છે કે નપુંસક શરીર હોય કે સ્ત્રી શરીર હોય તો પણ તેઓ નિર્વિકારી હોય તો મોક્ષના અધિકારી છે જન્મથી ચાંડાલ હોય પણ તદ્દન નિર્દોષ થાય તો હરિકેશબલની જેમ મોક્ષ જઇ શકે છે

જૈન પુસ્તકો જાતિ વર્ણ કે લિંગનું માહાત્મ્ય કહેતા નથી, પરંતુ કર્મ–ઉદ્યોગ કે પુરુષાર્થનું માહાત્મ્ય સમજાવે છે એટલે મોક્ષ જીવના પોતાના પુરુષાર્થથી સાધ્ય થઇ શકે છે મોક્ષ વસ્તુ અગમ્યમાં અગમ્ય છે, પરન્તુ જ્ઞાન ને ચારિત્રથી ગમ્ય છે અને સાધ્ય છે સાધક જીવ છે તેને સાધ્ય મોક્ષ–કર્મથી છુટકારો–છે તો તેણે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ને તપ એ સાધનોનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ. કોઇ પણ સાધ્યને પહોંચવું હોય તો તેણે તેના સાધનોનો અમલ

કહ્યો એટલે અર્થ એ છે કે મોક્ષ સાધને માટે જ્ઞાનાદિ ચાર સિવાય ઈતર બીજા કોઈ સાધન નથી.

જુઓ ઉત્તરાધ્યયન ૨૮ મું મોક્ષ માર્ગ અધ્યયન—

नाणं च दंसणं चेव चरित्तं च तवो तहा ।
एस मग्गो त्ति पन्नत्तो जिणेहिं वरदंसिहिं ॥

(અર્થ)

જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ને તપ એ જ માર્ગ કેવળદર્શી વીતરાગોએ (મોક્ષમાં જવાને) બતાવ્યો છે

એ ચાર વસ્તુઓ શું શું કરે છે તે કહે છે તે જુઓ —

(ગાથા)

नाणेण जाणई भावे दंसणेण य सद्दहे ।
चरित्तेण निगिण्हाइ तवेण परिसुज्झई ॥

(અર્થ)

જ્ઞાનથી વિશ્વના સર્વ નિત્ય અનિત્ય વગેરે ભાવો (પદાર્થો) ને જાણે છે. દર્શનથી તે વસ્તુને પ્રતીતિમાં આણે છે ચારિત્રથી નવીન કર્મને રોકે ગ્રહણ કરતો નથી, અને તપથી પૂર્વ કર્મને વિશુદ્ધ (નાશ) કરે છે

૬

અહિંસા વ્રત

અહો શ્રોતાઓ ! જીવ, લોક, કર્મ, ને મોક્ષ એ ચાર વસ્તુ છે તો મોક્ષને માટે મનુષ્યોએ અથાગ પ્રયત્ન કરવો જોઇએ જ્ઞાન ને દર્શન એ આત્મીય ગુણ છે ને એ આત્મામાં છૂપી રીતે રહ્યા છે જો એ આત્મામા આવિર્ભાવ પામે તો જીવને ચારિત્રની જરૂર છે અઢાર પાપસ્થાનકો રોકાય તો ચારિત્ર આવે છે જીવને દર્શનથી સદ્દેવ, સદ્ગુરૂ ને સદ્ધર્મની પ્રતીતિ આવે છે એ પ્રતીતિ આવે તો જીવે પ્રથમ અહિંસા વ્રતનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય વગેરે વ્રતો પ્રથમ અહિંસા આવે તો શોભે છે, જીવ માત્ર પોતાની હિંસા થતાં ધ્રૂજે છે અને જીવ માત્ર જીવવુ ઈચ્છે છે, બીજુ બધુ ગમે તેવુ સુખ હોય પરન્તુ પ્રાણ જતા હોય તો જીવો બીજા સુખને ચાહતા નથી અર્થાત્ પ્રાણી હિંસા મહા ઘોર પાપ છે અને પ્રાણી અહિંસા મહાન્ ગુણ અને સદાચાર છે એ સદાચાર સર્વ મહાપુરુષોએ આદર્યો અને વર્તનમાં મૂકયો છે મહાપુરુષોનું અનુકરણ કરતા સદ્વર્તનમા પહેલા પ્રથમ અહિંસા આવે છે પછી સત્ય, પછી અચૌર્ય, પછી બ્રહ્મચર્ય, અને પછી ઈચ્છા પરિમાણ વ્રત (પરિગ્રહ મ ને) આવે છે

આ પાંચ અનુવ્રત છે અને તે મહાવ્રત પણ છે જે વ્રત સાધુ પુરુષ પાલન કરે છે તે મહાવ્રત છે, અને ગૃહસ્થથી પાલન થાય છે તે અનુવ્રત છે જો પાંચ નાના પાપ ઉપર પાલન થાય તો અનુવ્રત કહેવાય છે આવા લોક જે પાંચ અનુવ્રતનું પાલન કરી શકે છે આવા લોકો અહિંસા ધર્મી કહેવાય છે કારણ કે તેમણે પોતાના જીવનમાં ધર્મ ઉતાર્યો છે ને તેમને બીજા પ્રતિ અભિલાષા નહીં છે જો કે સર્વથા ગૃહવ્યાપાર—ઉદ્યોગ છૂટી શક્યો નથી, પરન્તુ ઉદ્યમને વ્યવસ્થા [illegible] [illegible] ઇચ્છે છે તેઓને આ સંસારમાં પણ પૂર્ણ અહિંસા વ્રત પાલન કરવું રહ્યું. મનુષ્યોમાં ભલે સ્વાર્થપણું હોય પરન્તુ તેમની અંદર દયાભાવ ન હોય અને બીજા જીવો પ્રતિ કરૂણા ન હોય તો પછી એ માણસો શું કામના? કારણ કે જીવોને જીવવું વહાલું છે નાના જીવોથી માંડી મોટા જીવો સુધીનાને પ્રાણ વહાલા છે. તેમને જો કોઈ કષ્ટ કરે તો પણ નાસે છે ભાગે છે મનુષ્યો ડહાપણ જેમ માને કે એમાં કંઈ ખોટું થાય નથી. અજ્ઞાન અવસ્થા મોટી છે ધોખો કરે છે અજાણપણે કરે છે, તે પાપ થાય છે. કારણ નાના જીવો જ્યાં ત્યાં ફેલાતા હોય છે અને લોકોને તેમ કર્યાં વિના ચાલતું નથી એટલે એ વાત અમ નિરર્થક છે ને તેને ખતું વખાણવી તે ઠીક નથી. વિચાર જનો! આવું જો કોઈ કહે તો તમે સમજો કે એ બોલવા સ્વાર્થની વાત કરે છે. પરમાર્થ વિચાર કે યથાર્થ વસ્તુને તેઓ સમજતા નથી. કારણ તેઓ પોતાનું ઉદર કેમ સંતોષાય તેટલી હદની વાત કરે છે માટે સજ્જનો! તમો એટલું સમજો કે જેમ બીજા જીવો સારી

નિર્ઘૃણુતાથી કે વિવેક રહિતતાથી વર્તવામાં આવે છે, તેમ તમારી સાથે બીજાએ વર્તે તો તમને શું સારૂ લાગે છે? કે નિષ્ઠુર ભાષણથી અવાજ કહાડો છો? જો તમે એટલી કઠોરતાથી વર્તતા લોકોને સહન ન કરી લો તો બીજા પ્રતિ તમારૂ કઠોર વર્તન વ્યાજબી છે? પરન્તુ એ વાત સાફ સમજાય છે કે થોડી પણ અપ્રિય ભાષા મનુષ્યને સાંભળતાં દુખ લાગે છે તો પછી મનુષ્ય બીજા તરફથી થતું કઠોર વર્તન કેમ સહન કરી શકે? અર્થ એ છે કે સો જીવોને પ્રિય ભાષા સાંભળવી ને પોતા તરફ સદ્વર્તન થતું હોય તે ગમે છે કોઇ પણ જીવને દુખ કે ઇજા ગમતા નથી તો હે મનુષ્યો! વીતરાગ પુરુષો કહે છે કે કોઇ પણ જીવની હિસા કરતા ધ્રૂજો અરે! અહિસા એ જ સૌનો ધર્મ છે અહિસાની પ્રશસા જૈન પુસ્તકો કરે છે અને ઇતર પુસ્તકો પણ કરે છે જિનાગમમા મૂલ પુસ્તકોમા તો અહિસા વિષે ઘણી વાત કરી છે, પરન્તુ ત્યાર પછીના પ્રકીર્ણ ગ્રથો પણ તે પર તેટલો જ ભાર મૂકે છે

(શાર્દૂલ વિક્રીડિત)

क्रीडाभू सुकृतस्य दुष्कृतरज' सहारवात्या भवो—
दन्वन्नौर्व्यसनाग्निमेघपटली सक्‍तेदूती श्रियाम् ।
निःश्रेणिस्त्रिदिवौकस. प्रियसखी मुक्तेः कुगत्यर्गला
सत्त्वेपु क्रियता कृपैव भवतु क्लेशैरशेषै परै ॥

સિદૂર પ્રકર (૨૫)

અર્થ—હે ભવ્ય જીવો ! કામને દહન કરનાર વર વ્યાધિ ન થાય પરન્તુ સર્વ જીવમાં દયા કરે તે જ ધર્મ છે એ દયા શું કરે છે તે તપ જુઓ. જે સુખ સુખમય છે તેને રમવાને એ દયા સુંદર ભૂમિ છે. દુર્ગતિ ભેટકે પાપ રૂપી જે ધૂળ છે તેને ઉડાડી દેવામાં એ દયા વટોળીયા સમાન કાર્ય કરે છે ભવ રૂપી દરિયામાં એ નૌકા છે દુઃખ રૂપી અગ્નિને શમાવવામાં મેઘના તુલ્ય કાર્ય કરે છે સંપત્તિઓને લાવવામાં સમાચાર લાવનારી એ દૂતી છે સ્વર્ગમાં જવા માટે એ નિસરણી છે મુક્તિપુરીની પ્રિય સખી છે અને કુગતિને રોકવામાં ભુંગળા-ભોગળ સમાન છે.

અહો પીડાયલી જીવો આખી દુનિયામાં કોઈ જીવો પીડાયલા ન જ થાય છે સત્ય, ભવ્યોએ પ્રાણીઓને દુઃખો પણ આપી જીવ દયા આચરવાથી આવે છે. દયા જો ન હોય તો સત્ય બ્રહ્મચર્યાદિ ગુણો રહેતા નથી જેમ પુરુષો પોકારી પોકારીને કહે છે મા હણ, મા હણ, કોઈ પણ જીવને નહિ મારો, નહિ મારો. જેમ તમને પોતાને દુઃખ થાવા ગમે છે તેમ સૌ જીવોને ગમે છે નહિ કોઈ જીવો એમ માને કે જીવ હિંસાથી કાંઈ પણ હિત થાય છે તો તે મૂઢ જાણો, જે સમજવામાં ભૂલ થાય છે હિંસાથી કોઈ જીવ ભવ નિધી શક્યો નથી.

શિખરિણી

यदि ग्रावा तोये तरति तरणिर्यद्युदयति
प्रतीच्यां सप्तार्चिर्यदि भजति शैत्यं कथमपि ।

यदि क्ष्मापीठ स्यादुपरि सकलस्यापि जगत
प्रसुते सत्त्वाना तदपि न वध क्वापि सुकृतम् (२६)

અર્થ—જો પથ્થર કદાચ માનો કે પાણીમા તરે, સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામા ઉદય પામે, કોઇ પણ રીતે અગ્નિ જો ઠંડો થઇ જાય અને આખા વિશ્વ ઉપર કદાચ આ પૃથ્વી-મડલ ફરી વળે, તો પણ પ્રાણીની હિંસા કોઇ પણ કાળે સુકૃતને ઉત્પન્ન કરી શકતી નથી

મનુષ્યો બહેકી જઇ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે હિંસાનો ઉપદેશ આપે અને તેથી સુકૃત–કલ્યાણની આશા રાખે પરન્તુ એ વસ્તુ બનવી ઘણી અસભવિત છે, અને છતાં ખોટામાથી સારી આશા રાખે તે નીચેનો શ્લોક કહે છે તેવું છે

(માલિની વૃત્તમ્)

स कमलवनमग्नेर्वासरं भास्वदस्ता—
दमृतमुरगवक्त्रात् साधुवाद विवादात् ।
रुगपगममजीर्णाज्जीवित कालकूटात्
अभिलषति वधाद्य प्राणिना धर्ममिच्छेत् (२७)

અર્થ —જે મનુષ્યો, પ્રાણીના વધ–હિંસાથી ધર્મની ઇચ્છા રાખે છે, તે મનુષ્યો ભડભડતા અગ્નિ પાસેથી કમળના વનની ઇચ્છા રાખે છે તે મનુષ્યો, અસ્ત પામતા સૂર્યથી દિવસની ઇચ્છા રાખે છે તેમજ તેઓ, સર્પના મુખથી અમૃતની, વિવાદથી સુદર ભાષણની, અજીર્ણથી

યોગના નાશની, અને મહાપુર (નિત્ય) થી ઉત્પત્તિની આશા રાખે છે અર્થ એ છે કે એ આશા જેમ વ્યર્થ છે તેમ હિંસા વડેથી ધર્મની અભિલાષા રાખવી નિતાન્ત વ્યર્થ છે દુનિયામાંથી કોઈ મૂઢ એ અસંભવિત વસ્તુને માની લે નહિ એકલા જૈન પુસ્તકો આમ અહિંસા પર ભાર મૂકે છે એમ નથી પરંતુ ઇતર ધર્મ અને ઇતર ધર્મનાં પુસ્તકો તેટલો જ ભાર મૂકે છે. જુઓ આપણું સાહિત્યમાં મહાભારત શું કહે છે—

શ્લોક

सर्वे वेदा न तत्कुर्युं सर्वे यज्ञाश्च भारत ।
सर्वे तीर्थाभिषेकाश्च यत् कुर्यात् प्राणिनो दया ॥

શાન્તિપર્વ

હે ભારત! બધા વેદો તે નથી કરતા, સર્વ યજ્ઞો પણ તે નથી કરતા, તેમ બધાં તીર્થોમાં અભિષેક તે નથી કરતા જે પ્રાણી માત્રની દયા કરે છે. અર્થાત્ જીવ દયાના ફળ આગળ તે બધી વસ્તુઓ વ્યર્થ વિનાની છે

શ્લોક

अहिंसा परमो धर्मस्तथाऽहिंसा परो दमः ।
अहिंसा परमं दानमहिंसा परमं तपः ॥

અર્થ—સર્વોથી શ્રેષ્ઠ ધર્મ અહિંસા જ છે તેમજ અહિંસા દમોમાં શ્રેષ્ઠ દમ છે પરમ દાન પણ અહિંસા છે, તેમ શ્રેષ્ઠ તપ પણ અહિંસા છે

અર્થ એ છે કે ધર્મ, દમ, દાન અને તપ એ ચારે

ઊંચા છે પરન્તુ જો જીવો પ્રતિ અહિંસા નથી, મનુષ્યો અહિંસાનુ પાલન કરતા નથી તો પછી એ ધર્મ, દમ, દાન, ને તપનો અર્થ શો છે ? ખરેખર નથી જ. જૈનો અને બ્રાહ્મણ (હિંદુ) લોકની વાત કહી, પરંતુ મુસલમાનના પુસ્તકમા જોઇએ તો અહિંસા વિષે તેટલો જ સાર જોવામા આવે છે મનુષ્યો પાલન ન કરે એ સહજ છે, પરન્તુ વિચારકોએ એ વસ્તુને બરાબર વિચારી છે તેમાં શંકા નથી કુરાને શરીફમાં (સુરા ઉલ માયદ સિપારા મજલ ૭ આયતમાં) એટલે સુધી કહ્યું છે કે—

"મક્કામાં તેની હદ સુધીમા પ્રાણી-વધ કરવો નહિ. અને મક્કાની હજ (યાત્રા) કરવા નીકળેલાએ ઘેરથી નિકળે ત્યારથી યાત્રા કરીને પાછો ફરે ત્યા સુધી કોઇ પણ જાનવરને મારવુ નહિ"

આમ અનેક સ્થળે તે તે ધર્મના મૌલિક પુસ્તકોમાં હિંસા નહિ કરવા માટે અને અહિંસાની પુષ્ટિ માટે અનેક ઉદાહરણો મળી આવે છે બધા લોકો કહે છે કે "અહિંસા પરમો ધર્મ" છે ઘણા લોકો સત્યને આગળ કરે છે એટલે અહિંસા કરતા પણ સત્ય અધિક છે અથવા ચડે છે પરન્તુ આ સમજણ તેમની ભૂલ ભરેલી છે, કારણ કે અહિંસા જો પાલનમા આવતી ન હોય તો પછી સત્ય બોલો તો પણ શું અને ન બોલો તો પણ શુ ? અહિંસા એ અનાજ છે. ક્ષેત્રમા ખળામા અનાજની જેમ અહિંસા છે ખળા ને વાડ સમાન સત્ય, અચૌર્ય અને બ્રહ્મચર્ય છે ખળામા અનાજ ન હોય તો પછી વાડ [illegible] ગમે તેટલી હોય પ

આવ વગરની છે તેમ અહિંસા મૂળમાં નથી તો પછી સત્ય, અચૌર્ય વગેરે શું શું આપે? એક આંક હોય પછી મીંડાં ગમે તેટલાં મૂકો તો તેની અમૂલ્ય ભાવ છે આંક ન હોય અને ગમે તેટલાં મીંડાં મૂકો તો તેને કોણ ગણશે? એમ લૌકિક ખાતુ સમજાય છે એ વાત જાણવા છે પરન્તુ પ્રમાણ લૌકિક પણ આમ થાય છે. જુઓ મહાભારત નહુષોપાખ્યાન—

यत्रेऽनृते भवेदत्र प्राणिनां प्राणरक्षणम् ।
अनृतं तत्र सत्यं स्यात् सत्यमप्यनृतं भवेत् ॥

અર્થ—જે ભાષાએ પ્રાણીના પ્રાણનું રક્ષણ થતું હોય ને અસત્ય દેખાતું હોય તો પણ તે સત્ય છે પરન્તુ સત્ય હોય ને જીવનું રક્ષણ ન થતું હોય તો તે અસત્ય છે જેમ જૈનોના પુસ્તકમાં સૂત્રકૃતાંગમાં શ્રીમાન્ વર્ધમાનની સ્તુતિમાં એવો જ ભાવ સમજાવ્યો છે

(ગાથા)

दाणाणं सेट्ठं अभयप्पयाणं सच्चेसु वा अणवज्जं वयंति ।
तवेसु वा उत्तम बंभचेरं लोगुत्तमे समणे नायपुत्ते ॥

અર્થ એ છે કે બધાં દાનોમાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે, વળી તેવાં સત્યો હોય પરન્તુ જે સત્યમાં પ્રાણીનો વધ ન હોય તે સત્ય ઉત્તમ છે જેમ બધા તપમાં બ્રહ્મચર્ય મોટું છે તેમજ આખા લોકમાં દેવ દાનવ ને માનવના સર્વ

કાયમાં એક શ્રીમાન્ વર્ધમાન જે જ્ઞાતપુત્ર છે તે ઉત્તમ છે

તાત્પર્ય એ છે કે અહિંસાનો વિરોધ કરતુ જો સત્ય હોય તો તે સત્ય ઉત્તમ નથી સત્ય અને અહિંસા બન્ને વ્રતમાં અહિંસા વ્રત પહેલુ અને ચડિયાતુ છે મનુષ્યો એમ માને કે સત્ય હોય તો અહિંસા ઠીક છે, નહિ તો નહિંજ તો આ ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ થાય છે કે અહિંસા હોય તો સત્ય બરાબર છે, નહિ તો નહિ જ સત્યનો મહિમા બધાએ ગાયો છે, પરંતુ અહિંસાપૂર્વક સત્યનો મહિમા બરાબર છે અહિંસા–જીવની દયા કરવી–તે પ્રાણી માત્રને પ્રિય છે, અને તે જ મૌલિક ધન છે સત્ય વ્રત એ મૌલિક વ્રત અને રક્ષણ કરનાર જબરદસ્ત વાડ છે એટલે હવે તેના પછી સત્ય વ્રત આવે છે ત્યારે સત્ય વ્રત કેવુ કિંમતી છે તે વિષે થોડો વિચાર કરીએ

૭

સત્ય વ્રત

અહો ભવ્ય જીવો ! સત્ય વ્રતની સમાજમાં શા માટે કિંમત થઈ છે તેનો વિચાર ક્યારેય તમે કર્યો નહિ હોય ! સમાજમાં સ્વાર્થ અને અણસમજ સહેજે વ્યાપક થઈને એકમેક થઈ ગયા છે ભાગ્યે જ થોડા જીવો હશે કે જેમને એવા સ્વાર્થે અને અજ્ઞાને ઘેર્યા નહિ હોય જ્યાં જ્યાં સ્વાર્થ

આમ વાસ્તવી છે તેમ અહિંસા મૂલમાં નથી તો પછી સત્ય, અચૌર્ય વગેરે ગુણો શું ગુણ આપે? એક બાજુ હોય પછી બીજાં ગમે તેટલાં મૂકો તો તેની ગણના થાય એ અંક ન હોય અને ગમે તેટલાં મીંડાં મૂકો તો તેને કેમ ગણવી? એમ હોદ્દાનું આપણું સમજવું છે એ વાત વાજબ છે પરન્તુ આપણું હોદ્દાનું પણ ધ્યાન રાખવું છે જુઓ મહાભારત અનુશાસન–

यत्रानृतं भवेत्सत्यं प्राणिनां प्राणरक्षणम् ।
अनृतं तत्र सत्यं स्यात् सत्यमप्यनृतं भवेत् ॥

અર્થ —જે બાબતે પ્રાણીના પ્રાણનું રક્ષણ થતું હોય ને અસત્ય બોલાતું હોય તો પણ તે સત્ય છે પરન્તુ સત્ય હોય ને જીવનું રક્ષણ ન થતું હોય તો તે અસત્ય છે એમ જૈનોના પુસ્તકમાં સત્યપૂર્વક શ્રીમાન્ વર્ધમાનની સ્તુતિમાં જોવો જ આમ સમજાવી છે

(ગાથા)

दाणाणं सेठं अभयप्पयाणं सच्चेसु वा अणवज्जं वयंति ।
तवेसु वा उत्तम बंभचेरं लोगुत्तमे समण नायपुत्ते ॥

અર્થ એ છે કે બધાં દાનોમાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે ગમે તેટલાં સત્યો હોય પરન્તુ જે સત્યમાં પ્રાણીનો વધ ન હોય તે સત્ય ઉત્તમ છે જેમકે બધા તપમાં બ્રહ્મચર્ય શ્રેષ્ઠ છે તેમજ આખા લોકમાં દેવ દાનવ ને માનવના ઉત્ત

છે તેનો પુરાવો શો? જ્યાં અસત્ય છે ત્યાં બીજા કોઈને તેનો વિશ્વાસ હોતો નથી અસત્યવાદી મનુષ્યો સમાજમા કદાચ ફાવતા જણાતા હોય તો પણ તેઓ મનુષ્યોને ક્યારે પણ વહાલા કે સારા લાગતા નથી જૂઠું બોલનાર મનુષ્યો કદાચ પૈસાથી સુખી હોય અને કદાચ લોકોમા પોતાનું સ્થાન જમાવતા હોય અથવા મધુર વાણીથી તેઓ લોકોને કદાચ ખુશી કરતા હોય પરન્તુ તેઓ અસત્યવાદી છે એમ જ્યારે લોકોને માલૂમ થાય છે, ત્યારે તેઓ તેમની દૃષ્ટિમા ઘણા ઊતરતી પંક્તિના હોય તેમ લાગે છે આજે એવુ આપણને લાગે છે તેમ નથી, પરન્તુ સાહિત્યકારો પણ તેમ કહે છે

(શિખરિણીવૃત્તમ્)

यशो यस्माद् भस्मीभवति वनवह्नेरिव वनं
निदान दु खाना यदवनिरुहाणां जलमिव ।
न यत्र स्याच्छाया तप इव तपःसयमकथा
कथंचित्तन् मिथ्यावचनमभिधत्ते न मतिमान् ॥

સિં પ્ર. (૩૦)

અર્થ —જેઓ અસત્ય બોલે છે, તેમનો યશ ભસ્મ (રાખ) થઈ જાય છે, જેમ દાવાનલ લાગવાથી વન સાફ થાય છે તેમ. વળી જેઓ અસત્યવાદી છે, તેમના શિરે એ અસત્યથી અનંત દુખનો વધારો થાય છે, જેમ જલથી વૃક્ષો

ને અનુભવ છે ત્યાં ત્યાં અસત્ય પોતાનો પગ જમાવે છે, કારણ કે સ્વાર્થ સાધવામાં અસત્ય મદદ કરે છે નિર્બલ વિચારના અને બુદ્ધિ વિનાના મનુષ્યો અસત્ય બોલવાથી પોતાનું સાધ્ય સિદ્ધ થતું માને છે. પરન્તુ જો તેમનામાં સમજણ અને બુદ્ધિમત્તા હોય તો એવું અસત્ય બોલવું કદાપિ પણ પસંદ નહિ. સમાજ—મનુષ્ય વર્ગ—અસત્ય બોલે તો જ ટકી શકે છે નહિ તો ન જ ટકે એવું કયું છે જ નહિ. પરન્તુ તેમના દિલમાં એવી વિચારસરણી પેસી ગઈ છે કે જો અસત્ય ન બોલીએ તો ટકી શકશે નહિ, અથવા તો વ્યવહાર બીલકુલ ચાલશે નહિ. એટલે મનુષ્યો સહેજે અસત્યનો આશ્રય લે છે. જેમ જેમ મનુષ્યો અસત્યનો આદર કરે છે તેમ તેમ તેઓ વધારે ને વધારે ખાડામાં અને ફસામણમાં નખાતા જાય છે. ચોર ને ફસામણમાં લઈ જનારને જુઠું બોલવું એ પોતે ઘોળિયો છે. હિંસા કરવી એ જેમ મોટું પાપ છે તેમ અસત્ય બોલવું એ પણ મહત્ પાપ છે. આ વિશ્વમાં ટુંકા, ટુંક હિંસાથી અને અસત્યથી રમણે સદા છે ઉપાયો સંસારનો વહેવાર ન ચલાવે તેમ તો એ હિંસા ને જુઠથી વીતરાગનાં પુસ્તકો જુઠા અને વિચાર બતાવે છે તેમજ બીજા લોકો પણ એટલો જ વિચાર બતાવે છે. કોઈ પણ ફુરસદ કરવામાં અસત્ય જેટલું કામ કરે છે તેટલું બીજું પાપ કામ કરતું નથી. જ્યાં સુધી મનુષ્યો, અસત્યના સ્થાનથી પગ ન ખસેડે ત્યાં સુધી તેઓ કોઈ પણ સુખની શરૂઆતમાં આવી શકતા નથી. જેમ સઘળા દુઃખોનું મૂળ અસત્ય છે તેમજ સઘળા પાપોનું મૂળ અસત્ય છે. જે મનુષ્યો અસત્ય બોલે છે તેમનામાં બીજા કોઈ દોષો

છે તેનો પુરાવો શો? જ્યાં અસત્ય છે ત્યા બીજા કોઈને તેનો વિશ્વાસ હોતો નથી અસત્યવાદી મનુષ્યો સમાજમા કદાચ ફાવતા જણાતા હોય તો પણ તેઓ મનુષ્યોને ક્યારે પણ વહાલા કે સારા લાગતા નથી જૂઠું બોલનાર મનુષ્યો કદાચ પૈસાથી સુખી હોય અને કદાચ લોકોમા પોતાનું સ્થાન જમાવતા હોય અથવા મધુર વાણીથી તેઓ લોકોને કદાચ ખુશી કરતા હોય પરન્તુ તેઓ અસત્યવાદી છે એમ જ્યારે લોકોને માલૂમ થાય છે, ત્યારે તેઓ તેમની દૃષ્ટિમા ઘણા ઊતરતી પંક્તિના હોય તેમ લાગે છે આજે એવુ આપણને લાગે છે તેમ નથી, પરન્તુ સાહિત્યકારો પણ તેમ કહે છે

(શિખરિણીવૃત્તમ્)

यशो यस्माद् भस्मीभवति वनवह्नेरिव वनं
निदान दु खाना यदवनिरुहाणा जलमिव ।
न यत्र स्याच्छाया तप इव तपःसयमकथा
कथंचित्तन् मिथ्यावचनमभिधत्ते न मतिमान् ॥

સિં પ્ર. (૩૦)

અર્થ —જેઓ અસત્ય બોલે છે, તેમનો યશ ભસ્મ (રાખ) થઈ જાય છે, જેમ દાવાનલ લાગવાથી વન સાફ થાય છે તેમ. વળી જેઓ અસત્યવાદી છે, તેમના શિરે એ અસત્યથી અનંત દુ ખનો વધારો થાય છે, જેમ જલથી વૃક્ષો

વધે છે તેમ અસત્યથી દુઃખ વધી ત્યાંથી આવી પડે છે. અસત્ય બોલવું ગમનાર પાસે તપ કે સંયમ કોઈ રીતે ટકી શકતાં નથી, જેમ તડકો હોય ત્યાં છાયા ન હોય તેમ. માટે મતિમાન્ પુરુષો, ઋષિ તેમ શાણો, પરંતુ અસત્ય વચન બોલવું જોઈએ નહિ.

આશય એ છે કે આ વિશ્વમાં અસત્ય બોલનાર પ્રાણી કોઈ જમાને આનંદ લઈ શકતો નથી, એટલું જ નહિ પરન્તુ પોતાનો પક્ષ હોય તે અવશ્ય ગુમાવી બેસે છે. અસત્ય બોલનાર મનુષ્યો અસત્ય બોલવાથી રાજી થતા હોય પરન્તુ બરોબર તેઓ દુઃખની પરંપરાને પામે છે નરકગતિ અને પશુ યોનિમાં પુનઃ પુનઃ જન્મ મરણ કરે છે. સદાચાર હોય તો પણ અસત્યથી પોતાના સત્ય ધર્મને અને ચારિત્રને લાંછિત કરી નાખે છે. જેઓને મોક્ષમાં જવું હોય અરે! સારા સમાજમાં બેસવું હોય, તેમને તો અસત્યથી હમેશાં વેગળા દૂર રહેવું જોઈએ. મોક્ષમાં જવું હોય તેમને તો કહેવું શું? એટલે જેઓ યોગ માર્ગના અભિલાષી છે તેમને તો કેવળ સત્ય, અસંદિગ્ધ, અવિપર્યય, ન્યાય યુક્ત, ભાષા વાપરવી જોઈએ. અહિંસા વ્રત જેવું કિંમતી છે તેવું જ સત્ય વ્રત કિંમતી છે. જેઓ અહિંસાને મન વચન અને શરીરથી સેવે છે તેમણે સત્ય વ્રતમાં આવવું જોઈએ. મન વચન અને શરીરમાં સત્યનો સંચાર રહેવો જોઈએ. જેમ ઉત્તમ મનુષ્યોને નસેનસમાં ધર્મનો સંચાર હોય છે તેમ મુમુક્ષુ જીવોને જાગૃતિ નિદ્રા અને સ્વપ્નમાં સત્યનો સંચાર હોવો જોઈએ. વળી તેવું સ્ટ

કે જવાબદારી આવે પરન્તુ ખડકની જેમ સત્ય ભાવથી તેમણે ડગવું જોઈએ નહિ, કારણ કે અસત્ય વચન બોલવાથી પંડિતો પણ અપંડિત ગણાય છે અને અવિશ્વાસમાં આવે છે.

વંશસ્થવૃત્તમ્

अनयमप्रत्ययमूलकारणम्
कुवासनासद्मसमृद्धिवारणम् ।
विपन्निदान परवचनोर्जितम्
कृतापराधं कृतिभिर्विवर्जितम ॥ २१

અસત્ય બોલવું તે અપ્રત્યય (અવિશ્વાસ) નુ નિતાંત મૂલ કારણ છે તે દુષ્ટ વાસનાનું ઘર છે સંપત્તિ કે લક્ષ્મીને આવવાને અટકાયત કરે છે અનેક સંકટોનું કારણ છે બીજાને ઠગવા માટે એ અસત્ય વચન મદદગાર–સાધન–છે અને અનેક અપરાધો કરવાનો એ અસત્ય માર્ગ છે. આથી પંડિત સુજ્ઞ મનુષ્યોએ તેને વર્જ્યું છે.

આથી વીતરાગ દેવો કહે છે કે મોક્ષ માર્ગને રોકનાર અસત્ય છે તો તમે તેનાથી દૂર રહો જો તમારા અંતરાત્મામા પ્રભુના પ્રેમની જાગૃતિ થાય તો અનંત ભવને કરાવનાર આ અસત્ય વચનને નહિ બોલો ભવથી જો થાક્યા હો તો સત્ય બોલો, પરન્તુ અસત્ય તો બોલો જ નહિ. આ વિશ્વમા સુખેથી રહેવું હોય અથવા મોક્ષમા જવું હોય

તેમને સત્ય બોલવાની આવશ્યકતા છે સત્યથી મનુષ્ય સમાજમાં પોતાનું ખાસ સ્થાન મેળવે છે અને લોકોને અતિ પ્રિય થાય છે સત્યની પ્રશંસા કંઈ વખતથી થ ચાલુ નિત્ય કરતું આવ્યું છે

શાર્દૂલવિક્રીડિતમ્

विश्वासायतनं विपत्तिदलनं देवैः कृताराधनं
मुक्तेः पथ्यदनं जलाग्निशमनं व्याघ्रोरगस्तम्भनम् ।
श्रेयःसंवननं समृद्धिजननं सौजन्यसंजीवनम्
कीर्तेः केलिवनं प्रभावभवनं सत्यं वचः पावनम् ॥ ११

સત્ય વચન પવિત્રમાં પવિત્ર છે સત્ય વચન જેની પાસે છે તે મનુષ્ય વિશ્વાસનું સ્થાન થાય છે. ભલે તેની વિપત્તિઓ કદાચ આવી પડે, પરન્તુ સત્ય બોલવાથી તે નાશ પામે છે દેવોને પણ એ સત્ય વચનનો આદર કરવો છે અથવા વારંવાર તેને દેવો આરાધે છે પૂજે છે. એ સત્ય વચન મોક્ષના માર્ગમાં ભાતું છે પાણીનું પૂર હોય કે અગ્નિનો કોપ હોય તો પણ એ સત્યથી પાણી શાંત થાય છે વાઘ અને સર્પ જેવા ભયંકર પ્રાણીઓ પણ ત્યાં થંભી જાય છે (વધારે શું કહેવું !) એ સત્ય વચન મોક્ષ—કલ્યાણનું સિંચન કરનાર છે, સમૃદ્ધિનું ઉત્પાદક છે, સજ્જનતાને નિભાવનારૂ છે કીર્તિને રમવાનું વન છે, અને ઉત્તમતા સર્વ પ્રભાવ—માહાત્મ્યનું એ સ્થાન છે.

તાત્પર્ય એ છે કે સત્ય વચન એ જ સઘળી સમૃદ્ધિનુ-સુખનુ કારણ છે

આકાશમા ઊંચે રહેનાર દેવો પણ એ સત્યની પાસે હાજર રહે છે સત્યવાદી પાસે અનુકૂલતા કેવી રીતે આવે છે અને પ્રતિકૂલતા કેમ ખસે છે તેને અંગે જુઓ—

(શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્તમ્)

तस्याऽग्निर्जलमर्णवः स्थलमरिर्मित्रं सुरा किंकरा
कातारं नगर गिरिर्गृहमहिर्माल्यं मृगारिर्मृगः ॥
पाताल विलमस्त्रमुत्पलदल व्याल शृगालो विषम्
पीयूष विषमं सम च वचन सत्याचित वक्ति य ॥ ३२

જે મનુષ્ય સત્યથી યુક્ત વચન બોલે છે તેને અગ્નિ જલ સમાન થઇ જાય છે, અર્ણવ (દરિયો) સ્થળ થાય છે, દુશ્મન મિત્ર થાય છે, દેવો તાબેદાર (સેવક) થાય છે, વન નગર થાય છે, પહાડ ગૃહ થાય છે, સર્પ માલા થાય છે, સિંહ મૃગ થાય છે, પાતાલ છિદ્ર સમાન થાય છે, અસ્ત્ર કમલપત્ર થાય છે, તોફાની હાથી (વ્યાલ) શિયાલ થાય છે, વિષ અમૃત થાય છે, અને વિષમ સ્થાન હોય તે સંપત્તિના સ્થાન સમુ થઈ જાય છે

સારાશ એ છે કે દુનિયાભરમા સત્ય બોલનારની ઘણી કિંમત છે સત્યવાદી હોય તેની આગળ માનવ જાતિ તો શું

પણ દેરો પણ હાજર થાય છે સત્યથી ઘણા અ-
ડચણો આવે છે અને મિથ્યાભાસ પણ તેને નિકટ થાય છે.
આથી જ હે શ્રોતાઓ! સત્યને સેવો અને આત્માની મહ
સત્યને રમાડો. સત્યને સેવતાં અનેક વિરોધ કરનારી વાતો,
સ્વાર્થો, અને લોભાંધો ઉભા થાય છે પરન્તુ તેમાં નહિ
ડરતાં સત્યની સામે નજર રાખો વિરોધીઓ અને દુષ્ટ
રમાડો મરણના મુખમાં લઈ જવા પ્રયત્ન કરશે, પરન્તુ તેના
સામી હમેશ સીધી સત્યમાં રહેવું એ સુખાવહ છે અહિં
સાને સેવે તે સત્યને સેવે છે અને જે સત્યને પચાવી શકે
છે તે મનુષ્ય અચૌર્યના માર્ગને પસંદ કરે છે અર્થ એ
છે કે જેમ રખાનું પાલન કરવું અને સત્ય બોલવું કઠિન છે
તેમજ ચોરી કરવાના માર્ગમાં ન જવું પણ કઠિન છે

૮

અચૌર્ય વ્રત

સંસાર જેમ હિંસા અને અસત્યને માર્ગે જતો ગયો
છે તેમજ ચોરી કરવાની વૃત્તિમાં પણ તે જતો ગયો છે
બહુ ઘાતનાર મનુષ્યો બીજાને અપ્રિય થાય છે અને ધિક્કાર
મેળવે છે તેના કરતાં ચોરી કરનાર મનુષ્યો કોઇ રીતે
ઓછી અપ્રિયતા મેળવતા નથી, બલ્કે વધારે મેળવે છે
ચોરી કરનાર મનુષ્યો તો વધારે જોખમ વહોરે છે અને
સમાજમાં હલકો થાય જાય છે ચોરી કરનારથી સમાજ

ઘણો કરે છે અને ક્ષણે ક્ષણે હૃદયમાં ફફડાટ પામે છે ચોરી એટલે કોઇ પણ માલિક મનુષ્યની વસ્તુ, પછી તે સોનુ, ચાંદી, હીરા, માણિક્ય, રત્ન, વસ્ત્ર, કે નાણુ પીનક, પૈસો, વગેરેનુ હરણ કરી લેવું તે ચોરી કરનાર મનુષ્ય હમેશા બીજાની વસ્તુ લઇ લેવામા આતુર હોય છે બીજાની વસ્તુ લઇ લેવામા તેને દિલમા તૃષ્ણા હોય છે પળે પળે એ વિચાર કરતો હોય છે કે કયારે એ વસ્તુ હું લઈ જાઉં અને મારા સ્વાનમા મૂકી દઉ ? જો મારા ગૃહમા આવશે તો હુ પછી ભોગવીશ. ચોરી કરનાર મનુષ્ય એ વસ્તુમા ગૃદ્ધ થાય છે અને લેવા તુટી પડે છે. લેના લેના તેમા જે જોખમ આવે છે તે તે મનુષ્ય ખુશીથી કે નાખુશીથી વહોરી લે છે એ જોખમ ખેડવું ઘણુ કઠિન છે, પરન્તુ તેમાં તે લાલચુ થવાથી તે વેઠી લે છે ચોરી કરનાર મનુષ્ય વસ્તુના લોભથી માયા અને મૃષાને સેવે છે ચોરી કરનાર મનુષ્ય અગણિત હિસાને પણ કરે છે. અર્થ એ છે કે જે મનુષ્યો જે વસ્તુને હરી જવામા તાલાવેલી લગાડે છે, તેને હિસા, જૂઠ, ચોરી, અન્યાય, જૂલમ વગેરે કોઇ પણ પાપનો ડર હોતો નથી. તેને મન સમાજ, ગજા કે ઇશ્વર ઉપર કે ઊચે છે અને તે શુ કરશે તેનો થોડો પણ ખ્યાલ આવતો નથી જેની વસ્તુ ચોરાઈ જાય છે, તેને કેટલો ત્રાસ થશે, તે શુ કરશે, તે પછી કયાથી લાવશે વગેરેનો વિચાર તેને થતો નથી ચોરી કરનાર મનુષ્ય ઘણો નિર્દય હોય છે, ને ઘણો પાપી થતો જાય છે તેને જ્યારે શિક્ષા, પ્રહાર, ચાબુક કે મૃત્યુનો ભય નથી તો પછી તેને ભય શેનો રહ્યો ? અરેરે !

પરલોકમાં મારૂં શું થશે એ વિચાર પણ તેને દુઃખમાં ફસાવતો નથી. આથી જ ચોરી કરવી એ મહા પાપ છે. ચોરી કર- નાર મનુષ્ય આ જન્મમાં અપ્રિય થાય છે, તિરસ્કાર પામે છે અને આવતા જન્મમાં નરકમાં જાય છે.

શાર્દૂલ વિક્રીડિતમ્

यन्निर्वर्तितकीर्तिधर्मनिधनं सर्वागसां साधनं
प्रोन्मीलद्वधबन्धनं विरचितक्लिष्टाशयोद्बोधनम्।
दौर्गत्यैकनिबन्धनं कृतसुगत्याश्लेषसंरोधनं
प्रोत्सर्पत्प्रधनं जिघृक्षति न तद्धीमानदत्तं धनम् ॥ (१५)

અર્થ—બુદ્ધિમાન મનુષ્ય હોય તે બીજાની અણદીધી વસ્તુને લેવાનો અપગુણ સમજીને લેતા નથી. અણદીધી વસ્તુ લેવી તે કેવો અપગુણ કરે છે તે જુઓ. કીર્તિ અને ધર્મ બન્નેને અણદીધી વસ્તુ લેનારનાં નાશ પામે છે. સર્વ અપ- રાધો અણદીધી વસ્તુ લેવાથી તે મનુષ્યો પાસે આવે છે. પ્રહાર અને કેદની બેડી તે મનુષ્યને મળે છે. અણદીધી વસ્તુ લેનારનું અંતઃકરણ ક્લેશ નીચ અને ક્લિષ્ટ વિચારવાળું હોય છે. દુર્ગતિ તો તેને માટે એકદમ તૈયાર થઈ જાય છે. સુગતિ આવી હોય પણ તે ચોરીથી અટકી જાય છે. વધારે શું કહું ! પરંતુ તેની પાછળ પ્રાણ જવા વારી તેમ તૈયાર થઈ જાય છે.

એવી ચોરી કરવી એ કેટલું ખરાબ છે તે માટે તે કહે છે—

હરિણીવૃત્તમ્

परजनमनःपीडाक्रीडावनं वधभावना—
भवनमवनिव्यापिव्यापल्लताघनाघनम् ।
कुगतिगमने मार्गः स्वर्गापवर्गपुरार्गलम्
नियतमनुपादेयं स्तेयं नृणां हितकाङ्क्षिणाम् ॥ (३६)

અર્થ—હિતવાંછક મનુષ્યોએ નિશ્ચે ચોરી કરવી જોઇએ નહિ. ચૌર્ય કરવું-બીજાની વસ્તુ ઉપાડી લેવી-એ કેટલું ખોટું કાર્ય છે તે જુઓ. ચોરી કરવી તે બીજાના મનની પીડા જે થાય છે તે તેને ક્રીડા કરવાનું વન થાય છે. એટલે ઉદ્યાનમાં જેમ મનુષ્યો આનંદ લે છે, તેમ આ મનુષ્યો, જેમની વસ્તુ જાય છે તેઓ પોતાના મનને શોકમાં દબાવે છે; અર્થાત્ તેઓ ઘણો કલેશ કરે છે કે અરેરે! મારી વસ્તુ ચાલી ગઈ, હવે હું શું કરીશ, આમ શોક કરે છે. ચોરી કરનારને તેનો કેટલો ત્રાસ થાય છે તે કયાં જોવા જવું છે? વળી કહે છે કે ચોરી કરવી તેમાં હિંસાની ભાવના રહે છે. ચોર હમેશા હિંસા થાય તો પણ તે લેવું છોડતો નથી. અવનીને વ્યાપી જતી જેમ લતાઓ હોય છે, તેને વધારવામાં મેઘ (ઘન) મદદ જેમ કાર્ય કરે છે, તેમ ચોરી કરનારને વ્યાપી જતી એવી આપત્તિઓ—સંકટો—ઊભા થાય છે કે તે દુઃખથી કયારે પણ છૂટી શકે નહિ. ચોરી કરનાર મનુષ્ય અવશ્ય પોતાને કુગતિમાં જવાનો માર્ગ કરી

[illegible] છે ભય એ છે કે એક [illegible] મનુષ્ય પોતે જ
પોતાનું [illegible] અહિત કરી બેસે છે

[illegible] અને [illegible] ન [illegible] મનુષ્ય પોતાના [illegible] છે તે [illegible] મનુષ્ય [illegible] અને [illegible] મનુષ્ય [illegible] અને [illegible] છે

[illegible] મનુષ્ય [illegible] છે કે [illegible] છે [illegible] છે

શિખરિણી વૃત્તમ્

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]–
[illegible] ॥ (૧૪)

અર્થ એ છે કે જેમને દિલમા સારા કાર્યની અભિ- લાષા છે તેઓ કશી અણુદીધી વસ્તુ લેતા નથી તેવા મનુષ્યોમા કલ્યાણનો સમૂહ જેમ કમલમા રાજહસી રહે છે તેમ નિવાસ કરવા આવે છે તેમનાથી વિપત્તિઓ જેમ સૂર્યથી રજની દૂર રહે છે તેમ દૂ· રહે છે, અને વિનીત પુરુષને જેમ વિદ્યાઓ આવીને ભેટે છે તેમ આ સાચા પુરુષને સ્વર્ગ ને મોક્ષની લક્ષ્મી આવીને મળે છે

મથિતાર્થ એ છે કે દત્ત-આદત્ત વ્રત (દીધેલું લેવુ તે) અન્યને ત્રાસ ન આપવો અને જે મળેલું છે તેમા સ તોષ માનવો એ વૃત્તિ સુજ્ઞ જીવો રાખી શકે છે જે સુજ્ઞ જીવો હોય તે દત્ત આદાન વ્રતમા આનદ માને છે જેમ ઝેર પીતા સુજ્ઞ જીવો ધ્રૂજે છે, તેમ અદત્ત લેતા પણ ધ્રૂજે છે પ્રાણ જાય પણ તેઓ દત્ત વ્રત હોવાથી અદત્ત લેતા નથી કોડીથી માંડી ગમે તેટલી કીંમતી ચીજ હોય પણ જેને એ વસ્તુ અગ્રાહ્ય છે તેને સર્વ સપત્તિ વરે છે.

(માલિનીવૃત્તમ્)

तमभिलपति सिद्धिस्तं वृणीते समृद्धि–
स्तमभिसरति कीर्तिर्मुञ्चते त मवार्त्ति ।
स्पृहयति सुगतिस्तं नेक्षते दुर्गतिस्तं
परिहरति विपत्तं यो न गृह्णात्यदत्तम् ॥२३॥

અર્થ એ છે કે જે મનુષ્ય અણુદીધી વસ્તુ લેતો નથી તેને મુક્તિપદ ઇચ્છે છે તે મનુષ્યને ચક્રવર્તી વગેરેની

સમૃદ્ધિ વરે છે તે મનુષ્યને કીર્તિ આપોઆપ શોધતી આવે છે તે મનુષ્યને લજ્જા ભય આવતી નથી, સુમતિ પોતે તેની સ્પૃહા-ઇચ્છા કરે છે. દુર્મતિ સાથુ કોઈ આવતી નથી, અને ક્યારે કોઈ પણ આપત્તિ હોય તો તેની ચાકરી કર આવે છે

અહો લોકો ! આવું રત્ન સમ ઉત્તમ છે આ જગતમાં અને પર જગતમાં આનંદની ઔષધિ રૂપ છે સ્વજની છોકરાને કોઈ જાતના બીજાનું કોઈનું નથી. આપ લેનારને જીવવું છે સો કોઈ છોકરાને આપ બીજ વહેરવું અને શરીરને મજબૂત આપતી બીજી જોઈએ છે. પરન્તુ જેઓ વ્યાજથી ઓળખ સામાની સ્વ સિવાય કે છે તે મનુષ્યો ઉજ મહ પોતાને પ્રેમ રહેતો નથી અને તેમને ઉતરતી પરિસ્થિતિમાં પડવામાં આવે છે ત્યાં નહિ રહેતાં અપયશ થાય છે. તેઓ ગુણ- પુણ્ય વિચાર, આપણી અને વિચાર મેળવે છે આથી આવા વિષયમાં આવું અમૂલ્ય કેવું નિર્ણય છે અને જીવ માત્ર પુરુષોએ તેમના સાચા સુખ સાથે કોઈ તે સ્વે જેવા તેમને નિરખવું છે માટે હે ભવ્ય જીવો ! આ આત્માનું હિત અને સુખ જો ચાહતા હો તો અમૂલ્ય તેવા કદિ ઇચ્છાઓ નહિ રાખવામાં હો, કે સુંદર સાધુ હો, દુઃખી હો કે સુખી હો, રોગી હો કે ત્યાગી હો, પણ ઉંચી વસ્તુ સામી જ નજર નાંખજો.

☆

૯

બ્રહ્મચર્યવ્રત

આ વિશ્વમા જ્યાં નજર નાખશો ત્યા વિષય દેખાશે. એટલે પ્રાણી માત્ર એ મૈથુન વશે વર્તતા જણાય છે એકલા મનુષ્યો મૈથુનને સેવે છે તેમ નથી દેવોમાં વિષય છે, પશુમાં છે, પક્ષીમા છે, અને છેક ક્ષુદ્ર નાના નાના જીવો છે તેમા પણ વિષય છે આખુ વિશ્વ વિષયના ચગડોળે ચડ્યું છે વિષય ક્યાં નથી એમ જો કોઇ પ્રશ્ન કરે તો ઉચ્ચ કોટિના જીવોમા નથી જેમ જેમ મનુષ્ય સદ્ગુણુમા આગળ વધતો જાય તેમ તેમ વિષય તેનાથી દૂર ખસે છે અર્થ એ છે કે મૈથુનથી દૂર રહેવુ એ સદ્ગુણુનો વિષય છે, અને મૈથુનની પાસે જવુ એ દુર્ગુણુમાં પડવા બરાબર છે મનુષ્ય માત્રમા કે પ્રાણી માત્રમા મહા પાપ થતુ હોય તો તે મૈથુનથી થાય છે સઘળા પાપો વિષય સુખને અગે થઈ રહ્યાં છે પ્રાણી માત્રમા એ વિષય સુખની ભાવના કોઇ પ્રબલપણે પ્રવર્તે છે એ વિષયને લીધે બીજી અનેક પ્રવૃત્તિઓ મનુષ્ય વર્ગ આજે કરી રહ્યો છે આજે જે જે પ્રવૃત્તિઓ મનુષ્યોમા દેખાય છે, તેમા મુખ્ય પ્રવૃત્તિ એ મૈથુન માટેની હોય છે ત્યાર પછી એને અગે બીજી અનેક પ્રવૃત્તિ મનુષ્યો કરતા હોય છે જો સર્વથા પ્રવૃત્તિઓ બંધ કરવી હોય તો એ મૈથુનને પ્રથમ બધ કરવુ જોઇએ પરન્તુ દેખાય છે તે પ્રમાણે આખો સસાર એ પ્રવૃત્તિ અગે મુઝવણુમા પડી ગયો છે યુદ્ધ થતાં હોય કે તોફાનો થતા હોય, ક્લેશ થતો હોય કે

મારામારી હોય, પરન્તુ એ સર્વના મૂળમાં સ્ત્રિ કે મોહ હોય છે. જૂનામાં જૂનાં પુસ્તકો જુઓ. કે ઇતિહાસો વાંચો તો મૈથુનના અંગ જે સ્ત્રી તેને માટે યુદ્ધ થયેલ ને તોફાનો થયેલાં જણાશે. ત્રેતાયુગની વાત લઈએ તો સીતાને માટે રાવણ સામે રામ અને લક્ષ્મણને યુદ્ધે ચડવું પડ્યું દ્વાપર યુગની વાત કરીએ તો પાંચ પાંડવોને કૌરવ સામે દ્રૌપદીને માટે લડવું પડ્યું. જૈન પુસ્તકોમાં જોઈએ તો પદ્મનાભ રાજા સામે પાંચ પાંડવ સાથે કૃષ્ણને એક માત્ર દ્રૌપદીની ખાતર મહાન્ યુદ્ધ ખેડવું પડ્યું. કૃષ્ણે નૃસિંહ અવતાર લઈ પાંડવો જિત્યા અને નગર છિન્નભિન્ન કરી નાંખ્યાં. એમ જ આ કલિકાળમાં ઇતિહાસના કથન પ્રમાણે પૃથુરાજ ચૌહાણને સંયુક્તા માટે અને ગૌહાસણી માટે પાટણના રાણાને મોટા મોટા વિગ્રહોમાં જોડાવું પડ્યું હતું આજે પણ જ્યાં મોટાં કે નાનાં કામ કે ઝઘડા હોય ત્યાં વિષય માટે જરી, જમન, કે જાયદ લોકો એક બીજાનાં ગળામાં છુરાની ફેરવતા હોય છે. શું આ સ્ત્રિ નથી? શું આ મોહ કે મૈથુન નથી? શું આવું ભ્રમણમાં ન હોય ત્યાં હોય? શું આવો જુલમ આત્માની નિવૃત્તિમાં હોઈ શકે? ખરેખર આજ વિશ્વ, ઘોર શાયદ મોહમાં ડૂબી ગયું છે, અરે! આજ વિશ્વ ઝેરમાં ડુબી ગયું છે. કહ્યું છે કે

पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ।

વિશ્વ મોહથી ભરેલી સ્ત્રિ રૂપ મદિરા (દારૂ) પીને ભાન ભૂલ્યું નથી, ગયું છે કે એવો ઉન્મત્ત થઈ ગયું છે. આજ

વિષયથી ભરેલા વિશ્વમાં ઠરવાનું ક્યાં સ્થલ છે? અહો ભવ્યો! સમજો સમજો ને સમજો કે શુ આ વિષયથી આત્માને લેશ પણ શાન્તિ છે કે ખરેખર અપાર દુઃખ છે? અવશ્ય જો પોતાના આત્માની શાન્તિ જોઇતી હોય તો આ વિષયથી પાછા હઠો જરૂર પાછાં પગલાં ભરો જેઓ ધસ્યા છે તેઓ બૂરા હાલને પામ્યા છે પોતાની સ્ત્રી મૂકી બીજી સ્ત્રીના સ્વાદમા પડયા છે તેઓ પૈકી જુઓ કીચક વિરાટ રાજાનો સાળો ભીમને હાથે ભીત ને તાકડાની વચમા ચગદાય છે રાવણ, પદ્મનાભ, વગેરે એ મોહની ખાતર સ્મશાનમાં બળે છે કે નાસીપાસ થાય છે મનુષ્યો ક્ષણિક અને સ્વલ્પ સુખની ખાતર અગણિત આપત્તિ, વિપત્તિ, સંકટો, અપમાન, અપકીર્તિ વગેરે વહોરે છે આ બધું જોઈએ તો એક મોટો મોહનો પરાભવ-ધક્કો છે જો મોહને સંપૂર્ણ નહિ તો પણ અમુક હદે કબજે કરવામાં આવે તો અગણિત દુઃખની પરંપરામા મનુષ્ય જાય નહિ પણ આ બધી સાચી વસ્તુને માનવ વર્ગ આજે ભુલી ગયો છે અહાહા! મોટા મોહના વમળમા ગલકાં ખાઈ રહ્યો છે અહો માનવ! શુ તારે બચવુ છે કે આમ જ મોહ-પાણીમા ગલકાં ખાવાં છે? આવો સમય આવ્યો છે તે આવ્યો છે, હવે ફરી ફરી નહિ જ આવે દુનિયાના સામુ જોઈશ તો પાર નહિ જ આવે લોકો તો ઘણા નાદાન છે, બીજાને બૂરા જોઈ પોતે બુરાપણું ભજે છે તો તેની કીર્તિ નથી ને તેને કીર્તિ જોઇતી નથી, પરંતુ તારે તો સમજવુ સારૂ છે

જેઓ કામાર્ત છે, વિષયી છે, તેને માટે વિશ્વમા બુરૂ બોલાય છે

शार्दूलविक्रीडितम्

वृत्तेन यस्य कीर्तिरचला गोत्रे मषीकूर्चकः
चारित्रस्य जलांजलिर्गुणगणारामस्य दावानलः ।
संकेतः सकलापदां शिवपुरद्वारे कपाटो दृढः
कामस्त्यजति प्रबोधमपि यः स्त्रीं परां न स्पृशेत् ॥ १७

અર્થ —જે પુરુષ કામથી પીડિત છે તે પોતાની સ્ત્રીને બોલાવતો નથી અને પરસ્ત્રીને વળગતો નથી. તે પુરુષ પોતાની અપકીર્તિનો કિલ્લામાં પડહ (ઢોલ) વગાડે છે અને તે કુળમાં મશનો કૂચો ફેરવે છે. ચારિત્ર્ય કે સદ્ગુણને તે પુરુષ જલાંજલિ આપી દે છે. તે પુરુષમાં જે ગુણ સમુદાય રૂપી બાગ હોય તેને તે આગમાં દાવાનળ સમાન છે. તે મનુષ્ય સઘળી આપદાને પોતાને ત્યાં બોલાવે છે, શિવપુરીમાં જવાને માટે બારણું બંધ કરે છે.

કહેવત એ છે કે કામથી આકુળવ્યાકુળ થતા મનુષ્યો પોતાના જીવનની સાચી શાન્તિ સમજી શકતા નથી. હમેશાં હરાયા ઢોરની જેમ જ્યાં ત્યાં તેઓ ભટકતા હોય છે. વિષયવશ પુરુષ આયુષ્ય બરબાદ કરે છે. સમાજમાં તે મનુષ્ય ક્યારે પણ ઊંચું મુખ કરી બોલી શકતો નથી. સમાજમાં તે પ્રમાણ ગણાય નહિ પરન્તુ પ્રમાણ પામી શકતો નથી. સમાજ તેને હલકી નિકૃષ્ટ દૃષ્ટિએ જુએ છે, એટલું જ નહિ પરન્તુ ઘણી વખત તેને ધિક્કાર કરે છે. વિષય-વાસનામયથી પ્રાપ્ત ભાગ્યના સંસારમાં ભટકાય થાય છે કે હે સજ્જન મનુષ્ય! આ વાતુ સમજવામાં આવી હોય અને

ભવ અર્ણવનો કિનારો લેવા ઇચ્છતો હો તો વિષય વાસનાથી આત્માને વારી લે, રોકી લે અતરાત્મામાં શાન્તિ વિચાર શાન્તિનુ સ્થલ બ્રહ્મચર્ય છે, વિષયનો ત્યાગ છે મનને વાળવુ મુશ્કેલ છે, પરન્તુ સ્થિર ચિત્ત થાય ત્યારે બુદ્ધિ નિર્મળ થાય છે, લોકોને વિશ્વાસ આવે છે, સમાજ પ્રેમ અર્પે છે એકદર બ્રહ્મચર્યથી વ્યાઘ્ર, વ્યાલ, જલ, અનલ, વગેરે આપત્તિઓ આવતી અટકી જાય છે વિદ્વાનો પાસે હાજર રહે છે, કીર્તિ વિશ્વમા વધે છે અઘ (પાપ) ઘટે છે, સ્વર્ગ અને નિર્વાણના સુખો* એ બ્રહ્મચર્યને રાખવાથી આવે છે આ ઉપરાત વધારે શુ થાય છે તે જુઓ:—

(માલિનીવૃત્તમ્)

हरति कुलकलंक लुपते पापपकं
सुकृतमुपचिनोति श्लाघ्यतामातनोति ।
नमयति सुरवर्गं हन्ति दुर्गोपसर्गं
रचयति शुचिशीलं स्वर्गमोक्षौ सलीलम् ॥ ३९ ॥

અર્થ —બ્રહ્મચારી મનુષ્ય પોતાના કુલને કોઈ રીતે કલક લાગ્યુ હોય તો તેને હરી લે છે, પાપ રૂપ કાદવ ગમે તેટલો થયો હોય તો પણ તેને લસડી નાખે છે;

---

* व्याघ्रव्यालजलानलादिविपदस्तेषा व्रजन्ति क्षय
कल्याणानि समुल्लसन्ति विबुधा सन्निध्यमध्यासते ।
कीर्ति स्फूर्तिमियर्ति यात्युपचय धर्म प्रणश्यत्यघ
स्वर्निर्वाणसुखानि सनिदधते ये शीलमाबिभ्रते ॥ ३८ ॥

રૂપનો વધારો કરે છે, પોતાની પ્રશંસાનો લોકોમાં વિસ્તાર કરે છે, શત્રુ વર્ગને નમાવી દે છે, અપકાર ઉપસર્ગ હોય તેનો નાશ કરે છે અને સ્વલ્પ માત્રમાં સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં સુખ પોતાને માટે તૈયાર કરે છે.

કહેવત એ છે કે બ્રહ્મચર્ય વ્રત મેળવવામાં મોંઘું અને કઠિનમાં કઠિન છે. જેમ માલ ઊંચો તેમ તેની કિંમત પણ મોટી ઊંચી હોય છે. બ્રહ્મચારી મનુષ્યોને સદાચારની આપે કિંમત છે તે ખ્યાલમાં આવી શકી નહિ. જેઓ મોતીના હારને અમૂલ્ય ગણે છે તેને ઊંચાં મોતિયાં જેવું કિંમતી છે તેનો ખ્યાલ ક્યાંથી આવે? કેવા પણ બ્રહ્મચારી આપણા નથી થવા છે સઘળા સદ્ગુણોમાં બ્રહ્મચર્ય મહત્વ સદ્ગુણ છે મનુષ્યો પાસે કેટલા સદ્ગુણો હોય છે, પરન્તુ બ્રહ્મચર્ય હોય નહિ. પરન્તુ બીજા કેટલા સદ્ગુણો સાથે બ્રહ્મચર્ય સદ્ગુણ હોય તો મનુષ્ય વધારે ઉચ્ચ કોટિનો ગણાય છે અને છે અને હોય છે. જ્યાં સુખેચ્છા કે ઇન્દ્રિય લોલુપતા હોય છે ત્યાં એ બ્રહ્મચર્ય આવી ન હોય છે પરન્તુ જ્યાં સુખેચ્છાનો ત્યાગ હોય છે ત્યાં બ્રહ્મચર્ય આવે છે. મતલબ એ છે કે બ્રહ્મચર્ય સદ્ગુણ એ ઘણો ઊંચો સદ્ગુણ છે અને તે ઘણા ત્યાગ સાથે ને અલોલુપતા સાથે આવે છે. જે મનુષ્ય આવા સદ્ગુણને સેવે છે, તેને વિરોધ કે શત્રુ હોય તો પરાજય થાય છે અને અવિરોધ અને અલોલુપતામાં તે વસ્તુ પરિપૂર્ણ છે; અર્થાત્ બ્રહ્મચર્યનો મહિમા વધ્યો છે બ્રહ્મચર્યથી મનુષ્યો,

મુશ્કેલીમાંથી પસાર થયા છે, સુખના સ્થલે મૂકાયા છે, અને વિપત્તિમાથી બચી સંપત્તિમાં આવ્યા છે

શાર્દૂલવિક્રીડિતમ્

तोयत्यग्निरपि स्रजत्यहिरपि व्याघ्रोऽपि सारंगति
व्यालोऽप्यश्वति पर्वतोऽप्युपलति क्ष्वेडोऽपि पीयूषति ।
विघ्नोऽप्युत्सवति प्रियत्यरिरपि क्रीडातडागत्यपा-
नाथोऽपि स्वगृहत्यटव्यपि नृणां शीलप्रभावाद्ध्रुवम् ॥ (૪૦)

જે મનુષ્યોની પાસે બ્રહ્મચર્યનો પ્રભાવ છે તેમને અગ્નિ હોય તો પણ જલ થઇ જાય છે, સર્પ હોય તો પણ પુષ્પની માલા થઇ જાય છે, વ્યાઘ્ર હોય તે હરિણ થાય છે, હાથી હોય તો અશ્વ થાય છે, પર્વત હોય તો પથરો થાય છે, વિષ હોય તો અમૃત થાય છે, વિઘ્ન હોય તો ઉત્સવ થાય છે, શત્રુ હોય તે મિત્ર થાય છે, સમુદ્ર હોય તો ક્રીડા કરવાને તળાવ થાય છે, અને અટવી હોય તો પોતાના ઘર સમાન બની જાય છે

ભાવાર્થ એ છે કે બ્રહ્મચર્ય પાલન કરનારને ગમે તેવી મુશ્કેલી હોય તો પણ તે તેમાથી નિકળી જાય છે અને નિર્ભય સ્થાને પહોચી જાય છે

હે ભવ્યો! અહિંસા, સત્ય, અને અચૌર્ય વ્રતને જો પાલન કરવા ઈચ્છતા હો તો બ્રહ્મચર્ય વ્રતને અવશ્ય સ્વીકારશો મોક્ષ જવામાં એ બધાં વ્રતોની જરૂર છે એ દ્વાર બંધ થાય પરન્તુ બીજા દરવાજાના માર્ગો ખુલ્લા હો

તો જેમ મનુષ્ય કે જડ જાણી શકે છે તેમ હિંસા આદિ બધુ માર્ગે બંધ થાય અને અબ્રહ્મચર્ય માર્ગે બ્રહ્મચર્યથી ન પૈસાય તો પણ પાપ આવે છે એટલે પૂર્ણ સત્કર્મ-સમયમાં છબ જાણી શકતો નથી પૂર્ણ સમયમાં આત્મ માટે એ બારે બાજુના રસ્તા બંધ થાય તો પણ એક રસ્તો પરિગ્રહનો ખુલ્લો રહે છે તો તેને પણ બંધ કરવા વિચાર કરજો.

૧૦

અપરિગ્રહ વ્રત

આ સંસારમાં રહેનાર મનુષ્યો હિંસા, અસત્ય, ચોરી અને અબ્રહ્મચર્યને સેવી રહ્યા છે તેમજ પરિગ્રહ-ધન ધાન્ય વગેરે ચીજોને સેવી રહ્યા છે. ધન ધાન્યના પરિગ્રહ વિના મનુષ્યોને સંસારમાં રહેવાને કોઈપણ સાધન ને અનુકૂળતા જણાતી નથી એટલે મનુષ્યો પરિગ્રહને મેળવવા અનેક પ્રયત્નો કરે છે એમને સંસારમાં વિષય પાંચ છે તેમને મન સંસાર રમી રહ્યો છે સંસાર એટલે આરંભ અને પરિગ્રહ. શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ, એ પાંચ વિષયો, એ પાંચ મુદ્દાથી સંસાર તરબોળ થઈ રહ્યો છે જો એ પાંચ વિષય નથી તો સંસાર નથી અને જો સંસાર નથી તો પછી એ પાંચ વિષય નથી, એટલે એકને લીધે બીજું છે, અને બીજાને લીધે પહેલો છે એ પાંચ વિષય છે તે જડ છે અને જે વિષયી છે—એટલે પાંચ વિષયનો ગ્રાહક છે

તે ચેતન છે ચેતને અને જડે બન્ને મળી સંસારને સ્થાપન કર્યો છે જો એ બન્ને જુદા પડી જાય તો પછી સંસાર કોને કહેવો ? અર્થાત્ સંસાર પછી રહેતો નથી મનુષ્ય માત્ર નહી પણ પ્રાણી માત્ર એ જડ–પાંચ વિષયને પકડી રહ્યા છે શરીર ઇન્દ્રિય છે તેને સ્પર્શ વિષય છે શરીર જિહ્વા છે તેને સ્પર્શ વિષય ને રસ વિષય છે ત્રીન્દ્રિયને ગંધ વિષય વધે છે ચતુરિન્દ્રિયને ચક્ષુ–રૂપ–વિષય વધારે થાય છે અને જેને પંચઇન્દ્રિયો થઈ છે, તે સર્વ જીવોને સ્પર્શ, રસ, ગંધ, રૂપ અને શબ્દ વિષયો ખેંચી રહ્યા છે જીવો ગમે તેમ પોતાને સમર્થ માને, પરંતુ એ વિષયો આગળ તેઓ પામર છે, અથવા તેઓ પામરતા અનુભવે છે જેમ પતંગોને અગ્નિના પ્રકાશનો મોહ–અનુરાગ છે, તેમ મનુષ્યોને સોના ચાંદી વગેરેનો અનુરાગ છે જેમ પતંગો તૂટી પડે છે, તેમ મનુષ્યો જ્યા ધન દોલત જુએ છે, ત્યા તેને લેવા તૂટી પડે છે જીવોમા સહેજે પરિગ્રહ સંજ્ઞા–તૃષ્ણા છે જેમ વિષયમા વૃત્તિ રહ્યા કરે છે, તેમજ પરિગ્રહમાં વૃત્તિ રાખ્યા કરે છે મનુષ્યોએ જાણવું જોઇએ કે જેમ વિષય દુખદ છે તેમ પરિગ્રહ દુખકારક છે જો કે મનુષ્યો ડાહ્યા થઇ એમ માને કે પૈસાની સૌને જરૂર છે અને પૈસા વિના ચાલતું હશે કે ? પરન્તુ તેમણે સમજવું જોઈએ કે પૈસો ભેગો કરી સો કોઈ ચાલ્યા જાય છે પરંતુ પૈસો કોઈની સાથે ગયો છે શું ? શું કોઈ એ પૈસાને સાથે લઇ જઈ પોતાના હિતને માટે ઉપયોગ કર્યો છે ? એ પૈસો મેળવતા સમાજમા કેટલો અધર્મ અને અન્યાય કર્યો છે તેનો કયારે વિચાર કર્યો છે કે ? એ પૈસો મેળવતા ...

શુભમ અને અશુભ કર્યાં છે તેનું ફળ પ્રાપ્ત થશે કે નહિ ? જો ફળ મળશે, તો તેનો ઉદય તે જન્મને આવશે કે બીજે જન્મ તેનો ભાગીદાર થશે ? અવશ્ય જે જીવો સંસારને ભમે છે સ્ત્રી ધન પરિગ્રહને માટે કર્મ કરે છે તેનો ઉદય ફક્ત તે જન્મને આવશે, તે જન્મને તેઓ સહુ માતાપિતા વગેરે કોઈ તેને બચાવી શકશે નહિ. મિથ્યાત્વ કે અર્ધમ થયેલ માનવ જરૂર એ પાપના ઉદયમાં ખપવાશે. જે પરિગ્રહમાં સ્નેહ, રાગ કે મોહથી ચેષ્ટા કરી રહે તેમાં જ ભવ ભાઈ ભટકશે સમજવું પડતાં તે જન્મ જ્યારે ત્યારે પસ્તાશે. વીતરાગો કહે છે કે હે ભવ્યાત્માઓ ! કે શુદ્ધ વિચારશો ! અનંત આ સંસારનો પાર એ પરિગ્રહની મુક્તપણું નહિ પામી શકો. એ પરિગ્રહમાં આસક્ત નિજ રાગ અને દ્વેષ કરી ઉભો થયું છે એ પરિગ્રહને માટે ચોરી કરી મનુષ્ય હાનિ અને હિંસા કરીને કરતો ભાર આપી શકે છે એવી કર્તાં મનુષ્યને ભાર આવો લોઈ જેમ મનુષ્ય મરે છે ને બીજો છે તેમજ આ પરિગ્રહના યોગે અવશ્ય ભાર પાપાને નિર્માણ થયા છે પરિગ્રહમાં મગ્ન થયેલાં પ્રાણીઓ અવશ્ય ભાન ભૂલવાની જેમ લાગે છે બુદ્ધિહીનોની જેમ અજ્ઞાન છે અને કે હવે બીજે ભવ છે જ નહિ તેમ વિચારવું અજ્ઞાન દશામાં આમ તેમ મનુષ્યો કેમ ગમે કરતાં અચકાતા હોય છે. તેઓ સુખે ખાવા ધાન્ય પણ ખાતા નથી, તેમ સુખથી જળ પણ પીતા નથી. પૈસાનો અર્થ સચવા જાય છે દોડે છે હરિણો પોતાની તૃષા છીપાવવા જેમ મૃગતૃષ્ણા-જળને પામવા મથે છે

તેમ આ મનુષ્યો પૈસાની ખાતર જ્યાં ત્યાં જેમ તેમ દોડે છે પૈસાને સારૂ નીતિ, ન્યાય, વિવેક, શરમ, સમજણ, જ્ઞાન, વગેરે સદ્‌ગુણોને મનુષ્યો તોડફોડ કરી નાંખે છે એ પૈસાનો અર્થી માતાપિતા, બન્ધુ, ભગિની, સજ્જન, સ્નેહી, વગેરેનો સંબંધ રાખી શકતો નથી જો પૈસો તેમનામાંના કોઈની પાસે જોવામાં આવે તો તેમનો વિનાશ કરવા તે પૈસાનો અર્થી તૈયાર થાય છે તે વખતે તે માતાપિતા, બન્ધુ, વગેરે તેને મન રહેતા નથી હકીકત એ છે કે ઘણા સુજ્ઞ અને વિશાળદ્રષ્ટિવાળા જ્ઞાનીઓએ એ પૈસાની પાછળ ભટકતા મનુષ્યોને ઘણા પાપ કરતા જોયા છે અસત્ય બોલતા, ચોરી કરતા, વિષય કરતા, અને અગણિત બીજા અધર્મો કરતા પણ તેમને જોયા છે દુષ્ટતાપિના અને કુકર્મોમાં નિપુણતા પૈસાની ખાતર બહુધા દ્રષ્ટિગોચર થાય છે અર્થ એ છે કે મનુષ્યો પરિગ્રહનો સંગ્રહ કરતા બેભાનપણે વર્તે છે, પરન્તુ તેનું પરિણામ તેમને ભોગવવાનું છે એ ફલ આવતાં ઝાઝીવાર નથી વિષ ખાધેલ મનુષ્યને તરત વિષની અસર ન થાય, એટલે મનુષ્ય બચી ગયો છે તેમ નથી થોડા વખત જતા તેનો અમલ બરાબર થાય છે ત્યારે તેને ખબર પડે છે કે આ વિષ ઉતાવળા કરી ન ખાધું હોત તો સારૂ હતું, પરન્તુ પછી તે વાત નિરુપાય બને છે તેમ પરિગ્રહનો સંગ્રહ કરનાર તેના ફળને તરત પામી શકે નહિ, તેથી તેનું ફળ નથી એમ નથી અવશ્ય એ ઉદય કાલ વખત થતા તેના જીવ ઉપર આવી પહોંચે છે તોફાની મનુષ્ય ભલે તોફાન કરે, પરન્તુ તેનું પરિણામ તેને આવી મળે છે પરિગ્રહનો સંગ્રહ કરનાર મનુષ્ય જ્યારે એ

પ્રવૃત્તિમાં લીન થાય છે ત્યારે તેની વૃત્તિ તથા આચાર વિચાર વિલક્ષણ સ્વરૂપ ધારે છે

(શાર્દૂલવિક્રીડિતમ્)

कालुष्यं जनयन् जडस्य रचयन् धर्मद्रुमोन्मूलनं
क्लिश्नन्नीतिकृपाक्षमाकमलिनीर्लोभाम्बुधिं वर्धयन् ।
मर्यादातटमुद्रुजन् शुभमनोहंसप्रवासं दिशन्
किं न क्लेशकरः परिग्रहनदीपूरः प्रवृद्धिं गतः (४१)

અર્થ—ધન ધાન્ય, રૂપુ, સુવર્ણ, ક્ષેત્ર, ઘર, તાંબુ, પીત્તળ, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ—એ નવ પ્રકારે પરિગ્રહરૂપ નદીનું પૂર જ્યારે વૃદ્ધિ પામે છે ત્યારે તે શું ક્લેશકર નથી થતું ? જેમ નદીનું પૂર આવતાં મનુષ્ય વર્ગને ત્રાસ થાય છે, તેમ પરિગ્રહ નદી પણ મનુષ્યના અંતરને ત્રાસ આપે છે. એ પૂર જડ પુરુષના ચિત્તને મલિન કરે છે જેમ પૂર જળને પણ પ્રથમ મલિન કરે છે વળી ધર્મના વૃક્ષના મૂળને ઉખેડી નાખે છે. મનુષ્યની પાસે ધર્મ હોય છે અને નદી ઉપર વૃક્ષ હોય છે એટલે મનુષ્યમાં તૃષ્ણા થાય છે ને નદીમાં પૂર આવે છે એ બન્ને એ બે વસ્તુને પાયમાલ કરે છે. એ તૃષ્ણા—લોભ—રૂપ દરિયાને વધારતી વખતમાં નીતિ, કૃપા ને ક્ષમા રૂપી કમળીનીઓ હોય છે તેને તેડી નાંખે છે એ તૃષ્ણા પૂર જેમ વધે છે તેમ મર્યાદા રૂપ તટ (કિનારો) જે પવિત્ર-સદાચાર હોય છે તે તૂટવા લાગે છે, જેમ પૂર વધતાં દરિયાનો કિનારો તુટે છે દરિયાના કિનારે મોટા હંસ હોય પણ પાણીનું પૂર પુષ્કળ આવે ને જેમ ઉડી જાય

છે, તેમ આ મનુષ્યનો શુભ મનરૂપી હંસ ધર્મધ્યાનાદિ વિચારમાં હતો તે પણ આ તૃષ્ણા પૂર વધતા ઊડવા લાગે છે

આ પરિગ્રહરૂપ નદીપૂર મનુષ્યના હૃદયને હચમચાવી નાંખે છે જેઓ દુર્ગુણી છે તેઓ બીચારા એ તૃષ્ણામાં પડ્યા છે, તેઓ તો કાંઈ પણ સમજતા નથી પરન્તુ જેઓ સમજુ છે, વસ્તુને ઓળખે છે, તેઓ પણ જ્યારે એ પૈસાના પૂરમા તણાય છે, ત્યારે પોતાના મૂળ સ્થાનમાંથી ખસી જતા હોય છે, પોતાના હિત કે અહિતમાં સમજવા ઉભા રહેતા નથી અર્થ એ છે કે એ પૈસાની તૃષ્ણા સૌ કોઇને ખરાબ કરે છે આપણી આખે આપણે જોઇએ છીએ કે મનુષ્યો એ પૈસાને વશે બેવકૂફીનાં કાર્ય કરે છે કોણ સામાન્ય, કોણ ગરીબ, ને કોણ માધાતા ? એક રખડતો ભીખારી ને એક સારો હોદ્દેદાર—એ બન્ને સ્થાનમા ભિન્ન છતા પૈસા સારૂ પૈસાદાર આગળ હાથ લબાવતા હોય છે એ બન્ને સ્થિતિમા અતર ધરાવતા છતા પૈસાની લૂટ કરવામા સરખા છે એ બન્ને પૈસા સારૂ અકાર્ય કરતા હોય છે મનુષ્યો, વિચારો ! રાક મનુષ્ય નીચ છે કે હોદ્દેદાર નીચ છે ? ખરેખર બન્નેને ખરાબ કરનાર પૈસાની તૃષ્ણા ખરાબ છે વીતરાગો તો શુ પણ સાધુ પુરુષો એ પૈસાની ઝઅટથી હજારો ગાઉ દૂર છે કોઈ કહેશે કે પસો તો જડ છે, પૈસાને શુ કરવાને ખરાબ કહો છો ? પૈસાની તૃષ્ણા કરવી તે ખરાબ છે આમ કેટલાક લોકો બચાવ કરે છે, પરન્તુ તે વસ્ત સત્ય નથી જો પસો ખરાબ નથી તો પછી

તેની તૃષ્ણા કરી એ શી રીતે ખરાબ થઈ? જે નિત્ય ધન ખરુ નથી, તો પછી તેને ખાવામાં શું આવ્યું છે? અર્થ એ છે કે માનવજાતિ પૈસાથી ખરાબ થઈ ગઈ છે માનવજાતિ પૈસામાં મુગ્ધ થઈ મિથ્યા બની ગઈ છે આથી જ વિદ્વાનોએ એ પૈસાનો રાગ કરવાને ધિક્કાર્યો છે

(માલિનીવૃત્તમ્)

कलभकरिवरविन्ध्यः क्रोधगृध्रश्मशानं
व्यसनभुजगरन्ध्रं द्वेषदस्युप्रदोषः ।
सुकृतवनदवाग्निर्मार्दवाम्भोदवायु—
र्नयनलिनतुषारोऽत्यर्थमर्थानुरागः ॥१२॥

મનુષ્યો પૈસાનો રાગ કરવાને ભલે તેઓ ઝાંખી માને પરન્તુ વિદ્વાનો કહે છે કે અતિશય અર્થ (પૈસા)નો રાગ છે તે કરવો કરવાને માટે યોગ્ય સ્થાન છે, જેમ બાળ હસ્તીને રમવાને માટે વિન્ધ્યપર્વત છે તેમ ક્રોધ પક્ષીઓને રહેવાને જેમ સ્મશાન છે તેમ ક્રોધ કરવાને માટે અર્થાનુરાગ બરાબર છે એવી કહે છે કે સર્પને રહેવાને રાફડો અનુકૂળ છે તેમ વ્યસન (કષ્ટો)ને માટે એ અર્થાનુરાગ યોગ્ય છે ચોરને જેમ સંધ્યા સમય યોગ્ય છે તેમ અર્થાનુરાગ દ્વેષ કરવાને યોગ્ય સ્થાન છે વનને બાળવા જેમ અગ્નિ પ્રસિદ્ધ છે તેમ સુકૃત (પુણ્ય)ને બાળવા એ અર્થાનુરાગ બરાબર કાર્ય કરે છે વાયુ વડે આકાશમાંથી વાદળો નાશ પામે છે તેમ આ પૈસાના મોહથી મૃદુતા, નમ્રતા, વગેરે સદ્ગુણો અવશ્ય નાશ પામે છે. નય (ન્યાય) રૂપી નલિની-કમળોને નાશ કરવાને એ પૈસાનો પ્રેમ હિમ સમ થઈ રહ્યો છે

પૈસાનો મોહ માનવ પ્રાણીને ઊંડી દુ:ખ ગર્તામાં ઉતારી દે છે પૈસાથી મનુષ્ય ઘાણીના બેલની જેમ આમ પહોળો ફાલ્યો ફુલ્યો ચાલે છે, પરન્તુ તે પૈસાથી કેવા કેવા અનર્થોમાં મનુષ્ય ડુબી જાય છે મનુષ્ય માને છે કે મેં કેવો પૈસો ભેગો કર્યો છે પણ તે પૈસો તેને સુખમાં નાખે છે કે દુ:ખમાં નાખે છે? દ્વેષ, ક્રોધ, અન્યાય વગેરે અનંત અવગુણોના માર્ગમાં તે પૈસો તે મનુષ્યને પહોંચાડી દે છે મનુષ્ય એમ માની લે કે આટલો હું ભેગો કરી લઉં, પછી એ વાતને છોડી દઈશ વસ્તુત મનુષ્ય કયારે પણ તૃપ્ત થતો નથી

(શાર્દૂલ વિક્રીડિત)

वह्निस्तृप्यति नेंधनैरिह यथा नांभोभिरंभोनिधि
स्तद्वन्मोहघनो धनैरपि धनैर्जंतुर्न संतुप्यति ।
न त्वेव मनुते विमुच्य विभव नि शेपमन्यं भवं
यात्यात्मा तदहं मुधैव विदधाम्येनांसि भूयांसि किम् ॥४४॥

મનુષ્યોએ સમજવું જોઈએ કે અગ્નિ ગમે તેટલા ઇંધનો હોય તો પણ તૃપ્ત થતો નથી, તેમ ગમે તેટલી નદીઓ દરિયામાં આવે તો પણ સમુદ્ર સંતોષ પામતો નથી તેની માફક મોહમાં ચકચૂર થયેલો આ જીવ ગમે તેટલું ધન આગળ ખડું કરી નાખ્યું હોય તો પણ સંતોષ પામતો નથી અરે! એટલું પણ સમજતો નથી કે સમગ્ર ધન એક વખત મૂકીને મારે બીજા ભવમાં જવાનું છે તો શા માટે હું આમ વૃથા પુષ્કળ પાપને બાંધું છું?

વધુ દુઃખનો વિષય છે કે મનુષ્ય ધર્મ કેટલું ધન
ભેગું કરે પરન્તુ તેને મૂકી એકદમ તેને જવું પડે છે.
જ્યાં પુણ્ય તેજ પૂરું થાય કે તરત ત્યાંથી જવું પડે છે
મનુષ્ય ધર્મ તેમ ધનની વધારેમાં વધારે કાળજી હોય કે ધર્મ તેમ
ધનની મેળવણુ કરતે. હોય, પરન્તુ અંત આવી પહોંચતાં
બધું મેલી ચાલ્યા જવું પડે છે જ્ઞાની પુરુષો પુનઃ પુનઃ
સમજાવે છે પરન્તુ જડ મનુષ્યો પોતાનું પણ હિત સમજતા
નથી. કેવળ પરિગ્રહ કેવો પાપરૂપ અને તજવા લાયક છે
તેને અમે જુઓ.—

(શાર્દૂલ વિક્રીડિત)

प्रत्यर्थी प्रशमस्य मित्रमधृतेर्मोहस्य विश्रामभूः
पापानां खनिरापदां पदमसद्ध्यानस्य लीलावनम् ।
व्याक्षेपस्य निधिर्मदस्य सचिवः शोकस्य हेतुः कलेः
केलीवेश्म परिग्रहः परिहृतेर्योग्यो विविक्तात्मनाम् ॥४१॥

અર્થ—વિવેકી પુરુષોને તો પરિગ્રહ ભારેમાં પરિહરવા
લાયક છે કારણ તે કેવો છે તે કહે છે કે ઉપશમ ભાવનો
તે શત્રુ છે, અધૈર્યનો તે મિત્ર છે, મોહ રાજાને વિશ્રાંતિની
જગ્યા છે પાપોની તે ખાણ છે. આપદાઓનું ઘર છે. અસદ્
ધ્યાનને ક્રીડા કરવાનું વન છે વ્યાકુળતાનો ભંડાર
છે મદ કરનો તે મંત્રી છે શોકનો હેતુ છે કલહને
આનંદ કરવાનું ઘર છે.

હે સજ્જનો! હે સુજ્ઞો! પરિગ્રહથી કેટલું દુઃખી થવું છે!
જો પરિગ્રહથી મનુષ્યોને પરમ આનંદ હોય તો જ્ઞ

મોટો ક્લેશ થાય છે એ પરિગ્રહથી થોડું પણ હિત નથી ઘણા જ્ઞાની પુરુષો તેથી એ પરિગ્રહને મૂકી ઘરબાર રહિત ચાલ્યા ગયા છે સર્પ જેમ કાંચળી મૂકે તેમ સુજ્ઞ પુરુષો તો એ પસાને ઝેર સમાન જોઈ કચુકી જેમ મૂકી એકદમ નાઠા છે

અર્થ એ છે કે જેમ હિંસા, અસત્ય, ચૌર્ય અને અબ્રહ્મચર્ય ત્યાજ્ય છે તેમજ પરિગ્રહ પણ ત્યાજ્ય છે કારણ કે જીવને મોક્ષ જવામા એ પાચ મોટા આસ્રવો રોકી રાખે છે જીવ એ પાંચ મોટા આસ્રવથી છૂટી શકે તો અંદરના જે દોષો ક્રોધાદિ છે તેનાથી પણ મૂકાય. પરંતુ જ્યા સુધી એ પાચ આસ્રવો રહિત જીવ ન થાય ત્યાં સુધી ક્રોધાદિ દોષો પણ ઓછા થતા નથી એટલે પ્રથમ પાંચ આસ્રવોની હકીકત કહી હવે ચાર અંદરના જે ઊંડા દોષો છે તે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ દોષ પ્રાણી માત્રમાં ભારે ઊંડા મૂલ નાખીને પડયા છે તેને દૂર કરવા સુજ્ઞ પુરૂષોએ પ્રયત્ન કરવા જોઈએ

☆

— અગાઉથી ગ્રાહક થનારના નામો —

૧ શ્રી લવજી સ્વામી જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્થાનકવાસી જૈન પુસ્તકાલય–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન પુસ્તક [illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી [illegible] સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક લાયબ્રેરી–[illegible]
૧ શ્રી લવજી સ્વામી સ્મારક જૈન લાયબ્રેરી–[illegible]

— અગાઉથી ગ્રાહક થનારનાં નામો —

અમદાવાદ

૧ શેઠ છગનલાલ વનમાળીદાસ
૫ શેઠ જેસીંગભાઇ ઊજમશી
૫ શેઠ આત્મારામ માણેકલાલ
૫ શેઠ શામળદાસ અમરશી
૧ શ્રી છોટાલાલ તલકશી
૧ ,, પ્રેમચંદ ગોપાળદાસ
૧ ,, કાન્તિલાલ ત્રિભોવનદાસ
૨ ,, મૂળચંદ મગનલાલ
૧ ,, નાથાલાલ મહાદેવભાઇ
૧ ,, ચીમનલાલ છગનલાલ
૧ ,, શામળદાસ ગોરધનદાસ
૧ ,, છોટાલાલ હરજીવનદાસ
૨ ,, ભોગીલાલ છગનલાલ
૧ ,, લાલભાઈ મંગળદાસ
૧ ,, ગિરધરલાલ મહાસુખરામ
૧ ,, બાલાભાઈ મહાસુખરામ
૧ ,, લલ્લુભાઇ છગનલાલ
૧ ,, રજનીકાન્ત કસ્તુરચંદ
૧ ,, અચરતલાલ મોતીલાલ
૧ ,, ચંદુલાલ અચરતલાલ
૧ ,, પ્રેમચંદ સાંકળચંદ
૨ ,, રતિલાલ વાડીલાલ

૨ શ્રી ગગજીભાઈ મોહનલાલ
૪ ,, શાન્તિલાલ મણિલાલ મહેતા
૧ ,, શાહ ચીનુભાઈ મૂળચંદ
૫ શા. સોમચંદ હરિલાલ
૫ મોદી ચીમનલાલ હરગોવનદાસ
૫ શેઠ છગનલાલ શામળદાસ
૩ મોદી મણિલાલ ગગલભાઇ
૨ શા અમૃતલાલ વર્ધમાન
૨ શા અંબાલાલ નરોતમદાસ
૨ શા. ડાહ્યાભાઈ ચુનીલાલ
૧ શ્રીમતી કાન્તાબેન ડાહ્યાભાઇ
૨ શા ડાહ્યાભાઈ પરશોતમદાસ
૧ શા હરગોવનદાસ જીવરાજ
૧ શા ડાહ્યાભાઈ ધરમચંદ
૧ સંઘવી મોહનલાલ પગારજી
૧ શા. રતિલાલ નગીનદાસ
૧ શા પુંજાલાલ શકરાભાઇ
૧ શા ઘેલાભાઈ મહાસુખરામ
૧ શા નટવરલાલ ચંદુલાલ
૧ શા વાડીલાલ ડાહ્યાભાઈ
૧ શા રમણલાલ બેચરદાસ
૧ શા ચનાલાલ ભાઇચંદ

૧ ઉજમકોરબાઈ ફુલચંદભાઈ
૧ મણીબેન મગનલાલ
૧ સરસ્વતીબેન પિતાંબર
૧ જસિબેન ભગવાનદાસ
૧ ભકુભાઈ પનાલાલ
૧ ડૅા. અમૃતભાઈ શાહ
૧ શા. ભોગીલાલ ઉગરચંદ
૧ શા. વસ્તુભાઈ છોટાલાલ
૧ માસ્તર મનસુખલાલ ધરમચંદ
૧ મોદી ભોગીલાલ હરીચંદદાસ
૧ મોદી મનસુખલાલ હરીચંદદાસ
૧ મોદી અમૃતલાલ હરીચંદદાસ
૧ મોદી રમણલાલ હરીચંદદાસ
૧ શા. અમરચંદ મણીલાલ
૧ શા. ચુનીલાલ ભગવાન
૧ શા. શાંતિલાલ મણીલાલ
શા. મોહનલાલ અમીચંદ
શા. સુરજભાઈ ભગવાન
૧ શા. પોપટલાલ નગીનદાસ
૧ શા. મણિલાલ મોહનભાઈ
મો. રમાનાબાઈ જૈન ભંડાર
શા. ભોગીલાલ ભગવાન
શા. મગનભાઈ હાથીભાઈ
શા. શાંતિલાલ રવચંદભાઈ
શા. મણિલાલ રવચંદભાઈ

૧ શા. મોહનલાલ વલ્લભદાસ
૧ શા. બાપાલાલ નગીનદાસ
૧ શા. નરસિંહદાસ ત્રિકમલાલ
૧ શા. શાંતિલાલ ત્રિકમલાલ

અમદાવાદ

૨ ચોકસી પરમસી મણીલાલ
૧ શાહ પરસોત્તમ મગનલાલ
૧ શ્રી ભોગીલાલ કેશવલાલ
૧ શાહ રતનચંદ વખતચંદ
૨ શાહ ભોગીભાઈ નાનચંદ
૧ શેઠ મગનલાલ મનસુખલાલ
૧ શાહ નાનાલાલ ત્રિભોવનદાસ
૧ આશાભાઈ હરજીવનદાસ ભગવાનદાસ
૧ શા. હીરાલાલ ભગવાન
૨ શા. ચેલજી વાડીલાલ
૧ શા. ત્રિભોવનદાસ વલ્લભદાસ
૧ શા. શાંતિલાલ મફતભાઈ
૧ બાબાભાઈ વલ્લભદાસ ત્રિકમલાલ
૨ ચોકસી નગીનદાસ ફુલચંદ
૧ ચોકસી મોતીલાલ ભગવાન
૧ શાહ ઉત્તમચંદ હીરાચંદ
૧ શાહ પુરુષોત્તમ હીરાચંદ
૧ શાહ ભગવાનદાસ હીરાચંદ
૧ ચોકસી હીરાચંદ મગનલાલ
૫ શેઠ મનસુખ ભાઈચંદ
૧ બાપાજી પ્રેમચંદ વેલજીભાઈ

અમદાવાદ

૧ ચુનીલાલ માણેકચંદ સોપારીવાળા
૧ દોશી ખીમચંદ છગનલાલ
૧ શા ખીમચંદ વખતચંદ
૧ ભાવસાર મણિલાલ સાકળચંદ
૧ શા જેસીંગભાઇ પોચાભાઇ
૧ સંઘવી બાલુભાઇ કમળશી
૧ શાહ ગાંડાલાલ વાઘજીભાઇ
૧ ગાંધી નાનલાલ માણેકચંદ
૧ શાહ મૂળજીભાઇ મનજીભાઈ
૧ ચોકશી ચીમનલાલ ઝવેરચંદ
૧ શાહ કાનજીભાઇ ચત્રભુજ
૧ સખીદા દલીચંદ પ્રભુદાસ
૧ ગાંધી મનસુખ ત્રિભોવન
૧ શા રતિલાલ સૌભાગ્યચંદ

પીંઢણુ

૧ રતનચંદ જમનાદાસ
૧ મણિલાલ જેઠુભાઇ

વડોદરા

૧ શેઠ ઉત્તમચંદ માણેકચંદ

ખીલોસ (જામનગર)

૧ ઠક્કર ગોરધન કાળીદાસ
૧ કોઠારી ભવાન દેવચંદ

મોળ

૧ લાલજી સુંદરજી મહેતા

૧ ગાંધી હીરાચંદ નથુભાઈ
૧ ,, મોહનલાલ નથુભાઈ
૧ વસા નગીનદાસ આણંદજી
૧ શેઠ દયાળજી કલ્યાણજી
૧ શેઠ ભવાન ખેતશી
૧ ગાંધી જીવરાજ દામજી

ભાવનગર

૧ ડેલીવાળા નાનચંદ કુંદલદાસ

મુંબઈ

૧ ત્રિભોવનદાસ અમુલખ શાહ
૧ વ્રજલાલ ઓધવભાઈ એન્ડ સન્સ
૧ શા વ્રજલાલ નારણજી
૪ શા વાડીલાલ ડુંગરશી, વિલેપાર્લે

કડી

૨ ગિરધરલાલ હરગોવિંદદાસ
૧ ભલાભાઇ નાગરદાસ
૧ મનસુખભાઇ ડોસલચંદ
૧ જીવરાજ નાગરદાસ
૧ પ્રેમચંદ
૧ બાઈ નાથી
૧ બાઇ પ્રસન્ન
૧ શ્રી. વિઠ્ઠલદાસ મૂળચંદ શાહ, હેડમાસ્તર ન્વેની ... (illegible)

લીંબડી

૧૧ શે. ભાઈચંદ મોહનલાલ
૫ શા. નાથાલાલ ઉમેદચંદ
૫ શા. હરખચંદ મૈયાભાઈ
૨ શે. મોહનલાલ વખતચંદ
૨ શે. રિખવચંદ રવચંદભાઈ
૧ શા. ગોવિંદજી ચંદુલાલ
૧ શે. મોહનલાલ ભગવાનદાસ
૫ શે. મણીલાલ વેલજીભાઈ
૫ શા. ચીમનલાલ મોહનલાલ
શા. પીતાંબર મગનલાલ
૪ શા. રતિલાલ નાથાલાલ
૨ શા. મણીલાલ ડોસલાલ
૧ શે. ધરમચંદ મોહનલાલ
૧ શે. અમૃતલાલ કપાસભાઈ
૧ શે. નગીનદાસ ભગવાન
૧ શા. ભગવાન હરગોવનદાસ
૧ શા. ભાઈલાલ ભગવાન
(પારેખ ડાહ્યાભાઈ)
૧ ભાઈ મગન
(સતીષ કાપડીઆ)

વીરાર

૧૫ સ્થાનકવાસી જૈનસંઘ
હ. શ્રી કેશવલાલ તારાચંદ
૧ મીઠાભાઈ નગરદાસ વિદ્યુ
૧ મીઠાભાઈ અનુપચંદ હીરાચંદ

પાલિયાદ

૫ શા. તારાચંદ પ્રભુ

વઢવાણ કેમ્પ

૧ મિશ્રી ત્રિભોવનદાસ ભગવાન
૧ ચીમનલાલ હરખચંદ
૧ નાગજી લખમી
૧ શે. મેઘજીભાઈ વાઘજીભાઈ

મેહસાણા

૧ ડૉ. મથુરચંદ મુંજાભાઈ

ખંભાત

૧ મોહનલાલ પ્રેમજી મહેતા
૧ મોદી દુર્લભજી રૂપચંદ
૧ પટેલ ભગવાન પૈલાભાઈ
૧ મૂળજી કુંવરજી સ્વામી

મુલતાન

૧ શ્રીસ્થાનકવાસી જૈન વિદ્યાલય

વઢવાણ શહેર

૨૫ શા. મુળચંદ વેલજી
૨ મોદી મંછારી માન
૧૧ કોઠારી મેઘજીભાઈ મગન
૨ દોશી લિલાધર ભગવાન
૨ શા. વેલજી મોહનલાલ
૨ વોરા ધનજીભાઈ મુલજીભાઈ
૨ વોરા નાગરદાસ મણીભાઈ

વઢવાણ

૨ ધરૂ મગનલાલ ખોધાભાઇ
૧ દોશી હરખચંદ છગનલાલ
૧ દોશી જીવણ ઘેલાભાઇ
૧ દોશી શાન્તિલાલ લાલચંદ
૧ દોશી નાગરદાસ છગનલાલ
૧ સપાણી ઓધડ હરચંદ
૧ કોઠારી હીરચંદ અમરશી
૫ શા હરખચંદ મોગરજી
૪ શા અમૃતલાલ ત્રીભોવન સુડગર
૧ શા. મોહનલાલ કલ્યાણજી કામદાર
૧ શા ત્ર્યંબકલાલ કસ્તુર
૧ વોરા વીરચંદ સુખલાલ
૧ શા રતિલાલ મગનલાલ
૧ શા. પુરુષોત્તમ લવજી
૧ શા કપૂરચંદ જુરાભાઇ
૧ શેઠ દેવચંદ જુઠાભાઈ
૧ ભાવસાર શિવલાલ સોમચંદ
૧ ભાવસાર દેવચંદ સુંદરજી
૧ ભાવસાર તલકશી આણંદજી
૨ શા ચુનીલાલ ત્રિભોવનદાસ
૨ શા સુખલાલ છગનલાલ
૧ શા રતિલાલ દેવસી
૧ શા નાગરદાસ જેઠાભાઇ
૨ ગાંધી ચમનલાલ શિવલાલ વીમાવાળા
૧ શા અમૃતલાલ મોહનલાલ
૧ શા ફુલચંદ ત્રિભોવન
૧ શા જગજીવન માણેકચંદ
૧ શા વાડીલાલ તલકશી
૧ વોરા શાન્તિલાલ ભીમશી
૧ સંઘવી શિવલાલ હીમજી
૧ કોઠારી મોહનલાલ ડુંગરશી
૧ ગાંધી ઠાકરશી જેમલ
૧ શા ભાઈચંદ પરશોતમ
૧ શા અમુલખ તલકશી
૧ દોશી મોહનલાલ ધરમશી
૧ દોશી ધીરજલાલ ભુદર
૧ દોશી હીરાલાલ બેચરદાસ
૧ શા ભગવાનલાલ નાગરદાસ
૧ વોરા ગોવિંદજી સુંદરજી
૧ મહેતા દેવશી દેવકરણ
૧ શા હરગોવન રાજપાળ
૨ ગોસલીઆ ભાઇચંદ પીતાંબર
૧ શા. મગનલાલ હરખચંદ
૧ શા વાડીલાલ કાળાભાઈ વાડલાવાળા
૩ શા પદમશી ત્રિભોવન
૧ શા ભીખાલાલ ત્રિકમ
૧ શા. દેવશી તલકશી
૧ વોરા પરશોતમ ત્રિભોવન
૧ શા નાનાલાલ પાનાચંદ
૨ ગાંધી જેરાજ દેવચંદ

ધંધુકા

૨ શેઠ વાડીલાલ મગનલાલ
૧ શા. રતનલાલ મલુકચંદ
૧ શેઠ ભગવાનલાલ કસ્તુર
૧ શેઠ છગનલાલ પરમશી
૧ શા. મણીલાલ હીરાચંદ
૨ શેઠ મોહનલાલ વાલજીચંદ

માતીજ

૧ શા. પુરશોતમ દીપચંદ
૧ શા. મોતીલાલ દામોદર

૧ શા. દુલભદાસ ગિરધરલાલ
૧ શા. કાલીદાસ અમીચંદ
૨ શા. મોહનલાલ રીખવદાસ
૨ શા. મગુલાલ ચુનીલાલ
૧ શા. મોતીલાલ ખીમચંદ
૧ શા. પૂજાલાલ મેઘરાજ
૧ શા. ચતુરભાઈ છગનલાલ
૧ શા. વાડીલાલ પરશોતમ
૧ શેઠ ચુનીલાલ મનસુખરામ
૧ શા. હીમતલાલ વેલજીભાઈ

[હરિગીત]-૧

હે ભવ્ય સુંદર જીવ આ સંસાર કારાગાર છે,
છે દુઃખના ડુંગરા ઘણા ને ક્લેશનો અંબાર છે,
છે સ્નેહ ને વળી દ્વેષ તેમાં રોગ શોક અપાર છે,
જો છોડવા ઇચ્છે ખરે તો સુખ અપરંપાર છે ૧

જે વિશ્વમાં હુંકાર કરતા ચીસ પાડી ગાજતા,
મોટા મહેન્દ્ર દેવેન્દ્ર પૃથ્વી ઉપરે વિરાજતા,
ચાલી ગયા એ માન્ધાતા કૃષ્ણ પાંડવ ગાજવી,
તું કોણ ત્યાં વળી કાળ આગળ તૃણ તુલ્ય હે માનવી ! ૨

સંભારતાં સૌ સાંભરે જે આહીંથી ચાલી ગયા,
માતાપણે પિતાપણે વળી પત્ની પુત્રો જે થયા;
તેના વિષે રોઓ ભલે પણ કોણ રુદન સાંભળે ?
સંસારની અસારતામાં કેમ મન ના રે વળે ! ૩

આ લોક છે પરલોક છે ને મોક્ષ પણ છે હા, અરે,
વિશ્વાસ લાવો ઉર માંહી દૃષ્ટિ કરજો અંતરે,
આરાધ તું આરાધ તું એ મોક્ષ ઇષ્ટ સ્થાનને,
એના વિના નહિ શાન્તિ મળશે દે મૂકી સૌ માનને ૪

આવ્યો અહીં તું ક્યાં જવું છે સ્થિરતા કહો ક્યાં થશે,
આ દિવ્ય શક્તિમાનનાં રે ! બંધનો ક્યાં છૂટશે,
ક્યારે થશે એ પૂર્ણ શાન્તિ સહજ ભાવો ખીલશે,
રે રે હવે વિચાર કર તું, વખત આવ્યો હા જશે. ૫

એ પ્રાપ્ત કરવા હૃદય શીઘ્ર સ્વચ્છ ને નિર્મલ કરો,
શ્રી વીરનાં હાર્દિક વચનો ઉરમાં હોંશે ધરો,
રે મોહકારક રાગ દ્વેષો કોઈ રીતે છોડશો,
તો હર્ષ ને આનંદ સાથે આત્મ જ્યોતિ પામશો ૬

[હરિગીત] ૨

હે આપ્ત અવિચ ધીર પ્રાજ્ઞ સ્નેહથી જો જાણ્યો
અલ્પતાનો ઉત્તાપ શમ્યો તે હુંયે આજ નથી,
જો સર્વ દાખી ઘર મનમાં જે શાન્તિ મળશે,
શમો અહો જો સુખમાંહી નમનને સ્મરશે ૧

હે સુખ શોધો અંતરે મેં પ્રભુ એ સ્નેહી થયા !
પ્રેમ અર્પણ કર જાણે સ્નેહથી આપી રહ્યા
આ દેહથી જગ સતત ના ઝંખની રે રે નથી,
એ વલ્લભો ને અમર આપ્યો દષ્ટિ પ્રેમથી સર્વ નથી. ૨

આ વિશ્વ શુ વસ્તુ છે ને દુઃખ આપે ઝંખને,
શું એવી વસ્તુ આવી પ્રેમથી પામો હર્ષે સુખને
એ જગ વસ્તુ પામવાને ધ્યાન નિશ્ચિંત કરો,
ને વસ્તુ એ અખંડ થયા તે સુખ મુક્તિને વરો ૩

હે આત્મ્રી મનમાં નથી આ અંત પર શું શું કરે !
થાય અને આ પ્રભુ એ નથ આપી શું કરે
ને શુ નજર વળી ફરીને જગમાં એ જો, છે
પ્રેમ અહો અમર અરે શું એ નિત્ય છે ! ૪

દેવી જનોના દેવ એમ મિત્ર વૃત્તિ ના કોઈ
સર્વે જનોના સુખ વસ્યા ફરીને આપણા પ્રેમ
અંતર રહેલા પ્રેમ થયા તેમ તેને જે હા
રે સર્વ રીતે પ્રાણ આમાં આપ સાથેન સ્નેહ થયા. ૫

નિરધાર આ અધારાધાર પાર જ્યાં એ અહો,
આશા તણો તે ચિત્ત થશે સુખ શક્તિને અહો
રે જન પ્રેમે નિત્યાનંદે આનંદ હવે સ્થાપશે,
તે હર્ષના વાદિત્ર વાગે ચિત્ત જ્યોતિ જાગશે ૬